

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII
INSTITUTUL DE ISTORIE

REVISTA

DE

ISTORIE

A MOLDOVEI

Nr. **4** (116)
octombrie-decembrie
2018

Chișinău, 2018

FONDATOR: Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.
Revista de Istorie a Moldovei apare din 1990.

REDAȚIA:

Gheorghe COJOCARU, dr. hab. conf. univ. (*redactor-șef*)
Nicolae ENCIU, dr. hab. conf. univ. (*redactor-șef-adjunct*)
Constantin UNGUREANU, dr. hab., conf. univ. (*secretar responsabil*)

Redactor: Ion NEGREI
Tehnoredactare: Editura LEXON-PRIM

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Nicolae CHICUȘ, dr. conf. univ.
Gheorghe CLIVETI, dr. prof. univ. (România)
Ovidiu CRISTEA, dr. prof. univ. (România)
Demir DRAGNEV, dr. hab. prof. univ., membru coresp. al AȘM
Academician Andrei EȘANU, dr. hab. prof. univ.
Ion ȘIȘCANU, dr. hab. prof. univ.
Gheorghe NEGRU, dr. conf. univ.
Stella GHERVAS, dr. prof. univ. (Franța)
Victor IȘCENKO, dr. conf. univ. (Rusia)
Paolo MALANIMA, dr. prof. univ. (Italia)
Academician Ioan-Aurel POP, dr. prof. univ. (România)
Igor ȘAROV, dr. conf. univ.
Anatol ȚĂRANU, dr. conf. univ.
Ion VARTA, dr. conf. univ.

- Autorii poartă responsabilitatea pentru conținutul articolelor publicate.
- Opiniile autorilor nu reflectă neapărat opinia Colegiului de redacție.

SUMAR

CONTEMPORANI ILUȘTRI	
LAUDATIO ACADEMICIAN VICTOR SPINEI	3
Victor SPINEI, VALORI BASARABENE	10
CENTENARUL MARI UNIRI	
Nicolae ENCIU, REGATUL ROMÂNIEI LA ÎNCHEIEREA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL	17
Marian OLARU, BUCOVINA ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL – CÂTEVA CONSIDERAȚII	34
Constantin UNGUREANU, CENTENARUL UNIRII BASARABIEI ȘI BUCOVINEI CU ROMÂNIA	49
Lucian DRĂGHICI, PREZENȚA ARMATEI ROMÂNE ÎN BASARABIA ÎN ANUL 1918 ȘI RELAȚIA CU POPULAȚIA CIVILĂ	65
Vlad POPOVICI, FUNȚIONARII DIN ADMINISTRAȚIE ȘI JUSTIȚIE DELEGAȚI LA MAREA ADUNARE NAȚIONALĂ DE LA ALBA IULIA (1 DECEMBRIE 1918)	73
Mihai ȚURCANU, ATITUDINEA S.U.A. FAȚĂ DE PROBLEMA BASARABIEI LA ULTIMA ETAPĂ A PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ȘI ÎN TIMPUL CONFERINȚEI DE PACE DE LA PARIS (1917-1920) (PARTEA II)	87
ISTORIOGRAFIE	
Valentin BURLACU, UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA: ABORDĂRI POLITICO-IDEOLOGICE ȘI ISTORIOGRAFICE	106
RECENZII	
O MONOGRAFIE AMPLĂ DESPRE NOBILIMEA BASARABIEI	138
Dinu POȘTARENȚU	
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ	
SIMPOZIONUL „MAREA UNIRE DE LA MAREA NEAGRĂ”, CONSTANȚA, 26-28 OCTOMBRIE 2018	148
Cristina GHERASIM DOUĂ SIMPOZIOANE CONSACRATE CENTENARULUI MARI UNIRI: BOTOȘANI, 15 NOIEMBRIE; SUCEAVA, 28 NOIEMBRIE 2018	151
Constantin UNGUREANU ATELIERUL DE LUCRU „DIPLOMAȚIA ROMÂNEASCĂ ȘI „CHESTIUNEA BASARABIEI” (1878-1940)”	154
Ana GRECU	

CONTENTS

CONTEMPORARY ILLUSTRIOUS

LAUDATIO ACADEMICIAN VICTOR SPINEI	3
Victor SPINEI, BASSARABIAN VALUES	10

CENTENARY OF THE GREAT UNION

Nicolae ENCIU, THE KINGDOM OF ROMANIA AT THE END OF THE FIRST WORLD WAR	17
Marian OLARU, BUCOVINA IN THE FIRST WORLD WAR. A FEW CONSIDERATIONS	34
Constantin UNGUREANU, CENTENARY OF THE UNION OF BESSARABIA AND BUKOVINA WITH ROMANIA	49
Lucian DRĂGHICI, THE PRESENCE OF THE ROMANIAN ARMY IN BESSARABIA IN 1918 AND THEIR RELATION TO THE CIVIL POPULATION	65
Vlad POPOVICI, OFFICIALS FROM ADMINISTRATION AND JUSTICE DELEGATED AT THE GREAT NATIONAL ASSEMBLY OF ALBA IULIA (1 DECEMBER 1918)	73
Mihai ȚURCANU, US ATTITUDE TOWARDS THE PROBLEM OF BESSARABIA AT THE LAST STAGE OF THE FIRST WORLD WAR AND DURING THE PEACE CONFERENCE IN PARIS (1917-1920) (PART TWO)	87

HISTORIOGRAPHY

Valentin BURLACU, UNIFICATION OF BESSARABIA WITH ROMANIA: POLITICAL-IDEOLOGICAL AND HISTORIOGRAPHICAL APPROACHES	106
---	-----

REVIEWS

AN EXTENSIVE MONOGRAPH ON THE BESSARABIAN NOBILITY	138
Dinu POȘTARENȚU	

SCIENTIFIC LIFE

SYMPOSIUM "THE GREAT UNION ON THE BLACK SEA", CONSTANTA, 26-28 OCTOBER 2018	148
Cristina GHERASIM TWO SYMPOSIA DEDICATED TO THE CENTENARY OF THE GREAT UNION: BOTOȘANI, NOVEMBER 15; SUCEAVA, NOVEMBER 28, 2018	151
Constantin UNGUREANU WORKSHOP „THE ROMANIAN DIPLOMACY AND „THE BASSARABIAN ISSUE” (1878-1940)”	154
Ana GRECU	

CONTEMPORANI ILUȘTRI

LAUDATIO acad. VICTOR SPINEI*

Astăzi trăim un moment emoționant și festiv totodată, dedicat viitorului Membru de Onoare al Academiei de Științe a Moldovei, Domnului academician Victor Spinei, un bun prieten, de suflet chiar, al Basarabiei, prezentat înaintea comunității științifice din Republica Moldova. Acordarea acestui titlu onorific Domnului Victor Spinei, vice-președinte al Academiei Române este un bun prilej de recunoștință față de prodigioasa activitate în domeniul științific, dar și didactic, iar contribuția Domniei Sale în domeniul arheologiei românești, pe care a desfășurat-o în ultimele decenii, este cu adevărat prolifică. Este demnă de recunoștință susținerea acordată de Domnia sa tinerilor istorici basarabeni, plecați încă în anii 90 ai secolului trecut pentru studii de licență și de doctorat la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, unde activa în cadrul Facultății de Istorie, iar datorită îndrumărilor și sfaturilor Domniei sale aceștia au devenit istorici consacrați în mediul științific românesc și de peste hotare. Datorită eforturilor Domnului academician Victor Spinei doctoranzii din Republica Molodva, pe care i-a îndrumat și pregătit în ultimele decenii, s-au manifestat prin lucrări serioase, profunde și înalt apreciate în mediul științific românesc și europene.

Atitudinea, mai mult decât binevoitoare, a Domniei Sale pentru susținerea comunității științifice de la Chișinău se explică și prin legăturile de rudenie, pe care le are în Basarabia, fiind născut la 26 octombrie 1943 în comuna Lozova, județul Lăpușna, într-o familie cu frumoase tradiții românești, a lui - Alexe Spinei și Nadejda Spinei (născută Boțan). Rudele Domniei sale, Chiril Spinei și Alexandru Baltaga, s-au încadrat cu devotament și dăruire în mișcarea de eliberare națională a românilor basarabeni de la începutul secolului al XX-lea. Mai mult ca atât, aces-

* Discurs rostit de acad. Gheorghe Duca, Președintele AȘM, cu prilejul acordării titlului de Membru de Onoare al AȘM acad. Victor Spinei, vicepreședinte al Academiei Române.

te două distinse personalități ale Basarabiei au fost membri ai Sfatului Țării și au votat Unirea Basarabiei cu România la 27 martie 1918. O altă rudă, Sergiu Niță, a devenit Ministru pentru Basarabia în guvernul lui Alexandru Averescu și care a condus grupul de inițiativă pentru înființarea Teatrului Național de la Chișinău (în prezent Teatrul Național „Mihai Eminescu”), deschis la 10 octombrie 1920.

Sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial și intrarea brutală a armatei sovietice în Basarabia, i-a determinat pe părinții săi, intelectuali, cu legături de rudenie printre liderii mișcării de eliberare națională și cu viziuni românești bine conturate, să se retragă împreună cu fiul său în România. S-au stabilit mai întâi în vestul României, în Banat, asigurându-se că nu vor fi căutați de sovietici, iar după moartea tatălui au revenit împreună cu rudele mai aproape de Basarabia, la Iași, având speranța că într-un timp apropiat vor putea reveni la baștină. Evoluția evenimentelor politice și consolidarea pozițiilor armatei sovietice în spațiul românesc de la est de Prut a făcut imposibilă revenirea familiei Spinei acasă, în Basarabia.

A urmat Școala elementară „M. Kogălniceanu” din Iași în perioada 1950-1957, apoi Liceul „C. Negruzzi” din același oraș, unde și-a luat bacalaureatul în 1961. S-a înscris în acest an la Facultatea de Istorie și Filozofie a celei mai vechi universități românești „Al. I. Cuza” din Iași, pe care a absolvit-o în 1966. În timpul studiilor la facultate a fost interesat de arheologie și a avut întregul sprijin al ilustrului cercetător în domeniul istoriei vechi a românilor, viitorul academician Mircea Petrescu-Dîmbovița, care l-a atras în cercetare și i-a devenit îndrumător pe parcursul studiilor și după absolvirea lor. Interesul constant pentru arheologie și istoria medievală a românilor manifestat de Domnul Victor Spinei, l-a determinat pe Profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița să-l recomande pe tânărul absolvent ca cercetător științific la Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” din Iași.

Având o pregătire universitară temeinică a fost antrenat de timpuriu în munca de cercetare științifică, iar drept rezultat, în anul 1977 a susținut cu succes la Institutul de Istorie „N. Iorga” din București teza de doctor în istorie cu tema *Moldova în secolele XI-XIV*, sub conducerea distinsului istoric Ștefan Ștefănescu, inițial pregătită sub îndrumarea lui Ion Nestor la Universitatea din București, lucrarea cunoscând câteva ediții, una dintre care la Chișinău în 1994.

În perioada doctoratului s-a învrednicit de o specializare la Institut für Vor- und Frühgeschichte, Universität des Saarlandes, Saarbrücken (1973-1974). Devine în scurt timp unul dintre cei mai de vază medievaliști români, cu preocupări constante în arheologie. A coordonat și participat la numeroase șantiere arheologice, ca: Băiceni, Pietra Neamț-Dărmănești, Bârlălești, Oltenesti, Pâhnești, Grivița, Iași, Hlincea, Siret, Cucuteni, Dăbâca, Păcuiul lui Soare, Baia, Orheiul Vechi etc. Materialele descoperite în urma cercetărilor arheologice au fost analizate și prelucrate cu multă perseverență, analizate critic, valorificate și publicate sub formă de monografii și articole, apreciate pe plan național și internațional.

Din 1973 până în prezent a efectuat numeroase stagii de documentare în Germania, S.U.A., U.R.S.S. / Rusia, Bulgaria, Spania, Polonia, Turcia, Grecia, Un-

garia, Italia, Austria, Marea Britanie, Suedia, Ucraina, Israel, Franța, Republica Moldova, China, Lituania, Belgia etc., dublate de numeroase participări la congrese, conferințe și simpozioane naționale și internaționale, care i-au consolidat pregătirea profesională, i-au atras recunoașterea științifică în mediile științifice din străinătate și l-au situat printre cele mai reprezentative figuri ale istoriografiei românești contemporane.

Ca o recunoaștere a calităților profesionale și autorității sale, în 1990 obține dreptul de a coordona lucrări de doctorat, devenind în același timp șeful Sectorului de Arheologie Medievală din cadrul Institutului de Arheologie din Iași. Profesorul Victor Spinei a reușit să întemeieze astfel o adevărată „școală”, formată din masteranzi și doctoranzi din România, unii cu obârșie în Republica Moldova.

Personalitate cu aspirații enciclopedice și cu o consecventă energie creatoare, Victor Spinei și-a edificat o opera științifică impresionantă, care cuprinde sute de publicații științifice deosebit de valoroase, circa 70 de volume îngrijite sau coordonate, circa 250 de studii, articole, recenzii și note, patru cursuri universitare, dintre care ies în evidență 14 monografii de sinteză și volume publicate de prestigioase edituri din România și din străinătate, precum cea de la Brill.

Acad. Victor Spinei a participat la numeroase reuniuni științifice internaționale desfășurate la München, București, Stuttgart, Suceava, Spoleto, Mangalia, Moscova, Bratislava, Washington, Kiev, Chișinău, New York, Iași, Konotop, Cernăuți, Odessa, Roma, Buzău, Viena etc. și a ținut mai multe prelegeri în cadrul programului Erasmus și a altor programe la următoarele universități: Freie Universität Berlin (Institut für Prähistorische Archäologie), Johannes Gutenberg Universität Mainz (Historisches Seminar), Universität Konstanz (Fachbereich: Geschichte und Soziologie), Albert-Ludwigs Universität Freiburg im Breisgau (Institut für Archäologische Wissenschaften / Fachbereich: Frühgeschichtliche Archäologie und Archäologie des Mittelalters). Prelegeri la Universitatea de Stat a Moldovei din Chișinău, în cooperare cu Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu” din Chișinău (2012).

Aceste remarcabile realizări științifice, dar și îndeplinirea exemplară a responsabilităților instituționale în calitate de cercetător științific (1966-prezent) și director (2003-2011), director onorific (de la 23.05.2014) al Institutului de Arheologie din Iași al Academiei Romane, și, totodată, cadru didactic asociat la Facultatea de Istorie (1990-1992); conferențiar titular la Catedra de Istoria Românilor (1992-1995); profesor titular la Catedra de Istorie Universală (1995-1999) și Catedra de Istorie Veche și Arheologie (1999-2012) și Profesor asociat (2012-) la Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” Iași, i-au adus numeroase recunoașteri naționale și internaționale.

Acad. Victor Spinei este membru în circa 35 de comitete / colegii / consilii de redacție / editoriale ale revistelor, precum *Arheologia Moldovei* (Iași, București), *Dacia* (București), *Historia Urbana* (Sibiu), *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* (București), *Arheologia medievală* (Reșița, Brăila, Cluj-Na-

poca), *Cercetări Istorice* (Iași), *Studia Asiatica* (București), *Memoria Antiquitatis* (Piatra Neamț), *Archiva Moldaviae* (Iași), *Analele științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași* (SN), *Istorie* (Iași), *History & Politics* (Chișinău), *Revista Arheologică* (Chișinău), *Acta Euroasiatica* (Wrocław), *Золотоордынская цивилизация / Golden Horde Civilization* (Kazan), președinte de onoare al Colegiului de redacție al periodicului *Istros* (Brăila), redactor responsabil la *Arheologia Moldovei* (2004-2011) ș.a.

Este fondator și coordonator al seriilor de volume academice *Honoraria* (2005-), *Florilegium magistrorum historiae archaeologiaeque Antiquitatis et Medii Aevi* (2007-) și *Scripta archaeologica et historica Dacoromaniae* (2009-) și coeditor al seriilor *Bibliotheca Archaeologica Moldaviae* (2005-) și *Bibliotheca Archaeologica Iassiensis* (2006-2009), tipărite sub egida Institutului de Arheologie din Iași. De asemenea, este referent la Editura *Doxologia* a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, membru în Consiliul editorial al Editurii Universității „A. I. Cuza” Iași, membru în Consiliul Studiilor Universitare de Doctorat al Universității „A. I. Cuza” Iași (din 2012), membru al Comisiei de Istorie și Studii Culturale al Consiliului Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (CNATDCU) (din 2012).

Drept recunoaștere a activității științifice, Victor Spinei a fost afiliat la numeroase instituții și organizații științifice din România (- Director pentru integrare culturală la Centrul de Studii Bizantine din Iași; - Vicepreședinte al Comisiei de Istorie a Orașelor din România (1993-1997); - Membru al Comisiei Naționale a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (1993-1996); - Membru al Comisiei Naționale de Arheologie din România; - Membru al Asociației Arheologilor Medieviști; - Vicepreședinte al Comisiei Județene de Arheologie, Iași; - Membru al Comitetului Național de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române; - Membru al Biroului executiv al Societății de Științe Istorice din România; - Expert evaluator al Consiliului Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior, Ministerul Educației și Cercetării (2001-2010); - Șef al Departamentului de Arheologie Medievală al Centrului Interdisciplinar de Studii Arheoistorice din cadrul Universității „Al. I. Cuza”, Iași (1999-2012); - Membru al Consiliului științific al Muzeului Brăilei (din 2006); - Membru al Consiliului științific al Institutului de Cercetări Eco-Muzeale din Tulcea (2006-2009); - Membru al Consiliului științific al Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași (2008-2011); - Membru în prezidiul Societății Culturale Româno-Germane din Iași (din 2005); - Membru al Consiliului științific al Bibliotecii Județene „Gh. Asachi” din Iași (din 2008); - Președinte al Comisiei mixte Româno-Ucrainene de Istorie, Arheologie, Etnografie și Folclor a Academiei Române (din 2004); - Membru în Comitetul director al Institutului de Turcologie și Studii Central-Asiatice de pe lângă Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (din 2010); - Membru al Consiliului științific al Institutului de Filologie Română „A. Philippide” din Iași (din 2010); din Republica Moldova (- Membru de onoare al Centrului de Cercetări Arheo-

logice din Republica Moldova (din 2006); - Referent oficial și Membru al Consiliului Științific Specializat din cadrul Universității de Stat din Moldova, Chișinău (din 2011); din străinătate (Membru corespondent la Deutsches Archäologisches Institut, Berlin (din 2005); Membru în European Association of Archaeologists, Praga (din 2006).

Ca recunoaștere a meritelor științifice și a contribuției la propagarea culturii naționale, acad. Victor Spinei i-au fost decernate importante premii naționale și distincții, precum Premiul „N. Iorga” al Academiei Române (1982); - Marea diplomă de merit „Dimitrie Gusti” a Consulatului General al României de la New York (1995); - Premiul pentru carte de știință pentru volumul *Marile migrații din estul sud-estul Europei în secolele IX-XIV*, acordat de Asociația Editorilor din România la Târgul Internațional de Carte de la București (mai 2000); Premiul „C. Giurescu” al Fundației culturale *Magazin istoric* (2001); *Doctor Honoris Causa* al Universității de Stat din Moldova, Chișinău (4.05.2012); *Professor Emeritus* al Universității „Al. I. Cuza” din Iași (29.09.2012); Diplomă de excelență cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la înființarea Muzeului „Vasile Pârvan” Bârlad (10.04.2014); Diploma „Pro fide, litteris et arte”, acordată de Patriarhia Română, Arhiepiscopia Dunării de Jos din Galați (27.11.2014); Cetățean de onoare al comunei Lozova (27.04.2015); Medalia „N. Iorga – 75 de ani de posteritate”, conferită de Muzeul Brăilei „Carol I” (20.01.2016); Medalia „70 de ani de la crearea primelor instituții de cercetare și 55 de ani de la fondarea Academiei de Științe a Moldovei”, conferită de Președintele Academiei de Științe a Moldovei (10.06.2016); Ordinul Național „Steaua României” în grad de Cavaler în semn de „înalță apreciere pentru prodigioasa carieră academică, reprezentând excelența științifică și culturală românească, pentru promovarea imaginii țării în mediile științifice internaționale”.

În semn de recunoaștere a contribuției sale plene la dezvoltarea cercetării fundamentale în domeniul istoriei românilor și universale, dar și la sporirea vizibilității și prestigiului internațional al cercetării din România, acad. Victor Spinei a fost ales membru corespondent al Academiei Române (6.06.2001-5.06.2015); membru titular al Academiei Române (de la 5.06.2015); vicepreședinte al Academiei Române (de la 27.11.2015; 2018).

De câțiva ani a inițiat editarea colecției de lucrări de excepție „Basarabica”. În această colecție au apărut la Editura Academiei Române mai multe studii și monografii de importanță majoră pe diferite subiecte și teme din istoria teritoriului dintre Prut și Nistru, elaborate de cercetători consacrați din Republica Moldova.

Alegerea Domnului acad. Victor Spinei în calitate de Membru de Onoare al Academiei de Științe a Moldovei este o dovadă a recunoașterii operei sale științifice în domeniul istoriei și arheologiei românești, totodată, este o onoare pentru mediul academic și pentru întreaga comunitate științifică din Republica Moldova, rândurile căreia se îmbogățesc cu un reprezentant de seamă al științei românești, larg recunoscut pe plan național și internațional.

Victor Spinei*

VALORI BASARABENE¹

Împovărat de ani și de responsabilități, revin cu smerenie la locurile de care mă leagă sentimente speciale, greu de definit, greu de exprimat. De responsabilități mă voi decupla prin voința mea sau a altora, însă acumularea de primăveri va fi imposibil de anihilat. Pe măsura ce se scurg anii cu care m-a învrednicit Cel de Sus, gândurile mă poartă obsesiv spre ținuturile de obârșie, spre părinții și strămoșii trecuți la cele veșnice, îndemnându-mă să cântăresc cu dreaptă chibzuință, dar și cu anxietate, dacă ceea ce am înfăptuit cu osârdie până la ceasul de astăzi mă face demn de așteptările investite în mine. Dacă, printr-un miracol, ei ar putea asista la momentul festiv găzduit în prestigiosul lăcaș academic în care ne aflăm, ar încerca poate un sentiment de plenitudine. Acest proces afectiv îl împărtășesc și eu cu fiecare fibră a sufletului și aș dori să mărturisesc cu întreaga sinceritate că distincția acordată acum de conducerea Academiei de Științe a Republicii Moldova, la fel ca și titlul de *doctor honoris causa*, decernat de Universitatea de Stat a Moldovei în anul 2005, reprezintă unul dintre cele mai prețioase semne de considerație profesională tezaurizată de când trudes în serviciul muzei Clio.

Asemenea distincții au poate rostul de a măguli orgoliile și ambițiile. În urmă cu peste trei decenii, aflându-mă în compania lui David Prodan, mi-am permis să taxez în termeni depreciativi imaginea confrăților excesiv de veleitari. Magistrul mi-a replicat prompt, subliniind că ambițiile fac posibile realizările de substanță. Aveam să reflectez mai târziu la esența verdictului ilustrului istoric clujean, ajungând să-mi însușesc opinia potrivit căreia fără dorința arzătoare de a accede spre împliniri consistente și fără tenacitate performanțele erudiților, la fel ca ale tuturor categoriilor profesionale, au puține șanse de finalizare, chiar în condițiile dotării intelectuale superioare și a conjuncturilor favorabile. Transgresând reflecția spre alt palier, s-ar putea conchide că fructificarea ambițiilor și a vanităților sunt pregnant facilitate de cuantumul investiției de pasiune către demersul vizat, pentru că una este să tinzi către anumite rezultate numai din rațiuni legate

* **Victor Spinei**, academician, vicepreședinte al Academiei Române.

¹ Alocuțiune rostită la 25 octombrie 2018 cu prilejul înmânării oficiale a distincției de Membru de Onoare al Academiei de Științe a Moldovei, în cadrul festivității organizate în incinta acestei prestigioase instituții.

de ascensiunea spre poziții sociale elitiste și alta este să-ți propui perfecțiunea profesională din spirit nematerialist, în folosul unei discipline sau al comunității. Din acest punct de vedere mă pot considera, la fel ca multe personalități aici de față, un privilegiat, pentru că nu am cotate niciodată travaliul intelectual drept o povară, ci ca un real acord, pentru satisfacerea căruia timpul disponibil mi-a fost întotdeauna insuficient și căruia i-am jertfit fără regrete alte pasiuni.

De regulă, nu agreez să devin subiect în conclavurile festive fie spontane ori, cu atât mai mult, premeditate. De aceea, nu-mi sărbătoresc zilele de naștere sau onomastice, dar uneori nu mă pot totuși sustrage unor conjuncturi ocazionale. Mă limitez doar să adresez pios mulțumiri Ființei Supreme că mă ține în viață sănătos alături de cei dragi. În mod constant, chiar dacă celebrările sunt de natură să mângâie orgoliile, convenționalismul lor escamotează cusururile și neîmplinirile, ceea ce este de natură să aducă prejudicii persoanelor elogiabile lipsite de simțul realității. Iorga avea deplină dreptate când conchidea: „Mai bine o muștrare frumoasă decât o laudă proastă”.

Precum o bună parte a Domniilor Voastre sunteți la curent, descind dintr-o familie cu rosturi adânci în trecutul Basarabiei. De curând, fără să mă preocupe în mod special parcursul existențial al strămoșilor, mi-a fost dat să aflu lucruri noi despre unii dintre aceștia. Chiar din *laudatio* prezentată de președintele Academiei de Științe a Moldovei, Gheorghe Duca, am luat cunoștință că unchiul bunicii mele dinspre mamă, Sergiu Niță, parlamentar și ministru de stat pentru Basarabia în guvernul Averescu, a coordonat grupul de inițiativă pentru înființarea Teatrului Național din Chișinău, ce avea să fie inaugurat în toamna anului 1920. Tot în cursul acestei săptămâni, tânărul cercetător dr. Mihai Tașcă, de la Institutul de Cercetări Juridice și Politice din Chișinău, m-a informat că a depistat în arhivele textului interogatoriului la care a fost supus de NKVD în 1940 fratele tatălui meu, Pavel, de unde rezultă că acesta, la numai 19 ani, s-a înrolat în 1918 în armata generalului albgardist Denikin și apoi în armata comandată de generalul Vranghel, angajate în războiul civil împotriva oștilor bolșevice. În urma înfrângerii trupelor albgardiste, Pavel Spinei a reușit să revină în Basarabia de-abia în 1922, după o dramatică odisee, dar, din momentul arestării sale de NKVD, familia i-a pierdut urma, fiind probabil executat sau deportat în Siberia.

În vremuri îndepărtate, spre sfârșitul evului mediu, strămoși de-ai mei locuiau pe ambele maluri ale Prutului, dar după raptul Basarabiei comis de Imperiul Rus și-au cantonat lăcașele aproape numai în spațiul pruto-nistean. De-aici îmi provine în mod firesc afinitatea către locurile unde mi-au sălășuit bunicii și părinții. Nostalgia lor pentru ținuturile pe care au fost siliți să le abandoneze în urma expansiunii sovietice mi s-a transmis în mare măsură.

Pe lângă trauma dezrădăcinării, mi s-a inoculat o acută repulsie față de abominabilele nedreptăți comise asupra unor colectivități de oameni simpli, care au semănat jertfe, suferințe și împilări. Nu m-am simțit lezat atunci când conaționali mei au fost obligați să recite poeziile lui Pușkin sau Esenin și să citească

romanele lui Tolstoi sau Dostoievski, pentru care am o imprescriptibilă venerație, dar am fost profund afectat că o vreme au trebuit să amuțească vocile lui Mihai Eminescu, Alexei Mateevici și Tudor Arghezi, că s-a încercat sugrumarea identității naționale și abjurarea tradițiilor strămoșești.

După deceniile postbelice de tristă amintire, dobândirea statutului independent al Republicii Moldova – chiar într-o formă estompată de ingerințe externe – a marcat un viguros revirement al dimensiunilor spirituale și al idealurilor patriotice, o stopare a colonizării cu elemente alogene nereceptive la aspirațiile și cutumele autohtone și promoatoare ale intereselor străine. Ca pretutindeni în jumătatea răsăriteană a Continentului, desprinderea de marasmul comunist s-a produs cu mari dificultăți și sacrificii: rănilor vechi au fost parțial tămăduite, dar s-au deschis altele noi, greu de vindecat pe fondul incertitudinilor, angoaselor și discordiilor.

Dincolo de convulsii și neîmpliniri, fibra viguroasă a românismului, călită în înfruntările cu loviturile destinului, nu s-a lăsat strangulată. Românismul din Basarabia a generat și generează valori în cele mai variate domenii ale științei și culturii.

Fără să fi avut răgazul și competența de a întreprinde o riguroasă trecere în revistă a celor mai proeminente personalități propulsate din meleagurile est-moldave, mi-aș asuma, cu riscurile de rigoare, misiunea de a face o sumară și selectivă enumerare, avertizând că va fi dificilă detașarea de anumite criterii subiective.

Renumitul strateg, distins pe câmpurile de luptă de la Mărăști și Oituz din Primul Război Mondial, generalul și ulterior mareșalul Alexandru Averescu, era născut în satul Babele de lângă Ismail. Succesele militare i-au pavat drumul de la tranșee spre portofoliul de prim-ministru și spre președinția Partidului Poporului. După ce s-au remarcat drept militanți de seamă ai mișcării de eliberare națională, basarabenii Pantelimon Halippa, Ion Inculeț, Ion Pelivan, Daniel Ciugureanu, Anton Crihan etc. au dobândit, de asemenea, responsabilități importante în viața politică a României Mari.

Nu am căderea să mă lansez în considerații referitoare la domeniile tehnice și să avansez ierarhii valorice în sfera fizicii, chimiei, a ramurilor ingineresti etc., dar în cercurile intelectuale de o parte și de alta a Prutului s-au vehiculat aprecieri privind prestațiile profesionale de înalt nivel ale unor personalități plurivalente din lumea academică și universitară de la Chișinău, dintre care am reținut numele biologului Alexandr Jucenko, al fizicianului Andrei Andrieș, al chimistului Gheorghe Duca, al fizicianului Ion Tighineanu, al biologului Maria Duca etc.

Evocarea performanțelor științifice ale lui Piotr/Petru Kapița mi-a trezit curiozitatea în ceea ce-i privește originea, conștientizând că numele său transmis în grafie rusească ascunde derivarea din termenul românesc „căpiță”. Consultarea unor enciclopedii rusești și străine m-a edificat că savantul laureat al Premiului Nobel în anul 1978 s-a născut la Kronstadt în 1894, fiind fiul inginerului militar Leonid Căpiță (Kapița), originar din Basarabia. Unii membri ai Academiei Româ-

ne, care au avut ocazia să-l întâlnească la congrese internaționale cu multe decenii în urmă, mi-au relatat că s-au întreținut cu ilustrul fizician în românește, limbă pe care o vorbea însă cu anumită dificultate, fiind înțesată de calcuri rusești. La fel ca și ieșeanul George Emil Palade, aureolat cu Premiul Nobel în 1974, care și-a desăvârșit studiile în străinătate, și anume în Statele Unite ale Americii, unde s-a și stabilit, Piotr/Petru Kapița s-a specializat la Universitatea din Cambridge, unde a avut șansa să lucreze cu celebrul fizician Ernest Rutherford. Din păcate, armătura tehnologică disponibilă în România și Republica Moldova nu permite în prezent performanțe științifice de anvergură mondială, de aceea țintirea la decernarea unui Premiu Nobel intră în sfera visurilor fantasmagorice. Dacă autoritățile de pe ambele maluri ale Prutului ar avea ambiția să ridice nivelul științelor tehnice în propriile țări, ar trebui să prevadă investiții masive în această direcție esențială pentru progresul societății, dat fiind că în momentul de față cele două state românești se află printre ultimele în Europa în privința cuantumului finanțării cercetării, iar pregătirea cadrelor de specialitate la o ștachetă elevată este impardonabil neglijată.

Un spectru mai puțin tenebros se profilează în domeniul artelor și culturii, unde realizările depind prioritar de talent și stăruință și într-o măsură ceva mai limitată de investițiile pecuniare ale organismelor statale, care evident nu trebuie să rămână imune la apariția veleităților artistice ce conferă individualitate orizonturilor naționale. Poate tocmai de aceea, foștii stăpânitori străini ai Basarabiei și Republicii Sovietice Socialiste Moldovenească nu numai că nu au sprijinit, dar chiar au făcut eforturi pentru a înăbuși aspirațiile spre reliefația spiritualității comunităților autohtone. O comparație între realitățile din teritoriile românești dintre Prut și Nistru și acelea din Transilvania și Bucovina din cursul secolului al XIX-lea ar conduce la concluzia că statele acaparatoare au acționat direct sau indirect în sensul deznaționalizării localnicilor, dar, în vreme ce Imperiul Habsburgic a întreprins reforme benefice pentru dezvoltarea globală a teritoriilor anexate, măsurile adoptate în acest sens de Imperiul rus în Basarabia nu s-au soldat decât cu rezultate modeste. Pe de altă parte, cu toate că românii din Imperiul Habsburgic au fost frustrați de numeroase drepturi cetățenești, mai cu seamă după instaurarea dualismului austro-ungar, ei au avut posibilitatea să-și creeze anumite instituții proprii și o intelectualitate de bună condiție, ceea ce administrația țaristă nu a permis în Basarabia. Nu se poate tăgădui însă faptul că autoritățile sovietice au demarat după cel de-Al Doilea Război Mondial măsuri utile pentru stimularea unor ramuri ale științei, meritorie în această direcție fiind înființarea la Chișinău, în 1946, a unei baze și, ulterior, a unei filiale a Academiei de Științe a URSS-ului. Aceste inițiative s-au derulat la scurtă vreme după ce zeci de mii de oameni nevinovați au fost persecutați, torturați și deportați, după ce alte zeci de mii au fost silite să-și părăsească locurile de obârșie, după ce intelectualitatea locală a fost practic suprimată, după ce s-a instalat un crunt regim represiv, fără echivalent în epoca modernă. Nu există nicio îndoială că prețul plătit pentru tehnologizare a fost extrem de scump.

Precum afirmam anterior, vâltoarea vremurilor nu a fost în măsură să depotențeze fermentul valorilor românismului basarabean. Multe dintre acestea au dobândit o largă recunoaștere internațională.

Dintre cele pe care am avut șansa să le cunosc mai îndeaproape, gândurile mi se îndreaptă spre personalitatea covârșitoare a lui Eugen Coșeriu, născut în 1921 în comuna Mihăileni, din fostul județ Bălți. După ce a urmat liceul la Bălți și studiile universitare la Iași, Roma și Milano, a profesat la universitățile de la Montevideo, Bonn și Tübingen. În această din urmă localitate l-am întâlnit pentru prima dată în decembrie 1990, iar ilustrul savant m-a învrednicit cu o atenție deosebită probabil tocmai pentru că descindeam din meleaguri apropiate, de care își amintea cu afecțiune. Am satisfacția că lista de lucrări și *curriculum vitae*, pe care i le-am solicitat, au constituit suportul acordării titlului de *doctor honoris causa* al universităților din Iași și Chișinău în 1992 și, respectiv, în 1993. Cu aproape alte 50 de titluri similare a fost onorat la diverse așezăminte de învățământ superior din toate continentele, zeci de lucrări i-au fost traduse și publicate în limbile importante ale mapamondului, iar când a pășit într-un marcant moment aniversar i s-au consacrat nu mai puțin de cinci volume omagiale, performanță neegalată de nici un alt savant român. În tratatele dedicate unui lung cortegiu de probleme fundamentale ale lingvisticii europene a abordat în mod firesc și probleme legate de evoluția limbii române, considerată unitară de la Nistru până la Tisa, concluzie omologată, de altfel, de absolut toți marii specialiști ai domeniului. De aceea, provoacă stupefiere și oripilare faptul că mai există specii de homunculi, care, cu toate că nu descind din hățșurile pădurilor ecuatoriale ale Amazoniei sau ale Africii, ci din plaiurile armonioase răsfirate între Prut și Nistru, se erijează în susținători ai separării limbii moldovenești de limba română. Dacă am luneca pe topoganul unor astfel de elucubrații, nu ne-ar mai rămâne decât să repudiem creația lui Eugen Coșeriu – unul dintre cei mai străluciți reprezentanți ai lingvisticii mondiale, autodesemnat „român moldovean” –, precum, de ce nu, și a românofiilor Mihai Eminescu și Nicolae Iorga.

Definirea conceptelor de limbă și dialect intră în competența exclusivă a specialiștilor, nu a politicienilor, care au o altă menire publică, stabilită prin prescripțiile constituționale. În anturajele diplomatice se operează uneori cu tranzacții, concesi sau duplicități, ceea ce este incompatibil cu demersurile savante, iar ingerințele persoanelor cu atribute în organismele guvernamentale sau parlamentare în chestiuni de acest gen reflectă superficialitate și insolență. Problemele de ordin științific rămân apanajul celor cu pregătire de specialitate și nu se tranșează nici prin sentințe dictatoriale și nici prin votul așa-numit democratic al unor mulțimi neinițiate.

Din șirul vrednicilor creatori basarabeni nu pot fi omiși marii poeți Grigore Vieru, Dumitru Matcovschi, Ion Hadârcă, Nicolae Dabija – care continuă spiritul tradițiilor ilustrate de Alexei Mateevici –, nici binecunoscuții romancieri Constantin Stere, Paul Goma și Ion Druță, renumiții critici și lingviști Mihai Cimpoi și

Vasile Bahnaru, rigurosul specialist în știința dreptului internațional Ion Guceac. În publicistica românească se va înscrie cu litere aurite periodicul „Literatură și artă”, gestionat de maestrul Nicolae Dabija, însumând nu numai valențe ale harului scriitoricesc, ci și pe acelea de tribună a aspirațiilor patriotice, exprimate cu luciditate și intransigență încă în vremuri tulburi, când însăși integritatea fizică a colaboratorilor săi era periclitată.

Ca iubitor de muzică – singura pasiune extraștiințifică pe care îmi permit să o cultiv –, îmi exprim întreaga considerație pentru talentul și disponibilitățile componistice ale lui Eugen Doga, ale cărui piese simfonice am avut ocazia să le audiez recent la Ateneul Român și sub cupola Academiei Române din București. Îmi stăruie și acum în memorie melodiile inspirate și calde, cu epatantă vibrație patriotică, ale mult regretaților soți Doina și Ion Aldea-Teodorovici. Am admirat și admir constant autenticitatea și harul interpretării cântului popular, cu o măiestrie greu comparabilă, de către consăteanca mea din Lozova, Olga Ciolacu.

Basarabia a dat și mari voci în domeniul muzicii de operă. Maria Cibotari, născută la Chișinău în 1910, a avut o carieră strălucită la Viena și în alte faimoase centre europene, cucerind admirația lui Richard Strauss, cel mai mare compozitor din prima jumătate a secolului al XX-lea. O carieră de excepție a avut și Maria Bieșu, aplaudată în multe teatre lirice ale lumii, iar de curând o nouă stea pe firmamentul operei se profilează a fi Valentina Nafornită, originară din Glodeni, căreia, la numai 30 de ani, i se atribuie roluri de primadonă în repute scene din Europa.

Nu ar fi poate lipsită de interes reamintirea faptului că mulți reprezentanți de seamă ai scrisului istoric care au activat în România – mai demult sau mai de curând – sunt originari din Basarabia, amintindu-i în acest sens pe Bogdan Petriceicu Hasdeu, Ștefan Ciobanu, Alexandru Boldur, Gheorghe Bezviconi, Alexandru Gonța, Alexandru Andronic, Emilian Bold, Leonid Boicu, Ioan Agrigoroaiei, Leon Șimanschi, Marius Porumb etc., ale căror sinteze monografice au contribuit substanțial la sporirea prestigiului istoriografiei naționale.

Tot din Basarabia provin înalții ierarhi Antonie Plămădeală, Nestor Vornicescu – consăteanul meu – și Antim Nica, care, datorită vredniciei lor în rosturile profesionale și cărturărești, au urcat trepte marcante pe scara duhovnicească după cel de-Al Doilea Război Mondial.

Apropiindu-mă de sfârșitul alocuțiunii, îmi face plăcere să relev pregnantele succese obținute în câmpul muncii de cercetare de bransa istoricilor în ultimul sfert de veac. Unele realizări, circumscrise mai cu seamă arheologiei preistorice și valorificării izvoarelor medievale, în mai mică măsură aflate în vizorul cenzurii comuniste, au fost posibile și în anii postbelici datorită profesionalismului cercetătorilor. În schimb, atunci când s-a demarat întocmirea exegezelor sintetice, acestea au trebuit să-și cameleonizeze interpretările după canoanele ideologice prestabilite la Kremlin, la fel ca în toate țările est-europene cu regimuri dictatoriale.

În ciuda deceniilor de pervertire flagrantă a adevărului istoric, noile generații de istorici basarabeni – confruntate cu oportunitatea de a crea într-un climat debarasat de dogme paralizante – au depășit etapa ezitărilor și au abandonat operativ clișeele desuete ale vechii istoriografii marxist-leniniste, elaborând lucrări bazate pe un fond documentar vast, talmăcit cu rigoare și sagacitate. Numărul lor este semnificativ și încerc o reală satisfacție că pe mulți dintre colegii angajați la instituțiile academice, universitare sau muzeale i-am cunoscut personal, stabilind statornice și benefice raporturi profesionale.

Pe lângă cercetătorii și profesorii, ale căror roade științifice i-au impus pe- ren în istoriografia națională, s-a format o pleiadă de tineri animați de pasiune și dotați cu vocație pentru cunoașterea și interpretarea faptelor din trecut, cu voință implacabilă de a se evidenția, ce ne alimentează speranța și chiar garanția că domeniul istoriei se va bucura de o investigare competentă și în viitor. O misiune foarte importantă a reprezentanților istoriografiei de pe ambele maluri ale Prutului va trebui să fie drenată spre impulsionearea contactelor de cooperare cu cercurile științifice cele mai elevate de dincolo de hotare, întrucât multe din aspectele relevante ale trecutului geto-dacilor, daco-romanilor și românilor au rămas în anticamera interesului autorilor tratatelor tipărite în străinătate, iar lucrările cercetătorilor români, chiar cele neafectate de vulnerabilități incomode, nu se bucură de audiența dorită.

Consider că în această privință cele două Academii românești au datoria de a se implica direct, spre a identifica cu celeritate soluțiile ameliorative cele mai pragmatice. De altfel, țin să apreciez că între organismele noastre academice se derulează o colaborare eficientă pe multiple paliere științifice și culturale, personalităților de prim rang din cadrul conducerii Academiei de Științe a Republicii Moldova, precum academicienii Gheorghe Duca, Ion Tighineanu și Ion Guceac, cu care am avut cinstea să cooperez productiv în ultimii ani, revenindu-le în acest sens merite particulare. O cooperare fructuoasă s-a statornicit și cu istoricii cooptați drept membri ai Academiei – Demir Dragnev, Andrei Eșanu și Valeriu Pasat –, dar mai cu seamă cu directorul Institutului de Istorie, Gheorghe Cojocaru, cu care am demarat o suită complexă de proiecte comune.

Cordiale mulțumiri și întreaga recunoștință diriguitorilor înaltului for academic de la Chișinău pentru prestigioasa distincție acordată în urmă cu câteva luni, dar înmănată astăzi într-un cadru festiv, moment ce mi se configurează drept o dată biografică memorabilă! Calde mulțumiri și distinsei asistențe compusă din colegii de breaslă și din reprezentanții obștei lozovene, prezenți aici în frunte cu inimosul primar Lilian Botnaru, cu marea solistă Olga Ciolacu și cu harnicul arheolog Ion Ursu!

CENTENARUL MARII UNIRI

Nicolae ENCIU*

REGATUL ROMÂNIEI LA ÎNCHEIEREA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL Opinii și dezbateri de idei privind potențialul și direcțiile de dezvoltare a noului organism economic

The present study describes the general situation of the United Romania at the end of the First World War, characterized, on the one hand, by the completion of the process of forming of the Romanian unitary national state, and, on the other hand, being encumbered by the enormous burden left by the years of the war and a series of difficulties inherent in the post-war economic recovery process. The state of economic life is pursued in the main fields of activity – agriculture, industry, transport, finance, etc., while also evoking the way in which these problems were dealt with in the specialty literature of the time.

Keywords: Integrated Romania, recovery, living standard, national economy, economic potential, economic recovery, neoliberalism, conservatism, peasantry.

Perspectivile deschise noii României după 1918 au adus inclusiv pe planul gândirii economice o serie de teorii și dezbateri de idei privind căile și direcțiile de dezvoltare economică a noului organism economic. Din acest punct de vedere, încă din zorii epocii moderne s-au conturat două mari curente de gândire¹.

Primul curent aprecia ca exagerat a se vorbi de o construcție conștientă și programată, urmărind obiective precise în viața social-economică și politică. Era acceptată mai mult ideea unei dezvoltări organice și evolutive, „din aproape în aproape”. În sprijinul acelei opțiuni, erau aduse mai multe argumente: în respectiva perioadă istorică nu s-au cristalizat doctrine politice sau economice; în plus, după unii autori, între cele două partide politice de guvernământ de până la 1914

* Nicolae Enciu, doctor habilitat în istorie, director adjunct pentru probleme de știință al Institutului de Istorie.

¹ Gh. Iacob, *Economia României (1859-1939). Fapte, legi, idei*, Editura Fundației „Axis”, Iași, 1996, p. 136-137.

(Partidul Național-Liberal și Partidul Conservator) se realizase un adevărat compromis politic asupra direcțiilor construcției României moderne, ambele partide politice fiind de acord cu necesitatea modernizării țării.

O a doua categorie de opinii apreciază că în acea perioadă istorică, mai ales după cucerirea independenței de stat, se poate vorbi de o strategie a construcției României moderne.

Delimitarea celor două curente de idei – liberalismul și conservatorismul – a fost urmată de cristalizarea unor doctrine, liberală, respectiv conservatoare, care au reprezentat suportul ideologic pentru partidul liberal și cel conservator². Confruntarea dintre cele două partide politice – determinată de optica politică, de doctrină – a fost permanentă, variind în intensitate, în funcție de o serie de factori interni și externi.

După 1918, pe planul confruntării de idei privind căile și direcțiile de dezvoltare economică a României s-au afirmat, în linii generale, trei mari curente: neoliberal, țărănist și socialist³.

Economiștii neoliberali vedeau evoluția structurii economiei românești după tiparul și optica liberalismului occidental. Teoreticienii acestei concepții au fost Ștefan Zeletin⁴ și Mihail Manoilescu⁵. Soluțiile neoliberale vizau, ca regulă, consolidarea capitalismului pe baza capitalului autohton, antrenând statul în această acțiune.

Adepii curentului țărănist vedeau evoluția economiei românești într-un mod cu totul particular față de capitalismul occidental, de unde și nevoia unor soluții necapitaliste pentru marile probleme social-economice ale României interbelice. Particularismul excesiv, – asociat cu rămășițele vechii societăți, utilizându-se chiar termenul de „neoioabăgie”, – era legat îndeosebi de preponderența caracterului agrar al economiei românești. V. N. Madgearu, N. C. Angelescu, I. Răducanu și alți economiști ai acestui curent au sprijinit ideea formării unei economii specifice țărilor agrare, deosebită de cea tradițională. Soluțiile țărăniste, destul de inconsecvente și contradictorii, vizau în general un „stat național țărănesc”, care se pretindea a nu fi capitalist, a cărui economie mixtă să fie o combinație de „ferme de familie” (gospodării țărănești înstărite) în agricultură; sector cooperatist în sfera circulației mărfurilor și banilor; sector capitalist în industrie și sector public în anumite domenii⁶.

² I. G. Duca, *Doctrina liberală*, în *Doctrinile partidelor politice*. Ediție îngrijită și note: Petre Dan, Editura Garamond, București, F.a., p. 144-154; Al. Marghiloman, *Doctrina conservatoare*, în *Ibidem*, p. 155-165.

³ Ioan Scurtu, *Istoria României în anii 1918-1940. Evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1996, p. 3-10.

⁴ Ștefan Zeletin, *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric*, București, 1925.

⁵ M. Manoilescu, *Evoluția și destinul burgheziei românești*, București, 1926.

⁶ *Istoria Partidului Național Țărănesc. Documente (1926-1947)*. Volum alcătuit de: Vasile Arimia, Ion Ardeleanu, Alexandru Cebuc, Editura ARC 2000, p. 5-11.

În sfârșit, punctul de vedere al socialiștilor a gravitat în jurul ideii evoluției capitaliste a economiei românești cu unele particularități legate atât de menținerea rămășițelor relațiilor feudale, de nivelul slab al dezvoltării economice, cât și de desăvârșirea întârziată a unității statale. Caracteristice în acest sens sunt studiile despre evoluția economiei românești ale lui L. D. Pătrășcanu, Lothar Rădăceanu, C. Titel Petrescu ș.a.

* * *

Așa cum se știe, în cadrul Conferinței de Pace de la Paris din 1919-1920, principiul etnic a fost recunoscut atât pe bază teoretică, cât mai ales pe bază practică, drept elementul decisiv în stabilirea relațiilor pașnice dintre națiuni. Cât privește aplicarea riguroasă a respectivului principiu, aceasta a avut de depășit două dificultăți, practic, insurmontabile, punând în dificultate aplicarea unei soluții ideale pentru litigiile cu caracter etnic. Aceste dificultăți au constat în:

- imposibilitatea trasării unei linii etnice unice și absolute, care să permită ca liniile de frontieră să fie stăpânite de două națiuni „pure”, fără a se lăsa chiar la frontieră minorități etnice, care prin natura lucrurilor ar fi putut avea sau chiar ar fi manifestat tendințe centrifuge;

- așezarea diferitelor națiuni pe poziții geografice atât de variate, încât liniile de comunicații sau granițe naturale vădite să nu poată fi atribuite uneia sau celeilalte părți, decât cu riscul includerii unor enclave minoritare⁷.

În general, pornindu-se de la considerentul că aplicarea riguroasă a trasării liniei de frontieră exact pe linia de limită etnică ar fi putut stânjeni sau chiar paraliza, din punct de vedere economic, ambele populații, în cadrul Conferinței de Pace de la Paris s-a convenit ca firească „găsirea unei soluții mijlocii de compromis și toleranță”, trasându-se liniile cele mai apropiate de linia etnografică, făcându-se concesiuni minime unor considerente extrem de importante și chiar vitale, însă totuși de alt ordin decât cel strict etnografic⁸.

Cât privește linia de frontieră a României interbelice, aceasta a urmat, în opinia directorului Institutului Central de Statistică, dr. Sabin Manuilă, - unul din cei mai avizați specialiști în domeniu din perioada interbelică, - „limita posibilă de demarcațiune etnică între elementul românesc și elementele etnice limitrofe”⁹. Cu referire particulară la frontiera româno-sovietică din anii 1918-1940, aceasta a fost formată în întregime de râul Nistru pe o lungime de 812,0 km, alcătuint o linie naturală de demarcațiune și simplificând din punct de vedere tehnic trasarea graniței¹⁰.

⁷ Sabin Manuilă, *Studiu etnografic asupra populației României*, Editura Institutului Central de Statistică, București, 1940, p. 9.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 13.

Cu toate acestea, din punct de vedere etnografic, acea delimitare naturală nu soluționează problema, deoarece, așa cum menționa același autor, linia de demarcațiune etnică depășea și de o parte și de alta râul Nistru. În calitate de argument, dr. S. Manuilă invocă crearea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești în 1924 „lipită de râul Nistru”, cu „limba moldovenească” drept limbă oficială, constituind nimic altceva decât un sinonim al limbii române, ceea ce „dovedește nu numai existența elementului românesc dincolo de Nistru, dar și faptul că granița sovieto-română s-a trasat la un nivel geografic și etnic care, deși nu corespunde întocmai cu linia etnică, dar cel puțin acordă statelor învecinate un număr aproape egal de minorități etnice”¹¹.

Așadar, concluziona dr. S. Manuilă, „frontierele României sunt trasate în zona liniilor de demarcațiune etnică a elementului românesc”, iar „factorii de alt ordin ca: păstrarea avantajului unei frontiere naturale sau considerațiuni de ordin strategic sau economic sau, în fine, amestecul aproape inseparabil al grupurilor etnice într-o masă eterogenă, au făcut ca trasarea liniei de frontieră să nu poată tranșa, nici în România, delimitarea politică a granițelor, ca de altfel aproape nicăieri în Europa, astfel încât să se suprapună în mod matematic limitelor etnografice”¹². Conștientă de faptul că o suprapunere matematică a limitelor etnografice pe frontierele politice ale statelor nu ar fi fost de natură să simplifice problema frontierelor, ci, dimpotrivă, le-ar fi complicat și mai mult, România, așa cum menționa dr. S. Manuilă, „nu a insistat niciodată pentru o revizuire a granițelor sale politice, socotind, mai presus de orice interes egoist imediat, interesul general și permanent al găsirii unui echilibru în care țara și populația ei să poată prospera și în care tratamentul minorităților etnice să fie unul din punctele de legătură între România și vecinii ei”¹³.

Rezultat legitim și logic al evoluției sociale, economice și politice a națiunii române, statul național unitar a cărui constituire s-a încheiat la 1 Decembrie 1918, a cuprins între hotarele sale cvasitotalitatea națiunii române¹⁴. Totodată, desăvârșirea procesului de formare a statului național unitar român a coincis, în timp, cu încheierea Primului Război Mondial și, ca urmare, repunerea în funcțiune a potențialului economic al noii României și, o perioadă, chiar și dezvoltarea lui, au fost grevate de povara lăsată de război, precum și de o serie de greutăți inerente procesului de unificare¹⁵. Problema primordială care stătea în fața României postbelice era aceea a refacerii economice. Marile distrugerii pricinuite de război și jaful ocupanților străini provocaseră dezorganizarea întregului aparat

¹¹ Arhivele Naționale ale României, București, fond Dr. Sabin Manuilă, X.167/1940, fila 58 verso (Cartograma I. Granița etnică a României la Nistru).

¹² Sabin Manuilă, *Studiu etnografic asupra populației României*, p. 14.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Petre Dan, *Hotarele românismului în date*, Editura Litera Internațional, București, Editura Litera, Chișinău, 2005, p. 103.

¹⁵ Maria Mureșan, *Istoria economiei. Epoca modernă și contemporană*, Editura Economică, București, 1995, p. 251.

de producție și circulație, având ca efect scăderea producției materiale, inflație, dezechilibru bugetar etc.

Principala consecință a celui război a fost numărul mare de morți de pe parcursul celor patru ani de război. Marile țări apusene mobilizaseră pentru război aproape a șasea parte a populației lor, sau circa 15 % din total. Cifra oamenilor chemați sub drapel și a celor aflați la dispoziția armatei reprezenta circa 15 % din populația țării, altfel spus, totalitatea populației bărbățești în vârstă de 18-45 de ani¹⁶. Dacă se ia ca reper cifra de 9,5 milioane de morți în prima mare conflagrație, se poate spune că rata mortalității a fost de 5.600 de morți pe zi. Astfel, o întreagă generație a dispărut, practic, în totalitate. În cazul Franței, bunăoară, mai mult de jumătate din soldați au fost împușcați, 19 % au murit ca urmare a rănilor, 13 % din cauza bolilor și 17 % au fost dați dispăruți. Germania a pierdut 2.040.000 de soldați, morți sau dispăruți, ceea ce însemna 12 % din populația cuprinsă între 15 și 50 de ani.

Tabelul 1.

Pierderile umane ale principalelor țări participante în Primul Război Mondial¹⁷

Țara	Total forțe mobilizate	Morți	Răniți	Prizonieri și dispăruți	Total victime (cifre abs.)	Total victime (%)
Antanta și aliații						
Rusia	12.000.000	1.700.000	4.950.000	2.500.000	9.150.000	76,3
Marea Britanie	8.904.467	908.371	2.090.212	191.652	3.190.235	35,8
Franța	8.410.000	1.357.800	4.266.000	537.000	6.160.800	73,3
Italia	5.615.000	650.000	947.000	600.000	2.197.000	39,1
Statele Unite	4.355.000	116.516	204.002	4.500	323.018	7,1
Japonia	800.000	300	907	3	1.210	0,2
România	750.000	335.706	120.000	80.000	535.706	71,4
Serbia	707.343	45.000	133.148	152.958	331.106	46,8
Belgia	267.000	13.716	44.686	34.659	93.061	34,9
Grecia	230.000	5.000	21.000	1.000	27.000	11,7
Portugalia	100.000	7.222	13.751	12.318	33.291	33,3
Muntenegru	50.000	3.000	10.000	7.000	20.000	40,0
Total	42.188.810	5.142.631	12.800.706	4.121.090	22.062.427	52,3
Puterile Centrale și aliații						
Germania	11.000.000	1.773.700	4.216.058	1.152.800	7.142.558	64,9
Austro-Ungaria	7.800.000	1.200.000	3.620.000	2.200.000	7.020.000	90,0

¹⁶ C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916-1919*. În 2 vol. Vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 207.

¹⁷ *Mica enciclopedie a Marelui Război (1914-1918)* / Doru Dumitrescu, Mirela Popescu, Mihai Manea, Editura Corint Educațional, București, 2014, p. 142, 144.

Imperiul Otoman	2.850.000	325.000	400.000	250.000	975.000	34,2
Bulgaria	1.200.000	87.500	152.390	27.029	266.919	22,2
Total	22.850.000	3.386.200	8.388.448	3.629.829	15.404.477	67,4
Total general	65.038.810	8.528.831	21.189.154	7.750.919	37.466.904	57,5

Forța armată a vechiului Regat al României din punct de vedere numeric a fost de 15 % din întreaga populație sau totalitatea populației bărbățești între 18 și 45 de ani, adică 1.083.000 de oameni. În această cifră, foarte ridicată, erau cuprinși cei mobilizați în august 1916 – 833.758 trupă și circa 18.000 de ofițeri – și rezerva armatei, care se ridica la 416.000 de oameni¹⁸.

Pierderile umane de circa un milion de victime au însemnat diminuarea cu circa 1/5 a forței de muncă active față de perioada anterioară războiului, insuficiența acută a brațelor de muncă, în agricultură îndeosebi, punând în dificultate și întârziind, în timp, procesul de refacere a economiei. În timpul războiului, aproape două treimi din teritoriul Vechiului Regat, inclusiv capitala, s-au aflat sub ocupația trupelor Puterilor Centrale, ocupație care a durat timp de peste doi ani. Din 130.903 km², cât avea România înainte de război, armatele invadatoare ocupaseră circa 100.000 km².

Sub aspect economic, situația producției interne, reducerea generală a disponibilităților de plată și de mărfuri pe piața mondială s-a reflectat și în evoluția comerțului exterior. Sub raport cantitativ, comparat chiar cu România antebelică, ale cărei resurse erau mai mici, comerțul exterior al României postbelice nu reprezenta în anul 1919 decât 2,5 % la export și 37,7 % la import față de media perioadei 1910-1914¹⁹.

Pierderile recunoscute în mod oficial pentru România, prin tratatele de pace, au fost evaluate la 31.099.853.761 lei-aur. În detaliu, suma respectivă reprezenta: a) pagube cauzate persoanelor civile – 8.103.287.710 lei-aur; b) pagube cauzate județelor și comunelor – 895.825.719 lei-aur; c) pagube cauzate statului, inclusiv bilete emise de B.G.R. – 8.732.189.568 lei-aur; d) pagube pentru prizonierii morți – 3.536.782.579 lei-aur; e) pensii militare – 9.296.654.070 lei-aur; f) alocații familiilor mobilizaților – 416.703.847 lei-aur; g) asistență dată prizonierilor și familiilor lor – 11.947.689 lei-aur; h) cheltuieli pentru comisia de constatare – 32.000.000 lei-aur; i) pagube cauzate prizonierilor pentru răul tratament în lagărele inamice – 83.462.579 lei-aur²⁰.

¹⁸ C. Căzănișteanu, *Participarea României la Primul Război Mondial și problema realizării unității naționale, în Independența României*. Comitetul de red.: acad. Șt. Pascu (red. resp.), Editura Academiei R.S.R., București, 1977, p. 369-370.

¹⁹ *Anuarul statistic al României. 1923*, Tipografia Curții Regale, București, 1924, p. 138; *Enciclopedia României*. Vol. IV: *Economia națională: circulație, distribuție și consum*, Imprimeria Națională, București, 1943, p. 1007.

²⁰ *Memoriu expunând punctul de vedere al guvernului român în privința obligațiunii Germaniei de a rambursa acoperirea emisiunii biletelor B.G.R.*, Imprimeria Statului, București, 1925, p. 107-108.

În realitate, totalul pierderilor materiale ale României se ridică la uriașă sumă de 72 miliarde lei-aur, din care au fost recunoscute mai puțin de jumătate, de către Comisia de reparații, constituită în baza art. 233 al Tratatului de la Versailles²¹.

Agricultura, sector cu o mare pondere în economia națională a României, se afla într-o situație extrem de critică. La încheierea războiului, era epuizat întregul stoc de cereale, astfel încât nu se puteau asigura nici hrana pentru populație și nici însămânțările pentru recolta viitoare. Situația era cu atât mai amenințătoare cu cât, în anul 1919, 22,9 % din suprafața arabilă, sau 26,4 % din cea cultivată cu cereale a teritoriului României antebelice rămăsese nelucrată. Pagubele materiale provocate de război, insuficiența acută a brațelor de muncă la sate determinată de mobilizare, lipsa animalelor de muncă și a inventarului agricol în gospodăriile țărănești au dus la o scădere considerabilă a producției agricole, care s-a repercutat negativ atât asupra consumului intern, cât și a posibilităților de export. Cunoscută înainte de război ca exportatoare de cereale, în 1919 România a importat 220 mii tone de cereale, precum și alte produse alimentare necesare pentru acoperirea consumului intern²².

În același timp, în primii ani de după încheierea Primului Război Mondial, suprafețele cultivate au înregistrat o diminuare considerabilă. Astfel, în anii 1919-1920 suprafețele cultivate reprezentau doar circa 75 % din cele cultivate anterior războiului. Producția de cereale, în comparație cu media anilor 1911-1915, reprezenta în 1920 doar 65 %²³. Diminuarea suprafețelor cultivate se datora unor numeroase cauze, în primul rând, urmărilor războiului, care a însemnat inclusiv scoaterea din circuitul agricol a mari suprafețe de teren, a celor pe care s-au desfășurat operații militare, ceea ce le-a făcut improprie, pentru moment, practicării agriculturii, dar și diminuării sensibile a forței de muncă, precum și a șeptelului, și nu în ultimul rând faptului că era în curs de legiferare reforma agrară promisă, ceea ce a determinat o anumită nesiguranță în rândurile producătorilor agricoli.

Războiul a provocat și mari pierderi șeptelului, care s-a diminuat cu circa 40 %. În 1919 existau în întreaga țară circa 16,5 milioane capete de vite, față de 27,8 milioane în anul premergător războiului²⁴.

Industria prezenta o situație și mai dramatică, datorită distrugerilor provocate de război, jafului de mașini, utilaje, accesorii ș.a. exercitat de administrația militară germană în perioada ocupației din sudul României, distrugerilor provocate de armata română, din rațiuni strategice, în momentul retragerii ei în Moldova, precum și evacuării, din aceleași motive, în Rusia a numeroase întreprinderi care nu s-au mai întors niciodată. Din 845 de întreprinderi ale industriei încurajate de stat, înregistrate în 1915, în România anilor 1917-1918 mai funcționau 217 în-

²¹ Emilian Bold, *De la Versailles la Lausanne, 1919-1932*, Editura Junimea, Iași, 1976, p. 25.

²² *Anuarul statistic al României. 1939 și 1940*, Imprimeria Națională, București, 1940, p. 581, 589.

²³ „Analele statistice și economice”, nr. 3-4, martie-aprilie 1923, p. 55-56.

²⁴ Maria Mureșan, *Istoria economiei. Epoca modernă și contemporană*, Editura Economică, București, 1995, p. 252-253.

treprinderi. Principalele ramuri ale industriei au cunoscut reduceri de producție foarte mari.

În ansamblu, în 1919 industria funcționa, în medie, cu 40 % din capacitatea antebelică, cu diferențe de la o ramură la alta: extracția petrolului cu 47 %, a cărbunelui cu 41 %²⁵, industria siderurgică cu 19,4 %, a cimentului cu 40 %, a cherestelei cu 50 %, a hârtiei cu 30 %, a zahărului cu 34,5 % ș.a. Din cele peste 800 de întreprinderi încurajate de stat și înregistrate în 1915, funcționau doar 217. La toate acestea se adăuga faptul că o parte din marile întreprinderi industriale din Transilvania, în momentul în care autoritățile românești le-au preluat, erau descompletate. De exemplu, în 1919, Uzinele Siderurgice de la Hunedoara funcționau cu 2,8 % din capacitatea lor anterioară, iar uzinele de la Reșița, cu 33 %²⁶.

Transporturile nu se găseau nici ele într-o situație mai bună. Rețeaua feroviară era în mare parte distrusă, iar cea rămasă în funcțiune, datorită folosirii intensive în perioada războiului, prezenta o uzură accentuată și necesita și ea o refacere grabnică. Aproape toate podurile feroviare, precum și alte numeroase lucrări feroviare fuseseră distruse fie de armata română în retragere, fie de armata germană, după lansarea contraofensivei românești. Parcul feroviar, de locomotive și de vagoane, fusese fie capturat de autoritățile de ocupație, fie distrus, fie suprasolicitat și deci uzat. Astfel, în 1919 se aflau în funcțiune doar 265 de locomotive, 563 vagoane de călători, 3.511 vagoane de marfă și câteva sute de vagoane cisternă, ceea ce reprezenta circa 40 % din parcul existent anterior. Toate acestea au afectat deosebit de grav nu numai volumul, ci și viteza derulării transporturilor pe calea ferată. Pierderi mari au suferit și transporturile rutiere, îndeosebi rețeaua de drumuri și șosele. Dezorganizarea transporturilor îngreuna nu numai aprovizionarea populației, ci și desfășurarea procesului de producție și refacerea și normalizarea vieții economice în ansamblu, dat fiind că 26 % din rețeaua de șosele necesita o refacere completă²⁷.

În ce privește traficul fluvial și maritim, în 1919, față de 1913, frecvența circulației vaselor s-a redus la circa o treime, iar încărcătura totală a bastimentelor intrate și ieșite din porturile românești a scăzut de la 9.481.455 tone la 1.106.447 tone²⁸.

Situația producției interne, reducerea generală a disponibilităților de plată și de mărfuri pe piața mondială s-a reflectat și în evoluția *comerțului exterior*. Sub raport cantitativ, comparat chiar cu România antebelică, ale cărei resurse erau mai mici, comerțul exterior al României postbelice nu reprezenta în anul 1919 decât 2,5 % la export și 37,7 % la import față de media perioadei 1910-1914²⁹.

²⁵ *Enciclopedia României*. Vol. III: *Economia națională. Cadre și producție*, Imprimeria Națională, București, 1939, p. 606.

²⁶ *Istoria economiei naționale a României*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 346-349.

²⁷ Maria Mureșan, *Istoria economiei. Epoca modernă și contemporană*, Editura Economică, București, 1995, p. 253-254.

²⁸ *Anuarul statistic al României*. 1923, Tipografia Curții Regale, București, 1924, p. 141.

²⁹ *Ibidem*, p. 138; *Enciclopedia României*. Vol. IV: *Economia națională: circulație, distribuție și consum*, p. 1007.

Finanțele României se aflau într-o situație cu totul deosebită. Urmare a războiului mondial, balanța comercială înregistra deficite enorme. În 1919, de pildă, importul era evaluat la 3.622.945.669 de lei, iar exportul abia atingea cifra de 103.891.198 de lei, balanța comercială înregistrând un deficit de 3.519.054.471 de lei; în 1920, importul se ridicase la suma de 6.957.935.868 de lei, iar exportul la numai 3.437.351.175 de lei, astfel că soldul pasiv al balanței comerciale ajunsese la 3.520.584.693 de lei³⁰. În acea situație, bugetul statului se încheia cu importante deficite. În anul bugetar 1919-1920, la un venit de 2.002.784.174 de lei, cheltuielile s-au ridicat la suma de 5.502.301.930 de lei, deficitul bugetar ajungând la 3.499.517.756 de lei³¹.

Exportul României, preponderent agricol, era aproape inexistent, iar importul era format din produse agricole, cereale în principal, material rulant și utilaje industriale. În acele condiții, statul român a fost nevoit să apeleze la o serie de împrumuturi externe, care s-au adăugat celor anterioare războiului, precum și celor contractate pentru acoperirea cheltuielilor militare din timpul războiului. Ca urmare, în 1921 datoria publică a României era de 20.741,7 milioane lei, din care datoria externă de 16.169,4 milioane lei³².

La situația economică deosebit de grea a României postbelice a contribuit și faptul că puterile Antantei, încălcând angajamentele asumate prin Convenția din 4/17 august 1916, au refuzat să acorde României despăgubiri din partea Germaniei, care reprezentau pagubele provocate în timpul ocupației; consecințe negative au produs și evacuarea în Rusia a tezaurului Băncii Naționale și a altor valori publice. În total, se apreciază că a fost depus în Kremlin, în condiții de securitate similare cu cele ale tezaurului imperial rus, tezaurul românesc format din 3.549 lăzi/casete, care conțineau, conform inventarelor Băncii Naționale a României, aur, titluri și bunuri în suma totală de 9.416.417.177,93 lei-aur³³. În afară de valorile transportate la Moscova, guvernul României mai depusese în Germania, la Reichsbank și în Marea Britanie, la Bank of England, sume în valoare de 80.469.650 și, respectiv, 98.105.800 lei-aur³⁴.

Este de menționat că marile distrugerii provocate de Primul Război Mondial, precum și cheltuielile făcute de statul român pentru participarea la acesta, au condus la un important dezechilibru al organismului economiei naționale.

În industrie, numeroase întreprinderi nu funcționau deloc sau utilizau doar o mică parte din capacitățile de producție. Producția agricolă scăzuse considerabil, România încetând să mai fie o țară exportatoare de produse agricole și fiind nevoită să importe produse agroalimentare. În 1919, valoarea importului a fost de 3.762.300.000 lei, în timp ce exportul a fost de numai 104.385.000 lei. În 1918-

³⁰ *Anuarul statistic al României. 1922*, Tipografia Curții Regale, București, 1923, p. 182.

³¹ *Enciclopedia României. Vol. IV: Economia națională: circulație, distribuție și consum*, p. 658.

³² Maria Mureșan, *Istoria economiei. Epoca modernă și contemporană*, p. 254.

³³ *Ibidem*, p. 256.

³⁴ „Monitorul Oficial”, nr. 252, 8/21 februarie 1919, p. 5177, 5184.

1919, cheltuielile bugetare au fost de 4 ori mai mari decât veniturile, inflația atinând proporții alarmante³⁵.

Nivelul de trai al majorității populației a avut mult de suferit, ca urmare a insuficientelor cantități de produse alimentare, a speculei, inflației, șomajului etc. S-a mărit decalajul dintre nivelul salariilor (care au înregistrat o anumită creștere) și al prețurilor produselor de primă necesitate. După unele calcule, numai în anul 1919 salariile au crescut cu 301 %, în timp ce prețurile la produsele de consum cu 836 %, iar puterea de cumpărare a salariilor reprezenta 43 % din capacitatea de dinainte de război³⁶.

Numeroase gospodării țărănești fuseseră ruinate ca urmare a operațiilor militare și a exploatării excesive organizate de ocupanți, a lipsei sau degradării inventarului agricol etc. Zeci de mii de locuințe au fost distruse sau deteriorate, în special în județele Constanța, Tulcea, Brăila, Râmnicu Sărat, Giurgiu, Tecuci, Covurlui, Putna, Bacău, Suceava ș.a. La situația dificilă a țărănimii a contribuit și „foarfeca prețurilor”, decalajul dintre prețurile produselor agricole și cele ale produselor industriale cumpărate de săteni. O oarecare stare de provizorat în aplicarea reformei agrare (distanța în timp, între momentul exproprierii și împroprietăririi definitive) a determinat tensiuni în lumea satului.

Largi categorii de funcționari, numeroși intelectuali au avut de suportat consecințele scumpetei, inflației și șomajului; un anumit „șomaj intelectual” a creat o stare de nemulțumire în rândurile tineretului, atât în primii ani de după război, cât și în perioada următoare. Menținerea unor măsuri specifice stării de război și lipsa unei legislații moderne a muncii au contribuit, de asemenea, la creșterea nemulțumirilor. Pe fondul acelor greutăți, în mare parte obiective, s-a dezvoltat o stare de spirit ce a condus la contradicții sociale, la acțiuni de protest, greve etc., la intervenția, uneori în forță, a autorităților. Atent la astfel de manifestări, bolșevismul moscovit, Internaționala a III-a (înființată în 1919), a încercat să le folosească în realizarea scopului propriu: extinderea „revoluției proletare”, în fond, a imperialismului sovietic. Pericolul bolșevic era unul real – și extrem de grav – în ce privește canalizarea acelor manifestări pe calea răsturnării „regimului politic burghez-moșieresc” și a destrămării statului național unitar român³⁷.

Cu toate acele greutăți economice și sociale, înfăptuirea unității statului român a asigurat cadrul național și social-economic necesar dezvoltării României moderne, a avut o înrăurire pozitivă asupra evoluției tuturor provinciilor istorice.

³⁵ *Istoria Românilor. Compendiu*. Coord.: Ion Agrigoroaiei, Ion Toderașcu, Editura Cultura Fără Frontiere, Iași, 1996, p. 280-281.

³⁶ Ion Agrigoroaiei, *România interbelică. Unificare și evoluție economică*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2015, p. 185-186.

³⁷ Vezi: Florian Tănăsescu, Dumitru Costea, Ion Iacoș, Gheorghe Neacșu, Marin C. Stănescu, Nicolae Tănăsescu, *Ideologie și structuri comuniste în România*. Vol. II: 9 decembrie 1918 – 31 decembrie 1919, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 1997, p. 268-271.

Cu încetarea războiului și realizarea unității naționale, se deschidea un nou capitol de istorie în dezvoltarea României întregite. „România, - afirma geograful francez Emmanuel de Martonne, - nu este un nume nou pe harta Europei. Ea are o istorie. Așa cum îi arată și numele, este țara românilor; este statul care reunește în prezent aproape toți românii trăind în Europa răsăriteană. România actuală este unul dintre statele noi cele mai interesante și mai solide, cu cele 300.000 km², 16 milioane de locuitori, cu cele 120 milioane de chintale de cereale și cu petrolul său. Este un stat național. Dar nu este o formațiune cu totul nouă și eu văd în aceasta o garanție de stabilitate”³⁸.

Prof. I. Simionescu, la rândul său, afirma că „pământul, factor pasiv în evoluția oamenilor, ne este un dar neîntrecut al naturii. Din cunoașterea frumuseților amănunțite nu poate să deștepte decât dragostea nețărmurită pentru el. E un caleidoscop de forme îngrămădite într-o elipsă apropiată de un cerc, figura geometrică cea mai perfectă. Din el se poate scoate tot ceea ce e de strictă nevoie pentru traiul omenesc. De nimic nu putem duce lipsă la o cumpănă grea. Prin acest avantaj, ce nu se întâlnește la multe state, a fost înlesnită viața din trecut a neamului. Nici agentul activ – omul – nu este mai prejos. Neamul românesc, comparat cu alte state, nu este lipsit de calitățile ce se cer de un progres așezat. Și totuși, evoluția țării întregi, cea de ieri mai mult decât cea de azi, se află într-un stadiu general numai apropiat de al statelor apusene”³⁹. În pofida relativei rămăneri în urmă și a faptului că „progresul general străbate încet în părțile noastre”, atunci „când condițiunile generale ajung mai prielnice, izbucnește dovada energiei etnice, cum răsar la cele dintâi raze primăvăratice florile, a căror viață latentă stătea ascunsă în bulbii cu rezerva bogată din pământ”. Dovada vredniciei etnice românești, concluziona prof. I. Simionescu, s-a arătat mai ales „în partea culturală, mai propice pentru o manifestare vădită, după cea eroică a elementelor băștinașe – simpli soldați ori ageri domnitori și boieri, - pentru apărarea țării. Însușirile creatoare s-au păstrat cât a ținut viforul, asemenea vieții adormite a organismelor din închistarea de apărare, căr durează condițiunile neprielnice ale mediului. De cum a prins a se arăta și primăvara vieții noastre, au răsărit în domenii diferite semnele însușirilor viguroase etnice, în afara celor arătate în folclorul bogat, din a cărui cercetare mai riguroasă s-ar putea scoate o Kalevala românească. Nu e direcție intelectuală sau practică, literară ori științifică, în care să nu găsim cheazășii pentru prosperitatea viitorului și pentru puțința de a participa activ la progresul chiar universal”⁴⁰.

Referindu-se la trăsăturile geoeconomice ale României întregite, geograful Simion Mehedinți le caracteriza în felul următor: 1) așezarea pe diagonala celei mai dense aglomerări a populației din lumea veche (diagonala Londra-Bag-

³⁸ Em. de Martonne, *La Roumanie nouvelle*, L. Eyrolles, Paris, 1921, P. 5.

³⁹ I. Simionescu, *Țara noastră. Natură. Oameni. Muncă*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1937, p. 456.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 457.

dad-Batavia); 2) situarea de-a lungul unei linii de navigație privilegiate, anume Dunărea, cel mai mare fluviu al Europei; România dispunea de 1/3 din cursul navigabil al fluviului, între care și zona de vărsare ce putea primi și vase maritime; 3) plasarea României pe diagonala mării linii ferate intercontinentale ce lega Occidentul de Orient. Așadar, în opinia prof. S. Mehedinți, România postbelică avea o poziție geoeconomică cât se poate de favorabilă, concluzionând: „Rolul României este clar: ca și Dacia în antichitate (...), în zilele noastre România, prin poziția geografică la gurile Dunării este un fel de santinelă europeană, menită a asigura după nevoi, relațiile între lumea europeană și occidentală cu lumea asiatică, în direcția diagonalei ce marchează maximul de densitate a populației globului”⁴¹.

Granițele etnice și politice ale României întregite au devenit, în același timp, și granițele unei noi unități economice naționale. România postbelică dispunea de un potențial economic substanțial mai mare decât acela al Vechiului Regat. Totodată creșterea populației României – mai mult decât dublul față de 1914, când avusese 7.897.311 locuitori⁴², - echivala cu o sporire a capacităților umane și intelectuale, disponibile pentru activități economice. Privită ca factor economic, densitatea populației înregistra și ea o ușoară creștere⁴³, iar continua sporire a populației României în anii imediat postbelici a asigurat o permanentă dezvoltare a populației sale active⁴⁴.

Conform unei statistici pentru anii 1926-1930, România postbelică ajunsese efectiv a deține chiar unul din cei mai ridicați coeficienți la populația activă în raport cu populația totală⁴⁵. Din 18.052.896 de locuitori, cât număra România în 1930⁴⁶, 10.542.900 (58,4 %) o reprezentau populația ocupată, iar restul de 7.510.000 (41,6 %), - populația neocupată (pasivă). Cum însă cea mai mare parte a populației active o forma lumea rurală, care în primii ani postbelici reprezenta peste 80 % din totalul locuitorilor⁴⁷, se impune precizarea că acel potențial uman era angajat în activități agricole, și nu întotdeauna în modul cel mai eficient. Față de România antebelică, se poate observa că după 1918, ponderea populației rurale în totalul populației înregistrase chiar o ușoară creștere.

⁴¹ S. Mehedinți, *Opere complete*. Vol. I: *Geographica*. Partea a doua, Biblioteca Enciclopedică, București, 1943, p. 91.

⁴² *Anuarul statistic al României. 1935 și 1936*, Imprimeria Națională, București, 1937, p. 31.

⁴³ Arhivele Naționale ale României, București, fond Dr. Sabin Manuilă, XII.96/1934, fila 29.

⁴⁴ Mitu Georgescu, *Populația în viața economică a României*, în *Enciclopedia României*. Vol. III: *Economia națională. Cadre și producție*, p. 45.

⁴⁵ *Enciclopedia României*. Vol. III: *Economia națională. Cadre și producție*, p. 133-134.

⁴⁶ Arhivele Naționale ale României, București, fond Dr. Sabin Manuilă, XII.96/1934, fila 30.

⁴⁷ Gh. Dobre, *Nivelul și structura economică a țării în anii 1918-1921*, în *Progresul economic al României. 1877-1977*, Editura Politică, București, 1977, p. 220.

Tabelul 2.

Repartiția populației României după locul de trai, după 1918⁴⁸

Provincii istorice	Populația activă %		Populația totală %	
	rurală	urbană	rurală	urbană
Basarabia	89,1	10,9	87,1	12,9
Oltenia	88,9	11,1	87,0	13,0
Transilvania	86,2	13,8	84,0	16,0
Banat	84,4	15,6	82,1	17,9
Crișana-Maramureș	83,1	16,9	82,2	17,8
Dobrogea	80,1	19,9	76,2	23,8
Moldova	79,5	20,5	73,7	24,3
Bucovina	76,3	23,7	73,4	26,6
Muntenia	76,0	24,0	72,9	27,1
Total, România	82,7	17,3	79,9	20,1

Așa cum se constată, cu excepția Bucovinei, în celelalte provincii istorice luate în parte, procentul populației rurale depășea pe cel al vechiului Regat din 1915. În 1930, populația totală și activă a României pe medii de locuire și provincii istorice se prezenta astfel.

Tabelul 3.

Repartiția populației active a României în 1930, pe provincii istorice și domenii profesionale (%)⁴⁹

Provincii istorice	% față de populația totală	% față de populația activă	Procente față de totalul fiecărui domeniu						
			Expl. solului	Industrie	Comerț și credit	Transport	Instituții publice	Sănătate, sport, divertisment	Alte categorii profesionale
Oltenia	8,4	9,0	10,2	4,2	4,3	4,1	6,4	4,2	3,9
Muntenia	22,3	21,8	19,8	29,2	30,0	35,2	27,3	31,9	27,0
Dobrogea	4,5	4,2	4,3	3,2	3,7	5,6	5,2	4,6	4,8
Moldova	13,5	13,2	13,4	10,0	14,1	14,3	14,9	12,0	11,6
Basarabia	15,9	15,6	17,4	6,9	13,0	7,2	11,7	8,9	9,9
Bucovina	4,7	4,8	4,6	5,0	5,9	4,8	5,4	4,3	5,9
Transilvania	17,8	17,9	17,6	23,3	15,5	15,5	16,6	17,7	18,2
Banat	5,2	5,6	5,1	8,7	5,2	5,6	5,0	6,9	8,8
Crișana-Maramureș	7,7	7,9	7,6	9,5	8,3	7,7	7,5	9,5	9,9
România	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

⁴⁸ Enciclopedia României. Vol. III: Economia națională. Cadre și producție, p. 45.

⁴⁹ Ibidem, p. 52.

Deplasările produse în cadrul masei populației active devin lesne sesizabile, fiind raportate la activități similare din diferite perioade ale evoluției societății românești. Astfel, dacă în 1913 industria și meseriile absorbeau 8 % din totalul locuitorilor activi, în 1930 concentrau aproape 10 %, iar în 1939 aproximativ 14 %. Numeric, dinamica respectivă se exprimă în felul următor: 508.320 persoane în 1913, 990.100 – în 1930 și 1.885.000 în 1939. Se socotea, în general, că resursele României întregite erau multe și variate. Ele prezentau o distribuție geografică echilibrată, care îmbunătățea și completa unitatea economică a statului național unitar. Valoarea producției industriale a României dinainte de 1918 fusese de numai 6.190.200 mii lei, în timp ce în 1919 ea era de 1.171.794 mii lei, ceea ce însemna o scădere de 189,2 %, în vreme ce potențialul industrial al țării se consideră că sporise de 1,5 ori⁵⁰.

Marea Unire a asigurat cadrul firesc pentru desfășurarea pe o treaptă superioară a comunității de viață economică și spirituală a românilor din toate teritoriile locuite de ei. România întregită a permis dezvoltarea mai rapidă a forțelor productive, desfășurarea întregii vieți economico-sociale în concordanță cu cerințele progresului, ceea ce a condus la consolidarea organismului economiei românești, la intrarea României într-o nouă etapă a evoluției sale, de modernizare mai accelerată și de încadrare într-o măsură mai mare în circuitul economic internațional. România a cunoscut creșteri însemnate în ce privește teritoriul, populația, terenul agricol, fondul silvic, potențialul hidroenergetic, bogățiile subsolului, căile de comunicație și de transport etc. Această întregire a patrimoniului național a fost însoțită de sporirea preocupărilor oamenilor de știință și ale celor politici pentru conturarea căii și a celor mai potrivite modalități de dezvoltare a organismului economiei naționale și de exprimare în plan extern a opțiunilor românești.

Comparativ cu perioada antebelică, potențialul industrial al noii României a sporit de la 211.582 CP la circa 497.093 CP, sau cu 235 %. La cele 1.114 întreprinderi industriale ale vechiului Regat cu o producție de 12 mld. lei, s-au adăugat 1.024 întreprinderi din Ardeal și 137 din Banat, 210 din Bucovina și 262 din Basarabia⁵¹. Din punct de vedere industrial, vechiul Regat reprezenta 41 % din totalul întreprinderilor, 50 % din capitalul investit, 39 % din valoarea combustibilului și 53 % din valoarea producției, iar Transilvania însuma 37 % din totalul întreprinderilor industriale, 29 % din capitalul investit, 40 % din forța motrică, 33 % din personal, 39 % din valoarea combustibilului, 28 % din valoarea materiei prime și 27 % din valoarea producției⁵².

La rândul său, potențialul industrial al Banatului din punctul de vedere al numărului întreprinderilor, al capitalului investit, al valorii combustibilului și

⁵⁰ *Studii de istorie a economiei și gândirii economice românești*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, p. 23-24.

⁵¹ I. Veverca, *Industria*, în *Aspecte ale economiei românești*. Material documentar pentru cunoașterea unor probleme în cadrul planului economic, București, 1939, p. 141.

⁵² *Ibidem*.

producției reprezenta circa jumătate din indicii respectivi ai vechiului Regat și Transilvaniei, în timp ce aportul Bucovinei și Basarabiei la potențialul industrial al noii României a fost mult mai modest, aici dominând tipul industriei mici și cel al industriei casnice⁵³.

Pentru România întregită, problema care se impunea la cumpăna anilor 1918-1919 era cu deosebire cea a reluării producției în vederea relansării economice⁵⁴. Ion Răducanu aprecia, bunăoară, că politica economică a momentului respectiv trebuia să fie dominată de un scop major, anume acela „să mărim avuția reală, să îndrumăm producția pe calea unei rentabilități cât mai mari și să îngădim consumul la strictul necesar, spre a avea puțință să obținem un venit național cât mai important”⁵⁵. Pentru același deziderat pleda și Costin Stoicescu, care sublinia că „refacerea economică a României Mari după Primul Război Mondial este, în primul rând și înainte de toate, o problemă de refacere a producțiunii naționale”⁵⁶.

Dar refacerea economiei românești după Primul Război Mondial, având loc în condițiile reîntregirii ei în granițele național-statale, era privită nu numai „ca o problemă a reparațiunii stricăciunilor de toate felurile pe care le-a suferit economia noastră națională”, ci și „ca o mare problemă de reclădire (...), de construire din nou a întregii noastre vieți național-economice. Întregirea politică a neamului nostru ne oferă un teren fizic, social și economic variat și aproape complet, ca elemente, pentru alcătuirea unui organism economic armonios”⁵⁷. Această problemă a fost tratată amplu și complex în literatura de specialitate a vremii, atât în contextul împrejurărilor date, cât și în perspectivă. Astfel, același autor C. Stoicescu sublinia că refacerea economiei românești „nu este numai problema actualității momentane și fugitive pe care o trăim și care va urma după încheierea păcii, ci ea va fi o problemă de activitate prin excelență pentru un lung șir de ani”. Căci, continua el, „această mare și grea problemă are și va avea întotdeauna, în întregime ca și în amănuntele ei, două fețe: una de construcție din nou a unui edificiu mare și complet sau de adaptare a fiecărui element la noul edificiu, și una de reparație sau de transformare în total și în parte a tuturor elementelor vieții economice, în vederea și conform necesităților marelui tot”⁵⁸.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ I. N. Angelescu, *Programe politice și acțiuni politice*, în „Analele statistice și economice”, an. I, nr. 12, decembrie 1918, p. 8-9; Idem, *Creditul și datoria publică a României Mari în legătură cu refacerea economiei naționale*, în „Analele economice și statistice”, an. II, nr. 1, ianuarie 1919, p. 1-2.

⁵⁵ I. Răducanu, *Bogăție fictivă și bogăție reală*, în „Independența economică”, an. I, nr. 27, septembrie 1918, p. 1-2.

⁵⁶ C. Stoicescu, *Problema valutei*, în „Independența economică”, an. II, nr. 7-8, aprilie-mai 1919, p. 12.

⁵⁷ C. Stoicescu, *Refacerea economică a României*, în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, an. I, nr. 2-3, iulie-octombrie 1919, p. 345-346.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 346.

O asemenea viziune în care economia națională era privită ca un sistem, ca un tot unitar, în care elementele componente trebuiau să se articuleze armonios, nu era, desigur, singulară în epocă. Astfel, D. B. Ionescu aprecia că „o politică națională, unitară, este deopotrivă reclamată în interesul unei bune stări a tuturor locuitorii ai României Mari și în interesul economiei naționale”. În cadrul acestei politici, sublinia el, factorii economici sunt esențiali, iar comunitatea de interese a indivizilor și a colectivității – reprezintă mijlocul de realizare a acestui scop⁵⁹.

Într-un studiu de referință pentru literatura economică a vremii, I. N. Angelescu, analizând comparativ situația economică a Vechiului Regat și a României Mari, condițiile geografice, bogățiile naționale, disponibilitățile de forță de muncă etc., aprecia: „Situația se schimbă în România Mare. Avem toate condițiile care se cer unei țări industriale: materiile prime cele mai variate și izvoarele de energie cele mai bogate. Industrializarea României nu este numai posibilă, dar este și necesară⁶⁰. Necesară pentru că era mijlocul fundamental de refacere și redresare a economiei naționale și, totodată, garanția viitorului independent al țării, a creșterii contribuției poporului român la cauza progresului de ansamblu al omenirii.

Prin industrializare, arăta I. N. Angelescu, noi, românii, putem „să luăm loc alături de marile popoare moderne, colaborând cu ele la progresul economic și tehnic general”. Înfăptuirea industrializării nu însemna neglijarea agriculturii, căci, menționa el, chiar și în condițiile în care agricultura era predominantă în economia națională, „o întreagă industrie este de creat numai pentru satisfacerea nevoilor agriculturii”. Iar prin prelucrarea industrială a bogățiilor țării și sporirea exportului de fabricate se vor putea asigura și lichiditățile necesare importului cerut de refacerea și redresarea economiei naționale. „Prelucrând în țară toate produsele solului și subsolului nostru, și trimițând fabricate în loc de materii prime, valoarea exportului se va mări”, arăta I. N. Angelescu⁶¹.

Viziunea potrivit căreia economia României întregite trebuia să se dezvolte multilateral, se conturase încă din anii refacerii și unificării economice. Astfel, D. Drăghicescu menționa: „Cu cărbunii, cu petrolul, cu gazele naturale, cu fierul și diferite metale ce conține solul nostru și tot astfel cu bogățiile forestiere și cu cerealele, care se pretează la atâtea derivate de fabricație alimentară, cu creșterea vitelor și cu industriile ce pot deriva din ea, se poate prevedea o dezvoltare industrială de așa natură și cu repeziciune că, în treizeci până la patruzeci de ani, ar putea depăși și eclipsa agricultura⁶².”

După cum avea să se observe nu numai de către autori români, ci și de cei din străinătate, bogățiile naturale și potențialul economic sporit dădeau României o

⁵⁹ D. B. Ionescu, *Politica economică unitară a României Mari*, în „Independența economică”, an. II, nr.5, martie 1919, p. 1.

⁶⁰ I. N. Angelescu, *Politica economică a României Mari*, în „Analele statistice și economice”, an. II, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1919, p. 7.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² D. Drăghicescu, *Partide politice și clase sociale*, București, 1922, p. 105.

bază pentru dezvoltarea sa industrială⁶³. Lărgirea pieții interne, ieftinătatea mării de lucru, optimismul general resimțit în noua Românie cu privire la perspectivele economice existente, care se adăugau la bogățiile naturale și potențialul economic al României existent după Primul Război Mondial, îndreptăteau speranța de intensificare a activității economice a României și îmbunătățirea situației ei, atât în interior cât și în relațiile externe. Desigur, acești factori, ce urmau să influențeze întreg viitorul economic al noii României, aveau să determine și plasarea ei pe orbita economiei internaționale după Primul Război Mondial.

Punerea în valoare a promițătorului potențial economic național după 1918 și chestiunea dezvoltării economice a României, au constituit o problemă majoră în perioada ce a urmat realizării statului național unitar.

Valorificarea resurselor naturale și a potențialului economic al României întregite după 1918 era condiționată de o serie de factori. Cei interni, purtând amprenta noului cadru social-politic în care acest proces urma să se desfășoare, evidențiau necesitatea adaptării economiei la noua situație creată în urma războiului mondial, la noile condiții socio-economice rezultate din înfăptuirea unor reforme esențiale și a reformei agrare radicale, în primul rând. Prefacerile politice influențau și ele într-o diversitate de feluri acest proces.

În același timp, ansamblul factorilor economici externi aveau să-și impună rolul în evoluția României ca stat cu o economie unitară pe cale de încheiere. Aparținând sistemului statelor cu economii liberale, economia românească avea să se racordeze la circuitul economic internațional într-o anumită zonă a acestuia; ea a fost supusă atât complexului de interdependențe favorizante, existent după Primul Război Mondial în relațiile economice internaționale, cât și contradicțiilor inerente ale sistemului capitalist, care la scară mondială prezenta un tablou variat. Înscrierea României postbelice în circuitul economic extern a păstrat o serie de trăsături ale situației de până la război a Vechiului Regat. Dincolo de aceste câteva trăsături însă, dinamica noilor forțe interne ca și importante modificări intervenite în relațiile economice după 1918, au plasat România pe o poziție tot mai diferită în raport cu aceea ocupată de vechea Românie în circuitul economic internațional.

⁶³ I. Veverca, *Industria*, în *Aspecte ale economiei românești*, p. 141, 153, 155.

Marian Olaru*

BUCOVINA ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL. CÂTEVA CONSIDERAȚII¹

The author of the article highlights the main issues regarding the way in which the military, political, social and economic events in Bucovina, between 1914 and 1918, were perceived in the post-war period. Based on the edited and unpublished sources are presented the important data of the military campaigns of the years 1914-1917 and how they affected the evolution of the relations between the imperial administration and the citizens of the province, between the latter and the occupying troops of the Tsarist Empire. This article presents some of the preparations made by the two neighbouring empires for the future of Bukovina: either incorporated in a Ukrainian (or Galician) state under the Austrian flag, or as part of the Great Russia. In parallel with these tendencies of the great neighbours, the text transposes the conditions in which the political and national projects of the Romanians and Ukrainians were born and the forces involved in the Union of Bukovina with the Kingdom of Romania, following the decisions of the National Council of 27 October 1918 and of the General Congress of Bucovina of November 28, 1918.

Keywords: First World War, Austro-Hungarian Empire, Duchy of Bucovina, political and national project, political and national elite, national movement, parliament, political parties, border, nation.

O primă chestiune relevantă pentru subiectul abordat este aceea dacă războiul mondial din 1914–1918 era previzibil și în ce măsură era pregătită Bucovina pentru o asemenea confruntare. Cât privește prima parte a chestiunii, din informațiile culese din presa vremii din provincie, din memoriile edite sau inedite pe care le-am consultat, din informațiile de arhivă rezultă că izbucnirea războiului era previzibilă. Însă declanșarea Primului Război Mondial îi găsea pe bucovineni în plină luptă politică și națională. Experiența politică a administratorilor austrieci ai Țării Bucovinei îi îndemna să mențină o stare de continuă fărâmițare a

* **Marian Olaru**, doctor în istorie, directorul Institutului Bucovina din Rădăuți.

¹ Articol publicat în „Analele Bucovinei”, Rădăuți–București, anul XXII, nr. 1 (44), [ianuarie–iunie] 2015, p. 5–19.

mișcărilor politice și naționale din Ducat. În Bucovina se resimțeau reverberațiile disputei întreținute de Imperiul Țarist, care sprijinea mișcările naționale ale slavilor din Monarhia Dunăreană și, mai cu seamă, pe sărbii care doreau înființarea unei Serbii Mari². Această politică era menită a crea o contrapondere tendințelor austriece în Răsărit, de înființare a Ucrainei Mari din țările maloruse³. În același timp, în primăvară și vara lui 1914, societatea bucovineană era cuprinsă de bucuria unui „politicianism netrebnic”, și nu ne gândim doar la români⁴. Temele care se regăsesc în presa vremii sunt atentatul de la Debrețin, unde, în februarie 1914, a explodat o „mașină infernală” în Palatul Episcopal de la Hajdudorogh și care l-a ucis pe episcopul rutean Iaczkovicz⁵, de încercarea contelui Rudolf von Meran, guvernatorul Bucovinei, de a îmbunătăți relațiile dintre Austria și Regatul României prin vizita la regele Carol I⁶, pentru a păstra România de partea Triplei Alianțe și lupta dintre „democrații” lui Aurel Onciul⁷ și „naționali”, în timp ce Iancu Flondor se retrăsese din viața politică. Din anul 1911, se aplica sistemul Ausgleich-ului bucovinean, în urma căruia românii își pierduseră întâietatea politică în Ducat, fapt care satisfăcea parțial cererile rutenilor și care întărea poziția în Dietă a celorlalte grupuri etnice din ducat, altele decât românii. Atunci, au fost aleși 13 deputați naționali, șase democrați și trei conservatori, care, împreună cu mitropolitul, întruneau 23 de mandate pentru români, față de 17 mandate pentru ucrainenii, 10 mandate pentru evrei, șapte pentru nemți și șase pentru polonezi. Președinte al Dietei a fost ales Alexandru Hurmuzaki și vicepreședinte Ștefan Smal-Stocki⁸. Cu o pondere importantă în organul legislativ provincial, românii nu puteau decide favorabil în cazul problemelor lor economice, sociale sau naționale, pentru că erau mai tot timpul în stare de divergență, naționali cu democrații și conservatorii. Grație aceleiași reforme, ucrainenii și-au îmbunătățit reprezentarea în Dietă, dar erau și ei împărțiți în mai multe curente politice, nu de puține ori cu exprimări politice divergente în chestiunile politice ale Ducatului. În scrierile din epocă și în cele ulterioare sunt numeroase referirile la starea de inferioritate politică a ucrainenilor (rutenilor), determinată de o repartizare necorespunzătoare a mandatelor, cu mult sub ponderea înregistrată de recensământul austriac din 1910 și cu referire la „bunăvoința” pe care românii au avut-o din partea imperialilor.

² Lucian Boia, *Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări*, București, Editura Humanitas, p. 32–35.

³ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, Ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1991, p. 354.

⁴ *Ibidem*, p. 338.

⁵ *Cazul de la Dobrișin*, în „*Neamul Românesc*”, București, anul IX, nr. 7, 23 februarie 1914.

⁶ *Contele Meran la Regele Carol*, în „*Viața nouă*”, Suceava, anul III, nr. 8, 21 februarie 1914, p. 4–5.

⁷ Aurel Onciul reluate în periodicul ieșean „*Viața românească*” (vol. XXXI, an VIII, 1913, p. 5–10) teza românizării Bucovinei, pe care o susținuse și în revista „*Privitorul*” (anul I, nr. 4, 15 mai 1902, p. 3).

⁸ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 337.

Credința cea mai des răspândită la nivelul oamenilor obișnuți, cu o valorificare ulterioară în scrierile memorialistice, dar prezentă în zierele vremii, era aceea că vremuri tulburi sau rele aveau să vină, dovadă stând „semnele” de rău augur: în anul 1909, în Bucovina a fost secetă mare și brumă timpurie (la 1/14 octombrie); în 1910, pe la mijlocul lui ianuarie, a apărut pe cer o cometă iar în 18 spre 19 mai, de la orele 2 la 4 dimineața, a fost observată cometa Halley, care a determinat o adevărată psihoză colectivă; în anul 1911, în octombrie, a fost observată o altă cometă, care a fost văzută de la orele 22 și până dimineața; în 1912 a plouat foarte mult, încât s-au produs inundații cu mari pagube⁹ în agricultură, mai ales la culturile cerealiere (în zierele vremii se preciza că, din 1864, în Bucovina, nu mai plouase așa de mult); anii 1913 și 1914 au fost ploioși, omizile au atacat masiv copacii iar molizii au fost atacați de larvele unor fluturi care au dus la uscarea multora dintre aceștia și prin Cernăuți a trecut un stol uriaș de lăcuste, spre Basarabia¹⁰.

În preajma declanșării Marelui Război, cel puțin la nivelul presei din acea vreme, precum și în memorialistica vremii, constatăm că Ausgleich-ul nu produsese efectele invocate de o parte a istoriografiei contemporane (cea mai mare parte de expresie germană). Partidele politice bucovinene erau învrăjbite unele cu altele, grupurile etnice erau nemulțumite de prea puținele drepturi și libertăți obținute până atunci și de politica de echilibru practică de autorități, care îi nemulțumea pe toți cei interesați din rândul elitelor naționale. Exista și o anumită categorie de susținători fervenți ai ordinii economice, sociale și ritualice din imperiu. Este vorba de acei „bucovineni” sau beamteri, recrutați, mai ales, dintre cei pentru care existența Monarhiei Dunărene era condiția *sine qua non* a confortului lor social. Filo-austrieci prin convingere și poziție socială, aceștia au susținut, în principal, eforturile militare, economice și administrative ale imperialilor în Bucovina, pe timpul războiului, în timp ce grupurile etnice cu o pondere însemnată, după etapa inițială și de entuziasm a războiului, pe măsura prelungirii conflagrației, au îmbrățișat tot mai mult proiectul politic național ce presupunea despărțirea de Austria. Valorile specifice multiculturalismului bucovinean au fost, în bună parte, abandonate. Fidelitatea sau „trădarea” diverșilor supuși sau chiar învinuirea unor comunități etnice (ruteni¹¹, români), a unor sate (Climăuți, Fântâna Albă) de colaborare cu ocupantul rus și chiar fidelitatea excesivă a unora dintre evrei pentru administrația austriacă sunt prezente în presa vremii, în memorialistică și în lucrări dedicate prezentării situației Bucovinei dintre 1914 și 1918.

La declararea stării de război între Astro-Ungaria și Serbia, la 28 iulie 1914, cum este firesc, cei cu sentimente de admirație pentru imperiu – aceștia nu erau

⁹ Constantin Ursache, *Condica cronică a Parohiei Frătăuții Noi*, în vol. Viorel Dutciac, *Cronica de la Frătăuții Noi*, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 2011, p. 50.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Виталий Гайсенюк, *Репрессии австрийских властей против москвофилов Буковины в годы первой мировой войны*, în „Codrul Cosminului”, Suceava, anul XX, nr. 2, 2014, p. 443 –462.

puțini – au primit cu entuziasm vestea, crezând într-o „bine meritată corecție” ce trebuia aplicată sârbilor și în faptul că războiul ce urma să fie susținut de falnicele armate imperiale avea să dureze puțin. Acest lucru îl aflu din următorul pasaj scris de Maximilian Hacman, într-un jurnal al său, rămas până acum inedit: „La întoarcerea noastră, fac propunerea să mergem în oraș pentru a afla dacă n-a sosit, eventual, deja răspunsul din Belgrad sau chiar decretarea mobilizării. Ajunși în apropierea Templului, ne bate la urechi melodia unui marș militar executat de taraful de muzică al Kaiserkioskului. Am înțeles! Și o ediție separată a «Tagblattului», pe care o iau din mâna unui străin din apropierea Kaiserkioskului, ne comunică lapidar – cum e textul – totul: împăratul a decretat mobilizarea parțială. Am rămas adânc emoționat și emoțiunea mea creștea la auzul cântecelor războinice, al strigătelor de «ura» ale mulțimii [care] umplea chioșcul și piața, deși, de-a dreptul vorbind, entuziasmul acesta zgomotos îmi părea ceva silit, să nu zic artificial, astfel că în emoțiunea mea se strecura și un pic de dezgust. Ne-am întors acasă și, culcându-ne, auzeam încă tot strigătele de «ura» ale tinerimii de stradă”¹². În ziua următoare, 26 iulie 1914, autorul amintit consemna: „Știrile din urmă [26 iulie 1914 – n.n.], ajunse tocmai la Cernăuți, aduc detalii din care înțeleg că, răspunzând Sârbia în mod nesatisfăcător la ultimatumul Austriei, aceasta din urmă e silită să pregătească războiul inevitabil, declararea oficială de război urmând în curând. Citesc și despre manifestarea de simpatie «însuflețită și plină de entuziasm a mii de cetățeni» din seara trecută, precum și de o orățiune patriotică, nu mai puțin însuflețită, ce a ținut-o deputatul Benno Straucher aseară, în Kaiserkiosk și a trebuit să râd. *Vulgus vult decipi* – m-am gândit eu”¹³.

În ceea ce privește partea a doua a întrebării de mai sus, dacă Bucovina era pregătită pentru război, răspunsul nu este simplu. Întâi de toate, din dispunerea pe hartă a combatanților de pe Frontul de Răsărit, rezultă că Bucovina – provincie aflată la marginea de răsărit a Imperiului – era una dintre cele mai expuse atacului trupelor rusești. Acest fapt poate fi constatat de desfășurarea operațiunilor militare pe teritoriul Ducatului, de desele răsturnări de situație și de schimbare a stăpânirii austriece cu cea rusească, înregistrate pe parcursul anilor 1914–1918. Însă, la începutul operațiunilor, atenția militarilor austrieci era concentrată pe sectorul militar din Galiția și Polonia, Bucovinei rezervându-i-se o poziție periferică, neimportantă pentru desfășurarea operațiunilor. Realitățile militare ulterioare aveau să contrazică această optică.

Cadrul juridic necesar care asigura funcționarea instituțiilor Ducatului Bucovinei și căruia i se supuneau locuitorii provinciei a fost asigurat de articolul 14 al Legii din 1867, care prevedea că, pe timpul cât Parlamentul nu se putea întruni, puteau fi emise decrete-legi care angajau răspunderea „întregului minister”. În acest fel, întreaga administrație civilă, în frunte cu guvernatorul Țării,

¹² Maximilian Hacman, *Amintiri din Războiul Mondial, 25 iulie – 10 octombrie 1914*, mss., Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale, Fond 1586, p. 2.

¹³ *Ibidem*, p. 3 („Masele vor să fie mințite”).

se supuneau conducerii militare, adică treceau din subordinea Ministerului de Interne în cea a „vremelnicului comandament al armatei austriece, care opera în Bucovina”¹⁴. Pregătirea pentru război a început cu mult înainte de data declarării stării de război și a impus multiple măsuri, de la interzicerea unor drepturi și libertăți, până la mutarea administrației civile și a instituțiilor provinciale în timpul războiului (Vatra Dornei, Rădăuți și Câmpulung). Cu toate acestea, pe parcursul desfășurării războiului, nu puține au fost situațiile care arătau ineficiența acestor măsuri, înregistrându-se abuzuri numeroase făcute de către autoritățile austriece sau de către ocupanții ruși, ale căror victime au fost civilii nevinovați și neimplicați în vreun fel în operațiunile militare. Au fost multe procese de „trădare”, de „șpionaj” sau „atitudine dușmănoasă”¹⁵; numeroase au fost și delațiunile, rechiziționările de bunuri, animale, atelaje și chiar ale clopotelor de la biserici, precum și ridicarea de către austrieci a satelor de lipoveni de la Fântâna Albă și Climăuți¹⁶, sub acuzația de „trădare”. În același context menționăm și tratamentul brutal aplicat unora dintre evrei de către ocupanții ruși ai Bucovinei, pedepsirea de către austrieci a unora dintre români sau ruteni sub acuzația de „iloialitate”, pentru motivul că erau de aceeași religie cu soldații rușii și că ar fi colaborat cu aceștia.

Cât privește efectivele militare ce trebuiau să apere Bucovina, indiferent de concepția tactică și de dotarea tehnică a armatelor care s-au înfruntat, rezultă clar că austriecii nu se așteptau ca Bucovina să devină un teatru de operațiuni important, așa cum aveau să o dovedească înfruntările ulterioare. Conform dispunerii trupelor la începutul războiului, Bucovina trebuia apărată de militarii din Divizia 43, respectiv Regimentele 23 și 41 Infanterie, Regimentul 4 Dragoni și glotașii

¹⁴ Teodor Bălan, *Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina pe timpul războiului mondial, 1914–1918*, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1923, p. 42.

¹⁵ Emilian Slușanschi, *Articole, amintiri, mărturii*, Ediție îngrijită și notă bibliografică de Liviu Papuc, cu un studiu introductiv de Ion Agrigoroaiei, Iași, Editura Tipo Moldova, 2011, p. 110. Autorul consemna următoarele: „Mai amintesc pentru azi că, [împreună] cu brigada [austriacă din Storojineț – n.n.] au fost escortați și opt țărani ruteni din Rarancea, împreună cu arendașul Eduard Winiarski, arestați pentru pretinsă înaltă trădare. I-am văzut în convoi. E vorba să fie judecați la Vijnița de tribunalul marțial”. Pe 1 septembrie 1914, Emilian Slușanschi era martorul unei scene ce ținea de absurdul războiului: „De la Mihalcea, sat situat lângă Cernăuți, a sosit un transport de «prizonieri». Erau câțiva bărbați, partea cea mai mare, însă, femei și copii, unii dintre aceștia din urmă chiar la piept, în total 32 de persoane, însoțiți de câțiva polițiști rurali (țărani) din Mihalcea, înarmați cu ciomege și coase. Acești bieți oameni erau țărani «moldoveni» din satul Stroiești, situat în Basarabia, aproape de frontiera austriacă. Mi-au spus că veniseră înainte cu patru săptămâni la Noua Suliță la târg, unde au fost arestați, și de atunci sunt purtați necentenit din sat în sat. Erau, bieții, istoviți de atâta osteneală și foame ce duseseră”.

¹⁶ *Condica cronică a Parohiei Frătăuții Noi*, în vol. Viorel Dutciac, *op. cit.*, p. 71. Cunoscând realitatea, părintele Ursachi scria următoarele: „Cei mai mulți dintre ei, care au făcut servicii rușilor, nu mai sunt în sat, ci, la retragere, s-au dus cu rușii, așa că cei rămași aproape toți erau nevinovați, dară trebuiau să sufere pentru cei fugiți”. Ofițerii austrieci ar fi vrut să dea foc satelor Fântâna Albă, Climăuți și Camenca, pentru că le considerau vinovate de înfrângerile lor din 1914. S-a opus maiorul Daniil Pop, ofițer, care, după război, avea să fie general în Armata Română.

Brigăzii 35, cea mai parte a trupelor austriece fiind dispuse între Nistru și Prut, ajutate de 50 de jandarmi, 600 de milițieni și 80 de călăreți. Rezerva de trupe a fost masată la 10–20 km de graniță și era egală, ca efective, cu cele dispuse de-a lungul graniței. Cât de eficient a fost planul acesta o dovedește faptul că numai la câteva zile de la începutul efectiv al confruntărilor (6 august 1914 – st.n.), trupele ruse pătrundeau în Bucovina (10 august) și, pe 30 august 1914, Galiția și nordul Bucovinei era ocupate de ruși. Deficitul de trupe care ar fi trebuit să apere Bucovina a fost subliniat și de acțiunea lui Aurel Onciul și a lui Koko Wasilko de înființare a corpurilor de voluntari români și ruteni, bărbați cu vârste între 24 și 42 de ani, lipsiți de pregătire militară, care au fost risipiți la începutul lui 1915 de forțele militare ruse. Oricum, relieful muntos al provinciei a permis trupelor austriece să revină, în 1915, să reocupe teritoriile pierdute în 1914 (la retragere rușii cântau „Dorna voastră, moartea noastră!”). O nouă înfrângere a trupelor austriece s-a produs în martie, soldată cu reocuparea Bucovinei, în iunie 1916. Rușii au rămas în provincie până în 1917.

Cât timp s-au aflat pe teritoriul Bucovinei, trupele imperiale ruse s-au dedat la numeroase abuzuri și jafuri, confiscări și rechiziționări, contribuind alături de trupele austriece și cele germane la secătuirea economică a provinciei¹⁷. În același timp, Revoluția rusă și dorința decidenților ruși, apoi sovietici, precum și a celor austro-maghiari de a realiza planuri expansioniste pe seama Regatului României, cu impact direct și asupra Bucovinei¹⁸, au contribuit la înrăutățirea climatului socio-politic și interetnic din Bucovina¹⁹. Mai ales pătrunderea ideilor bolșevice era cea care îi speria pe localnici²⁰, cu mai mare impact în Cernăuți, unde erau numeroase unități militare ruse și unde „agitatori” ai Revoluției ruse au înființat filiale ale P.S.D.M.R., au editat periodice ce exprimau ideile Revoluției ruse, au sărbătorit ziua de 1 mai 1917 etc.

Înfrântă după contraatacul german din iulie 1917, armata rusă a început să se retragă din Bucovina la 1 august 1917, aruncând în aer, prin dinamitare, clădirile ridicate de stat. Trupele Puterilor Centrale au ocupat poziții strategice în

¹⁷ Sugestiv este și faptul că, după Primul Război Mondial, se dezbătea în Parlamentul României întregite despre împrumuturile forțate pe care autoritățile austriece le-au impus Fondului Religionar Ortodox din Bucovina, sume care nu au fost recuperate niciodată.

¹⁸ Ion Varta, *Bătălia pentru Bucovina în ajunul Unirii cu România (1913–1917). Documente inedite din arhivele din Federația Rusă și Republica Moldova*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2008, p. 181–201. Aici sunt prezentate memoriile lui B. Miller, A. Gherovschi și D. Vergun din anii 1916 și 1917.

¹⁹ Referitor la situația din România și la atitudinea românilor bucovineni față de evenimentele din Rusia, relevant este următorul pasaj: „După cum raporta Biroul de Informații britanic, vechea neîncredere și aversiunea la adresa rușilor s-au accentuat deosebit, mai întâi ca urmare a trădării guvernului țarist față de România”, apoi prin faptul că Rusia bolșevică nu și-a onorat „promisiunile referitoare la sprijinul militar” și, în sfârșit, prin „indisciplina și ilegalitățile” produse de trupele rusești. Cf. Larry Watts, *Ferește-mă, Doamne, de prieteni. Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România*, București, Editura RAO, 2011, p. 72.

²⁰ Viorel Dutciac, *op. cit.*, p. 88.

Bucovina și, chiar dacă, în septembrie și octombrie 1917, rușii au încercat să reocupe pozițiile pierdute, la Volovăț, Vadul Vlădichii, Ruda și Rădăuți, înfrângerea lor era evidentă. La 5 decembrie 1917, au început negocierile între ruși și austrieci și, pe 10 decembrie 1917, a fost încheiat armistițiul de pe frontul românesc. Armata austriacă a ocupat cea mai mare parte a Ucrainei, nordul Basarabiei și era prezentă pe întreg teritoriul Bucovinei. La încheierea Păcii de la București, România a fost nevoită să evacueze trupele aflate pe teritoriul Bucovinei și, în locul lor, au venit trupele regimentelor nr. 29, 33 și 101 ale armatei austriece. În octombrie 1918, nota T. Bălan, pe teritoriul Bucovinei se aflau soldații din Regimentul nr. 203. În partea de nord, de la Siret și până la hotarul Galiției, erau legionarii ucraineni, comandați de ducele Wilhelm de Habsburg și, în Cernăuți, erau Regimentele 22 și 41²¹. În partea de sud a Bucovinei, până în 18 martie 1918, s-au aflat și soldați români din subunitățile Batalionului 1 al Regimentului 9 Vânători²², care au fost apoi retrași. Situația aceasta a fost privită cu adâncă durere de către românii bucovineni, după cum reiese din memoriile sau jurnalele invocate mai sus.

Chiar în condițiile în care Puterile Centrale dominau pe câmpurile de luptă ale Europei, au fost formulate diferite proiecte politice și naționale ce priveau viitorul popoarelor din cuprinsul Monarhiei Dunărene. Încă de la 30 mai 1917, cehii cereau transformarea Imperiului în confederație de popoare libere, polonezii voiau independența, slovenii, croații și sârbii doreau un stat al lor, iar ucrainenii revendicau Galiția. În 1917, aceștia reiterează proiectul de stat care ar fi cuprins Haliciul, Podolia, Volinia și Cholm. În 12 iunie 1917, deputatul Romanczuk cerea cuprinderea Bucovinei septentrionale și a Galiției Orientale într-un stat ucrainean. Nicolai Wassilko, cam în aceeași perioadă, voia și el constituirea unui stat sub oblăduire austriacă și care ar fi trebuit să cuprindă Bucovina integrală. Cum proiectul politic și național al polonezilor era în curs de înfăptuire, posibila protecție a austriecilor asupra Ucrainei era în pericol. La Brest-Litovsk, cererile delegației rusești nu au fost luate în seamă de Czernin. Tratatul ministrului de Externe al Austro-Ungariei au continuat, însă, cu delegația ucraineană²³, care și-a restrâns cererile la o provincie autonomă a Galiției Orientale și a Bucovinei. În compensație, ucrainenii aveau să înceapă imediat exportul de cereale spre Austria. Situația aceasta a fost consacrată, în principiu, și de Consiliul de Miniștri al Austriei, din 22 ianuarie 1918, prezidat de către împăratul Carol²⁴. În anexele

²¹ T. Bălan, *Bucovina în războiul mondial*, Extras din „Codrii Cosminului”. Buletinul Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți, Cernăuți, anul VI, 1929, p. 44–45.

²² Nicolae C. Popescu, *op. cit.*, p. 120. Paul Leu arată că unități ale armatei române au intrat în Suceava la 2 februarie 1918 și au fost nevoite să se retragă la 8 martie 1918. Cf. Paul Leu, *Gr. – Or. K.K. Obergymnasium din Suceava în întâmpinarea unirii Bucovinei cu România*, în „Suceava”. Anuarul Complexului Muzeal Bucovina”, Suceava, anul XXIX–XXX, vol. II, 2002–2003, p. 186.

²³ Reprezentanții Rusiei îi considerau pe delegații ucraineni, participanți la tratative, „delegați fără țară”, care posedau doar camerele de hotel. Apud T. Bălan, *op. cit.*, p. 44.

²⁴ T. Bălan, *op. cit.*, p. 81.

secrete ale păcii se preciza că austriei se obligau să treacă prin Parlament, până la 15 iulie 1918, proiectul de constituire a unei „provincii ucrainene”²⁵. Cum acest proiect politic afecta grav dorințele polonezilor, guvernul Seidler a căzut. În locul lui a fost adus un guvern mai concesiv față de polonezi, condus de cancelarul Hussarek. În aceste condiții, cei cinci parlamentari români de la Viena aflați, cum scria T. Bălan, în două organizații politice, aveau să se pronunțe mai întâi prin vocea lui Isopescu-Grecul, că „stăm pe punctul de vedere al Bucovinei nedezmembrate”²⁶. La 4 octombrie 1918, același Isopescu-Grecul afirma: „Și noi, cei patru milioane de români din Monarhia Austro-Ungară, cerem autonomia noastră în cadrul Austriei”, iar deputatul Gheorghe Sârbu îl completa: „Toți românii Monarhiei Austro-Ungare cer să fie uniți într-o provincie națională autonomă”²⁷. În acest context, deputatul român Aurel Onciul, austrofil convins, și-a susținut cu tenacitate ideea că pentru români și România „singura salvare este Austria”²⁸, cerând chiar întregirea națională în cadrul Monarhiei Habsburgice. Pentru aceasta el s-a servit de mijloacele pe care le avea la îndemână.

Încercând să salveze Monarhia de la disoluție, împăratul Carol de Habsburg a lansat manifestul *Către popoarele mele credincioase*, în ziua de 3/16 octombrie 1918²⁹. Acesta a avut un efect devastator, toate națiunile din Imperiu l-au repudiat, fiecare dintre ele urmărind propriul proiect politic național-identitar. Reamintim că manifestul lui Carol al IV-lea, așa cum avea să fie explicat și de pozițiile ulterioare ale primului-ministru Hussarek și ale altor oficiali austrieci, se referea la statele austriac, maghiar, ceh, iugoslav, polonez și ucrainean și nu avea în vedere, în niciun caz, și situația celor șase milioane de români din Imperiu. Transilvania avea să rămână Ungariei, împreună cu o parte din Banat, cealaltă parte a Banatului trebuia să revină Iugoslaviei și Bucovina avea să fie dată Ucrainei

²⁵ *Ibidem*, p. 82.

²⁶ *Ibidem*, p. 83.

²⁷ *Ibidem*, p. 84.

²⁸ *Ibidem*, p. 84–85.

²⁹ „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, anul I, nr. 1, 22 octombrie 1918, p. 5. Pentru că în istoriografie există discuții dacă Manifestul împăratului Carol al IV-lea se referea la Austria, ca federație ce trebuia să cuprindă state autonome, reproducem următorul pasaj: „Austria va deveni, în sensul dorinței popoarelor ei, un stat federativ, în care fiecare popor să formeze o comunitate de stat proprie, în cuprinsul teritoriului său. Acesta nu prejudiciază întru nimica împreunarea ținuturilor polone ale Austriei cu statul independent polon. Orașul Triest, cu împrejurimile lui, primește, în conformitate cu dorința populației sale, o poziție deosebită. Această nouă alcătuire, prin care integritatea țărilor coroanei sfinte a Ungariei nu se atinge deloc, va trebui să asigure fiecărui stat național independența sa. [...] Cât timp reorganizarea aceasta nu va fi împlinită pe calea legilor, rămân nealterate instituțiile actuale, spre apărarea intereselor obștești. Guvernul actual e însărcinat să facă imediat toate lucrările pregătitoare spre clădirea noii Austriei. Către popoarele mele, pe al căror drept suveran de liberă dispoziție se va întemeia noul stat, se îndreaptă chemarea mea, să conlucreze sfaturile naționale – compuse din deputații din Parlament ai fiecărei națiuni – care să reprezinte intereselor naționale unul față de altul, precum și față de guvernul meu. Deie Dumnezeu ca patria noastră, întărită prin concordia între națiunile care o compun, să iasă din vijeliile acestui război ca o ligă de popoare libere”.

vestice³⁰. Ca reacție, la 17 octombrie 1918, românii din Viena constituie Consiliul Național Român, al cărui președinte a fost Constantin Isopescu-Grecul. Acesta s-a prezentat în audiență la împărat, la 18 octombrie 1918, și a arătat că deputații români „refuză menținerea Transilvaniei în cadrul Ungariei și a Bucovinei în cadrul Ucrainei”³¹. Această schimbare de atitudine a parlamentarilor români din Bucovina era „târzie și amară” – crede Pavel Țugui – și ea avea darul să îi alăture „demersurilor politice românești de amploare, din marile metropole europene și S.U.A.”³².

La 22 octombrie 1918, cei cinci deputați români din Parlamentul de la Viena, reprezentând Bucovina, și-au prezentat poziția, impulsionați fiind de atitudinea împăratului și a cercurilor oficiale din capitala imperiului față de români. Deputatul Isopescu-Grecul, susținând dreptul la „autodeterminare și independență” al românilor din Austria și Ungaria, încheia discursul intonând prima strofă din cântecul „Deșteaptă-te, române!”. Deputatul socialist Gheorghe Grigorovici, afirmând dorința de unire a românilor, considera că oricare soluție ar fi fost adoptată, ar fi fost una viabilă: fie unirea Regatului Român și a provinciilor locuite de români cu Austria, într-un stat federalist, fie unirea românilor din Monarhia Dualistă cu Regatul Român. În mod deosebit, ne reține atenția faptul că Gheorghe Grigorovici sublinia că Bucovina trebuia restituită patriei de la care fusese smulsă sau „cumpărată”, contrar oricărui drept al ginților și că „din țară românească ce a fost, Bucovina, pe cale artificială, a devenit țară poliglotă”³³. Din aceeași declarație a deputatului Grigorovici în Parlamentul de la Viena, publicată de „Glasul Bucovinei”, reproducem următoarele: „În cele 14 puncte enunțate de Wilson se găsesc alături două idei: autonomia popoarelor subjugate și restituirea țărilor răpite [...]. În cadrele acestea și în baza acestei concepții trebuie procedat, se înțelege, și cu Bucovina, ca și cu Alsacia și Lorena. [...] În felul acesta și în baza acestei idei ar trebui să se întoarcă la țara-mumă și Bucovina întregă, care a fost despărțită de România într-un mod detestabil din punct de vedere al dreptului internațional”³⁴. În aceeași zi, în numele nemților din Bucovina a vorbit deputatul Keschmann, care a arătat că nemții din Bucovina doresc „să împartă soarta românilor”. Nicolai Wassilko, în numele ucrainenilor, a cerut plebiscit.

Activitatea românilor bucovineni, bine cunoscută, atât în Monarhia Dualistă, în Regatul Român, Basarabia sau Bucovina, s-a circumscris unor rapide schimbări de situație, determinate de prăbușirea marilor imperii și afirmarea națiunilor. În treacăt menționăm constituirea Secției Militare a Consiliului Național Român de la Viena, înființarea Senatului Central al Ofițerilor și Soldaților Români

³⁰ Pavel Țugui, *Primul Război Mondial și reîntregirea României, năzuințe, fapte, idei*, București, Editura Academiei Române, 2014, p. 60.

³¹ *Ibidem*, p. 61.

³² *Ibidem*.

³³ Apud T. Bălan, *op. cit.*, p. 91.

³⁴ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 4, 1 noiembrie 1918, p. 50–51.

și apariția ziarului „Timpul Nou”. Foaia Soldaților Români, Organ al Senatului Central al Ofițerilor și Soldaților Români de la Viena, înființarea legiunilor române de la Praga, din Italia și din Rusia, activitatea exilului românesc din Franța, Italia și S.U.A. etc.

Căderea frontierelor Dublei Monarhii și situația extrem de complicată a națiunilor care formaseră Imperiul, la sfârșitul lui octombrie și începutul lui noiembrie 1918, au îngreunat legătura cu Cernăuții a membrilor Consiliului Național Român de la Viena. Totuși, Constantin Isopescu-Grecul a reușit să comunice telegrafic cu liderii mișcării naționale a românilor de la Cernăuți, încât s-a putut face o raliere a deputaților bucovineni din Viena cu acțiunile românilor bucovineni de la Cernăuți³⁵, după cum afirma T. Bălan. Aceștia au fost cuprinși în Consiliul Național (este vorba de Constantin Isopescu-Grecul și Teofil Simionovici care, fiind împiedicați de evenimentele din teritoriile poloneze, hotărâsc să se întoarcă la Viena. Ei au aderat la moțiunile adoptate la 4 noiembrie 1918, printr-un curier trimis la Alexandru Hurmuzaki³⁶).

În Bucovina, datorită evenimentelor, o serie de primari din partea de sud a Bucovinei au cerut sprijinul autorităților militare române. Astfel, la 23 octombrie 1918, ca urmare a hotărârii Consiliului Comunal din Gura-Humorului și a primarului Titus Winzinger, o delegație s-a prezentat la Comandamentul Militar din Fălticeni, cerând sprijin în acțiunea de unire a Bucovinei cu România. Delegația a fost condusă de țăranul Gheorghe a lui Pricop Netea³⁷. Apeluri pentru a trimite sprijin militar au mai fost primite din Ițcani și Suceava. Ca urmare, primul-ministru Alexandru Marghiloman a dispus, pe 5 noiembrie 1918, intervenția unor detașamente de jandarmi și de cavalerie³⁸.

La 12 octombrie 1918, în condițiile căderii Imperiului Austro-Ungar, un număr mare de intelectuali români, în frunte cu Sextil Pușcariu, s-a reunit în casa medicului Isidor Bodea, directorul Spitalului de Copii din Cernăuți. Discutându-se situația politică din Imperiu, aceștia ajung la concluzia că trebuie să se organizeze „pentru a întâmpina evenimentele politice care se întrezăreau”³⁹. Tot atunci, s-a hotărât înființarea unui ziar românesc, denumit „Glasul Bucovinei” de către Vasile Bodnărescu, care avea să fie condus de Sextil Pușcariu. În numărul 2, la 25 octombrie 1918, a fost publicată convocarea deputaților bucovineni din Parlamentul vienez și din Dieta Bucovinei, a primarilor și a reprezentărilor tutu-

³⁵ În „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 3, 29 octombrie 1918, p. 48, la rubrica *Ultima oră*, aflăm că „în momentul de față, când încheiem foaia, sosește la adresa d-lui baron Alexandru Hurmuzachi, următoarea telegramă din Viena, cu data de 27 oct.: «Fiind nevoiți să rămânem în Viena, vă rugăm să dați cetire următorului salut al nostru către adunare: în ajunul unui viitor mai fericit al neamului nostru, salutăm cu căldură manifestarea de astăzi, dorind din toată inima împlinirea năzuințelor noastre. Simionovici, Isopescu»”.

³⁶ Radu Economu, *Unirea Bucovinei*, București, Editura Fundației Culturale, 1994, p. 9.

³⁷ Nicolae C. Popescu, *op. cit.*, p. 123.

³⁸ Radu Economu, *op. cit.*, p. 15.

³⁹ T. Bălan, *op. cit.*, p. 96.

ror stărilor sociale din sate și orașe⁴⁰. În articolul *Dumnezeu s-o ierte!*, redacția „Glasului Bucovinei” face un inventar al stărilor de lucruri care îi aduseseră pe românii bucovineni la ideea despărțirii de Austria, dintre care enumerăm: „mijloacele diplomatice atât de imorale, spre a spori hotarele unui vechi și glorios imperiu” în anul 1775; ajunși sub stăpânirea austriacă, moldovenilor „li s-au dat asigurări liniștitoare că vor putea trăi în deplină libertate, că nu li se va crea o situație inferioară față de ceilalți cetățeni ai Monarhiei, că în țara aceasta nu se va admite nicio schimbare în detrimentul vieții culturale și naționale”, drept care moldovenii s-au străduit să devină buni patrioți austrieci, iar țara a fost schimbată în defavoarea lor, în timp ce ei au „încetat din capul locului de a fi stăpânii țării”, pentru că „administrația a încăput pe mâini străine”; „cu onoruri au fost înzestrați dintre noi doar cei slabi de înger, renegarea și lipsa de dragoste de neam în rândurile noastre, care deformează caracterele, trecând de obicei în ochii ocârmuitorilor de o mare virtute”; li s-a luat dreptul de a „întocmi biserica noastră după placul nostru, congresul ei a fost dizolvat încă înainte de a-și începe activitatea, episcopii ei au fost siliți tot mai mult de a se supune dictatului guvernului, cu averea noastră bisericească guvernul gospodărește cum vrea. Noi am ajuns străini în biserica strămoșilor noștri, care astăzi românească nu mai este”; „părea noastră nu ne-am putut-o rosti niciodată cu toată hotărârea, căci de cele mai multe ori n-am putut alege deputat pe cine n-a fost ocrotit de baioneta jandarmului străin”; „românului nu-i este îngăduit să-și facă în școală toată instrucția în limba maternă. Acesta este un privilegiu al concetățeanului german, polon, ceh sau italian, inadmisibil până acum pentru românul bucovinean”⁴¹. În același număr al periodicului „Glasul Bucovinei” a fost publicat și *Apelul răzeșimii*, prin care se „protestează cu toată energia contra oricărei înstrăinări a pământului strămoșesc”. Acest document aducea în discuție procesul de deznaționalizare a satelor românești dintre Prut și Nistru și era menit să se opună proiectului unui stat ucrainean care ar fi trebuit să cuprindă partea septentrională a Bucovinei. *Apelul* cerea ca românii bucovineni să își hotărască soarta împreună cu frații din Transilvania, Maramureș, Crișana și Banat, considerând că, odată ce hotarul cu Galiția ar fi fost închis, și sporirea ucrainenilor în Bucovina ar fi încetat⁴².

La 27 octombrie 1918, la orele 15 și 20, sub conducerea lui Dionisie Bejan, s-a deschis Adunarea Națională, la care au participat 300–400 de persoane, în

⁴⁰ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 2, 25 octombrie 1918. Textul convocării era următorul: „Reprezentanții partidelor politice române din Bucovina s-au întrunit zilele trecute la Cernăuți și au hotărât să convoace, pe ziua de duminică 27 l.c., orele 3 p.m., în Palatul Național, o adunare la care vor participa deputații români din Parlament, foștii deputați din Dietă și primarii români din întreaga țară. La adunarea aceasta vor lua parte și ceilalți intelectuali români, după ce vor fi ridicat biletele de legitimație de la Dimitrie Bucevschi, la Societatea Tipografică (Palatul Național). Adunarea se ține în baza paragrafului 2 al Legii de întruniri, deci invitarea-legitimație trebuie prezentată la intrare”.

⁴¹ *Ibidem*, p. 18–19.

⁴² „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 2, 25 octombrie 1918, p. 22.

Palatul Național al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Președinte al Adunării Naționale a fost ales Iancu Flondor. Dori Popovici a propus Adunării Naționale și aceasta a votat în unanimitate următoarele moțiuni: „I. Reprezentanții poporului român din Bucovina, întruniți astăzi, în ziua de 27 octombrie 1918, în capitala Bucovinei, se declară în puterea suveranității naționale Constituanta a acestei țări. II. Constituanta hotărăște unirea Bucovinei integrale cu celelalte țări românești într-un stat național independent și va purcede spre acest scop în deplină solidaritate cu românii din Transilvania și Ungaria. III. Spre a conduce poporul român din Bucovina și a-i apăra drepturile și spre a stabili o legătură strânsă cu toți românii, Constituanta instituie un Consiliu Național de 50 de membri. IV. Constituanta respinge cu hotărâre orice încercare care ar ținti la știrbirea Bucovinei; dorește, însă, să se înțeleagă cu popoarele conlocuitoare”⁴³. Consiliul Național l-a avut în frunte pe Dionisie Bejan, în calitate de președinte, și a instituit Comitetul Executiv (guvernul Bucovinei), în frunte cu Iancu Flondor⁴⁴, compus din 14 secretari de stat⁴⁵. Au fost aleși în lipsă Alexandru Hurmuzaki și Aurel Onciu (ambii se aflau la Cernăuți) – primul considerând că prin participarea sa l-ar fi trădat pe împărat (fusesse mareșal al Țării), iar cel de al doilea credea că viitorul Bucovinei era cel preconizat de imperiali și anume o înțelegere cu ucrainenii. Tot în lipsă, au fost aleși și Constantin Isopescu-Grecul și Teofil Simionovici, aflați la Viena, în condițiile precizate mai sus.

În timpul cât se desfășura Adunarea Națională, s-au strâns cam 1 000 de bucovineni, care s-au deplasat pe străzile orașului Cernăuți, cântând cântece naționale, oprindu-se în fața Palatului guvernatorului și a Primăriei orașului, unde s-a desfășurat steagul tricolor. În fereastra Palatului Național a fost arborat Tricolorul, iar Dionisie Bejan a afirmat: „Acum slobozește, Doamne, pe robul tău, căci îmi văzură ochii mântuirea neamului”⁴⁶. Prima ședință a Consiliului Național s-a ținut în după-amiaza aceleași zile, în care au fost dezbătute chestiuni precum: raporturile cu autoritățile austriece, constituirea secțiilor Aprovizionare și Administrativă, alcătuirea delegației ce urma să se deplaseze la guvernator⁴⁷ etc. În aceeași zi, reprezentanții germanilor din Bucovina, adunați sub conducerea lui

⁴³ Idem, nr. 3, 29 octombrie 1918, p. 35–36.

⁴⁴ *Ibidem*. Cu această ocazie Iancu Flondor a ținut următorul discurs: „Domnilor, o iubăgie de aproape un secol și jumătate, pe cât de dureroasă, pe atât de rușinoasă, e pe sfârșite. Poporul român din Bucovina e pe cale a șterge și a lepăda lanțul care i-a ferecat sufletul. Liberi, în puterea suveranității noastre, D-Voastră veți hotări, astăzi, ce veți afla de bine pentru un viitor fericit și falnic al neamului românesc din Bucovina. Dară să nu uităm, domnilor, că acest moment înălțător s-a născut din suferinți grele și adâncă jale și e sfințit cu sângele abundent al eroilor noștri. Vă provoc să vă sculați în picioare, ca semn de juruință că nu-i vom uita niciodată și că ne vom arăta totdeauna demni de sacrificiul lor. Închei cu rugămintea fierbinte: deie Dumnezeu ca momentul acesta mare și acelea care vor urma să aște în rândurile noastre numai suflete mari”.

⁴⁵ Așa cum avea să fie publicat în „Monitorul Bucovinei”, anul I, nr. 1, din 14 octombrie 1918.

⁴⁶ „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 3, 29 octombrie 1918, p. 37.

⁴⁷ Radu Economu, *op. cit.*, p. 10.

dr. Khohlruess, au adoptat în unanimitate o moțiune prin care se pronunțau fie pentru păstrarea „cadrelor vechi ale țării acesteia”, fie să urmeze „împreunarea cu Ardealul și Banatul”, alături de români⁴⁸. Hotărârile Constituantei au fost aduse la cunoștință guvernatorului Etdorf a doua zi, pe 28 octombrie 1918, de o delegație compusă din Iancu Flondor, Gheorghe Sârbu și Dori Popovici. Atunci, delegația românilor bucovineni i-a cerut lui Etdorf să predea puterea, să ceară retragerea românilor din armata imperială și aducerea lor acasă. Etdorf a căutat să poarte discuțiile cu delegația românilor în spiritul manifestului imperial și a fost interesat de posibila intervenție a unei armate străine în Bucovina, refuzând oferta lui Sârbu de a se ocupa de aprovizionarea populației. Iancu Flondor a cerut ca, până la venirea trupelor române, jandarmii austrieci să ocrotească Consiliul Național Român. Așteptând alte evenimente pentru a acționa, guvernatorul Etdorf a informat guvernul central și a propus evacuarea funcționarilor la Stanislav. Cum se aștepta rezultatul întrevederii delegației Consiliului Național Român cu Etdorf, următoarea ședință a fost planificată pe 28 octombrie 1918, însă, datorită evenimentelor din Bucovina, ea a fost ținută abia pe 12 noiembrie 1918⁴⁹. Între timp, membrii Consiliului Național Român au fost nevoiți să treacă în clandestinitate.

În perioada cuprinsă între 2 și 11 noiembrie 1918 s-au petrecut o serie de evenimente care arată îndârjirea cu care ucrainenii și românii au luptat pentru împlinirea propriilor proiecte naționale, în care Bucovina era cuprinsă fie parte a unei Galiții sau a unui stat ucrainean –, proiect care avea și sprijinul imperialilor aflați în ultimele lor zile de autoritate sau mai bine zis fără nicio autoritate în provincie –, fie ca parte a Regatului României, situație favorizată de existența unei autorități statale care a acționat la îndemnul Puterilor Asociate și Aliate pentru unire, în consens cu imensa majoritate a românilor și a unora dintre etniile Bucovinei.

Pe 9 noiembrie 1918, o companie austro-ungară din Regimentul 8 Honvezi – Lugoj, condusă de Ilie Lazăr, se afla în Cernăuți și ea a arborat Tricolorul pe Primăria orașului și a organizat patrule pentru menținerea ordinii periclitat de legionarii ucraineni.

La chemarea unora dintre autoritățile îndrituite din Bucovina și a Consiliului Național Român, soldații Diviziei a VIII-a, condusă de Jacob Zadik, intră în Bucovina și pe 10 noiembrie aceste trupe se aflau la Corovia. În ziua de 11 noiembrie 1918, la orele 12, trupele române au intrat în Cernăuți, pe trei coloane. În aceeași zi, la orele 14, generalul Zadik a fost întâmpinat la sediul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina de românii conduși de Iancu Flondor.

Rezoluția Congresului General al Bucovinei, adoptată la 28 noiembrie 1918, consacră „unirea pe vecie” a Bucovinei cu România. Împlinirea proiectului politic și național de unire a Bucovinei cu România nu a fost bine apreciat sau primit de

⁴⁸ *Ibidem*, p. 48.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 10.

o parte dintre ucraineni, care au încercat, la 17 noiembrie 1918, să organizeze o așa-numită „republică” la Coțmani, condusă de un comitet, în frunte cu preotul Catereniuc. Ofițerii români trimiși să asigure ordinea în zonă i-au urcat pe membrii comitetului de la Coțmani în două căruțe și i-au trimis la Cernăuți, la generalul Iacob Zadik. Să notăm că speranțele ucrainenilor din Bucovina se corelau, în timp și spațiu, cu acțiunile bolșevicilor din Rusia și ale lui Cristian Rakovski, de cooperare ruso-maghiară pentru destructurarea României⁵⁰. Agitatorii bolșevici și naționaliștii ucraineni, împreună cu toți nemulțumiții de căderea Imperiului Austro-Ungar au opus rezistență față de măsurile care erau luate de către autoritățile române venite în Bucovina, criticându-le pentru că erau luate prea în pripă și că nu țineau seama de realitățile etno-demografice sau de tradițiile birocratice din provincie⁵¹. În același timp, pe fondul participării României la tratativele de pace de la Paris, o parte dintre adversarii unirii, între care cei mai mulți erau reprezentanți ai unor grupuri etnice din Bucovina (evrei, ucraineni ș.a.), au căutat să slăbească poziția de negociere a României și să prezinte nefavorabil situația din provincie, pentru a obține condiții mai bune pentru proiectele lor politice și naționale, valorificate ulterior de extremismul național ce s-a manifestat în perioada interbelică.

În acest context, nu putem să nu consemnăm și o anumită opacitate a autorităților românești față de unele cereri ale noilor cetățeni ai Regatului și tendința politicianilor români de a neglija specificul provinciei și de periferizare a acesteia în raport cu centrul politico-administrativ, Bucureștii. Așa se explică faptul că, prin anii '30, au apărut și în rândul românilor bucovineni manifestări de evocare a bunelor rânduieli din vremea austrieilor.

Desfășurarea războiului pe teritoriul Bucovinei a provocat imense pagube materiale și a dus la numeroase pierderi de vieți omenești. Din păcate, nici până acum nu se știe care a fost tributul de vieți omenești pe care Bucovina l-a plătit între anii 1914 și 1918. În același timp, desfășurarea războiului pe teritoriul Bucovinei a pus în evidență slăbiciunile administrației civile și militare austriece din provincie, fapt evidențiat de comportamentul brutal sau jignitor al unor funcționari, care îi tratau pe unii dintre cetățenii provinciei după apartenența etnică sau religioasă. Acest fapt, precum și aplicarea parțială sau părtinitoare a legislației, cu toate consecințele ce decurg de aici – numeroase procese de „trădare”, condamnările nedrepte, deportarea unor cetățeni ai Bucovinei în lagăre din interiorul Imperiului, numeroasele rechiziționări de bunuri și produse etc. – au contribuit la erodarea mitului „bunului supus austriac” și a proverbialei eficiențe a birocrăției austriece (în timp de război, contemporanii găseau numeroase asemănări cu cea instituită de Imperiul Rus în teritoriile cucerite). În același timp,

⁵⁰ Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 76–80.

⁵¹ O serie dintre argumentele vehiculate de adversarii unirii Bucovinei cu România se regăsesc în presa rusă sau bolșevică din Cernăuții anilor 1917 sau 1918 și în documentele ulterioare ale Internaționalei Comuniste privitoare la România.

comportamentul unor funcționari austrieci a pus la grea încercare cunoscuta toleranță și înțelegerea interetnică existente în provincie. Aceasta a contribuit la radicalizarea pozițiilor grupurilor etnice existente în Bucovina, care au acordat o atenție sporită proiectelor lor naționale, contribuind în acest fel la slăbirea Imperiului, formarea statelor sau întregirea celor existente pe ruinele acestuia, între care și România. Ulterior, mișcările extremiste naționale au folosit drept argumente stările de lucruri din timpul Primului Război Mondial și de la începutul perioadei interbelice.

În condițiile dificultăților ivite în integrarea provinciilor unite cu Regatul României⁵², între care și Bucovina, au apărut reacții nostalgice și resentimente mai ales între cei care regretau căderea Imperiului Austro-Ungar. Astfel, tarele stăpânirii austriece au fost atenuate sau uitate de cei ce trăiseră în Imperiul dualist. Chiar și apariția granițelor statelor naționale în centrul și răsăritul Europei era un bun prilej pentru a aminti de libertatea de mișcare între Cernăuți și Viena, ce existase până la 1918, după aceea împiedicată de numeroasele vămi.

⁵² Proces pe care îl regăsim la toate statele formate sau întregite după 1918.

Constantin Ungureanu*

CENTENARUL UNIRII BASARABIEI ȘI BUCOVINEI CU ROMÂNIA

By 1914, the socio-economic, ethno-demographic, political, cultural and educational situation was significantly different in Bucovina and Bessarabia. During the First World War, the Bucovinians and Bessarabians were in different camps of the Warring Powers, and heavy fighting took place at the borders of the two provinces. The internal and external context of the union of Bessarabia and Bucovina with Romania was different. In 1917, Bessarabia was embraced by an impressive movement of national liberation, the main claim being the autonomy of the province. In autumn 1917 the Council of the Country (Sfatul Țării) was formed, and on 2 December the Moldovan Democratic Republic was proclaimed. At the beginning of 1918, the Romanian army entered Bessarabia to put an end to anarchy and disorder. The Council of the Country voted on 24 January 1918 the independence of the Moldovan Democratic Republic. At the meeting of March 27, 1918, the Council of the Country voted for the declaration of the conditional union of Bessarabia with Romania. On October 28, 1920, the representatives of Great Britain, France, Italy and Japan signed in Paris the Treaty on the Recognition of the Union of Bessarabia with Romania.

The collapse of the Habsburg Empire created favourable conditions for the affirmation of the Romanian national movement in Bucovina. On October 27, 1918 a meeting of representatives of the Bucovinian Romanians was held in Cernăuți which was proclaimed Constituent. On the same day, 50 members were elected to the Romanian National Council and an executive committee, led by Iancu Flondor, was created. On November 11, 1918, the Romanian army entered Cernăuți, and in the following days took control of the entire territory of Bucovina. On next day, the Bucovinian government was created, headed by Iancu Flondor (president). On 25 November, 50 new members were co-opted in the Romanian National Council, including 12 Bucovinian refugees. On 28 November 1918, the General Assembly of Bucovina convened, and decided the unconditional unification of Bucovina with the Kingdom of Romania. After almost a year of negotiations at the Paris Peace Conference, the Bucovina union with Romania was officially recognized.

* **Constantin Ungureanu**, doctor habilitat în istorie, cercetător științific principal la Institutul de Istorie.

Keywords: Bessarabia, Bucovina, Country Counsel, Council of Directors, Moldovan Democratic Republic, Romanian National Council, Bucovina Government, General Assembly of Bucovina, Kingdom of Romania.

Bucovina și Basarabia sunt teritorii din vechea Țară a Moldovei, care au fost anexate în 1775, respectiv 1812, de imperiile vecine, Austria și Rusia. După 144 de ani de stăpânire habsburgică în Bucovina, respectiv 106 ani de stăpânire rusească în Basarabia, situația social-economică, etno-demografică, politică, culturală, educațională se deosebea semnificativ în cele două provincii istorice. Diferită a fost soarta acestor teritorii și în timpul Primului Război Mondial, când Monarhia Austro-Ungară și Imperiul Rus s-au aflat în tabăra Puterilor beligerante, lupte grele desfășurându-se chiar la hotarul Bucovinei cu Basarabia. De asemenea, contextul intern și extern al unirii Basarabiei și Bucovinei cu România a fost diferit.

Bucovina și Basarabia în ajunul războiului

La începutul sec. XX, Bucovina devenise o provincie multiethnică, în care nicio etnie nu constituia o majoritate absolută. Potrivit recensămintelor oficiale austriece din anii 1880-1910, realizate după criteriul limbii de conversație a populației, românii bucovineni chiar erau devansați de ucraineni și constituiau doar ceva mai mult de o treime din totalul populației. În 1910, din totalul de cca. 800 mii de locuitori din Bucovina, 38,4% erau vorbitori de ucraineană, 34,4% - de română, 21,2% erau germani și evrei, 4,5% polonezi, 1,3% maghiari¹. În 10 orașe și 6 târguri din Bucovina locuiau 190.234 de persoane, inclusiv 47,7% vorbitori de germană, 22,9% români, 17,9% ucraineni, 11,1% polonezi².

În pofida modernizării din ultimele decenii de stăpânire austriacă, Bucovina continua să fie una din cele mai slab dezvoltate provincii din Austro-Ungaria, cu o economie preponderent agrară. În 1910, cca. 71% din populația activă lucra în agricultură, 10% - în industrie și meșteșuguri, 10% - în comerț și transporturi, iar 9% activau în diferite servicii sau erau liber profesioniști. Majoritatea românilor și ucrainenilor (88-89% din total) lucrau în agricultură. În industrie, 48% din muncitori erau germani și evrei, urmați de ucraineni (18%), români (16%) și polonezi (15%)³. Consecința cea mai nefastă a stăpânirii austriece în Bucovina a fost înstrăinarea etnică și lingvistică a acestui vechi pământ a Moldovei, românii devenind o minoritate etnică, constituind ceva mai mult de 1/3 din totalul populației.

¹ *Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31 Dezember 1910 im Herzogthume Bukowina*, în *Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogthums Bukowina*, vol. XVII, Czernowitz, 1913, p. 55.

² Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774-1918). Aspecte etnodemografice și profesionale*, Chișinău, Editura Civitas, 2003, p. 255.

³ *Буковина. Историчний нарис (Bucovina. Descriere istorică)*, Чернівці, 1998, p. 84-85.

Procese similare s-au produs și în Basarabia. Timp de mai bine de 100 de ani de stăpânire rusească, Basarabia a devenit o provincie multietnică, în care populația românească a ajuns să reprezinte în jur de 50% din total. Potrivit recensământului rusesc din 1897, în Basarabia locuiau 1.935.412 persoane, dintre care doar 47,6% erau români (înregistrați moldoveni), 19,6% ucraineni, 11,8% evrei, 8% ruși, 5,3% bulgari, 3,1% germani, 2,9% găgăuzi. În localitățile urbane, cei mai mulți locuitori erau evrei (37,2%), ruși (24,4%) și ucraineni (15,7%), urmași de moldoveni (14,2%), bulgari (3,9%), poloni (2,1%), germani (0,7%) etc.⁴. Ca și în Bucovina, cei mai mulți români și ucraineni din Basarabia trăiau în sate, pe când localitățile urbane erau locuite de diferite etnii, în principal evrei și vorbitori de limbă rusă.

În ajunul izbucnirii Primului Război Mondial, diferențe semnificative erau în sistemul de învățământ din Bucovina și Basarabia. La începutul sec. al XX-lea, cca. 96% din copiii de vârstă școlară din Bucovina frecventau o școală primară. În anul 1913, în Bucovina funcționau 564 de școli primare, din care 219 ucrainene, 190 românești, 97 germane, 15 poloneze, 4 maghiare și 39 mixte. Până în 1913 au fost înființate și 13 școli primare private românești. În 1913, în școlile primare învățau cca. 110 mii de elevi, din care 38% români, 34,8% ucraineni, 21,1% germani și evrei, 4,4% poloni, 1,4% maghiari⁵. În Bucovina funcționau mai multe școli secundare, inclusiv câteva licee pentru băieți cu instruire parțială în limba română, respectiv în ucraineană. Universitatea din Cernăuți, deschisă în 1875, activa cu trei facultăți (teologie ortodoxă, drept și filozofie).

În Basarabia, față de alte provincii cu populație românească, învățământul era cel mai slab dezvoltat, iar școlile funcționau doar cu limba rusă de instruire. În 1917, în Basarabia existau 1.383 de școli primare rusești, dintre care 839 în sate moldovenești și 544 în sate nemoldovenești sau cu populație mixtă. Aceste școli erau frecventate de cca 80 mii de elevi⁶, adică cu cca. 30 mii de elevi mai puțini decât în Bucovina, care avea un număr de locuitori mult mai mic față de Basarabia.

Din cauza nivelului diferit de dezvoltare a sistemului de învățământ, la începutul sec. XX erau mari diferențe în ce privește nivelul de instruire și conștiința națională a locuitorilor Bucovinei și Basarabiei. Dezvoltarea rapidă a învățământului a contribuit la diminuarea populației necărturate din Bucovina (de la 87,5%, în 1880, la 53,9%, în 1910). La începutul sec. al XX-lea erau știutori de carte 46,1% din locuitorii de peste 10 ani din Bucovina (în 1910), 43,5% din totalul

⁴ *Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. III. Бессарабская губерния, (Primul recensământ general al populației din Imperiul Rus, anul 1897. III. Gubernia Basarabia), 1905, p. 97, 99.*

⁵ Constantin Ungureanu, *Învățământul primar din Bucovina (1774-1918)*, Chișinău, 2007, p. 187, 192-194.

⁶ Gheorghe Cojocar, *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)*, București 1997, p. 249.

populației din Transilvania și Banat (în 1910), 39,3% din locuitorii de peste 8 ani din România (în 1912) și doar 15,6% din totalul populației Basarabiei (în 1897)⁷.

La începutul sec. al XX-lea, românii basarabeni se aflau la nivelul cel mai jos de instruire. Potrivit recensământului din 1897, în Basarabia erau 22% persoane de sex masculin și 9% de sex feminin știutori de carte. Cea mai mică proporție de știutori de carte se înregistra la ucraineni (15,3% bărbați și 3,1% femei) și la moldoveni (respectiv 10,5% și 1,7%). Din cei 920.919 români basarabeni, înregistrați ca moldoveni, 53.803 (5,8%) puteau să citească și să scrie, dintre care 51.579 (95,9%) erau știutori de carte în rusă și doar 2.224 – în alte limbi⁸.

În ajunul declanșării Primului Război Mondial, exista o mare deosebire a conștiinței și identității naționale la românii bucovineni și basarabeni. Românii din Bucovina aveau o puternică conștiință națională românească, dispuneau de învățământ primar și parțial secundar în limba maternă, aveau posibilitatea să activeze în diferite societăți culturale și profesionale, constituite pe criterii etnice. În Bucovina funcționau mai multe partide politice românești, iar românii bucovineni aveau o influență mare în Dieta din Cernăuți. În localitățile cu populație românească din Bucovina activau biserici, unde serviciul divin se desfășura în română, iar marea majoritate a preoților erau de etnie română.

În Basarabia, în decurs de un secol, doar un număr limitat de moldoveni au reușit să țină careva legături cu frații lor din Moldova sau Bucovina. Autoritățile țariste au interzis învățământul în limba română și chiar au exclus limba maternă a băștinașilor din administrație și biserici. În consecință, după recensământul din 1897, doar cca 6,2% din românii basarabeni, oficial înregistrați moldoveni, erau știutori de carte, dintre care doar foarte puțini știau a scrie și citi în limba maternă.

Bucovina și Basarabia în timpul Primului Război Mondial

În timpul Primului Război Mondial, Bucovina a reprezentat interes pentru statele din zonă. Austro-Ungaria dorea păstrarea și chiar extinderea provinciei cu teritoriul din nordul Basarabiei (din județul Hotin) și nordul Moldovei. Rusia, mizând pe elementul slav și pe interese geostrategice, pretindea obținerea întregii provincii sau cel puțin a părții de nord a acesteia. Guvernul de la București, apelând la dreptul istoric și criteriul etno-demografic, dorea integrarea întregului ținut la România. La începutul sec. al XX-lea, mișcarea națională ucraineană din Bucovina revendica o parte din teritoriul acestei provincii. Odată cu izbucnirea războiului s-a intensificat activitatea politică a rutenilor din Austro-Ungaria, care doreau, pentru început, constituirea unei Ucraine Mici, alcătuită din Galiția Orientală, Bucovina de nord-vest și Rusia Subcarpatică. Ei revendicau mai mult de jumătate din teritoriul Bucovinei, până la râul Siret. În Galiția și Bucovina exista

⁷ Constantin Ungureanu, *Învățământul primar din Bucovina (1774-1918)*, p. 206-208.

⁸ *Первая всеобщая перепись населения ...*, p. XIX-XX, 97.

și o mișcare panrusă, care revendica estul Galiției, nord-vestul Bucovinei și Rusia Subcarpatică pentru unirea acestora la Imperiul Rus. Atât mișcarea panucraineană, cât și mișcarea panrusă, revendicau cea mai mare parte din nordul și vestul Bucovinei, inclusiv teritoriul dintre râurile Prut și Siret, cu orașele Cernăuți, Storojineț și Siret.

După declanșarea războiului, România a reușit timp de doi ani să-și păstreze neutralitatea, dar autoritățile de la București au negociat cu reprezentanții țărilor beligerante condițiile de intrare în război, în speranța de a recupera cel puțin o parte din teritoriile locuite de români din Monarhia Austro-Ungară sau din Rusia Țaristă. În urma unor tratative îndelungate, la 4/17 august 1916, a fost semnat la București un tratat secret între România și țările Antantei, prin care Franța, Anglia și Rusia recunoșteau drepturile României asupra teritoriilor românești din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina (până la râul Prut)⁹. Rusia, prin semnarea respectivului tratat, acceptase ca, în cazul unui război victorios, să obțină doar Bucovina dintre Prut și Nistru, restul teritoriului, inclusiv orașul Cernăuți, urmând să se unească cu România.

În timpul războiului, Bucovina a fost grav afectată de operațiunile militare, de trei ori fiind parțial sau aproape în întregime ocupată de armata rusă. Acțiunile militare au dus mari pagube economiei și populației Bucovinei. Pentru front au fost recrutați bărbații, cu vârste cuprinse între 18 și 53 de ani, iar un număr mare de locuitori, de diferite etnii, s-au refugiat în interiorul Austriei sau în alte țări. Multe întreprinderi industriale au fost distruse sau evacuate, mai multe linii de cale ferată au fost demolate, iar poduri și șosele au fost distruse. Mari pagube au fost provocate agriculturii. Cele mai mari distrugerii s-au produs în satele dintre Prut și Nistru, mai ales la hotarul cu Basarabia, unde au avut loc cele mai violente confruntări militare.

Basarabia a fost mai puțin afectată de acțiunile militare, dar după 1916 s-a aflat în imediata apropiere a frontului din România. Și în Basarabia, sute de mii de bărbați au fost mobilizați pe front, fiind nevoiți să lupte pentru interese străine, inclusiv împotriva conaționalilor lor din Bucovina și Transilvania. Deși la 1916, când România a intrat în Primul Război Mondial alături de Antanta, Unirea Basarabiei cu România nu avea cum să fie prevăzută în politica factorilor de decizie de la București, totuși Basarabia a fost cea dintâi provincie care s-a eliberat de sub dominație străină și s-a unit, la 27 martie 1918, cu România.

Mișcarea națională din Basarabia, în anii 1917-1918

Pe parcursul anului 1917, Basarabia a fost cuprinsă de o impresionantă mișcare de eliberare națională, rezultată în urma revoluției ruse din februarie 1917. La Chișinău și în alte localități s-au desfășurat un șir de manifestări cu caracter național, la care participanții au solicitat autonomia provinciei, învățământ în

⁹ Pavel Țugui, *Bucovina. Istorie și cultură*, București, 2002, p. 308.

limba maternă, libertăți democratice, vot direct și secret, reforma agrară etc. La 6-7 aprilie s-a desfășurat Congresul Uniunii Cooperatorilor, care a adoptat o rezoluție, prin care cerea autonomie administrativă, culturală și economică a Basarabiei, utilizarea limbii române în instituțiile de stat, formarea unui organism legislativ. Revendicări similare au fost înaintate la Congresul eparhial, din 19-25 aprilie. Un rol important în renașterea națională a românilor basarabeni a jucat Partidului Național Moldovenesc, în frunte cu Vasile Stroescu (președinte), Paul Gore și Vladimir Herța (vicepreședinți), Pan Halippa (secretar general).

În zilele de 10-13 (23-26) aprilie a avut loc Congresul Învățătorilor din Basarabia. Participanții de diferite etnii au solicitat introducerea învățământului primar obligator în limba maternă. Peste o lună, la 12-15 (25-28) mai, se desfășoară la Chișinău Congresul învățătorilor moldoveni din Basarabia. Participanții la Congres au adoptat hotărâri de introducere a alfabetului latin, începând cu anul școlar 1917-1918; organizarea unor cursuri de perfecționare pentru cadrele didactice; transformarea școlilor rusești din satele cu populație românească în „școli moldovenești”; înființarea unor școli românești în orașele provinciei. O parte din aceste revendicări s-au realizat deja pe parcursul anului 1917.

Revendicarea principală a mișcării naționale din Basarabia a fost dobândirea autonomiei provinciei. Cerința respectivă a fost revendicată în numeroase congrese și adunări, precum adunarea Uniunii Cooperatorilor (6-7 aprilie 1917), adunarea ostașilor moldoveni din Odesa (18 aprilie 1917), Congresul clerului și mirenilor (19-22 aprilie 1917), Congresul studenților moldoveni (20 mai 1917), Congresul gubernial al țăranilor (21-23 mai 1917), Congresul învățătorilor moldoveni (25-28 mai 1917)¹⁰.

Una din cele mai importante manifestări din Basarabia a fost Congresul militarilor moldoveni, care a avut loc la Chișinău, în zilele de 20-27 octombrie (3-10 noiembrie) 1917. La acest Congres au participat între 700 și 900 de delegați. Congresul a hotărât, în ziua de 21 octombrie 1917, să declare autonomia teritorială și politică a Basarabiei, iar la 23 octombrie 1917 s-a adoptat o rezoluție de înființare a Sfatului Țării. În ședințele din 25-27 octombrie au fost aleși primii 32 de deputați în Sfatul Țării (câte 4 delegați din partea fiecărui județ)¹¹.

Congresul militarilor moldoveni a propus ca Sfatul Țării să fie constituit din 120 de deputați, inclusiv 10 din stânga Nistrului, dintre care 84 (70%) să revină populației majoritare și 36 (30%) din mandate - minorităților etnice. Însă, Biroul de organizare a Sfatului Țării a decis ca acest legislativ să fie format din 150 de persoane, românii moldoveni urmând să aibă 105 (70%) mandate, iar restul grupurilor etnice - 45 (30%) mandate. Componenta Sfatului Țării reflecta structura socială, politică, administrativă, profesională a provinciei. Cei mai mulți deputați au fost aleși din partea militarilor moldoveni (44), țăranilor (30), zemstvelor ju-

¹⁰ Gheorghe Negru, *Țarismul și mișcarea națională a românilor din Basarabia*, Chișinău, 2000, p. 82-83.

¹¹ *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente*. Antologie de Ion Calafeteanu și Viorica-Pompilia Moisuc, Chișinău, 1995, p. 54-59.

dețene (9), orașelor județene (8), organizațiilor cooperatiste (5) etc¹². Sfatul Țării a fost un organ reprezentativ al Basarabiei, inaugurat la 21 noiembrie 1917. Președinte al Sfatului Țării a fost ales Ion Incuț.

La 2 decembrie 1917, deputații din Sfatul Țării au proclamat Republică Democratică Moldovenească, denumirea accentuând caracterul românesc al provinciei locuite în majoritate de moldoveni. Reprezentanții minorităților etnice din Sfatul Țării, prin vot unanim, au susținut această decizie politică importantă. În ședința din 7 spre 8 decembrie 1917, Sfatul Țării a votat primul guvern al RDM, Consiliul Directorilor Generali, în frunte cu Pantelimon Erhan (președinte). Din 10 directori generali ai Guvernului Basarabiei, 7 erau moldoveni, 2 ucraineni și 1 evreu.

Simbolurile utilizate de Republica Democratică Moldovenească au avut la bază trecutul său istoric. Pe parcursul existenței sale, RDM s-a folosit de stema medievală a Țării Moldovei și de simbolurile revoluției române de la 1848-1849 (cântecul patriotic *Deșteaptă-te, române* și tricolorul românesc).

La începutul anului 1918, situația Republicii Democratice Moldovenești devenise critică. La solicitarea unui grup de deputați din Sfatul Țării, armata română a intrat în Basarabia, pentru a pune capăt anarhiei și dezordinii. La 13/26 ianuarie 1918, Divizia 11 infanterie, în frunte cu generalul Ernest Broșteanu, a intrat în Chișinău, iar unitățile bolșevice s-au retras fără rezistență la Tighina. Divizia 13 infanterie română a trecut Prutul în sudul Basarabiei și a luat sub control orașele Bolgrad, Ismail, Cahul, iar la 8 martie a intrat în Cetatea Albă¹³. Totodată, județul Hotin a fost ocupat de armata austriacă.

Situația geopolitică s-a modificat radical după ce, la 12 ianuarie 1918, Ucraina și-a proclamat independența față de Rusia sovietică. La 19 ianuarie 1918, s-a format un nou guvern al Republicii Democratice Moldovenești, condus de Daniel Ciugureanu. Sfatul Țării a votat, la 24 ianuarie 1918, independența Republicii Democratice Moldovenești. Președintele al RDM a fost ales Ion Incuț. Frațiunile parlamentare din Sfatul Țării au perceput diferit independența Republicii Democratice Moldovenești. Pentru moldoveni, independența RDM era o etapă spre unire, pentru minoritarii din Basarabia, independența constituia mai degrabă o garanție contra unirii și păstrarea speranței unei noi alipiri la Rusia.

În ultima decadă a lunii februarie 1918 în Sfatul Țării activau trei fracțiuni distincte: Blocul Moldovenesc, Frațiunea Țăranilor și Frațiunea Minorităților. În Sfatul Țării, Blocul Moldovenesc dispunea cca. 47% din mandate, Frațiunea Țărănească avea 20%, iar restul de 33% reveneau grupărilor de orientare social-democrată și social-revoluționară, ori minorităților etnice¹⁴. Deși din start a fost prevăzut un număr de 150 deputați în Sfatul Țării, în realitate legislativul

¹² Valeriu Popovschi, *Biroul de organizare al Sfatului Țării (27 octombrie -21 noiembrie 1917)*, București-Brăila, 2017, p. 42-47, 80-81.

¹³ *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*, ediția a II-a, București 1998, p. 85.

¹⁴ Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*, București 1992, p. 502-503.

basarabeian a funcționat cu un număr mai mic de deputați. Bunăoară, la deschiderea Sfatului Țării (21 noiembrie 1917) au fost prezenți 95 deputați, iar când s-a decis Unirea, activau 138 de deputați¹⁵.

Deși își proclamase independența politică și se afla sub protecția armatei române, Republica Democratică Moldovenească rămânea un stat instabil și fără o perspectivă clară. Situația complicată a RDM și izbucnirea războiului civil în Rusia i-a determinat pe mulți lideri basarabeni să opteze pentru Unirea cu România. În luna martie, rezoluții de unire cu România au adoptat adunările zemstvelor din județele Bălți, Soroca, Uniunea marilor proprietari din Basarabia. În zilele de 20-23 martie 1918, o delegație a Sfatului Țării (Ion Inculeț, Pan Halippa, Daniel Ciugureanu) s-a aflat la Iași pentru a discuta problema unirii cu guvernul român. Ion Inculeț a propus „unirea cu autonomie deplină”, Daniel Ciugureanu și Pan Halippa au optat pentru unire necondiționată¹⁶.

La 27 martie 1918, Sfatul Țării s-a întrunit în ședință solemnă. Au fost citite și puse în discuție două declarații. Reprezentanții minorităților etnice (germane, bulgaro-găgăuze, ucrainene și ruse) au declarat că nu au fost împuterniciți să se pronunțe pe marginea acestui subiect foarte important și se vor abține de la vot. Doar polonezul Felix Dudkevici a susținut deschis unirea Basarabiei cu România. În final, Sfatul Țării a votat Declarația de unire a Basarabiei cu România, în următoarea formulă: *Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului ca noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa România!* Din 125 de deputați prezenți la ședință, 86 au votat pentru, 3 - împotriva, 36 s-au abținut, iar 13 deputați au lipsit de la ședință¹⁷.

La 30 martie 1918, o delegație a Basarabiei condusă de Ion Inculeț, Pan Halippa și Constantin Stere a înmănat regelui Ferdinand I *Declarația de Unire a Basarabiei cu România*, aceasta fiind promulgată prin decret regal la 9/22 aprilie 1918. După Unire, Ion Inculeț și Daniel Ciugureanu au fost desemnați ca miniștri în Guvernul României, iar în funcția de președinte al Sfatului Țării a fost ales, la 2 aprilie 1918, Constantin Stere. La 6 aprilie, președinte al Consiliului Directorilor Generali a fost ales Petre Cazacu.

După Unire, Sfatul Țării s-a concentrat asupra reformei agrare în Basarabia. Legea agrară a fost votată la 27 noiembrie 1918, fiind promulgată prin decretul regal din 22 decembrie 1918. Reforma agrară prevedea ca marii proprietari să nu aibă terenuri mai mari de 100 ha. Sfatul Țării și-a încetat existența după ce a votat la 27 noiembrie 1918 Declarația de unire necondiționată a Basarabiei cu România.

¹⁵ Valeriu Popovschi, *Republica Democratică Moldovenească ...*, p. 253.

¹⁶ Gheorghe E. Cojocaru, *Sfatul Țării. Itinerar*, p. 103.

¹⁷ Gheorghe E. Cojocaru, *Sfatul Țării. Itinerar*, p. 113-114; *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente*, p. 210.

Unirea Bucovinei cu România

Evenimentele militare de pe frontul de vest, din toamna anului 1918, au grăbit încheierea războiului și prăbușirea Monarhiei Austro-Ungare. La 4 octombrie 1918, în Parlamentul de la Viena s-au pus în discuție cele 14 puncte ale președintelui american Woodrow Wilson. Unul din puncte prevedea că, popoarele din Austro-Ungaria aveau dreptul să se organizeze autonom. Însă, cehii, polonezii, maghiarii și slavii din sudul Monarhiei nu mai acceptau o reorganizare politică a imperiului și optau pentru deplina independență față de autoritățile de la Viena.

La 16 octombrie 1918, împăratul Carol I a emis proclamația *Către popoarele mele*, prin care accepta reorganizarea Austro-Ungariei într-o federație de 6 state „independente” – austriac, ungar, ceh, iugoslav, polonez și ucrainean, Transilvania rămânând în componența Ungariei¹⁸. În acest manifest nu se preciza statutul Bucovinei, dar se specifica că, locuitorii ar urma să decidă sub ce formă vor fi incluși în cadrul viitorului stat federativ. Însă, prăbușirea Monarhiei nu mai putea fi evitată. La 3 noiembrie, Austro-Ungaria a cerut semnarea unui armistițiu și încheierea ostilităților militare, iar la 11 noiembrie, și Germania a semnat un armistițiu de încetare a războiului. Tot la 11 noiembrie 1918, împăratul Carol I de Habsburg a abdicat, fiind desființată Monarhia Austro-Ungară și proclamată republica.

Către sfârșitul lunii octombrie 1918, din 6 deputați români din Parlamentul de la Viena, 4 se aflau deja la Cernăuți. Alexandru Hurmuzachi, care era și președintele Dietei Bucovinei, în acele momente istorice a avut o poziție ezitantă și loială față de autoritățile centrale. Aurel Onciul de asemenea și-a păstrat convingerea, că Monarhia Austro-Ungară poate fi reorganizată și a optat pentru o înțelegere cu ucrainenii în privința viitorului Bucovinei. Totodată, o parte din intelectualitatea românească, în frunte cu profesorii Ion Nistor și George Tofan, se aflau în refugiu în România, cei mai mulți la Chișinău. În aceste împrejurări, la inițiativa lui Sextil Pușcariu, un grup de intelectuali români au decis să intre în acțiune, pentru afirmarea drepturilor naționale ale românilor bucovineni. La 16 octombrie a venit în Cernăuți cunoscutul om politic Iancu Flondor, care în acele zile istorice s-a poziționat în fruntea mișcării naționale și s-a pronunțat împotriva împărțirii Bucovinei pe criterii etnice.

La 27 octombrie 1918, a avut loc la Cernăuți o adunare a reprezentanților românilor bucovineni, care s-a proclamat Constituantă și a adoptat o moțiune din patru puncte. La această adunare s-a decis „unirea Bucovinei integrale cu celelate țări românești într-un stat național independent” și purcederea spre acest scop în deplină solidaritate cu românii din Transilvania și Ungaria. Constituanta respingea cu hotărâre orice încercare care ar ținti la știrbirea Bucovinei, dar dorea să se înțeleagă cu popoarele conlocuitoare¹⁹. La 27 octombrie au fost aleși 50 de

¹⁸ Pavel Țugui, *Bucovina. Istorie și cultură ...*, p. 297.

¹⁹ *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România 1917-1918. Documente*, p. 260.

membri în Consiliul Național Român și a fost creat un comitet executiv, în frunte cu Iancu Flondor.

Între timp, la 3 noiembrie 1918, ucrainenii au convocat o mare adunare la Cernăuți, care a votat pentru împărțirea Bucovinei pe criteriul etnic. Adunarea ucrainenilor a decis atunci că, orașul Cernăuți, circumscripțiile Zastavna, Coțmani, Vașcăuți și Vijnița în întregime, circumscripțiile Cernăuți și Siret după majoritatea stabilită la ultimul recensământ și unele localități din Storojineț, Rădăuți, Suceava și Câmpulung, cu majorități ucrainene, deveneau teritorii național-ucrainene, iar Consiliul Național Ucrainean prelua puterea asupra acestor teritorii²⁰.

În zilele următoare, reprezentanții ucrainenilor au reușit să preia controlul asupra mai multor instituții importante din Cernăuți și au solicitat guvernatorului Etdorf să predea conducerea Consiliului ucrainean. Aurel Onciul a convenit cu ucrainenii să fie constituit un guvern român pentru sudul, și unul ucrainean, pentru nordul provinciei, orașul Cernăuți urmând să aibă o administrație comună, iar viitorul Congres de pace să decidă definitiv soarta Bucovinei.

La 6 noiembrie 1918, guvernul filogerman al României și-a prezentat demisia. În aceeași zi s-a constituit la Iași un nou guvern, în frunte cu generalul Constantin Coandă. În zilele următoare, acest guvern a anulat prevederile tratatului de pace cu Puterile Centrale și a cerut trupelor germane și austro-ungare să părăsească teritoriul României. Deja în dimineața zilei de 6 noiembrie, primele detașamente de grăniceri și jandarmi români au intrat în orașele Suceava, Gura-Humorului și Câmpulung din sudul Bucovinei, pentru a restabili ordinea.

La 8 noiembrie 1918, generalul Zadik a primit ordin de la guvernul Constantin Coandă să pornească spre capitala Bucovinei. La 9 noiembrie, un avion românesc a zburat deasupra Cernăuțiului și a aruncat proclamația generalului Zadik, prin care se anunța despre intrarea armatei române în Bucovina. În aceeași zi, instituțiile cele mai importante din Cernăuți au fost luate sub controlul Consiliului Național Român, iar preotul Gheorghe Șandru devenea primar al capitalei Bucovinei. La 11 noiembrie 1918, armata română a intrat fără nici un foc de armă în Cernăuți, fiind întâmpinată cu aplauze în piața centrală a orașului. În zilele următoare, unitățile armatei române au trecut Prutul și au luat sub control tot teritoriul Bucovinei, dar și partea de nord-vest a județului Hotin.

La 12 noiembrie 1918, în ședința Consiliului Național Român s-a votat legea fundamentală provizorie asupra puterilor în Țara Bucovinei. În aceeași zi se constituie guvernul Bucovinei în frunte cu Iancu Flondor (președinte și interimar la justiție) și 11 membri, care erau responsabili pentru diferite secretariate. În zilele următoare, Consiliul Național Român și guvernul Bucovinei au acționat în direcția restabilirii ordinii publice în întreaga provincie și pregătirea manifestației pentru unirea cu România. La 22 noiembrie, cca. 100 de refugiați bucovineni,

²⁰ Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, p. 157.

în frunte cu profesorul Ion Nistor, au revenit la Cernăuți, venind de la Iași și Chișinău. În ziua de 25 noiembrie au fost cooptați 50 de noi membri în Consiliul Național Român, inclusiv 12 refugiați bucovineni²¹.

La 28 noiembrie 1918, în sala sinodală a Reședinței Mitropolitane din Cernăuți s-a întrunit Congresul General al Bucovinei, la care au fost prezenți 74 de membri ai Consiliului Național Român, 6 delegați ai polonezilor, 7 ai germanilor, 13 locuitori din 5 sate ucrainene. La această manifestare istorică au asistat mai mulți oaspeți din Basarabia (Pantelimon Halippa, Ion Pelivan, Ion Buzdugan și Grigore Cazaciu), din Transilvania și Ungaria, precum și reprezentanții armatei române în frunte cu generalul Iacob Zadik.

În cadrul acestui Congres, Ion Nistor a prezentat un comunicat despre perioada austriacă de stăpânire a Bucovinei și a cerut să fie votată moțiunea propusă. Declarații de susținere a unirii Bucovinei cu România au rostit Stanislaw Kwiatkowski (din partea delegației polonezilor) și Alois Lebouton (din partea delegației germanilor)²². Iancu Flondor a dat citirii declarației Congresului General al Bucovinei, prin care se decidea „unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României”²³.

În ziua următoare, o delegație a Congresului General al Bucovinei, constituită din 15 persoane, în frunte cu Iancu Flondor, a sosit la Iași și a înmănat în mod solemn actul de Unire a Bucovinei, regelui Ferdinand și guvernului român. După aceasta, delegația bucovineană a călătorit cu un tren special spre București, însoțind familia regală, guvernul român și autoritățile militare. În capitala României au fost întâmpinați cu mare triumf la 1 decembrie 1918, chiar în ziua istorică, când la Alba Iulia se adopta decizia de unire a Transilvaniei și Banatului cu România.

Actul Unirii din 28 noiembrie 1918 a fost confirmat prin Decretul-lege nr. 3744/1918, semnat la 18 decembrie 1918. Tot atunci a fost emis un decret pentru administrația Bucovinei, Iancu Flondor și Ion Nistor fiind numiți în funcții de miniștri secretari de stat fără portofolii pentru Bucovina, primul cu reședința la Cernăuți, iar al doilea la București.

Recunoașterea internațională a Unirii Bucovinei și Basarabiei cu România

În decursul anului 1919, autoritățile române au depus eforturi pentru a obține recunoașterea internațională a unirii Bucovinei și a celorlalte provincii românești cu România. La 18 ianuarie 1919, în capitala Franței și-a deschis lucrările Conferința de Pace, cu participarea a 32 de țări beligerante. Delegația română la această conferință a fost condusă de primul ministru Ion I.C. Brătianu.

Delegația română a întâmpinat dificultăți mai mari în problema recunoașterii unirii Bucovinei în hotarele sale istorice la România. La 1 februarie 1919,

²¹ *Ibidem*, p. 156-157.

²² *Ibidem*, p. 176-177.

²³ *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România 1917-1918. Documente*, p. 333-335.

Ion I.C. Brătianu a solicitat Consiliului Suprem al Conferinței de Pace, ca râul Nistru să devină frontiera României în Bucovina și Basarabia, anulându-se astfel prevederile tratatului secret din 4/17 august 1916, prin care frontiera României în Bucovina urma să fie pe râul Prut.

În timpul desfășurării Conferinței de Pace, unirea întregii Bucovine la România a fost contestată de delegația americană. Aceasta a întocmit o documentație, potrivit căreia Bucovina era divizată în două regiuni etnice principale, despărțite printr-o linie ce trecea la o milă depărtare la nord-vest de Cernăuți, lăsând acest oraș României. Dacă s-ar fi acceptat această recomandare, România ar fi pierdut în Bucovina un teritoriu care, după recensământul din 1910, era locuit de 85.000 ucraineni și doar 300 de români, fără a se preciza numărul locuitorilor de alte naționalități²⁴. După mai multe discuții, purtate în secret, delimitarea etnică a Bucovinei a fost aprobată de Consiliul Suprem al celor Patru Puteri, la 21 iunie 1919. Ulterior, delegația americană și-a modificat poziția față de hotarul din Bucovina, fiindcă teritoriul în discuție nu a fost revendicat de Polonia. În aceste împrejurări s-a propus ca bazinul râului Ceremuș să fie redat României, Poloniei urmând să fie cedate doar câteva sate din nord-vestul extrem al Bucovinei.

La 10 septembrie 1919, la Saint-Germain en Laye a fost semnat Tratatul de Pace între Austria și țările aliate. România a refuzat să semneze atunci acest tratat, fiindcă nu era de acord cu stipulațiile din Tratatul Minorităților și cu trasarea frontierelor. Abia la 10 decembrie 1919, generalul Constantin Coandă a semnat ambele tratate. În afara hotarelor țării rămâneau 5 sate din extremitatea nord-vestică a Bucovinei, care erau atribuite Poloniei din considerente economice²⁵.

Parlamentul României a ratificat Tratatului de Pace cu Austria în două ședințe, din 23 și 30 iulie 1920. Tratatul a intrat în vigoare la 4 septembrie 1920, când au fost depuse la Paris instrumentele de ratificare²⁶. Astfel, după 144 de ani de stăpânire austriacă, și după aproape un an de negocieri în cadrul Conferinței de Pace de la Paris, era recunoscută oficial unirea Bucovinei cu România, în hotarele sale istorice până la Ceremuș, Colacin și Nistru.

Ratificarea *Actului Unirii Basarabiei cu România* s-a produs după primele alegeri pentru Parlamentul României Mari, în ședința Adunării Deputaților din 29 decembrie 1919. Diplomația română a depus eforturi susținute pentru recunoașterea internațională a unirii Basarabiei cu România. La Conferința de Pace de la Paris au avut loc mai multe dezbateri și examinări a acestei probleme. Puterile Aliate au înaintat la 3 martie 1920 o Notă Guvernului României, în care se recunoștea formal unirea Basarabiei cu România. La 28 octombrie 1920, reprezentanții Marii Britanii, Franței, Italiei și Japoniei au semnat la Paris Tratatul

²⁴ Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, p. 113-114.

²⁵ *Ibidem*, p. 116, 118.

²⁶ Daniel Hrenciuc, *Un capitol din recunoașterea diplomatică a Marii Uniri. Problema Bucovinei în cadrul Conferinței de Pace de la Paris (1919-1920). Contribuții istorice*, în *Analele Bucovinei*, anul X, 2/2003, București 2003, p. 448.

cu privire la recunoașterea unirii Basarabiei cu România. Senatul și Adunarea Deputaților din România a ratificat acest tratat în aprilie 1922, iar documentul ratificat a fost depus la Paris, în ziua de 19 mai 1922. În aceeași zi, tratatul a fost ratificat de Marea Britanie. Parlamentul Franței a ratificat acest tratat la 11 mai 1924, iar cel al Italiei – la 7 martie 1927. Însă, Japonia nu a ratificat acest tratat²⁷.

Semnificația deciziilor istorice din anul 1918

Deciziile istorice, adoptate de Sfatul Țării din Chișinău (la 27 martie 1918) și de Congresul General al Bucovinei (la 28 noiembrie 1918), au avut o semnificație deosebită pentru locuitorii acestor două provincii. Prin luarea acestor decizii, se refăcea unitatea istorică a Țării Moldovei, românii bucovineni și basarabeni regăsindu-se în același spațiu național, alături de munteni, ardeleni, olteni, bănățeni. România Mare obținea un hotar clar delimitat în partea de nord-est a țării, de-a lungul râului Nistru. Prin integrarea acestor două provincii la Regatul României, românii bucovineni și basarabeni, dar și celelalte grupuri etnice din acest spațiu, s-au bucurat timp de 22 de ani de libertățile democratice, garantate de Constituția și legislația României. Integrându-se în cadrul României, basarabeni și bucovinenii au fost salvați de războiul civil, teroarea bolșevică, industrializarea și colectivizarea forțată, deportările în masă și foametea, care a luat viața la milioane de oameni din spațiul sovietic, în special din teritoriul actual al Ucrainei.

În urma Unirii din 1918, România a ajuns să fie un stat de mărime medie în Europa, ocupând locul 10 după suprafață și locul 8 ca număr de locuitori. Ponderea Basarabiei constituia în cadrul statului național unitar român 15,1% în privința teritoriului (44.422 din 295.049 km²) și 15,9% în ce privește populația (2.864.402 din 18.057.029 de locuitori, după recensământul din 1930)²⁸. Bucovina avea o suprafață de 4 ori mai mică decât Basarabia (peste 10 mii km²) și de peste 3 ori mai puțin locuitori (peste 800 mii, în 1910). Către anul 1918, Chișinăul (114.896 de locuitori) era cel de-al doilea oraș ca mărime din România, după București (639.040 de locuitori). Cernăuțiul era de asemenea un important centru istoric, cultural, economic, științific din nord-estul României, în 1930 fiind al treilea oraș ca mărime din România, cu un număr de locuitori apropiat de Chișinău.

După Unirea din 1918, sarcina principală a conducerii politice a României a fost integrarea provinciilor istorice în cadrul statului național unitar. Legislația Țării a asigurat egalitatea în drepturi a tuturor cetățenilor, indiferent de rasă, naționalitate, religie sau limbă. Ca urmare a ratificării de către regele Ferdinand a actelor de unire, toți locuitorii provinciilor istorice respective au devenit cetățeni români, cu drepturi și obligații egale cu cei din Vechiul Regat. În procesul de integrare a noilor provincii, în componența guvernului României au fost introduși

²⁷ Anton Moraru, Ion Negrei, *Anul 1918 – ora astrală a neamului românesc*, p. 176-177.

²⁸ Nicolae Enciu, *Tradiționalism și modernitate în Basarabia anilor 1918-1940. Vol.I., Populația Basarabiei interbelice, aspecte demografice*, Chișinău: Lexon-Prim, 2013, p. 13-14.

reprezentanți ai Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei. Din partea Basarabiei, în guvernul României au făcut parte Ion Incuț și Daniel Ciugureanu, din partea Bucovinei – Ion Nistor și Iancu Flondor. Pentru realizarea tranziției de la vechile structuri administrative de stat la cele naționale au fost constituite organisme proprii de conducere autonomă: Consiliul Dirigent în Transilvania, Secretariate de Serviciu în Bucovina, Directorate în Basarabia, care au funcționat până la 4 aprilie 1920.

În noiembrie 1919 au avut loc primele alegeri pentru Senat și Camera Deputaților, în baza votului universal și secret. Drept de vot aveau bărbații de peste 21 ani (la Cameră), și de peste 40 de ani (pentru Senat). La aceste alegeri au participat pentru prima dată și locuitorii din Basarabia, Bucovina și Transilvania. În Basarabia, din 500.879 de alegători, la alegeri s-au prezentat 361.588 (72,3%) de persoane. Partidul Țărănesc din Basarabia a obținut 72 de mandate, ocupând locul trei pe țară. În Camera Deputaților au fost alese personalități cunoscute din Basarabia, precum Ion Incuț, Ion Pelivan, Pan Halippa, Ion Buzdugan, Daniel Ciugureanu, Constantin Stere, Ștefan Ciobanu, Vasile Stroescu, Anton Crihan, Ștefan Holban, Pan Erhan, Vasile Țanțu, dar și reprezentanți ai minorităților etnice²⁹.

În primul Parlament al României Mari au fost aleși 26 deputați și 13 senatori din partea Bucovinei. Dintre aceștia, 27 (20 deputați și 7 senatori) reprezentau Partidul Democrat al Unirii, condus de Ion Nistor, 10 (6 deputați și 4 senatori) erau independenți și 2 erau senatori de drept (mitropolitul Bucovinei și un ales al Universității din Cernăuți)³⁰. În Parlamentul României Mari au fost alese personalități cunoscute din Bucovina, precum Ion Nistor, Vladimir Repta, George Tofan, Alexandru Hurmuzachi, Vasile Bodnărescu, Aurel Morariu, Constantin Morariu, Iorgu Toma, Dimitrie Țopa, Filaret Doboș, Florea Lupu, Zaharia Voronca, Romulus Reuț, Teodor Bujor ș.a.³¹.

La 1 aprilie 1919, limba română a fost declarată limbă oficială pe întreg cuprinsul României. În Basarabia, Bucovina și Transilvania s-a decis înființarea de școli și cursuri de limba română, de care beneficiau gratuit funcționarii publici din rândul minorităților naționale. În Transilvania și Bucovina exista o intelectualitate românească numeroasă, care a putut prelua majoritatea funcțiilor administrative. Basarabia dispunea de un număr mic de intelectuali, întrucât limba română fusese interzisă în biserică, în școală și în administrația publică, în perioada stăpânirii rusești. Din această cauză a fost nevoie ca posturile care nu au putut fi acoperite de localnici să fie atribuite unor funcționari aduși din Vechiul Regat. Deși au fost și cazuri de abuzuri sau comportament neadecvat, totuși mulți învățători, profesori, preoți stabiliți în Basarabia au muncit cu sârguință și devo-

²⁹ Anton Moraru, Ion Negrei, *Anul 1918 – ora astrală a neamului românesc*, p. 146-147

³⁰ *Bucovineni în Parlamentul României întregite*, vol. I., *Sesiunea 1919-1920*, ediție îngrijită de Rodica Iațencu și Marian Olaru, București: Editura Academiei Române, 2015, p. 9.

³¹ *Ibidem*, p. 44-46.

tament pentru ridicarea nivelului de cultură al educație a tinerei generații din spațiul dintre Prut și Nistru.

Învățământul, știința și cultura au cunoscut în această perioadă o dezvoltare fără precedent, atât în Basarabia și Bucovina, cât și în întreaga Românie. Accelerarea procesului de modernizare a societății, strângerea împreună, pentru prima dată în istorie, a tuturor forțelor spiritualității românești, climatul optimist generat de Marea Unire, dorința de cultură a poporului au permis realizarea unui adevărat salt calitativ în domeniile învățământului, științei și culturii.

Una dintre cele mai importante acțiuni viza reducerea analfabetismului. Legea învățământului din 1924 stabilea un sistem unitar de organizare a acestuia pe întreg teritoriul Țării și institua durata învățământului obligatoriu și gratuit de 7 ani. S-au construit școli noi peste tot în România, s-au înființat mai multe școli normale (de învățători), au fost tipărite manuale școlare. O atenție specială s-a acordat învățământului liceal, din anul 1936 s-au înființat licee industriale, comerciale și agricole.

Bucovina a dispus de un sistem de învățământ relativ dezvoltat încă din perioada austriacă. Din acest motiv, trecerea la învățământ național s-a produs mult mai repede și mai ușor, decât în Basarabia, unde a fost necesar de un efort mult mai mare pentru dezvoltarea unei rețele de școli cu instruire în limba maternă. Anume din aceste considerente, rezultatele obținute în Basarabia au fost impresionante. Dacă în anii 1920-1921 în Basarabia erau 1.747 de școli, 2.746 de învățători și 136.172 de elevi, atunci în anii 1938-1939 erau deja 2.718 școli, unde lucrau 7.581 de învățători și erau instruiți 346.747 de elevi. O evoluție ascendentă a cunoscut și învățământul gimnazial și liceal. În anul 1940, în Basarabia funcționau 24 gimnazii și școli medii, 17 licee de băieți și 9 licee de fete³². Alături de învățământul de stat s-a extins învățământul particular, susținut de comunitățile religioase, societăți culturale etc.

Învățământul a cunoscut o evoluție ascendentă și în Bucovina. În 1934, pe teritoriul celor cinci județe bucovinene activau 20 de licee teoretice, comerciale sau industriale (14 de băieți și 6 de fete), alături de mai multe gimnazii, școli profesionale și de ucenici și alte școli secundare. La Rădăuți funcționa și un liceu german particular. În același an, numărul școlilor primare de stat se ridica la 576.

În perioada interbelică s-au pus bazele învățământului superior din Basarabia. În 1926 s-a înființat, la Chișinău, Facultatea de Teologie, iar în 1933 Facultatea de Științe Agricole. Tot la Chișinău funcționa, din 1928, Conservatorul Național, precum și Conservatorul Municipal (din 1936). Bucovina dispunea de o universitate încă din anul 1875. După unire, Universitatea din Cernăuți a trecut la instruire în limba română, iar Facultatea de Teologie Ortodoxă era renumită în toată țara. Universitatea „Regele Carol I” din Cernăuți avea patru facultăți: Drept și Științe de stat, Litere și Filosofie, Științe, respectiv Teologie. După 1918, la Uni-

³² Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*, București 1992, p. 508-509.

versitatea din capitala Bucovinei au venit pentru prima dată la studii și tineri din Basarabia. În Cernăuți mai funcționau Conservatorul de Muzică și Arte Dramatice, un teatru național, un liceu militar, un seminar, mai multe licee teoretice de băieți și fete, licee comerciale, industriale și gimnazii.

Biserica a avut un rol important în cultivarea valorilor morale și spirituale ale credincioșilor. După unire, Biserica ortodoxă din Basarabia a întrerupt legăturile cu Patriarhia Rusă și s-a integrat în cadrul Bisericii Ortodoxe Române. Alături de scaunul arhiepiscopal de la Chișinău s-au înființat două noi eparhii – a Cetății Albe și a Hotinului. Facultatea de Teologie din Chișinău, deschisă în anul 1926, a adus o importantă contribuție la formarea clerului ortodox cu pregătire superioară. În perioada interbelică, în Basarabia au fost construite peste 100 de biserici noi, cu deosebire în satele basarabene, dar și în unele orașe, cele mai impunătoare fiind catedralele din Bălți și din Tighina.

După 1918, Biserica ortodoxă din Bucovina și-a păstrat statutul de Mitropolie și a fost subordonată Patriarhiei Române. Pentru a compensa pierderea eparhiilor din Dalmația, Mitropolia a primit în subordine Episcopia Hotinului. În 1937, la inițiativa mitropolitului Visarion Puiu (1935-1940) se înființează Episcopia Maramureșului ca eparhie a Mitropoliei Bucovinei. În urma acestor evoluții, Mitropolia Bucovinei a ajuns să cuprindă teritorii din trei provincii istorice diferite.

În anul 2018, la 100 de ani de la Marea Unire, aducem un omagiu înaintașilor noștri din Basarabia și Bucovina, care în timpul acelor evenimente istorice, au știut să fructifice șansa acordată de conjunctura internă și externă, optând pentru unirea celor două provincii cu Regatul României. Datorită deciziilor istorice, adoptate de Sfatul Țării din Chișinău și Congresul General al Bucovinei din Cernăuți, basarabeni și bucovineni au revenit acasă, după 106 ani de stăpânire rusească, respectiv 144 de ani de stăpânire austriacă. Timp de 22 de ani din perioada interbelică (1918-1940), locuitorii din Basarabia și Bucovina, indiferent de apartenența etnică, lingvistică, confesională sau socială, s-au bucurat de libertăți democratice, au beneficiat de învățământ de diferite nivele în limba maternă, au activat în societăți culturale și profesionale, au participat la viața politică din România. Însă, evenimentele tragice din vara anului 1940 au întrerupt viața pașnică a locuitorilor din Basarabia și nordul Bucovinei, aceste teritorii fiind ocupate și anexate de Uniunea Sovietică.

Lucian Drăghici*

PREZENȚA ARMATEI ROMÂNE ÎN BASARABIA ÎN ANUL 1918 ȘI RELAȚIA EI CU POPULAȚIA CIVILĂ

From the very first days of its entrance on the territory of Bessarabia, the Romanian Army paid special attention to the relations with civil populations. After the completion of the military operations and the establishment of the rule of law, the Romanian military helped the inhabitants of Bessarabia to carry out agricultural works, contributing with human resources, animals and other equipment.

In this study, we present several documents from Romanian military archives, which attest the contribution of the Romanian militaries in 1918, both in carrying out the agricultural works and in supplying the urban settlements with grains and other products of prime necessity.

Keywords: 1918, Bessarabia, Romanian Army, civilian population, agricultural works, Cetatea Albă (Akkerman)

La 10 ianuarie 1918, la cererea autorităților Republicii Democratice Moldovenești, armata română trecea Prutul pentru a lupta împotriva bandelor de soldați bolșevizați ai armatei ruse care, sub pretextul luptei revoluționare, instauraseră un climat de haos și teroare în Basarabia.

La 12 ianuarie 1918, generalul Constantin Prezan, șeful Statului Major General al Armatei, a adresat o proclamație „cetățenilor Republicii Moldovenești”. În proclamație se sublinia faptul că trecerea Prutului de către armata română „în aceste clipe de grea cumpănă și nestatornicie” s-a făcut la solicitarea Sfatului Țării, „prin comandamentul militar rus” din Moldova¹. Conform proclamației, scopurile intervenției armatei române erau:

„1. Ca să aducem rânduială și liniște în satele și târgurile voastre, punând la adăpost viața și avutul întregului popor împotriva răufăcătorilor și:

* **Lucian Drăghici**, expert gr. 1 la Arhivele Militare Naționale Române.

¹ Conform declarației adoptate de Consiliul Superior Provincial Sfatul Țării, la 2 decembrie 1918, Republica Democratică Moldovenească făcea parte, „ca un membru cu drept egal”, din „Republica rusească unită, democratică și federativă”.

2. Ca să chezășim transportul celor trebuincioase pentru traul armatelor ruse și române, care fac paza hotarelor noastre, apărând prin aceasta și hotarele voastre”².

În finalul proclamației, generalul Constantin Prezan, șeful Marelui Cartier General Român, afirma: „Oastea Română nu dorește altceva decât, ca prin rânduiala și liniștea ce se aduce, să vă dea puțința să vă statorniciți și să desăvârșiți autonomia și slobozeniile voastre, precum veți hotări voi singuri!”

După finalizarea acțiunilor militare pentru alungarea formațiunilor bolșevice dincolo de Nistru, au fost create condițiile propice pentru ca Sfatul Țării, organul reprezentativ al locuitorilor Basarabiei, să decidă, prin votul de la 27 martie 1918, unirea cu România.

Actul Unirii din primăvara anului 1918 nu a reprezentat decât punctul inițial al unui proces lung și anevoios de unificare politică și economică a Basarabiei cu România, de eliminare a efectelor procesului de rusificare a Basarabiei, proces declanșat după anexiunea samavolnică întreprinsă de Imperiul Rus în anul 1812.

Un rol semnificativ în demararea acestui proces de unificare a fost îndeplinit de armata română încă din primele momente în care s-a aflat pe teritoriul basarabean, un aspect deosebit de important reprezentându-l relația cu populația locală.

² Arhivele Militare Naționale Române, fond Microfilme, rola F II 1.2588, c. 312.

În anul 1918, pe lângă misiunile principale privind instaurarea și menținerea ordinii de drept și asigurarea pazei frontierelor, militarii români au ajutat populația Basarabiei la efectuarea lucrărilor agricole necesare asigurării produselor alimentare de primă necesitate. Astfel, în martie 1918, Marele Cartier General român emitea un document intitulat *Instrucțiuni pentru executarea muncilor agricole în anul 1918 de către corpurile³ ce se găsesc în Basarabia⁴*.

Instrucțiunile prevedeau că pentru asigurarea hranei populației din Basarabia este necesară cultivarea întregului teren arabil și, pentru realizarea acestui deziderat, armata română trebuie să dea „cel mai larg concurs”, contribuind la completarea lipsei de brațe de muncă și de animale destinate muncilor agricole.

În acest scop se ordona ca unitățile și formațiunile militare să ia legătura cu autoritățile locale „pentru a vedea nevoia ce au și a chibzui modul de satisfacere, dându-le tot concursul pentru asigurarea executării muncilor, evitând întârzierile și corespondența inutilă”.

Participarea militarilor la muncile agricole se făcea în cadrul unor detașamente special constituite. Plata muncii prestate de militari urma să se achite „după prețurile obișnuite locului în care se execută”.

Conform instrucțiunilor, hrana militarilor care prestau lucrările agricole trebuia asigurată de beneficiarii acestor lucrări. În cazul în care aceștia nu erau „înstăriți”, hrana era asigurată de unitatea din care făceau parte militarii. Înselării pentru țăranii nevoiași erau asigurate și în cazul reparării uneltelor agricole. Acestea se efectuau în atelierele unităților militare, fiind, pentru cei săraci, în întregime gratuită.

Se prevedea ca militarii să fie repartizați „la toți cultivatorii fără deosebire, fie ei proprietari mari, mici sau mijlocii”, prioritate având cei care „până la epoca de acum, din cauza lipsei de mijloace de muncă sau [a] altor împrejurări, au rămas cu suprafețe mai întinse necultivate și care, prin urmare, prin această stare de lucruri sunt amenințați a-și pierde avutul ce posedă”.

Pentru a nu da loc la arbitrar, instrucțiunile prevedeau în mod clar cine beneficia de această măsură și în ce ordine: „a) invalizii de război; b) văduvele și orfanii; c) sătenii bolnavi și lipsiți de mijloace de tracțiune; d) proprietarii mari și mici lipsiți de brațe de muncă și mijloace de tracțiune”.

Instrucțiunile subliniau faptul că autoritățile militare nu erau abilitate să rezolve diferendele între locuitorii din Basarabia privind drepturile de proprietate asupra unor terenuri agricole ocupate abuziv după Revoluția din februarie 1917. Totodată, autoritățile militare erau datoare să intervină când „turburători ai ordinii publice caută să pună stăpânire și să muncească suprafețe de teren care nu le aparțin de drept”, dar sub rezerva de a nu se intra în contradicție dispozițiile guvernului basarabean (Consiliul Directorilor Generali) de la Chișinău.

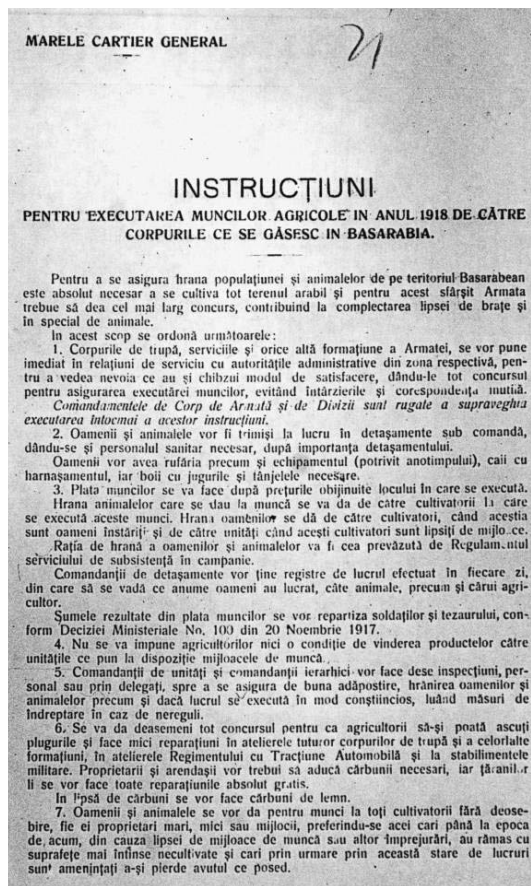
³ Unitățile militare.

⁴ Arhivele Militare Naționale Române, fond Microfilme, rola F II 1.2584, c. 619-620.

De asemenea, autoritățile militare erau datoare de „a interveni și risipi turburători care, prin mijloace violente, vor căuta a tulbura dreptul de proprietate, împiedicând pe posesorii de drept de a-și munci cu mijloacele lor terenurile ce le aparțin”.

Comandamentele de corp de armată și de divizii trebuia să supravegheze executarea acestor instrucțiuni.

Instrucțiunile au fost puse în aplicare imediat după încetarea operațiilor militare între Prut și Nistru. Astfel, la 3 martie 1918, comandamentul Diviziei 1 Cavalerie raporta conducerii Corpului 6 Armată (Raportul operativ nr. 2029): „În conformitate cu Ordinul de operații nr. 2006 al comandamentului diviziei, misiunea diviziei fiind terminată din punct de vedere operativ, s-a împărțit zona diviziei în regiuni agricole pentru a proceda la îndemnul și privegherea muncilor agricole”⁵. În același document erau stabilite limitele regiunilor agricole în care urmau să fie dislocate cele cinci regimente din componerea diviziei.

Ulterior, prin Raportul operativ nr. 2037 din 14 martie 1918, comandamentul Diviziei 1 Cavalerie informa eșalonul superior:

Toate trupele dau concursul în regiunile afectate la organizarea muncilor agricole.

Brigada 1 Roșiori:

Regimentul 2 Roșiori cu cele 2 escadroane din Regimentul 1 Cavalerie pe jos s-a dislocat în vederea muncilor agricole astfel:

- un escadron la Edineț;
- un escadron la Zăhăicani;
- un escadron la Brătușeni;
- un escadron la Drochia;
- un escadron pe jos, împărțit în gărzi, la gările Târnova, Dondușeni, Dâneni.

Regimentul 9 Roșiori a retras divizionul de la Cotova și a dislocat unitățile în regiunea agricolă afectată lui astfel:

- un escadron la Bălți;

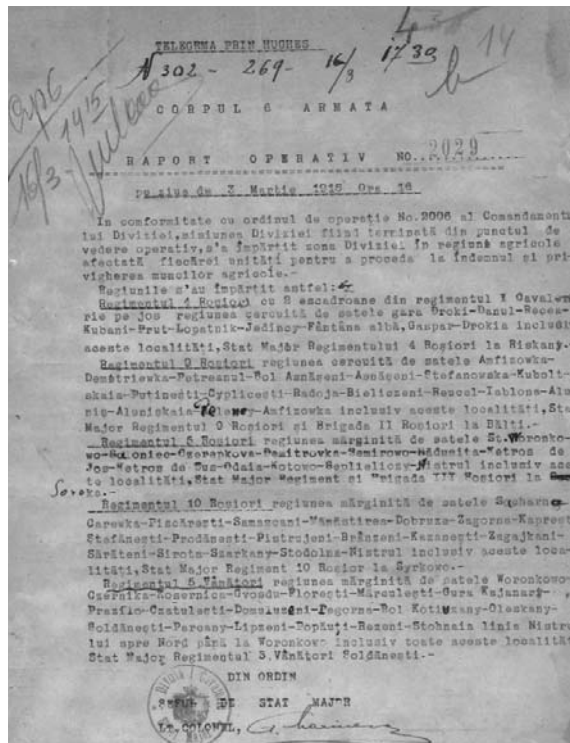
⁵ Arhivele Militare Naționale Române, fond Divizia 1 Cavalerie, dosar nr. 85/1918, f. 14.

- un divizion pe linia satelor Dimitrievka – Asnășeni – Ștefănești – Kubolta
- un escadron la Drăgănești – Copăceni⁶.

La sfârșitul lunii martie 1918, comandamentul Diviziei 1 Cavalerie atrăgea atenția asupra pericolului răspândirii ideilor revoluționare în perioada efectuării muncilor agricole în urma contactului direct dintre soldații din Vechiul Regat și țăranii basarabeni, radicalizați în urma evenimentelor din furtunosul an 1917: „Atrag atenția comandanților de toate gradele că prin concurența⁷ soldaților la muncile agricole, ei vin în strâns contact cu țăranii și, ca atare, ar putea să se contamineze de idei rătăcite [*sic!*] ca și acelea ce bântuie populația basarabeană, de aceea ei nu vor scăpa niciun moment din ochii ofițerilor, care vor fi datori să-i viziteze [*sic!*] zilnic și, cel puțin odată pe săptămână, să-i întrunească pe toți pentru a le vorbi și a menține astfel disciplina”⁸.

Ajutorul acordat de militarii români locuitorilor Basarabiei pentru efectuarea muncilor agricole este menționat și în raportul referitor la activitatea Corpului 6 Armată român în Basarabia, semnat de generalul Ion Istrati, comandantul acestuia, și înaintat Marelui Cartier General la 29 aprilie 1918. În conținutul raportului se afirmă că prin contribuția militarilor români „s-au ajutat proprietarii și țăranii pentru munca câmpului și rezultatele au fost foarte satisfăcătoare”, iar „suprafața cultivată din Basarabia întrece cu mult pe cea din anii trecuți”⁹.

Prin urmare, armata română a jucat un rol important în anul 1918 în Basarabia și pe plan economic, contribuind cu resursele umane, animale și materiale proprii pentru a ajuta la efectuarea lucrărilor agricole și asigurarea unei recolte care să satisfacă necesitățile de hrană ale populației.

⁶ *Ibidem*, f. 21.

⁷ Participarea.

⁸ Arhivele Militare Naționale Române, fond Divizia 1 Cavalerie, dosar nr. 85/1918, f. 3.

⁹ Arhivele Militare Naționale Române, fond Microfilme, rola F II 1.250, c. 286.

*

Și în mediul urban armata română s-a implicat în ajutorarea populației civile. Un exemplu semnificativ îl reprezintă orașul Cetatea Albă (Akkerman, în documentele vremii) în cursul anului 1918.

La 9 martie 1918, la sosirea în oraș a generalului Ion Istrati, comandantul Corpului 6 Armată, primarul orașului și o delegație a Dumei (consiliul local) au solicitat generalului român constituirea unei comisii mixte formată din ofițeri ai armatei române și membri ai Dumei locale care „să se îngrijească de nevoile orașului și, mai ales, aprovizionarea orașului, deoarece primăria e lipsită de puterea morală și executivă, fiind în imposibilitate de a putea face ceva”¹⁰. Activitatea acestei comisii o găsim reflectată într-un memoriu redactat de președintele comisiei din perioada 20 aprilie – 30 iunie 1918, locotenent-colonelul Constantin Rădulescu, din care am extras citatul de mai sus.

Conform acestui memoriu, comisia, compusă din 3 ofițeri români și 3 membri ai Dumei locale, a început să funcționeze la 16 martie 1918.

Sarcina principală a comisiei a fost asigurarea aprovizionării cu alimente și mărfuri de primă necesitate a orașului Cetatea Albă, aprovizionare grav afectată de climatul de teroare generat de forțele bolșevice în iarna anului 1917-1918, până la alungare acestora de către trupele române. Mulți comercianți ascuseseră mărfurile pe care le posedau de teama confiscărilor abuzive și devastărilor.

Pentru aprovizionarea cu cereale, comisia a trimis delegați ai primăriei orașului Cetatea Albă în localitățile rurale din județ, cu autorizații de liberă circulație emise de comisie, pentru a procura cereale și alimente necesare populației orașului.

O altă problemă cu care s-a confruntat comisia a fost soluționarea cererilor multor comercianți din Cetatea Albă care aveau cantități mari de mărfuri blocate în orașul Ovidiopol, pe malul estic al limanului Nistrului, oraș aflat sub ocupația armatei austro-ungare. Comisia, cu aprobarea comandantului Diviziei 4 Infanterie și a comandantului Corpului 5 Armată, a luat legătura cu autoritățile militare austro-ungare din orașul Ovidiopol pentru rezolvarea acestei situații, rezolvare survenită după mai multe negocieri cu comandamentul austro-ungar și reprezentanții comercianților din Ovidiopol.

Deoarece, prin poziția geografică, orașul Cetatea Albă se aprovizionează în cea mai mare parte din Odesa, comisia mixtă, tot cu aprobarea Diviziei 4 Infanterie și a Corpului 5 Armată, precum și a delegaților trimiși de Sfatul Țării, a perfectat o înțelegere cu autoritățile din Odesa, prin care Cetatea Albă trimitea produse avicole (găini și ouă), primind, în schimb, cereale, cartofi, sare, zahăr. Prin silințele comisiei mixte, un alt produs exportat la est de Nistru în schimbul unor mărfuri de primă necesitate, intens solicitate de locuitorii din Cetatea Albă și zona adiacentă, a fost peștele, prins în cantități foarte mari de pescarii din Vâlcov.

¹⁰ *Ibidem*, rola F II 2.278, c. 215.

Locotenent-colonelul Constantin Rădulescu menționează și eforturile întreprinse de militarii români din comisii pentru a elimina orice suspiciune privind legalitatea acestor schimburi de mărfuri: „Prin ordinul Diviziei 4, latitudinea [*sic!*] era mare în privința exportului, cu toate acestea, spre a nu lăsa loc la comentarii, și cum cele executate de comisia militară întâmpinau multe piedici, înconjurați [fiind] de răuvoitori, am discutat cu membri militari din comisii să fim cu mare atenție. Am opinat ca autorizațiile de export să fie semnate de delegatul Sfatului Țării, de președintele comisiei și vizate de Divizia a 4-a”¹¹. Totodată se cerea și aprobarea Ministerului de Finanțe pentru efectuarea exporturilor.

O altă sarcină dificilă a comisiei mixte a fost cea de a înfrânge împotrivirea unei mari părți a comercianților orașului față de introducerea unor prețuri fixe (maximale) la produsele de primă necesitate.

Cu aceeași atitudine potrivnică, atât din partea majorității comercianților, dar și a Primarului și Dumei Cetății Albe, a fost întâmpinată măsura de cartelare a pâinii, introdusă în iunie 1918, la insistențele comisiei: „Am făcut totul ca orașul să nu sufere și, cu toate piedicile și lipsa de concurs din partea Primăriei și Dumei, am satisfacăția că în tot timpul cât am fost președintele acestei comisii, populația nu a suferit. Am avut pâine ieftină pe piață. Nu am admis specula. Contrariu ce am auzit că în alte orașe făina ajunsese la 32 de lei, aici a fost vândută pâine de bună calitate cu 5 lei – pâinea de 2 kg”¹².

La sfârșitul lunii iunie 1918, comisia a fost desființată. Autorul memoriului menționează faptul că „la 1 iulie a.c., întrunindu-se locuitori de seamă și cu greutate din acest oraș, în urma acelei întruniri am primit o adresă de mulțumire din partea orașului”¹³.

Adresa conținea calde aprecieri pentru activitatea președintelui comisiei, locotenent-colonelul Constantin Bărbulescu și, implicit, a celorlalți ofițeri români care au făcut parte din comisia mixtă:

Singură lupta dumneavoastră neastâmpărată [*sic!*] și dârză contra speculanților, condusă deja din primele zile ale înființării comisiei mixte, nu numai fără sprijinul autorităților orașului, ba chiar și contra situațiilor dușmănoase față de dispozițiile luate de dumneavoastră, a dat posibilitatea populației orașului să suporte greutățile foametei ce se apropia. Adunarea Generală a Uniunii proprietarilor de case din orașul Akkerman, apreciind foarte mult activitatea dumneavoastră deosebită și fără interes personal, vă aduce viile mulțumiri în numele populației întregi a orașului pentru toată activitatea depusă în interesul orașului. Cunoașterea amănunțită a tuturor apucăturilor speculanților reprezintă o armă puternică în mâinile dumneavoastră în lupta contra speculei.

De aceea, adunarea vă roagă cu insistență a nu refuza ajutorul dumneavoastră nici pentru viitor, deoarece numai mulțumită cuvintelor dumneavoastră ros-

¹¹ *Ibidem*, c. 216.

¹² *Ibidem*, c. 217.

¹³ *Ibidem*, c. 218.

tite în Duma oraşului a putut cunoaşte populaţia cine anume împiedică bunul mers al aprovizionării. Adunarea Generală, totodată, a intervenit la Înaltul Comandament român pentru ca dumneavoastră să fiţi lăsat în rolul actual¹⁴.

Ca un ultim detaliu, se pare că desfiinţarea comisiei mixte a afectat în mod grav aprovizionarea cu alimente a oraşului Cetatea Albă. La 9 iulie 1918, ora 8 dimineaţa, primarul oraşului convoca la sediul primăriei pe cetăţenii avuţi ai oraşului Cetatea Albă pentru o strângere de fonduri necesare achiziţionării de grâu pentru brutăriile oraşului¹⁵.

Prezenţa autorităţilor statului român în Basarabia între anii 1918 – 1940 constituie un subiect intens cercetat şi dezbătut de către istoricii de pe cele două maluri ale Prutului. Continuarea şi aprofundarea studiului documentelor de arhivă va duce la o înţelegere cât mai aproape de adevărul istoric a acestei perioade, cu luminile, dar şi cu umbrele inevitabile.

¹⁴ *Ibidem*, c. 203.

¹⁵ *Ibidem*, c. 227.

Vlad Popovici*

FUNȚIONARIII DIN ADMINISTRAȚIE ȘI JUSTIȚIE DELEGAȚI LA MAREA ADUNARE NAȚIONALĂ DE LA ALBA IULIA (1 DECEMBRIE 1918)

The study focuses on the Romanian officials of the administration and justice of the Kingdom of Hungary which took part, as elected delegates and substitutes with credentials and the right to vote, at the Great National Assembly of Alba Iulia (1 December 1918). The extremely low number of county officials compared with the local ones (e.g. village notaries and mayors) reveals that despite the understandable political marginalization of the mid-level bureaucrats of the old regime, there were still local civil servants in which the Romanian population preserved its political trust. In the years following the union, the county officials and the notaries took advantage of the context and secured better positions in the new Romanian civil service, while most of the village mayors (recruited mainly from among the well to do peasants) continued their political and administrative activity at local level.

Keywords: civil servants, Transylvania, The Grand National Assembly in Alba Iulia, the Great Union, 1918

Funcționarii români în Ungaria dualistă și imaginea lor în rândul conaționalilor

Funcționarii români reprezentau la începutul secolului al XX-lea, conform statisticilor oficiale ale Regatului Ungariei, circa 7-10% din personalul administrativ la nivelul întregii Transilvanii, existând însă diferențe majore între comitate (în unele procentul lor atingea peste 30%), și chiar plase/cercuri administrative în interiorul aceluiași comitat. Compoziția demografică a unităților administrative juca doar un rol parțial în aceste fluctuații, care erau influențate mai degrabă de structurile și rețelele sociale preexistente (de la mijlocul secolului al XIX-lea, sau

* **Vlad Popovici**, lector Dr., Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, vlad.popovici@ubbcluj.ro. Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului de cercetare PN-III-P4-ID-PCE-2016-0390, Schimbare și continuitate: administrația publică și corpul funcționarilor publici din Transilvania înainte și după Primul Război Mondial (1910-1925), finanțat de UEFISCDI România.

chiar mai devreme) și de nivelul general de accedere în învățământul superior al tinerilor români dintr-o zonă sau alta¹.

Istoriografia română privind administrația și justiția din Transilvania în perioada dualistă nu este foarte bogată și în general ignoră chestiunea funcționarilor români, sau perpetuează clișee din presa timpului². De aici a rezultat imaginea unui corp birocratic românesc redus numeric (sub cifrele menționate mai sus) și, mai ales, parțial segregat de restul clasei de mijloc românești ca rezultat al presiunii autorităților. Chiar și Keith Hitchins îl asociază exclusiv cu funcțiile de nivel inferior și cu administrația locală (comunală) și menționează că erau priviți cu neîncredere de către conducerea Partidului Național Român³. Pentru imaginea în rândul mării mase a populației și a unei părți a elitei a funcționarilor locali și mai ales a notarilor comunali și cercuali rămâne emblematică piesa de teatru a lui Octavian Goga, *Domnul notar*⁴.

Cu toate că lectura surselor epocii scoate în evidență deseori clișeuul „rengașilor” ce au ales să lucreze în slujba statului ale cărui măsuri erau percepute ca reprezentând amenințări la adresa procesului de construcție națională, trebuie evitată tendința de a pune semnul egalității între calitatea de funcționar și distanțarea de mișcarea națională, pe toată perioada dualismului. Vasile Ladislau Popp, fost consilier aulic, a fost președinte al Astrei între 1868-1875, interval în care a funcționat ca vicepreședinte al Curții de Casație din Budapesta și președinte al secțiunii transilvănene a acesteia⁵. Moise Braniște, tatăl lui Valeriu Braniște, a fost funcționar, până la gradul de prim-pretor în scaunul apoi plasa Miercurea⁶. Petru Drăghici, prim-pretor în Săliște, un necunoscut din punct de vedere istoriografic, a fost implicat între 1880-1918 în numeroase inițiative asociaționiste locale, menite să ajute economic și să îmbunătățească viața de zi cu zi a populației locale⁷. În Bistrița-Năsăud, Leon Scridon, protonotarul comitatului, a cerut personalităților

¹ O discuție mai extinsă, cu exemplificări cantitative, în Vlad Popovici, *Considerații privind funcționarii publici români din Transilvania. Studiu de caz: comitatul Sibiu și scaunele secuiești care l-au format*, în „Anuarul Institutului de Istorie `George Barițiu` din Cluj-Napoca”, LV, 2016, p. 168-172.

² O încercare de sinteză, incluzând însă și funcționarii din domeniul privat la Ioan Chioorean, *Funcționărima din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane `Gheorghe Șincai` din Târgu Mureș”, V-VI, 2002-2003, p. 43-60. Pentru discursul epocii vezi de ex. „Luminatoriulu”, II, 1881, 21, 14/26 martie, p. 4.

³ Keith Hitchins, *A Nation Affirmed: The Romanian National Movement in Transylvania 1860-1914*, Bucharest, The Encyclopaedic Publishing House, 1999, p. 108.

⁴ O analiză utilă la Andreea Dăncilă, *Literatură și politică externă în 1914: dosarul piesei Domnul notar*, în „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, 16/I, 2012, p. 241-253.

⁵ Ilie Dăianu, *Al doilea președinte al „Asociațiunii”. Vasile L. bar. Pop 1819-1875*, Sibiu, Editura Asociațiunii, 1925, p. 66-78.

⁶ Aurel Cosma jr., *Bănățeni de altădată*, vol. I, Timișoara, Tipografia „Unirea română”, 1933, p. 65. Pentru parcursul carierei a se vedea colecția anuarelor funcționărești ale regatului Ungariei: „Magyarország tisztis cím- és névtára”, 1879, 1884, 1886-1918.

⁷ V. Popovici, *Considerații privind funcționarii publici...*, p. 170-176. Pentru detaliile implicării a se vedea colecția periodicului „Anuarul Băncilor Române” pentru perioada 1900-1918.

românești să nu depună jurământul de fidelitate cerut de guvernul maghiar⁸. Iar acestea sunt doar câteva exemple.

Pe fondul privațiunilor impuse de război și al abuzurilor care par să fi avut loc mai ales la nivelul administrației locale, funcționarii au reprezentat în toamna anului 1918 una dintre principalele ținte ale resentimentelor și violențelor soldaților întorși de pe front. Chiar dacă funcționarii centrali au fost mai feriți de astfel de manifestări decât cei locali (în special notarii comunali, care împărțeau ajutoarele de război), ele nu au lipsit. Implicarea lor în noile structuri de organizare nu era văzută întotdeauna cu ochi buni și orice nemulțumire avea potențialul de a degenera violent. Nu lipseau nici amenințările cu violența fizică sau chiar moartea. Judele regal Alexa David, singurul funcționar prezent la organizarea Consiliului Național Român din Năsăud, a fost curând acuzat că ar fi abuzat de funcția distribuirii alcoolului către membri Gărzii Naționale din localitate, ceea ce i-a deranjat pe membrii unui grup de 25 de veterani întorși de pe frontul din Italia. Aceștia, într-o scrisoare de amenințare adresată maiorului Iuliu Marțian, comandantul Gărzii, menționează că îl vor ucide atât pe el cât și pe A. David și pe alt camarad (Ion Zăgreanu), dacă ultimii doi nu vor fi eliminați din Garda Națională din cauza conduitei: ”Pe curva de David care-i vândut cu trup și suflet la unguri și jâdogi să-l pui pe el să împărțască vinars să-și iee el mai mult să-și ducă acasă și nouă cari am fost în bătaie să nu ne dați? Pentru ce?”⁹.

Situația funcționarilor români din Ungaria dualistă a fost pusă sub semnul întrebării încă din primăvara anului 1919. La 22 martie 1919, oficiosul Partidului Național Român, „Patria”, publica sub semnătura lui Al. Ciura un articol de fond intitulat *Renegații*, în care trata situația celor care deținuseră funcții publice în Regatul Ungariei. Textul articolului redă, de fapt, așteptările radicale, pur teoretice, ale aripii Goga: eliminarea completă din administrație a funcționarilor români care ocupaseră anterior poziții de conducere și care au încercat să parvină după schimbarea de regim, precum și includerea selectivă a acelor care și-au acceptat condiția de foști slujbași ai statului maghiar¹⁰. În urma unei scrisori de protest din partea unui înalt funcționar, autorul a domolit tonul atacului, definindu-i drept „renegați” doar pe cei care au colaborat direct cu autoritățile maghiare, împotriva conaționalilor, și care după război ocupau aceleași posturi, sau chiar posturi superioare¹¹.

Neîncrederea parțială existentă în epocă în foștii funcționari răzbate și din textele auto-biografice și memorialistice scrise la aniversarea a 25 de ani de la

⁸ Iosif Uilăcan, *Leon Scridon*, în Adrian Onofreiu, Dan Lucian Vaida (ed.), *Convergențe etnoculturale. În Onoarea Mircea Prahase*, Cluj-Napoca, Mega, 2012, p. 302.

⁹ Alexandru Porțeanu, *Documente privind lupta revoluționară a maselor populare din județul Bistrița-Năsăud pentru unirea Transilvaniei cu România (din Arhivele Consiliului Național Român, 1918)*, în „Arhiva Someșană”, II, 1974, p. 128.

¹⁰ „Patria”, I, 1919, 5, 7/20 februarie, p. 1.

¹¹ *Idem*, 31, 22 martie, p. 1.

Marea Unire. Iosif Nistor, de exemplu, notar în Homorodul de Jos (Satu Mare) notează cu mândrie: „Cetind în gazetă apelul Dvoastre, mă grăbesc să vă anunț că Comitetul național al județului Satumare (respectiv atunci încă comitatul Sătmar), *deși am fost funcționar la unguri* (subl. V.P.), m-a aflat demn să mă aleagă ca delegat pentru cercul electoral Cărășeu (județul Satu-Mare) la Congresul din Alba Iulia dimpreună cu preotul din comuna Chilia (Jud. Satumare) Vasile Popan, deja decedat. Deci și eu am votat unirea cu patria mamă”¹².

Se poate observa, din cele anterior expuse, că existau, încă din epocă, rețineri și resentimente față de funcționarii români, dar că nu se poate vorbi în vreun fel de o distanțare a acestora de ansamblul mișcării naționale – înțelegă ca suma activităților (semi)instituționalizate de construcție națională). După cum am arătat anterior, în studii de caz documentate, nu calitatea de funcționar ci poziția socială juca rolul cel mai important în integrarea în formele asociaționiste naționale (asociații culturale, bănci, inițiative caritabile și evergetism)¹³ și singurul domeniu în care funcționarii nu se manifestau public și direct (deși prezența lor e identificabilă și aici, în fundal) era cel al politicii radicale naționale, reprezentată prin Partidul Național Român.

Funcționarii români delegați la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia

Obiectivul cercetării noastre este de a analiza prezența funcționarilor ca delegați (inclusiv supleanți) în cadrul Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, cu scopul de a înțelege în ce măsură poziția și imaginea lor anterioară, ca grup socio-profesional, și-au pus amprenta asupra delegării lor la acest eveniment.

Pentru identificarea nominală a funcționarilor am pornit de la listele delegaților publicate în „Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent”¹⁴ și reluate în diferite forme în colecțiile prosopografice dedicate temei¹⁵. În privința delimitărilor profesionale, am ales să facem referire la funcționarii din justiție și administrație,

¹² Gelu Neamțu, Mircea Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918. Martirii ale participanților. Ioachim Crăciun: Documente la un sfert de veac de la Marea Unire*, vol. 2, Editura Academiei Române, 2008, p. 190.

¹³ V. Popovici, *Considerații privind funcționarii publici...*, p. 175-176.

¹⁴ Am folosit colecția republicată în epocă de către Comisiunea regională de unificare din Cluj, accesibilă la adresa de internet: <http://dspace.bcucloj.ro/handle/123456789/64555> (27.12.2018) și varianta unificată a listelor în studiul Ioan Străjan, *Membrii de drept ai Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia din 1 Decembrie 1918*, în „Dacoromania”, nr. 67, la adresa de internet: <http://www.dacoromania-alba.ro/nr67/gazeta.htm> (27.12.2018). Aceasta din urmă este, în momentul de față, singura sursă on-line de încredere, unitară și completă (colecția digitizată a Gazetei are lipsuri ce trebuie suplinite prin apelul la varianta tipărită, aflată de asemenea în colecțiile BCU „Lucian Blaga” Cluj-Napoca, la o altă cotă decât cea digitizată).

¹⁵ Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan, *Dicționarul personalităților unirii. Trimișii românilor transilvăneni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Alba Iulia, Altip, 2003; G. Neamțu, M. Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918. Martirii ale participanților. Ioachim Crăciun: Documente la un sfert de veac de la Marea Unire*, vol. 1-2, București, Editura Academiei Române, 2005, 2008.

până la nivelul comunelor, exceptând însă categoriile specializate precum medicii¹⁶ și inginerii în serviciul diferitelor companii de stat (de ex. Dr. Simeon Pop, inginer geolog la Oficiul regal ungar de exploatare miniere din Cluj¹⁷). Ne-am ghidat după funcția menționată în sursa originală, dar am încercat să completăm informațiile acolo unde acestea erau lacunare sau imprecise. Ca rezultat al acestui proces, am exclus cazurile în care calitatea de funcționar era menționată fără a fi asociată unui interval cronologic sau unei funcții specifice, deoarece am ajuns la concluzia că majoritatea acestor situații includeau funcționari în sistemul privat bancar românesc înainte de 1918¹⁸ sau persoane care au ajuns funcționari publici după 1918, în contextul schimbărilor de personal ale perioadei.

Un exemplu în acest sens este Dr. Iacob Hotăran (1855-1936), delegat al cercului electoral Șiria. Acesta a fost avocat în Șiria, membru al Partidului Național Român și organizator al Gărzii Naționale Române din localitate. *Dicționarul personalităților unirii* îi menționează și calitatea de notar public în Șiria, neconfirmată însă de anuarele funcționărești ale Ungariei pentru anul 1917/18, ceea ce ne-a determinat să nu îl includem, alături de alte cazuri asemănătoare, în analiza noastră¹⁹. Un alt exemplu este Gheorghe Murărescu (1869-1951), fost delegat supleant al cercului electoral Făget-Birchiș (Caraș-Severin). Deși a ocupat mai mult timp funcția de primar în comuna Băcăul de Mijloc (Bacamezu) nu este sigur dacă a fost ales și înainte, sau doar după 1 decembrie 1918. Nu am inclus, de asemenea, funcționarii care au participat la Marea Adunare Națională dintr-un imbold personal, ca „voluntari”, „din patriotism”, sau ca delegați ai gărzilor naționale sau comunelor, dar fără a fi siguri că au obținut dreptul de vot (de ex. Gheorghe Catinca, primarul la 1918 al comunei Pojoca, Caraș-Severin²⁰ sau Alexandru Popescu, notar comunal în Lăzăreni, Bihor, delegat al gărzilor naționale din Ceica²¹).

Am identificat astfel 40 de persoane (32 delegați și 8 supleanți)²², dintr-un total de aproximativ 1650 delegați și supleanți (2,4%), care la momentul delegării îndeplineau o funcție administrativă la nivel comitatens, de plasă, sau comunal. Cei 40 delegați includ: trei judecători de tribunal, un notar comitatens, un vicepreședinte de sedrie orfanală, un director de finanțe, un pretor, un notar cercual, 8 notari comunali și 24 primari (juzi). Ținând cont de stadiul cunoașterii în acest moment, nu putem exclude posibilitatea reală ca printre delegații nominalizați ca „economi” (țărani proprietari) sau nominalizați fără profesie să se mai regăsească

¹⁶ Pentru medicii delegați și prezenți ca voluntari la Alba Iulia vezi excelenta lucrare: Florea Marin, *Medicii și Marea Unire*, Târgu Mureș, Tipomur, 1993.

¹⁷ „Magyarország tisztí czim- és névtára”, XXXVII, 1918, p. 193.

¹⁸ Vezi „Anuarul Băncilor Române”, XIX, 1918; *Ibidem*, XX, 1919.

¹⁹ I.I. Șerban et alii, *Dicționarul personalităților unirii*, p. 84.

²⁰ G. Neamțu, M. Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918*, I, p. 84.

²¹ *Ibidem*, 2, p. 224-226.

²² Pentru detaliile procesului de alegere a delegaților și pentru situația supleanților vezi Valer Moga, *Introducere în cercetarea activității electorale din Transilvania, în noiembrie-decembrie 1918*, în „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, 16/1, 2012, p. 253-264, în special p. 256-257.

primari sau notari comunali, însă celelalte poziții funcționarești nu au fost, cu siguranță, omise în documentele timpului.

Două treimi dintre acești funcționari (27) provin din comitatele Transilvaniei istorice, șapte din Banat și șase din comitatele de pe malul stâng al Tisei. În marea majoritate a cazurilor (34) delegații au reprezentat cercurile electorale, deci au fost aleși prin vot direct de către populația românească din respectivele circumscripții. În celelalte cazuri, delegații au reprezentat: o bancă populară, o gardă națională comitatensă, două reuniuni de cântări, o societate de lectură și o reuniune de agricultură. Toți funcționarii de rang superior provin din comitatele transilvănene; din vest provin doar primari și notari comunali. Aceste diferențe pot fi explicate parțial prin situația politică și militară (mai ales în Banat), care cu siguranță i-a făcut pe funcționarii români să adopte o atitudine mai precaută. Doi dintre funcționarii superiori au fost delegați ai unor asociații, ceilalți patru au fost aleși prin vot ca delegați ai unor cercuri electorale.

a. Funcționarii din domeniul justiției și finanțelor

Aurel Bersan a fost delegat al cercului electoral Câmpeni (Turda-Arieș). S-a născut în Hațeg, ca fiu al lui Ambroziu (Ambrusz) Bersan, ortodox, primar al Hațegului în anii 1880 și ulterior senator orășenesc. A studiat la Facultatea de Drept și Științe Politice a Universității din Cluj, pe care a absolvit-o în 1893. La data delegării era judecător în Câmpeni²³.

Emil Hațieganu (1878-1959) a fost delegat al cercului electoral I al orașului Cluj. S-a născut la Tritenii de Sus, județul Cluj, fiu de preot greco-catolic, și a absolvit cursurile gimnaziale la Blaj și Cluj, apoi pe cele juridice universitare la Cluj, unde a obținut și doctoratul. A funcționat ca judecător la tribunalul din Huedin, apoi la tribunalul din Cluj. În 1918 a fost președinte al Consiliului Național Român Cluj, apoi a ocupat direcțiunea resortului codificării în Consiliul Dirigent. În perioada interbelică a fost profesor universitar la Cluj și rectorul Universității „Regele Ferdinand” între 1928-1944. A fost ales membru de onoare al Academiei Române (1945). A fost implicat politic și a făcut parte ca ministru din guvernele Alexandru Vaida-Voevod (iunie – octombrie 1932, ianuarie – noiembrie 1933, ministru secretar de stat, fără portofoliu), Gheorghe G. Mironescu (octombrie 1930 – aprilie 1931, ministrul muncii, ocrotirii și sănătății sociale) și Petru Groza (ianuarie-noiembrie 1946, ministru secretar de stat, fără portofoliu). Între 1951-1955 a fost închis la Sighet²⁴.

George V. Repede (n. 1889) a fost delegat al cercului electoral Rupea (Cohalm) (Târnava Mare) și a fost ales membru al Marelui Sfat Național. S-a

²³ „Magyarország tisztii cím- és névtára”, XXXVII, 1918, 488; Cornel Sigmirean, *Formarea intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 453.

²⁴ C. Sigmirean, *Formarea intelectualității românești*, p. 464; I.I. Șerban et alii, *Dicționarul personalităților unirii*, p. 40; Dan Fornade, *Personalități clujene. Dicționar ilustrat (1800-2007)*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2007, p. 250-251.

născut la Rupea, ca fiu de preot greco-catolic și a absolvit cursurile Facultății de Drept a Universității din Cluj în anul 1901. A fost judecător la tribunalul Rupea și comandant în 1918 al gărzilor naționale din localitate. După unire a fost numit prim-președinte al tribunalului din Târgu Mureș, iar după pensionare a ocupat funcția de notar public în Caransebeș²⁵.

Valer Petco (1868-1926) a fost delegat al cercului electoral Deva (Hunedoara). A urmat liceul la Deva și Arad, apoi cursurile Facultății de Drept la Universitatea din Budapesta (1884-1887). Și-a început cariera ca prim-pretor la Baia de Criș, apoi a trecut în domeniul finanțelor (conform surselor edite, a absolvit și cursurile unei Școli Superioare de Finanțe) și a ocupat funcțiile de consilier ministerial și administrator financiar. La 1 decembrie 1918 era administrator financiar în Deva, iar după unire a ocupat funcția similară și în Sighișoara²⁶.

b. Funcționarii administrativi comitatensi

Dr. Ioan Roman (1888-1977) a fost delegat al cercului electoral Dumbrăveni (Ibașfalău) (Târnava Mică). S-a născut Ernea (Târnava Mică), fiu al preotului greco-catolic Nicolae Roman. A urmat studiile liceale la Blaj, iar pe cele superioare la Facultatea de Drept a Universității din Cluj, pe care a absolvit-o în 1907. La data delegării ocupa funcția de notar comitatens²⁷. Protonotarul și viconotarii comitatensi se ocupau în principal de redactarea și verificarea actelor, de la procesele verbale ale adunărilor generale la deciziile, rapoartele și ordinațiunile vicecomitelui. Protonotarul era înlocuitorul vicecomitelui în caz de absență sau incapacitate a acestuia²⁸.

Ioan Henteș a fost delegat al Reuniunii române de agricultură din comitatul Sibiu. Era originar din Ocna Sibiului, a absolvit cursurile Academiei de Drept din Sibiu în 1887 și a avut, între 1888-1918, o carieră funcționărească în aparatul administrativ al comitatului Sibiu. La data delegării era vice-președintele sedrii orfanale a comitatului Sibiu²⁹.

Dr. Aurel Sava a fost delegat al cercului electoral Aiud (Alba de Jos). Era originar din Cetatea (Alba de Jos), tatăl său fiind mare proprietar de pământ. A urmat studii de drept la Budapesta (1897/1898) și Cluj (1898-1901). A obținut doctoratul în științe politice în 1916. La data delegării era pretor al plasei Aiud³⁰. Prim-pretorul era funcționar extern al comitatului și primul funcționar la nivel

²⁵ C. Sigmirean, *Formarea intelectualității românești*, p. 462; I.I. Șerban et alii, *Dicționarul personalităților unirii*, p. 49, 142; G. Neamțu, M. Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918*, 1, p. 312.

²⁶ C. Sigmirean, *Formarea intelectualității românești*, p. 362; I.I. Șerban et alii, *Dicționarul personalităților unirii*, p. 217; G. Neamțu, M. Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918*, 2, p. 201-211.

²⁷ C. Sigmirean, *Formarea intelectualității românești*, p. 483; I. Străjan, *Membrii de drept ai Marii Adunări Naționale*, <http://www.dacoromania-alba.ro/nr67/gazeta.htm> (27.12.2018).

²⁸ *Collectiunea legilor din anul 1886. Edițiunea ministeriului reg. ung. de interne*, Budapesta, Tipografia societății de tipariu actionarie pestană, 1886, p. 258-259.

²⁹ C. Sigmirean, *Formarea intelectualității românești*, p. 661; I. Străjan, *Membrii de drept ai Marii Adunări Naționale*, <http://www.dacoromania-alba.ro/nr67/gazeta.htm> (27.12.2018).

³⁰ C. Sigmirean, *Formarea intelectualității românești*, p. 374.

de plasă. Atribuțiile sale includeau supravegherea administrației comunelor din plasa sa și răspundea direct în fața vicecomitelui. Era ajutat în exercitarea atribuțiilor de pretori (aleși de comitetul municipalității, dar distribuiți în plase de către comitele suprem).³¹ În epocă, prim-pretorul și pretorii erau unii dintre cei mai importanți funcționari ai administrației locale, deoarece de ei depindea organizarea alegerilor pentru parlament și congregația comitatensă, dar și verificarea alegerilor locale comunale, putea dispune de jandarmeria din plasa pe care o administra și, în general, reprezenta veriga de legătură dintre administrația locală și cea a comitatului. Aceste atribute, perpetuate la începutul perioadei interbelice prin legislația Consiliului Dirigent, au făcut din prim-pretori și pretori funcționari-cheie pentru partidele politice aflate la guvernare.

c. Notarii cercuali și comunali

Notarii comunali și cei cercuali erau unii dintre cei mai importanți funcționari locali și, probabil, cei mai influenți. Erau aleși de reprezentanța comunală, iar funcția era viageră. Odată ales, notarul comunal devenea secretarul și referentul comisiei de verificare a alegerilor pentru reprezentanța comunală.³² În perioada Primului Război Mondial notarii comunali și cercuali s-au numărat printre funcționarii care au stârnit cele mai puternice resentimente din partea populației, din cauza abuzurilor comise la împărțirea ajutoarelor de război. Cu toate acestea, prezența lor la Alba Iulia, atât ca delegați cât și ca „voluntari”, precum și poveștile de viață care răzbat din schițele autobiografice publicate denotă faptul că imaginea notarului abuziv, la fel ca alte clișee ale epocii, trebuie preluată critic și analizată în mod particular pentru fiecare situație în parte. Lipsa aproape completă a unor studii istorice privind această categorie de funcționari complică suplimentar chestiunea. Merită menționat și faptul că, după 1918, din rândul notarilor cercuali și comunali români au fost recrutați mulți dintre noii funcționari administrativi și financiari la nivel comitatens, un fenomen de tranziție a cărui analiză a fost inițiată abia de curând, în cadrul proiectului de cercetare care a susținut acest studiu. Redăm în continuare lista notarilor delegați cu credenționale și drept de vot.

Ioan Crișan a fost delegat al Reuniunii de cântări a plugarilor români din Hodoș (Bihor). La data delegării era notar comunal în localitate³³.

Gheorghe Ioan (Ivan) (n. 1888), a fost delegat supleant al cercului electoral Sasca (Caraș-Severin). La 1 decembrie 1918 era notar în comuna Răcășdia, funcție pe care o avea și în 1943³⁴.

³¹ *Collectiunea legilor din anul 1886*, p. 260-261.

³² *Ibidem*, p. 300.

³³ I. Străjan, *Membrii de drept ai Marii Adunări Naționale*, <http://www.dacoromania-alba.ro/nr67/gazeta.htm> (27.12.2018).

³⁴ G. Neamțu, M. Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918*, 2, p. 154; Ioan Munteanu, Dumitru Tomoni, Vasile M. Zaberca, *Banatul și Marea Unire. Bănățeni la Alba Iulia*, Timișoara, Partoș, 2018, p. 206.

Basil Hațegan (1853-1948) a fost delegat al cercului electoral Vințul de Jos. A urmat școala primară în satul natal și șase clase gimnaziale la liceul „Majlath” din Alba Iulia. În tinerețe a fost angajat militar la Biserica Albă (azi Bela Trkva Republica Serbia). A fost notar în comuna Oarda de Jos între anii 1883-1918 și sprijinitor al Partidului Național Român în campaniile electorale dintre anii 1905-1910. Între 1919-1925 a fost prim-pretor al plășii Vințul de Jos³⁵.

Traian Ludu (d. 1935), delegat al Gărzii Naționale Românești din Trei Scaune, a fost absolvent al școlii de notari din Brașov. A funcționat ca notar în Bod și Prejmer, iar în timpul Primului Război Mondial a fost mobilizat, cu gradul de stegar³⁶.

Victor Gheorghe Maior (1878-1959), a fost delegat al cercului electoral Bă-lăușeri. A studia la Academia Comercială din Brașov și la Institutul Teologic din Blaj. A fost implicat în sistemul bancar românesc din Ungaria, în calitate de președinte al consiliului de administrație și director al băncii „Vulturul” din Târnăveni. A fost, de asemenea, membru al Astei. La data delegării era notar în Cerghid. După 1918 a fost membru al Partidului Poporului, a ocupat funcția de prim-pretor al plășii Mureșul de Sus. A făcut parte, ulterior, din Partidul Național Liberal și a ocupat între 1923-1925 funcția de prefect al județului Mureș-Turda. După 1948 a avut domiciliu forțat la Târgu-Mureș³⁷.

Iosif Nistor (n. 1869) a fost delegat al cercului electoral Cărășeu (Satu Mare). Era originar dintr-o familie nobilă din Căuș (Sălaj) și a fost notar în Homorodul de Jos (Satu Mare) între 1897-1929, când s-a pensionat. În ianuarie 1919 a fost nevoit să se refugieze din cauza armatelor revoluționare ungare și i-a fost distrus întregul avut, estimat la 200.000 coroane. În toamna anului 1940 a fost internat la Satu Mare de către autoritățile horthiste, apoi s-a refugiat în România. În 1943 se afla la Cernăuți ca văduv, copiii fiind de asemenea refugiați în România³⁸.

Gheorghe Penția (n. 1871) a fost delegat al cercului electoral Biserica Albă (Caraș-Severin). Înainte de 1918 a fost notar cercual în Naidăș și Lescovița, fiind suspendat mult timp din funcție din cauza orientării sale naționaliste. După unire a ocupat funcțiile de prim-pretor în plășile Moldova Nouă și Birchiș³⁹.

Nicolae Rambeția a fost delegat al cercului electoral Tohanul Vechi (Făgă-raș). La data delegării era notar în Tohan⁴⁰.

³⁵ I.I. Șerban et alii, *Dicționarul personalităților unirii*, p. 60; G. Neamțu, M. Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918*, 2, p. 140-141.

³⁶ I.I. Șerban et alii, *Dicționarul personalităților unirii*, p. 139.

³⁷ *Ibidem*, p. 256-257.

³⁸ G. Neamțu, M. Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918*, 2, p. 190-192.

³⁹ *Ibidem*, p. 209; I. Munteanu, D. Tomoni, V. M. Zaberca, *Banatul și Marea Unire. Bănățeni la Alba Iulia*, p. 264-265.

⁴⁰ I. Străjan, *Membrii de drept ai Marii Adunări Naționale*, <http://www.dacoromania-alba.ro/nr67/gazeta.htm> (27.12.2018).

Dr. Constantin Sotir (1880-1949), delegat al cercului electoral Orăștie, a absolvit liceul la Brașov și a studiat dreptul la Budapesta. În 1918 era notar în Orăștie. În ianuarie 1919 a fost numit prim-pretor al plasei Orăștie, ulterior a fost ale primar al orașului⁴¹.

Alexandru Vaida (1894-1943) a fost delegat al cercului electoral Cehu Silvaniei. A absolvit cursurile școlii de notari din Făgăraș și a funcționat ca notar în Nadișul Român. A fost membru al Consiliului Național Român din Nadișul Român (județul Sălaj). După unire a fost comisar în cadrul Direcției de Poliție Cluj, apoi notar în Cehu Silvaniei (1923-1926) și Crasna (1926-1940). A murit în 1943, pe frontul de est, ca ofițer într-o companie românească de muncă din armata ungară.⁴²

d. Primari

Primarul (judele, birăul) era principala autoritate executivă la nivel local, el conducând primăria, instituție alcătuită din diferiți reprezentanți locali, dintre care însă doar notarii cercuali și comunali și medicii cercuali și comunali erau remunerați obligatoriu prin salariu regulat, ceilalți (jude, sub-jude, jurați, tutori) fiind plătiți în funcție de posibilitățile comunei. Uneori primarul era obligat să depună chiar cauțiune pentru a ocupa respectiva funcție, însă putea solicita ca locuința și bunurile să îi fie asigurate împotriva incendiilor pe spezele comunei. Tot primarul prezida adunarea generală comunală.⁴³ Primarul ales nu putea refuza funcția decât în cazuri excepționale, cu acordul vicecomitelui, și trebuia să activeze ca atare cel puțin un an (din cei trei ai mandatului), sub pedeapsa unei amenzi de până la 100 Florini.⁴⁴

George Băsăneanțu (1872-1921) a fost delegat al cercului electoral Orțișoara (Timiș). A fost absolvent al școlii primare confesionale ortodoxe din localitate, agricultor și primar al comunei Bărăteaz timp de șase ani, sprijinitor al activității „Astrei”. Fiul său, Ilie Băsăneanțu a fost la rândul său primar al comunei. Nu este sigur că la data delegării, G. Băsăneanțu ocupa funcția de primar⁴⁵.

Toma Becicherean (n. 1883), a fost delegat supleant din partea cercului electoral Făget-Birchiș (Caraș-Severin). A fost primar în Țelna între 1913-1928 și consilier comunal între 1936-1938⁴⁶.

Vasile D. Bogdan (1875-d.1943) a fost delegat al cercului electoral Arpașul de Jos (județul Făgăraș). Între 1918-1920 a fost primar al comunei Arpașul de Jos, iar între 1925-1943 casier comunal⁴⁷.

⁴¹ I.I. Șerban et alii, *Dicționarul personalităților unirii*, p. 223-224.

⁴² *Ibidem*, p. 286-287; G. Neamțu, M. Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918*, 2, p. 291.

⁴³ *Collectiunea legilor din anul 1886*, p. 305-307.

⁴⁴ *Collectiunea legilor din anul 1886*, p. 310.

⁴⁵ I.I. Șerban et alii, *Dicționarul personalităților unirii*, p. 290; G. Neamțu, M. Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918*, 2, p. 24-25; I. Munteanu, D. Tomoni, V.M. Zaberca, *Banatul și Marea Unire. Bănățeni la Alba Iulia*, p. 100-101.

⁴⁶ G. Neamțu, M. Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918*, 2, p. 32.

⁴⁷ *Ibidem*, 1, p. 8.

Nicolae Bembea (1884-1960) a fost delegat al cercului electoral Deva (Hunedoara). A fost agricultor și producător de var, primar al comunei Banpotoc între 1908-1931, membru al comitetului de conducere al Frontului Plugarilor⁴⁸.

Ioan Botoș (1870-1961), a fost delegat al cercului electoral Acățari (Mureș). A studiat la școala elementară maghiară din Ungheni (Mureș), a fost primar în Ungheni înainte de 1918 (nu este sigur dacă era în funcție la data delegării), a organizat Garda Națională Română din localitate. După 1918 a fost membru în comitetul de cenzori al băncii locale „Înaintarea”⁴⁹.

George Ștefan Bucurescu a fost delegat supleant al cercului electoral Sebeșul Săsesc (Sibiu). La data delegării era primar în Șugag⁵⁰.

Andrei Cadar (1860-1930) a fost delegat al cercului electoral Reghin (Mureș). Avea șapte clase primare, a fost proprietar de pădure, primar în Stânceni (Mureș) între 1908-1916, membru al Partidului Național Român înainte și după 1918, membru al „Comitetului de 100” al Partidului Național Țărănesc⁵¹.

Aurel Ciorbea (1889-1957) a fost delegat al băncii „Înaintarea” din Ponor, pe care o înființase și al cărei președinte era. A deținut, înainte și după 1918, mult timp, funcția de primar al comunei⁵².

Gavril Coman (1883-1952) a fost delegat al cercului electoral Vișeu. Era la 1918 primar în Vișeu de Jos (Maramureș), localitatea sa natală. A ocupat această funcție și ulterior, ca membru al Partidului Național Liberal⁵³.

Teodor Cornea (1877-1933) a fost delegat al cercului electoral Beiuș-Vașcău (Bihor). A fost primar în comuna Meziad până la mobilizarea sa pe front, a căzut prizonier în Italia, unde s-a alăturat Legiunii Române și a participat la campania din 1919 a armatei române. După război a redevenit primar al comunei, din partea Partidului Național Liberal⁵⁴.

Alexandru Crâsta (Cristea) (1866-1934) a fost delegat al cercului electoral Pardani (Torontal). A fost absolvent al școlii primare confesionale ortodoxe, agricultor, primar în Cebza timp de 20 de ani și membru al Gărzii Naționale din Cebza și Giulvăz⁵⁵.

Ioan Doagă a fost delegat al Reuniunii de cântări din Călnic (Caraș-Severin). Sursele originale nu menționează profesia,⁵⁶ nu figurează cu date biografi-

⁴⁸ I.I. Șerban et alii, *Dicționarul personalităților unirii*, p. 195.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 248.

⁵⁰ I. Străjan, *Membrii de drept ai Marii Adunări Naționale*, <http://www.dacoromania-alba.ro/nr67/gazeta.htm> (27.12.2018). Vezi și credenționalul: http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/83714/1/Credențional_Sugag_vol_3_foto.pdf (27.12.2018).

⁵¹ I.I. Șerban et alii, *Dicționarul personalităților unirii*, p. 249.

⁵² *Ibidem*, p. 56-57.

⁵³ *Ibidem*, p. 234-235.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 103; G. Neamțu, M. Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918*, 1, p. 101.

⁵⁵ I.I. Șerban et alii, *Dicționarul personalităților unirii*, p. 292-293; G. Neamțu, M. Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918*, 2, p. 90-91; I. Munteanu, D. Tomoni, V.M. Zaberca, *Banatul și Marea Unire. Bănățeni la Alba Iulia*, p. 151.

⁵⁶ http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/83526/1/Credențional_Colnic_Reuniunea_de_cantari_vol_1_foto.pdf (27.12.2018).

ce în lucrările prosopografice dedicate participanților și o singură sursă on-line menționează faptul că a fost primar în localitate⁵⁷. Informația este probabil reală, însă în lipsa unui interval cronologic asociat o menționăm cu necesarul semn de întrebare.

Ștefan Dragoș sr. (1864-1934) a fost delegat al cercului electoral Aiud (Alba). A fost „industriaș” (pantofar), primar al Blajului timp de 30 de ani, inclusiv în toamna anului 1918. Fiul său, Ștefan Dragoș jr. (1888-1974) a fost absolvent al studiilor universitare de farmacie la Universitatea din Cluj, mobilizat în timpul Primului Război Mondial în armata austro-ungară și participant „din patriotism” la Marea Adunare Națională⁵⁸.

Vasile Farcaș (1865-1924) a fost delegat supleant al cercului electoral Bălăușeri (Târnava Mică). La data delegării era primar în Dârlos⁵⁹.

Ion Florea I. Simion (d. 1958) a fost delegat al cercului electoral Deva și primar al comunei Certejul de Sus timp de 22 de ani, înainte și după Unire⁶⁰.

George Indre (1868-1949) a fost delegat al cercului electoral Careii Mari (Satu Mare), primar al comunei Vezendiu înainte și după 1918. Nu este sigur că la data delegării ocupa funcția de primar⁶¹.

Teodor Manea (1875-1930) a fost delegat al cercului electoral Aleșd (Bihor). A fost primar al comunei Bratca din 1900 până în 1928 (din surse nu reiese dacă a ocupat permanent această funcție), organizator al Gărzii Naționale în comună și membru al Consiliului Național Român din Bihor⁶².

Octavian Muntean (1860-1923), delegat al cercului electoral Deva, a fost primar în Tâmpa (Hunedoara), probabil și înainte de 1918. Era singurul sătean abonat la „Foaia Poporului” și cunoștea alfabetele latin și chirilic⁶³.

Teodor Novac (1857-1941) a fost delegat al cercului electoral Recaș (Timiș). A fost absolvent a șase clase la școala primară confesională ortodoxă din Izvin, agricultor, susținător al candidaților Partidului național Român în campaniile electorale din 1906 și 1910, primar în Izvin (1915-1916). Între 1916-1918 a fost înlăturat din funcție și supravegheat din motive politice⁶⁴.

Aron Podelean (1881-1934) avea studii primare și a fost primar în Mintia (Hunedoara) între 1914-1919, după ce predecesorul său, Nicolae Podelean (1876-1934), primar între 1912-1914 fusese mobilizat pe front. Amândoi au fost

⁵⁷ https://ro.wikipedia.org/wiki/Lista_delega%C8%9Bilor_la_Marea_Adunare_Na%C8%9Bional%C4%83_de_la_Alba_Iulia, (27.12.2018).

⁵⁸ G. Neamțu, M. Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918*, 2, p. 111; F. Marin, *Medicii și Marea Unire*, p. 64, 151-154.

⁵⁹ G. Neamțu, M. Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918*, 2, p. 158.

⁶⁰ I.I. Șerban et alii, *Dicționarul personalităților unirii*, p. 205.

⁶¹ *Ibidem*, p. 274.

⁶² *Ibidem*, p. 107.

⁶³ *Ibidem*, p. 213.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 295; G. Neamțu, M. Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918*, 1, p. 237-240; I. Munteanu, D. Tomoni, V.M. Zaberca, *Banatul și Marea Unire. Bănățeni la Alba Iulia*, p. 248-249.

delegați supleanți ai cercului electoral Deva, la fel ca și succesorul lor în funcție, Petru Cornea (1880-1957, primar 1919-1928)⁶⁵. Cazul este interesant deoarece evidențiază importanța relațiilor și compromisurilor politice la nivel local în alegerea delegaților, lăsând să se întrevadă țesătura socială din spatele actului politico-național de la 1 decembrie 1918.

Constantin Precup (1886-1961) a fost delegat al cercului electoral Reghin (Mureș). A fost absolvent de școală primară, agricultor, mobilizat pe front în timpul războiului și ales viceprimar la Maiorești după întoarcerea acasă. A ocupat această funcție și după 1918, ulterior fiind ales primar⁶⁶.

Stoian (Stoiu) Sârbu (1867-1945) a fost delegat al cercului electoral Radna (Arad), agricultor fruntaș (proprietar a 32 jugăre) și primar în Cuvin între 1905-1929⁶⁷.

Petru Șuteau (1885-1941), a fost delegat al cercului electoral Deva. A fost plutonier în armata austro-ungară și a contribuit în calitate de primar la formarea Gărzii Naționale din Fornădia. Din 1929 a fost membru al organizației Frontul Plugarilor⁶⁸.

Concluzii

Studiile anterioare au relevat faptul că funcționarii publici români din Ungaria și Transilvania începutului de secol XX, inclusiv cei aflați la cele mai înalte niveluri ale administrației comitatense, au fost integrați mișcării naționale în componența sa asociaționistă, economică și culturală, contrar opiniilor vehiculate în literatura de specialitate mai veche. Cu toate acestea, la 1 decembrie 1918 funcționarii s-au regăsit în număr relativ redus pe listele delegaților cu credenționale și drept de vot. Cu siguranță au fost prezenți la Marea Adunare Națională mult mai mulți decât cei menționați în studiul nostru, însă faptul că această categorie socio-profesională nu s-a bucurat de mai multă încredere în rândul co-naționaliilor în contextul respectiv merită o discuție.

În primul rând, în ciuda implicării anterioare în varii componente non-politice ale mișcării naționale, uneori în ciuda unei atitudini și retorici naționaliste explicit asumate⁶⁹, funcționarii au rămas asociați în mentalul colectiv, inevitabil, cu lumea care tocmai se stingea. Mai mult, experiența războiului și privațiunile aduse de conflagrația mondială nu au făcut decât să deterioreze suplimentar ima-

⁶⁵ I. I. Șerban et alii, *Dicționarul personalităților unirii*, p. 199, 218-219; G. Neamțu, M. Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918*, 2, p. 199.

⁶⁶ I. I. Șerban et alii, *Dicționarul personalităților unirii*, p. 264.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 93; G. Neamțu, M. Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918*, 2, p. 257-258.

⁶⁸ I. I. Șerban et alii, *Dicționarul personalităților unirii*, p. 225.

⁶⁹ Vezi de ex. cazul lui Ioan Corbu, asesor la sedria orfanală a comitatului Bistrița-Năsăud, autor al unor lucrări de astronomie cu rezonanță europeană, membru al secțiunilor științifice ale Astrei, autor literar și naționalist declarat, secretar al Consiliului Național Român din comitatul Bistrița-Năsăud, care a fost prezent la Alba Iulia, alături de fratele său Victor Corbu, medic-ofițer, doar din imbold propriu.

ginea administrației și a birocratilor în ochii marelui public. Ca urmare, deși la nivel local au fost, în general, cooptați în consiliile și gărzile naționale organizate în noiembrie 1918, în momentul în care s-a pus problema deciziei politice de alegere a delegaților la Marea Adunare Națională a fost firesc ca membrii Partidului Național Român angajați în luptele politice din ultimul deceniu, majoritatea lor mic-burghezi cu profesii liberale, să aibă prioritate în fața birocratilor vechiului regim. Din acest punct de vedere, alegerile din noiembrie 1918 reprezintă un eveniment unic, deoarece lipsind miza politică și financiară asociată alegerilor parlamentare clasice, ele au permis afirmarea liderilor de prestigiu ai comunităților locale, mulți dintre ei țărani, care altfel nu ar fi reușit să concureze politicienii „profesioniști”.

Trebuie ținut cont, în acest punct, și de faptul că majoritatea categoriilor funcționărești nu aveau experiența practică a candidaturii politice. Astfel se explică și numărul relativ ridicat al primarilor, o categorie administrativă de graniță, al cărei mod de alegere (prin vot la nivel comunal) și bazin social de extracție (majoritatea erau țărani înstăriți) îi apropiau pe membrii săi de masa alegătorilor.

Prezența notarilor comunali și cercuali, chiar redusă numeric, semnaleză la rândul ei faptul că pe viitor este necesară o analiză aprofundată, chiar și eșantionată, a activității acestui nivel funcționăresc în Transilvania începutului de secol al XX-lea, pentru a nuanța o serie de clișee perpetuate din discursul public al timpului în literatura propagandistică și mai departe în istoriografie.

Din datele biografice parcimonioase pe care le avem la dispoziție, pare să rezulte că majoritatea funcționarilor nominalizați anterior și-au continuat cariera și după 1918, fie avansând în administrația județeană, fie în cazul primarilor, păstrându-și poziția în administrația locală. Categoria care pare să fi făcut cel mai important salt profesional este cea a notarilor, din rândul cărora, la nivelul întregii Transilvanii, au fost selectați un procent deloc neglijabil din pretorii și prim-pretorii perioadei interbelice.

Mihai Țurcanu*

ATITUDINEA S.U.A. FAȚĂ DE PROBLEMA BASARABIEI LA ULTIMA ETAPĂ A PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ȘI ÎN TIMPUL CONFERINȚEI DE PACE DE LA PARIS (1917-1920)

Partea II¹

This is the second part of the study concerning the U.S. policy with regard to the territorial problem of Bessarabia during the last stage of the First World War and at the subsequent Paris Peace Conference. We aim at dissecting the US attitude as reflected in American diplomatic correspondence. During this part, we have reconstituted, explained and analyzed the evolution of the issue between March 1918 and November 1919, pointing out the following key elements of the American policy towards Bessarabia: 1) the US attitude towards the union of Bessarabia and Romania of 27 March 2018, 2) Bessarabia in the attention of US diplomats during the Paris Peace Conference, and 3) the involvement of US diplomats in examining the Bessarabian issue at the Peace Conference.

Keywords: Bessarabia, U.S., international relations, World War I, Paris Peace Conference, Romania, Russia

II.a. Atitudinea Statelor Unite față de Actul Unirii din 27 martie 1918

Către începutul lunii martie, unirea Basarabiei cu România începea să se profileze ca o realitate. Iminența actului unirii era, bineînțeles, cunoscută și în cercurile oficiale americane, mai ales, se pare, datorită energiei și activității neobosite și cu adevărat remarcabile a ambasadorului Vopicka, dar și a diplomaților americani de la Moscova, Paris și din alte capitale europene. Dar informația despre mișcarea Basarabiei spre unire venea nu numai de la diplomați și de la specialiștii din Comisia Inquiry. Un exemplu elocvent în acest sens este substanțialul

* **Mihai Țurcanu**, doctor în istorie, cercetător științific la Institutul de Istorie.

¹ Partea I a studiului a fost publicată în *Revista de Istorie a Moldovei*, nr.1/2018, p. 97-109.

raport intitulat *Bessarabia*², întocmit de William Howell Reed la 11 martie 1918 pentru Comisia Inquiry. În text, realizat de altfel într-o manieră foarte favorabilă cauzei românești, autorul face o trecere în revistă a mai multor aspecte ale problemei basarabene. El pornește de la descrierea geografiei generale, a istoriei și a economiei acestui ținut, apoi, luând în dezbateră problemele actuale, explică aspectul național al problemei, iar în loc de concluzii, face o „critică a problemei” în care își exprimă propria opinie asupra subiectului. Iată câteva observații și gânduri interesante și/sau importante pe care le identificăm în acest raport: Revoluția rusă a făcut posibilă mișcarea națională în Basarabia, revenirea la limba “moldovenească” (ghilimelele lui Reed) și înființarea în ținut a școlilor românești³; armata română a acționat în Basarabia la cererea expresă a autorităților locale; bolșevicii au considerat Sfatul Țării drept un organ reacționar și burghez⁴; procentul de 47.5 de „românii sau «moldovenii»” din statistica oficială rusă din 1897 nu avea cum să fie corect, de vreme ce în 1918 acest procent era incontestabil mai mare⁵; între majoritatea populației Basarabiei și cea a României exista o legătură incontestabilă, bazată pe criterii etnice și lingvistice; „districtele” Chișinău, Bălți, Orhei, Bender, Soroca și partea de vest a Ismailului erau acele regiuni unde cauza românească se manifesta mai puternic; drepturile României asupra Basarabiei se întemeiază și pe faptul că anume elementul românesc a fost acela care, în situația grea de după revoluție, acesta a ieșit în prim-plan cu inițiative și planuri constructive de administrare a ținutului, iar singurii din partea cărora au întâmpinat o opoziție serioasă au fost „fanaticii internaționaliști” bolșevici, opuși oricăror mișcări „naționaliste”⁶. În concluzie, autorul subliniază că dacă românii basarabeni își doresc unirea și dacă România poate garanta drepturile minorităților naționale din Basarabia, atunci o asemenea unire ar fi în acord cu principiul drepturilor popoarelor la autodeterminare⁷.

Că în S.U.A. exista, încă până la sfârșitul războiului, o anumită percepere a problemei basarabene, aceasta se vede bine pe exemplul interesului față de materialele Comisiei Inquiry referitoare la Basarabia, inclusiv față de raportul lui Reed, pregătit, cum am spus, pentru Comisie. Critica raportului a fost făcută de profesorul de istorie al Universității Columbia, James Shotwell, și prof. Vladimir Simkhovitch⁸, american rus, sau poate evreu din Rusia, la 20 aprilie 1918, deci la scurtă vreme după unire. După Shotwell, raportul a fost scris din punctul de vedere al unui „ardent patriot român” care nu ținea cont de faptul că ceea ce pentru

² William Howell Reed, *Bessarabia, 11 martie 1918, Inquiry Document no. 478*, în A.N.R., Fond Microfilme S.U.A., inventar 1607, rola 626.

³ *Ibidem*, p. 9 a raportului.

⁴ *Ibidem*, p.10.

⁵ *Ibidem*, p.15.

⁶ *Ibidem*, p.19.

⁷ *Ibidem*, p.20.

⁸ Lawrence Gelfald, *The Inquiry; American preparations for peace, 1917-1919*, New Haven, Yale University Press, 1963, p. 217.

români a constituit (cu referire la anul 1878) „furtul Basarabiei”, pentru ruși a fost „reîntoarcerea Basarabiei”. Este interesant că autorii criticii contestă teoria continuității daco-romane, la care Reed face trimitere în raportul său. Un alt punct important al criticii vizează nevoia studieri detaliate a problemei minorităților basarabene, a aspirațiilor, doleanțelor, simpatiilor și antipatiilor acestora, mai ales „chestiunea evreiască” (Shotwell credea că denumirea de *Kishinew* ar fi de origine evreiască). Cu unele excepții referitoare la Macedonia și Caucaz, nu exista, după părerea criticilor, alt teritoriu european unde problema naționalităților să fie mai „încâlcită” decât în Basarabia. Recomandarea pe care Shotwell o face Comisiei (din care făcea parte și el) era că aceasta „nu ar fi fost îndreptățită să ajungă la niciun fel de concluzii cu privire la problema Basarabiei fără o studiere atentă și preliminară a tuturor datelor disponibile”⁹. Aceste documente demonstrează cât se poate de clar că, așa cum avea să fie și la Conferința de Pace de la Paris, în Comisia Inquiry existau încă din primele luni ale anului 1918 cele două mari curente de opinie în ce privește problema Basarabiei: în favoarea și în defavoarea României. Totodată, în pofida importanței lor pentru tema noastră de cercetare, respectivele surse nu sunt practic deloc valorificate în istoriografia românească, cu excepția lui M. Mitrașca care face referire doar la raportul lui Reed, însă în cu totul alt context¹⁰.

Revenind la mărturiile Dilomaților americani din zilele care au precedat actul unirii, trebuie să ne referim, mai întâi, la un episod destul de controversat și mai puțin cunoscut. Este vorba de inițiativa Comisariatului de Externe al Rusiei Sovietice de „lichidare” a diferendului basarabean. Conștienți, probabil, de iminența unirii, sovieticii au propus aplanarea conflictului prin punerea în aplicarea prevederilor schimbului de note Averescu-Racovski din 9 martie prin intermediul unei comisii mixte, din care să facă parte reprezentanți ai Germaniei, S.U.A. și Angliei. Departamentul de Stat este informat pentru prima oară despre această inițiativă la 29 martie¹¹ (stil nou), iar la 5 aprilie, ambasadorul S.U.A. la Paris primea un memoriu de la miniștrii Aliaților de la Iași în care se opina că chestiunea participării reprezentanților Puterilor Aliate la prevederilor schimbului de note Averescu-Racovski trebuia lăsată la discreția guvernului român, deoarece în caz contrar Moscova ar obține posibilitatea să ridice „și alte întrebări stânjenitoare, în special ocupația românească a Basarabiei”¹². Bineînțeles că, fiind în acel moment avantajată de modalitatea desfășurării evenimentelor și fără să facă uz de susținerea Aliaților, România nu a dat curs inițiativei bolșevice¹³.

⁹ James T. Shotwell, *Critique on report on Bessarabia, 20 aprilie 1918, no. 478*, în A.N.R., Fond Microfilme S.U.A., inventar 1607, rola 626.

¹⁰ M. Mitrașca, *Moldova...*, p. 351.

¹¹ *The Ambassador in Russia (Francis) to the Secretary of State, March 29, 1918* în *FRUS. 1918, Russia*, Vol. II, p. 717.

¹² *Ibidem, The Ambassador in France (Sharp) to the Secretary of State, April 7, 1918*, p. 718.

¹³ Episodul ce ține de neimplementarea prevederilor notelor schimbate în februarie-martie între Averescu și Racovski a constituit piesa de rezistență a diplomației sovietice în anii următori,

Ambasadorul Ch. Vopicka era și el conștient de inevitabilitatea actului din 27 martie, de vreme ce își nota, în ajunul acelei date, că primul ministru Al. Marghoman „plecase la Chișinău pentru a grăbi înfăptuirea unirii”¹⁴. Cu toate că diplomații americani s-au ferit să se implice în aceste procese, totuși atunci când Unirea a fost proclamată, Vopicka a receptat evenimentul cu simpatie, pe de o parte pentru a nu permite Puterilor Centrale să-și aroge meritul de a fi fost primele și singurele care au susținut actul unirii, iar de altă parte, pentru că el era de părere că unirea Basarabiei constituia „o aplicare a principiilor naționale, aprobată de o adunare liberă, ceea ce pare a fi în conformitate cu programul Antantei”¹⁵. În sfârșit, observa el, cursul luat de evenimente părea a fi în conformitate cu interesele americane, întrucât Basarabia nu-și putea asigura independența prin forțe proprii, fiind redusă să aleagă între România și Ucraina, care, în opinia ambasadorului american, devenise între timp „în mod voluntar o colonie germană”. Mai mult decât atât, atunci când Legația americană de la Iași a fost notificată oficial cu privire la înfăptuirea unirii, Vopicka a decis să nu ia pur și simplu act de acest lucru din teama de a nu provoca o impresie defavorabilă, ci a preferat să aștepte instrucțiuni în acest sens din partea guvernului american¹⁶, transmițând Departamentului de Stat că în condițiile în care Germania devenise forța dominantă în regiune, „era extrem de important modul în care guvernul nostru și Aliații vor trata această unire a Basarabiei cu România”¹⁷. Din motive necunoscute, Secretarul de Stat a decis să nu întreprindă nici o acțiune în legătură cu solicitarea lui Vopicka¹⁸; se poate să fi fost vorba de o manifestare timpurie a convingerilor lui Lansing cu privire la necesitatea menținerii integrității teritoriale a Imperiului rus, părere pe care știm că, cel puțin mai târziu, a împărtășit-o și Wilson. În afară de această logică, pe care după aceea administrația S.U.A. o va invoca multă vreme

aceștia neratând nicio ocazie de a reitera „dreptul” lor asupra Basarabiei în corespondența diplomatică, în note de protest și, în general, sub orice formă care făcea publicitate acestei pretenții; autorii sovietici s-au referit la acest schimb de note drept “acord” deși bineînțeles că nu putea fi vorba de o înțelegere de asemenea nivel care presupune o procedură de ratificare. În orice caz, prevederile notelor Averescu-Racovski au devenit inaplicabile după ocuparea germană a Odesei și Kievului, dar mai ales în urma votului deciziei R. D. Moldovenești de unire cu România din 27 martie. R. D. Moldovenească nu fusese părtașă la înțelegerea din 9 martie la care s-a ajuns prin schimbul de note între Averescu și Racovski. v. *Бессарабия на перекрестке европейской дипломатии. Документы и материалы*, состав. Л. Семенова, В. Виноградов, М. Ерещенко, Москва, 1966, p. 39-43. Vezi și interviul lui Racovski din 19 aprilie 1918 pentru *Svoboda Rosii*, în *The Consul General at Moscow (Summers) to the Secretary of State*, nedată, în *FRUS. 1918, Russia*, vol. II, p. 721; la același subiect, telegrama lui Cicerin către Marghiloman din 18 aprilie 1918 în *The Minister in Sweden (Morris) to the Secretary of State, May 3 1918*, tot acolo, p. 722.

¹⁴ Ch. Vopicka, *op. cit.*, p. 195.

¹⁵ *Ibidem*, p. 196.

¹⁶ *Ibidem*, p. 200.

¹⁷ *The Minister in Romania (Vopicka) to the Secretary of State, April 7, 1918*, în *FRUS. 1918, Russia*, vol. II, p. 720.

¹⁸ *Ibidem*; v. și *Nanu către Alex. Vaida Voevod (M.A.S. al României), 19 septembrie 1932*, în Arhivele M.A.E., fond 71/1914, E.2, v. 23, f. 227, 228.

de fiecare dată când va fi solicitată recunoașterea drepturilor României asupra Basarabiei, la Washington mai existau în acel moment mai multe semne de întrebare referitoare la problema Basarabiei, cele mai arzătoare în 1918 ținând de modul în care a fost înfăptuită unirea și, mai ales, de atitudinea populației ținutului față de acest eveniment. Reticențele acestea au fost rezumate chiar de către Wilson într-o scrisoare adresată la 1 mai Secretarului de Stat R. Lansing, în care, referindu-se la actul din 27 martie, menționează următoarele: „Mi-aș dori foarte mult să cunosc dacă acest caz nu are niște complicații serioase. Putem noi oare fi siguri că unirea s-a făcut cu acordul Basarabiei și este această unire anume cea pe care ne-am dori să o aprobăm și să o susținem în orice caz?”¹⁹.

Vedem, prin urmare, că poziția guvernului federal era mai rezervată decât cea a comisiei Inquiry, iar americanii, dar și aliații europeni, au decis amânarea deciziei cu privire la soarta Basarabiei până după încheierea ostilităților²⁰. Această atitudine, formată către sfârșitul războiului, suspicioasă și defavorabilă cauzei românești, a coexistat în următorii ani cu părerea, de altfel, foarte răspândită în cercurile diplomatice, academice și militare americane și aliate, după care Basarabia aparținea în întregime României în virtutea realităților entice, culturale și geografice caracteristice spațiului dintre Prut și Nistru²¹. Astfel, în luna august, ambasada americană de la Londra transmitea Departamentului de Stat un memorandum (redactat, din câte se pare, de Departamentul de informații politice al Ministerului de Externe britanic), intitulat *Chestiunea Basarabeiană și actul unirii cu România* în care erau explicați factorii care au determinat înfăptuirea unirii. Memorandumul în sine lipsește din arhive, în schimb conținutul său ne este cunoscut prin rezumatul-comentariu pe care ambasadorul S.U.A. la Londra, Walter Hines Page, îl face acestui document. Pe această cale erau readuse în discuție următoarele aspecte ale problemei: caracterul preponderent românesc pe care provincia l-a păstrat, în pofida politicii de rusificare a administrației țariste; condițiile politice din Rusia, Ucraina și România în ajunul unirii; faptul că unirea „nu a fost nicidecum o anexare, ci un act voluntar al basarabenilor, în virtutea dreptului lor la autodeterminare”. Un alt aspect interesant ține de deosebirile de ordin politico-administrativ dintre vechiul regat român și Basarabia. Se menționează, astfel, că în timp ce România avea un guvern „foarte aristocratic ce cu greu putea fi numit democratic, (...) Basarabia era o democrație”. Motivarea actului din 27 martie, ambasadorul american de la Londra o explica în următorul fel: „Reorien-

¹⁹ Mamatey, *The United States and East Central Europe (1914-1918). A study in Wilsonian Diplomacy and Propaganda*, New Jersey, Princeton University Press, 1957, p. 251 în M. Mițașca, *op.cit.*, p. 349.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Memorandum of a conversation with B. C. Wallis at the Hertford House, London, May 3, 1918*, în A.N.R., fond Microfilme S.U.A., inventar 1608, rola 627; v. și *Ibidem, Memorandum of conversation with R.-W. Seton-Watson at the American Officers Club, London, May 9, 1918*; *Ibidem, Memorandum of conversation with Captain M.V. Temperley in London, April 26 and May 3, 1918*.

țarea Sfatului Țării către Patria-mamă a fost necesară, întrucât Ucraina ostilă i-a izolat pe basarabeni de Rusia. O consecință naturală a acestei realități, unirea dintre Basarabia și România, a fost decisă în spiritul doctrinei autodeterminării²².

Acest punct de vedere avea să fie confirmat și de memorandumul Cobb-Lippman, întocmit în data de 29 octombrie, la cererea colonelului House, în vederea reinterpretării și ajustării doctrinei celor paisprezece puncte la realitățile date de prefacerile teritoriale petrecute după intrarea S.U.A. în război. Astfel, memorandumul semnalează că punctul unsprezece al doctrinei wilsoniene referitor la viitorul României și al Balcanilor a fost, între timp, „alterat de evenimente”. România, spune memoriul, „urmează să obțină Dobrogea, Basarabia și, probabil, Transilvania”. Tot aici apare și ideea retrocedării către Bulgaria a sudului Dobrogei, idee care avea să fie promovată mai târziu de către diplomații americani cu multă insistență. Referitor la Rusia (și, indirect, la problema Basarabiei), memoriul ridică întrebarea în ce măsură teritoriul rusesc propriu-zis coincide cu teritoriul fostului Imperiu Rus²³.

Aproximativ în aceeași perioadă, Basarabia revine în atenția Comisiei Inquiry într-un memoriu de nouăzeci și cinci de pagini intitulat *Români*, alături de W. Reed. De data aceasta, după ce fusese criticat aspru în chestiunea Basarabiei de unii membri ai Comisiei, Reed descrie în termeni mult mai rezervați situația din acest ținut. Sunt invocate foarte multe date statistice cu privire la viața economică și procesele demografice. Se acordă, de asemenea, multă atenție minorităților. Spre deosebire de memoriul la care ne-am referit în paginile anterioare, acum autorul face o simplă descriere cronologică a principalelor evenimente din istoria Basarabiei până în vara anului 1918, fără a insera comentarii sau judecăți de valoare proprii. Totuși Reed rămâne, ca și în trecut, la părerea că procentul de 47.5% de români, dat de recensământul țarist, era cu mult mai mare în realitate²⁴. Raportorul trece în revistă și opoziția minorităților naționale față de unire, dar și a țăranilor despre care spunea că exista posibilitatea ca aceștia să fi fost ostili guvernului „aristocratic” al României²⁵. Sunt, de asemenea, descrise prevederile unirii condiționate. Sunt relatate incidente precum arestarea ofițerilor ruși, suprimarea ziarelor rusești, a sindicatelor profesorilor și învățătorilor ruși etc. Alte câteva aspecte și idei interesante semnalează faptul că legile adoptate de autoritățile R. D. M. constituiau un îndemn pentru restul României în vederea soluționării problemei agrare, celei a minorităților și a celor din sistemul național de educație²⁶. Pentru prima dată se întâlnește într-un astfel de document ideea privind

²² *Ambasadorul S.U.A. la Londra, Walter Hines Page către Secretarul de Stat, 27 august 1918, (761.72/11738) în A.N.R., fond Microfilme S.U.A., inventar 1808, rola 681.*

²³ *Interpretation of President Wilson's Fourteen Points by Colonel House, în FRUS, 1918. Supplement 1: The World War, Vol. 1, pp. 405-413.*

²⁴ *William Howell Reed, The Roumanian people, 30 November 1918, doc. 480, p.56, în A.N.R., fond Microfilme S.U.A., inventar 1607, rola 626.*

²⁵ *Ibidem*, p. 75.

²⁶ *Ibidem*, p. 84-85.

posibilitatea organizării unui referendum în care să se decidă soarta județelor Akkerman sau Hotin cu populație preponderent ucraineană²⁷.

Încheiem acest subiect cu evocarea unui incident mai puțin obișnuit ce ține de participarea lui Ch. Vopicka la o festivitate în Chișinău, prilejuită de aniversarea unui an de la proclamarea autonomiei Basarabiei. Cu această ocazie, ambasadorul american a ținut un discurs reprodus în presa românească în termeni foarte favorabili cauzei unioniste²⁸. Conform ziarului „Mișcarea”, ambasadorul american ar fi asigurat audiența că S.U.A. vor susține unirea tuturor provinciilor cu vechiul regat, ceea ce a dat prilej Camerei Deputaților să voteze o rezoluție prin care mulțumea guvernului american pentru „acest imens serviciu”. În memoriile sale, Vopicka sugerează că de fapt discursul său ar fi fost distorsionat de ziarul național-liberal²⁹. Este adevărat că Vopicka a protestat în audiență la rege față de acțiunea parlamentarilor și a remis aceleiași publicații un text oficial³⁰ al discursului său, dar în istoriografia românească acest incident a rămas unul controversat. I. Agrigoroaiei, de pildă, a luat în calcul posibilitatea ca Vopicka să-și fi schimbat părerea în acest sens în urma instrucțiunilor primite de la Departamentul de Stat³¹. Adevărul este că România a avut un prieten devotat în Ch. Vopicka și, având în vedere entuziasmul și insistența cu care ministrul american a apărat interesele României în mai multe chestiuni, începând de la credite și furnizarea de ajutoare materiale și sfârșind cu susținerea pe care acesta a acordat-o cauzei unității naționale a românilor, părerea lui I. Agrigoroaiei nu pare neverosmilă. Această părere își găsește în mod indirect confirmarea și într-o scrisoare pe care guvernul ucrainean a adresat-o în februarie 1919 lui Clemenceau și lui Wilson și în care îl acuza pe ministrul american că ar fi declarat „la un meeting oficial din Chișinău că de acum Basarabia era parte inseparabilă a României”³². Zelul acesta i-a provocat, de altfel, lui Vopicka și unele necazuri, ca de pildă atunci când a fost chemat la Paris pentru consultări, unde i s-a temperat, cum s-a exprimat Frank Lyon Polk, „entuziasmul excesiv și admirația pentru români”³³.

²⁷ *Ibidem*, p. 85, și urm.

²⁸ „Mișcarea” din 24 octombrie 1918.

²⁹ Vezi relatarea vizitei sale la Chișinău și descrierea incidentului în Ch. Vopicka, *Secrets...*, p. 261-264.

³⁰ „Mișcarea” din 29 octombrie 1918.

³¹ Ion Agrigoroaiei, *Opinie publică și stare de spirit în vremea Războiului de Întregire și a Marii Uniri*, Editura Fundației Axis, Iași, 2004, p. 184-186.

³² *Радиотелеграмма временного правительства Украины претсеталелю Парижской Мирной Конференции, Клемансо. Копия - президенту США, Вильсону. 7 февраля 1919г. в Бессарабия на перекрестке европейской дипломатии. Документы и материалы*, составитель, автор: Лидия Семенова, В. Виноградов, М. Ерещенко, изд. «Индрик», Москва, 1966, p. 238-241.

³³ G. E. Torrey, *The Diplomatic Career of Charles J. Vopicka in Romania, 1913-1920*, p.327 în M. Mitrașca, *Moldova...*, p.351.

II.b. Basarabia în atenția diplomaților americani în timpul Conferinței de Pace de la Paris

După capitularea Puterilor Centrale și încheierea războiului, delegația americană condusă de președintele Wilson a plecat la Paris în vederea participării la negocierile de pace. Pentru administrația americană era semnificativ faptul că Germania și Austria au cerut ca viitoarea pace să fie negociată în spiritul programului enunțat în cele Paisprezece puncte. Într-o epocă în care numeroși reprezentanți ai elitei politice americane împărtășeau un „optimism fără margini”³⁴ și o încredere puternică în potențialul organizațiilor internaționale și al dreptului internațional³⁵, idealismul președintelui Wilson era, se pare, sincer și cu siguranță categoric opus tradiționalei abordări americane a relațiilor internaționale. S.U.A. intraseră în război pentru a „pune capăt tuturor războaielor”, iar Wilson s-a deplasat la Paris pentru a superviza personal desăvârșirea acestui deziderat. Prezența sa, în fruntea unei impunătoare delegații americane, avea rolul de a spori prestigiul, ponderea și influența S.U.A. la conferința la care Wilson își dorea să remodeleze la nivel global întreaga abordare a relațiilor internaționale. În locul diplomației secrete și a intereselor naționale înguste, Wilson spera să reorienteze politica internațională în sensul unei cooperări transparente a statelor. Această cooperare avea să fie bazată de acum înainte pe legi și tratate internaționale, iar diferențele de poziție ale națiunilor puteau fi rezolvate civilizată și pașnic în cadrul unui for internațional – Societatea Națiunilor.

Aceasta a fost viziunea americană asupra păcii și ea a eșuat tocmai pentru că, cel puțin în acele condiții, era utopică. Wilson a ajuns să se convingă foarte repede de imposibilitatea realizării acestei imense sarcini. Fiecare stat participant la Conferință avea propria sa viziune, mai mult sau mai puțin globală, asupra viitoarei păci, dar bineînțeles că toți participanții priveau lucrurile în termenii mult mai realiști ce reieșeau din interesele lor naționale. Idealismul wilsonian s-a ciocnit de abordarea tradițional-europeană a relațiilor internaționale, conform căreia relațiile dintre state erau de fapt relații de putere bazate pe un calcul cu sumă nulă. Din această cauză, pentru a putea ajunge la un numitor comun cu aliații săi europeni, S.U.A. au fost nevoite să sacrifice multe din convingerile cu care au venit înarmate la Conferință. Statele mai mici, printre care s-a numărat și România, erau foarte suspicioase și cu privire la ideea rezolvării diverselor chestiuni interne (dar cu implicații internaționale, soluționarea cărora consistea în o garanție a păcii în opinia americanilor) în forurile internaționale³⁶. Uneori, americanii au

³⁴ La subiectul datoriei morale pe care S.U.A. considerau că o îndeplineau alăturându-se „taberei democrației” în Primul război mondial, vezi și lucrarea unui savant american contemporan acelor evenimente, Carl Russell Fish, *An introduction to the history of american diplomacy*, New York, McMillan, 1919, p. 57-58.

³⁵ Kenneth, Thompson, *Political realism and the crisis of world politics: an American approach to foreign policy*, Princeton University Press, Princeton, 1960, p. 17.

³⁶ Așa a fost, de exemplu, problema Tratatului minorităților cu România, pe care Brătianu a refuzat să-l semneze pe motiv că viza o chestiune internă românească și că impunerea semnării sale de

trebuie să cedeze în asemenea cazuri, chiar dacă opinia lor era cu totul alta. În sfârșit, chiar și așa, întregul efort depus de S.U.A. la Conferința de Pace s-a dovedit a fi în cele din urmă inutil, pentru că legislativul american a refuzat să ratifice Tratatul de la Versailles în forma în care acesta i-a fost remis de către președintele Wilson. Cea mai importantă cauză a acestui eșec a ținut de faptul că Tratatul nu era *bipartisan* (ca să folosim un termen specific politicii americane și fără traducere în limba română), adică nu reflecta și viziunea Partidului Republican asupra păcii. S-a ajuns la această situație din cauză că delegația americană la Conferința de Pace fusese alcătuită aproape în exclusivitate din democrați.

II.c. Implicarea diplomaților americani în examinarea problemei basarabene în cadrul lucrărilor Conferinței de Pace

Problema Basarabiei a fost analizată la Paris în cadrul general al chestiunilor teritoriale românești, care, la rândul lor, erau studiate în contextul mai larg al problemelor teritoriale din Balcani și din fostul Imperiu Austro-Ungar. Recomandările comisiilor care analizau aceste probleme erau apoi înaintate Consiliului miniștrilor de externe ai celor cinci mari puteri și Consiliului Suprem al Conferinței alcătuit din cei Patru Mari (Clemenceau, Wilson, Lloyd George și Orlando), care luau deciziile finale în raport cu fiecare problemă, având în vedere și alte chestiuni de ansamblu. Printre specialiștii americani care au lucrat în aceste comisii tehnice au fost Clive Day, Archibald Coolidge, Charles Seymour, Douglas Johnson, ș.a. În ce privește Basarabia, specialiștii din Comisia Inquiry au transmis delegației americane de la Paris concluzia că aceasta „a apăținut în trecut României (din sec. XIV și până la 1812; 1856-1878) și este predominant românească după caracterul său. Ideea de a detașa extremitățile nordice și sud-estică (respectiv Hotin și Akkerman) și a le da Ucrainei este imprudentă, pentru că aceasta ar pune capăt unei provincii istorice și s-ar părăsi o bună frontieră naturală, râul Nistru, datorită coloniilor mai mult sau mai puțin ucrainene”³⁷. V.F. Dobrinescu mai face trimitere la existența unui raport din ianuarie 1919 al Intelligence Section din cadrul Comisiei americane pentru negocierea păcii care recomanda alipirea Basarabiei la România, în virtutea faptului că această provincie „era, prin caracter, românească”. Dar cei care au alcătuit documentul respectiv considerau că Hotinul și Cetatea Albă nu trebuiau incluse în hotarele viitoarei României³⁸.

către un for internațional constituia o încălcare a suveranității românești: Manley O. Hudson (coord.), *The Protection of Minorities and Natives in Transferred territories*, în *What Really Happened at Paris: The story of the Peace Conference, 1918-1919*, New York, 1921, p. 214

³⁷ David Hunter Miller, *My Diary. At the Conference of Paris. With Documents. Volume IV. Documents 216-304 disponibil la: <https://archive.org/details/MyDiaryAtConferenceOfParis-Vol4>*, accesat la 20 februarie 2017.

³⁸ *FRUS 1918, Supplement 1*, Washington, 1946, p.233 în V.F. Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia*, Iași 1991, p. 78. (nu am reușit să identificăm trimiterea lui V.F. Dobrinescu în sursa indicată).

La scurt timp după deschiderea oficială a Conferinței, problema Basarabiei a fost discutată în cadrul unei întruniri a Consiliului celor Zece, la care au mai participat președintele Wilson, Secretarul de Stat Robert Lansing, Ionel Brătianu și alți delegați ai României. Primul ministru al României a explicat Consiliului celor Zece circumstanțele istorice, etnice și lingvistice în virtutea cărora s-a făcut unirea Basarabiei cu România și pentru care „apartenența Basarabiei la Rusia era un anacronism care nu mai putea fi tolerat”. După ce a atenționat că în acest ținut alogenii alcătuiau circa 28%, el și-a exprimat speranța că înaltul for al păcii va satisface dorința Basarabiei de a rămâne în componența României³⁹. Bineînțeles că în acea ședință nu a putut fi luată nici o decizie și subiectul a fost transmis spre examinare specială în Comisia pentru afaceri române și iugoslave, alcătuită din experți tehnici, din care făceau parte și americanii Ch. Seymour și Clive Day. Când comisia s-a întrunit pentru prima dată la 8 februarie, Day a susținut ideea conform căreia Basarabia ar fi putut aparține României în virtutea considerentelor etnice, istorice și geografice. În urma discuțiilor avute cu acel prilej, comisia s-a declarat temporar în favoarea unirii, rezervându-și „dreptul de a lua o hotărâre clară, când, după ce se va termina examinarea diferitor revendicări ale românilor, [Comisia] va putea încerca o soluție de ansamblu”⁴⁰.

Comisia a reluat subiectul la 22 februarie 1919, când, în prezența lui Ionel Brătianu și a lui Al. Vaida-Voievod, au fost discutate mai multe probleme teritoriale românești. La întrebarea președintelui Comisiei cu privire la circumstanțele intrării armatei române în Basarabia, Brătianu a răspuns că aceasta a avut loc în scopul stăvilirii exceselor bolșevice, la cererea autorităților R.D.M. și cu aprobarea miniștrilor Aliați de la Iași, a șefului misiunii militare franceze în România, generalul Berthelot, a comandantului Frontului Român, generalul Șcerbacev, și a guvernului ucrainean. Întrebat despre condițiile în care s-a votat unirea, Brătianu a declarat că aceasta a fost votată de Sfatul Țării care fusese recunoscut de guvernul Kerenski cu condiția păstrării autonomiei Basarabiei, condiție la care s-a renunțat „după înfăptuirea de către guvernul român a reformei agrare și electorale”. Brătianu s-a mai referit și la situația minorităților naționale din Basarabia, care, în opinia sa, aveau motive să fie recunoscătoare României pentru protecția împotriva bolșevismului⁴¹. În urma celor două ședințe, Comisia pentru

³⁹ *Secretary's Notes of a Conversation held in Mr. Pichon's room at Quai D'Orsay on February 1, 1919, in FRUS, The Paris Peace Conference, 1919, Volume III*, U.S. Government Printing Office, 1946, p. 847-850.

⁴⁰ *Paris Peace Conference, 181.21601/1; Recueil Des Actes de la Conference, C 4, pp.10-12.*, în V. F. Dobrinescu, Florin Pătroiu, *Marea Unire din 1918 în documente diplomatice americane*, „Patrimoniul”, nr.4, Chișinău, 1991, p. 158-159.

⁴¹ *Excerpt from the minutes of a meeting of the Commission on Roumanian and Yugo-Slav Affairs. Hearing of the Roumanian Delegation, February 22, 1919, file no. 181.21601/6, in A.N.R., Fond Microfilme S.U.A, inventar 1608, rola 623; S.D. Spector indică data întrunirii la 28 februarie: Sherman David Spector, *România la Conferința de Pace de la Paris*, Editura Institutul European, 1995, p. 128.*

afacerile române și iugoslave a redactat o recomandare, susținută de toți membrii Comisiei, inclusiv de către experții americani, care avea următorul conținut: „Luând în considerație aspirațiile generale ale populației Basarabiei, caracterul moldovenesc al regiunii, argumentele geografice și etnice, ca și cele economice, Comisia susține alipirea Basarabiei la România. E de sperat că această atribuire se va face sub forma care va apăra interesele generale ale Basarabiei, în deosebi în ce privește relațiile ei cu țările vecine și care va garanta drepturile minorităților în conformitate cu prevederile Ligii Națiunilor”⁴². Documentul a fost trimis, la 6 aprilie, Comisiei teritoriale centrale spre avizare⁴³. V. F. Dobrinescu și I. Pătroiș au observat că în loc de unire, experții Comisiei au folosit termenul mai flexibil „alipire” (*attachment*); totodată, au semnalat dispariția mențiunii cu privire la drepturile istorice ale României asupra Basarabiei⁴⁴. Trebuie reținut și faptul că exact în acel moment a mai fost elaborat un alt document american care recomanda ca extremitatea nordică a Basarabiei să fie cedată Ucrainei, împreună cu cea mai mare parte a Bucovinei și orașul Cernăuți⁴⁵.

Evident că recomandarea Comisiei pentru afacerile române și iugoslave trebuia să fie preferată, fiind propusă de o instituție a Conferinței, dar la 8 mai Robert Lansing a blocat aprobarea acestei rezoluții în Comisia teritorială centrală. A urmat o ședință a Consiliului miniștrilor de externe ai celor cinci mari puteri (*The Little Five*), la care Lansing a atenționat că nu poate aproba nicio schimbare teritorială în defavoarea Rusiei, în lipsa unui reprezentant legitim al guvernului rus care să o consimtă. Acest principiu, pe care americanii aveau să-l susțină în mod constant mai bine de un deceniu de la această dată, este formulat târșant anume în acest moment⁴⁶. Aceeași poziție este reiterată și la 27 mai, când în cadrul unei întruniri la reședința președintelui Wilson din Paris, la care au participat, printre alții, Lansing și Day (dar nici un reprezentat din partea României), cei Patru Mari au căzut de acord cu privire la posibilitatea recunoașterii amiralului Kolceak drept reprezentant legitim al Rusiei, cu condiția ca acesta să recunoască, între altele, „dreptul Conferinței de a decide viitorul părții românești a Basarabiei”⁴⁷. Era evident că Wilson susținea părerea lui Lansing conform căreia orice schimbări teritoriale efectuate în absența unui reprezentant recunoscut al Rusiei nu puteau fi admise. Nu era precizat sensul sintagmei „parte românească a Basarabiei”, se poate doar presupune că era vizată excluderea județelor Hotin, Cetatea

⁴² V.F. Dobrinescu, I. Pătroiș, *Marea Unire...*, p. 159-160.

⁴³ *Memorandum of Professor A.C. Coolidge*, March 10, 1919, în FRUS, *The Paris Peace Conference, 1919* Volume XII, p. 276.

⁴⁴ V.F. Dobrinescu, I. Pătroiș..., p. 159-160.

⁴⁵ *Memorandum of Professor A.C. Coolidge*, March 10, 1919, în FRUS, *The Paris Peace Conference, 1919* Volume XII, p. 276.

⁴⁶ *Istoria Românilor, vol. VIII, România Întregită (1918-1940)*, coord. Ioan Scurtu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 26.

⁴⁷ *Notes of a meeting held at President Wilson's House, May 27, 1919*, Paris Peace Conf. 180/03401/37 în FRUS, *The Paris Peace Conference 1919*, vol. VI, p. 71-73.

Albă și Ismail din acea parte pe care Conferința intenționa să o dea României. Indignat, Brătianu observa într-un memoriu adresat Secretariatului General al Conferinței că „formula folosită de Consiliul Suprem, la fel ca amânarea unei decizii definitive, au cauzat prejudicii serioase provinciei [Basarabiei], ...permițând celor cu intenții negative față de noi să dea impresia că ar fi existat părți neromânești ale acestei provincii, ceea ce ar permite contestarea apartenenței lor la România. Și asta în timp ce această provincie s-a reunit cu regatul în întregime și prin voința populației sale, o corectă și justă reparație a actului de violență comis în 1812 de către aristocrația rusă... Asemenea tărăgănări sunt de natură să trezească speranța agitatorilor bolșevici și să pună în pericol munca de pace și ordine pe care România a depus-o în Basarabia, obținând rezultate foarte bune, în timp ce pământurile de la est de Nistru erau pradă celei mai crude anarhii”⁴⁸. Referirea premierului român la agitațiile bolșevice din Basarabia era confirmată și de atașatul militar american, colonelul Yates, care arată că în timp ce comunismul nu a prins în Vechiul regat, nu aceeași era situația și în Basarabia⁴⁹.

Pe parcursul lucrărilor Conferinței, s-a putut observa că nu exista o unanimitate de păreri între negociatorii și experții americani cu privire la Basarabia. Pentru recunoașterea unirii s-au pronunțat membrii comisiilor pregătitoare - Inquiry, Comisia pentru afaceri române și iugoslave și Comisia teritorială centrală. Exemplu elocvent în acest sens au fost, cum am văzut, experții Seymour și Day, în alte situații la fel s-au compotat profesorii Coolidge și Johnson. Trebuie să avem în vedere însă două aspecte. Membrii acestor comisii erau mai curând specialiști în diverse domenii practice, și nu oameni de stat cu putere de decizie. Sarcina lor era să propună recomandări bazate pe criterii tehnice sau, mai degrabă, științifice (geografice, economice, etnice, ș.a.) și să facă abstracție de considerentele de ordin politic. Decizia de principiu în chestiunea basarabească, bazată prioritar pe calcule politice, ca și în cazul tuturor celorlalte subiecte de pe agenda Conferinței, era luată, în numele S.U.A., de președintele Wilson, care era consultat de demnitari de rangul lui Lansing, Frank Lyon Polk, șeful delegației americane la negocierile de pace, și de consilierul său Ed. M. House.

Una din chestiunile care făceau dificile dezbaterile asupra Basarabiei era cea a drepturilor minorităților. Faptul că în rândurile minorității ruse sau, mai degrabă, a simpatizanților Rusiei din Basarabia exista o puternică nemulțumire față de noua situație din ținut își găsește confirmarea în documentele americane⁵⁰. Foarte important, în timpul desfășurării Conferinței, în presa americană apar

⁴⁸ *Memoriul lui Ionel Brătianu către Secretariatul General al Conferinței pentru Pace, Septembrie 9, 1919, (185.3123/116), în A.N.R., Fond Microfilme S.U.A., inventar 1608, rola 623.*

⁴⁹ *Despatch from Bucharest no. 395, September 20 (961.00/545), în A.N.R., Fond Microfilme S.U.A., inventar 1737, rola 648.*

⁵⁰ *Resume on situation in Rumania, May 5 1919, no. 258, în A.N.R., Fond Microfilme S.U.A., inventar 1607, rola 632.*

zvonuri despre pogromuri antisemite care ar fi fost pregătite de Comandamentul trupelor române în Basarabia. În acest sens Polk, care în acel moment era Secretar de Stat interimar, l-a instruit pe Vopicka să verifice atent aceste zvonuri și să întocmească un raport general cu privire la situația evreilor din România în care să arate în ce măsură știrile din presă erau adevărate⁵¹. În urma cercetărilor întreprinse și a interpelării autorităților române⁵², Vopicka raporta, făcând referire și la decretul-lege din 22 mai 1919, că „evreii nu erau discriminați în România” și că în opinia sa „această agitație a evreilor din Basarabia făcea parte din campania lor de discreditare a românilor, astfel încât Conferința de Pace să nu adjucede Basarabia României, în pofida faptului că 70% din populație este românească”⁵³. Însărcinatul cu afaceri americane la București, A. Schoenfeld a confirmat și el lipsa de temei a zvonurilor din presă cu privire la pregătirea unor pogromuri în Basarabia⁵⁴. Concluzia lui Vopicka este cu atât mai interesantă cu cât nu poate exista nicio îndoială că ambasadorul american a fost un adevărat apărător al drepturilor evreilor din România⁵⁵. Ministrul american a oferit mai multe detalii cu privire la poziția sa în această privință într-o scrisoare trimisă Comisiei americane pentru negocierea păcii la 1 iunie, arătând, printre altele, că „rușii din Basarabia, împreună cu evreii, sunt împotriva stăpânirii românești a Basarabiei, pentru că provincia este foarte bogată și ei speră să fie alipită la Rusia, deoarece sub ruși ei ar putea face mai mulți bani”⁵⁶.

Un alt obstacol serios în calea obținerii unei atitudini favorabile a americanilor față de drepturile României asupra Basarabiei l-a făcut rezistența înverșunată a rușilor de cea mai variată extracție și orientare. Atitudinea față de Rusia a jucat un rol determinant în decizia americanilor de a nu recunoaște unirea Basarabiei cu România. La Paris, New York, Bruxelles⁵⁷ și în alte locuri a existat un lobby rusesc foarte puternic, care s-a manifestat mai ales în presă și în diverse alte tipărituri ce au ajuns în atenția diplomaților americani. Este vorba mai ales de eforturile Comitetelor Rusești de la Paris și ale așa-zisei „delegații basarabene” compusă din Aleksandr Krupenski (fost președinte al Zemstvei basarabene), Aleksandr Schmidt (fost primar al orașului Chișinău), Vladimir Țiganco, fost deputat în Sfatul Țării ș.a. Printre publicațiile acestora în limba engleză care circulau la Paris și care au ajuns în atenția americanilor s-au numărat *Summary of Events in Bessarabia*⁵⁸, *Bessara-*

⁵¹ Paraphrase. Cipher Telegram from Department via Saloniki, May 24, 1919, (840.1), Fond Microfilme S.U.A., inventar 1737, rola 648.

⁵² Ibidem, Vopicka către Văitoianu, 27 mai 1919, (840.1).

⁵³ Ibidem, Vopicka către Ambasada Americană din Paris, June 4, 1919, (840.1).

⁵⁴ Ibidem, Schoenfeld către Ambasada Americană din Paris, June 6, 1919.

⁵⁵ Cu privire la rolul lui Vopicka în combaterea antisemitului în România vezi și studiul lui A. Pippidi, *The pogrom that never happened*, disponibil la: http://web.ceu.hu/jewishstudies/pdf/02_pippidi.pdf, accesat la 21 februarie 2017.

⁵⁶ *Paris Peace Conf. File 871.00/26* în V.F. Dobrinescu, I. Pătroiu, *op. cit.*, p. 161-162.

⁵⁷ *Djuvara către Vaida Voevod, 10 ianuarie 1920*, în Arhivele M.A.E., Fond 71/1914, E2, v.25, f.66-67.

⁵⁸ A. N. Krupensky, A. Schmidt, *Summary of events in Bessarabia (1917-1918)*, Paris, 1919, *Paris*

*bia and Roumania*⁵⁹ sau *The Bessarabian "Parliament"*⁶⁰. Principalele teze pe care s-au concentrat eforturile acestor exponenți ai intereselor rusești în Basarabia țineau de „nelegitimitatea” Sfatului Țării, neimplementarea prevederilor schimbului de note Averescu-Racovski și opoziția reală sau închipuită a localnicilor „moldoveni”. Trebuie adăugat că lobby-ul rusesc de la Paris în privința Basarabiei a avut asupra americanilor o influență care se pare că a depășit-o cu mult pe cea românească⁶¹. Rușii au venit foarte bine pregătiți la Paris în acest scop. De pildă, materialele la care am făcut trimitere mai sus erau toate disponibile în limbile engleză și franceză încă din 1919.

La Paris însă problema Rusiei se arăta foarte complicată, deoarece nu exista un guvern rus care să fie recunoscut de Aliați. S.U.A. erau categoric opuse regimului bolșevic, a căror resurse și capacitate de a supraviețui le-au subestimat. Dar americanii nu erau dispuși să cedeze României o parte a fostului Imperiu Rus, fără a se asigura că pot face trimitere la consimțământul unui reprezentant al Rusiei. Mai exista posibilitatea ca un exponent al albgardiștilor să devină reprezentantul recunoscut al intereselor rusești. La un moment dat, Puterile Aliate erau dispuse să-l recunoască pe Kolceak drept exponent legitim al Rusiei „democratice” postrevoluționare, cu care, așa cum am observat în trecut mai sus, au încercat să soluționeze și problema Basarabiei. Acesta a consimțit la o eventuală „cedare” a Basarabiei doar în condițiile în care aceasta ar fi fost sancționată în urma unui plebiscit local⁶². Ulterior însă, drept urmare a prăbușirii rezistenței antibolșevice albgardiste, această tentativă a fost abandonată. Dar ideea plebiscitului a rămas pe agenda de lucru a Conferinței și mai cu seamă în vizorul americanilor.

Conform lui Lansing, întrebarea principală care se impunea în cazul Basarabiei era dacă aceasta putea fi de fapt inclusă în vreun tratat de pace. La insistența lui Clemenceau de a „trașa” problema Basarabiei, Lansing a observat că nu se putea ajunge la nicio rezoluție în acest sens, pentru că el nu era împuternicit să decidă asupra unui conflict dintre două puteri aliante, ci doar să participe la negocierile pentru pace⁶³. La 2 iulie, când au fost audiați în chestiunea basarabeană

Peace Conf. 186.3314/1 în A.N.R., fond Microfilme S.U.A., inventar 1607, r. 616.

⁵⁹ Ibidem, *Bessarabia and Roumania*, Paris, 1919, Paris Peace Conf. 186.3314/2, tot acolo.

⁶⁰ Idem, *The Bessarabian "Parliament"*, Paris, 1919, Paris Peace Conf. 186.3314/3, tot acolo.

⁶¹ Ibidem; în atenția americanilor de la Paris au ajuns mai multe memorii ale lui Krupensky și Schmidt, ca de exemplu cel cu privire la „nedreptățile” la care erau supuși marii proprietari din Basarabia în legătură cu realizarea reformei agrare: *Delegații Basarabiei către Președintele Conferinței de Pace, September 26, 1919*, Appendix D to HD-67, în *FRUS, PPC*, vol. VIII, p. 587 și urm.

⁶² S. D. Spector, *op. cit.*, p. 179.

⁶³ *Notes of a Meeting of the Heads of Delegations of the Five Powers Held on July 2, 1919, Paris Peace Conf. 180.03201/29* în *FRUS, The Paris Peace Conference 1919*, vol. VII, U.S. Government Printing Office, 1946, p.9.

atât reprezentantul Comitetelor rusești de la Paris, Maklakov⁶⁴, cât și Brătianu, delegatul rus a cerut organizarea unui plebiscit în Basarabia. Fiind întrebat de Lansing dacă România ar consimți la organizarea plebiscitului în acel moment sau oricând în viitor, premierul român a răspuns că acesta era inacceptabil, întrucât ar constitui o alegere între bolșevism și ordine, iar Basarabia ar cădea din nou pradă haosului revoluționar. În opinia sa, renunțarea la Basarabia din partea Rusiei ar fi echivalat cu achitarea unei datorii⁶⁵.

La 23 iulie 1919, chestiunea Basarabiei a fost discutată la o ședință a experților tehnici ai Comisiei americane pentru negocierea păcii. Atenția participanților la dezbateri s-a concentrat mai cu seamă pe alegerile ce urmau a fi organizate în România (și în Basarabia) în luna octombrie. Experții americani aflaseră despre alegeri de la un exponent al intereselor rusești, pe care Henry White îl numește „reprezentantul Basarabiei” și conform căruia aceste alegeri „erau o infamie”. Un alt episod l-a făcut reluarea discuțiilor asupra necesității de a organiza un plebiscit în Basarabia, ceea ce demonstra că subiectul respectiv devenise principiu al delegației americane⁶⁶. Totuși rezultatul acestor dezbateri a fost că președintele acestei comisii de experți, White, a transmis președintelui Wilson o notă în care arată că experții americani pe probleme teritoriale Coolidge, Johnson, Day, Lord și Seymour erau cu toții de acord că Basarabia trebuia să revină României. În situația în care România ar fi primit acordul american în privința Basarabiei, spunea White, s-ar fi întărit și poziția delegației S.U.A. cu privire la sudul Dobrogei pe care americanii considerau că România trebuia să-l întoarcă Bulgariei. Dar, arată White, aceste atitudini erau în contradicție cu punctul de vedere al lui Wilson conform căruia „niciun teritoriu nu putea fi luat de Conferință de la Rusia fără ca [aceasta] să aibă un guvern” recunoscut de Puterile Aliate⁶⁷.

Intenția americanilor de a folosi Basarabia pentru a smulge României concesiile în Dobrogea își găsește confirmarea și în nota Comitetului Steering, din 26 iulie⁶⁸. La 1 august, problema Basarabiei a fost discutată din nou, de astă dată în cadrul delegației americane pentru negocieri, condusă de Polk care, după plecarea lui Wilson și a lui Lansing, rămăsese principalul negociator american la Conferința de Pace. Polk a susținut atunci că în situația în care Kolceak a protestat față de „dezmembrarea” țării sale fără a se ține un plebiscit, iar Brătianu s-a declarat

⁶⁴ Vezi mai multe detalii cu privire la activitatea de la Paris a lui Maklakov, Sasonov, Ceaikovski ș.a. reprezentanți ai Comitetelor rusești în Dumitru Pârnu, *Problema Basarabiei în lumina principiilor actelor juridice internaționale*, București, 2013, p. 37-238.

⁶⁵ *Notes of a Meeting of the Heads of Delegations of the Five Powers Held on July 2, 1919, Paris Peace Conf. 180.03201/29* în *FRUS, The Paris Peace Conference 1919*, vol. VII, p. 12-14.

⁶⁶ *Minutes of a meeting of the Commissioners and Technical Experts of the American Commission to Negotiate Peace, July 23, 1919* în *FRUS, The Paris Peace Conference 1919*, vol. XI, p. 339-341.

⁶⁷ *Paris Peace Conf. File 871.00/35a*, în V.F. Dobrinescu, I. Pătroiu, *op. cit.*, p.165-166.

⁶⁸ *Minutes of Meeting of the Steering Committee, July 26, 1919, Paris Peace Conf. 184.001101/16*, în *FRUS, PPC*, vol. XI, p. 470.

împotriva plebiscitului, americanii trebuiau să se opună în continuare „fărămițării” Rusiei, iar rezolvarea chestiunii Basarabiei să fie amânată până atunci când Rusia va fi avut un guvern legitim⁶⁹. La o altă ședință a șefilor delegațiilor celor cinci puteri, Polk s-a opus includerii în tratatul dintre Puterile Principale Aliate și Asociate și România a unei clauze referitoare la navigația pe Nistru. Acest fluviu se afla, în opinia americanilor, pe teritoriu rusesc, iar includerea unei asemenea clauze ar fi putut sugera românilor că, Consiliul Suprem a acceptat pretențiile României asupra Basarabiei, în situația în care „președintele Wilson era foarte preocupat de astfel de chestiuni”⁷⁰.

La 13 august, președintele echipei de consilieri tehnici ai Comisiei americane pentru negocierea păcii, White, a readus problema Basarabiei în debaterile americanilor, pe motiv că „reprezentantul Basarabiei” (adică un exponent al emigrației ruse la Paris) aștepta decizia Consiliului Suprem față de alegerile românești din acest ținut. Observăm că White întreținea un contact mai mult sau mai puțin constant cu acești „reprezentanți ai Basarabiei”⁷¹. Între altele, el relatează că „auzise” cum că în Basarabia „se petrec lucruri teribile... Limba rusă era interzisă și oricine este suspectat de simpatii rusești, este deportat”⁷². Iar în ceea ce privește alegerile, acestea au provocat mânia lui Polk. În legătură cu alegerile, dar și cu rechizițiile române în Ungaria, el a declarat că atitudinea României era o „sfidare deschisă a autorității Conferinței”, că această atitudine era un exemplu prost pentru alte puteri mici și pentru Germania și că el era autorizat de președintele Wilson să spună că în situația în care acest comportament va continua, S.U.A. nu vor privi favorabil nici una din revendicările României⁷³.

Dorința de a rezolva chestiunea Basarabiei astfel ca aceasta să nu dăuneze viitoarelor relații ruso-americane era o adevărată problemă pentru diplomații de peste ocean. Există un document al delegației americane din același interval de timp, anume memoriul profesorului Archibald Coolidge, care rezumă această dilemă suficient de clar. Documentul a fost susținut de membrii Comisiei americane pentru negocierea păcii și a fost aprobat de către W. Wilson. În el se spune că sarcina „reglementării statelor formate din teritoriile fostului Imperiu Rus” era una ingrată și că „reprezentanții Rusiei” consideră că ar fi „o acțiune neprietenască... să lipsească Rusia, în momentul confuziei și al slăbiciunii, de pământuri

⁶⁹ *Notes of a meeting of the Heads of Delegations of the Five Powers, 1 August 1919*, Paris Peace Conf. 180.03501, în *FRUS*, vol. VII, p. 457-459.

⁷⁰ *Notes of a meeting of the Heads of Delegations of the Five Powers, 6 August 1919*, tot acolo, p. 459.

⁷¹ Faptul că Henry White avea o „atitudine antiromânească” și era în contact cu Krupensky se vede mai ales în documentele diplomatice britanice din această perioadă: *Bessarabia. July, 28, 1919*, în A.N.R., fond Microfilme Anglia, inventar 1888, rola. 494.

⁷² *Minutes of Meeting of Commissioners and Technical Advisers of American Commission, August 13, 1919*, Paris Peace Conf. 184.000101/137, în *FRUS, PPC*, vol. XI, p. 382, 383.

⁷³ *Notes of a Meeting of Heads of Delegations of the Five Great Powers, 13 August 1919*, Paris Peace Conf. 180.03501/30, în *FRUS, PPC*, vol. VII, p. 682.

care sunt ale ei”, dar, continuă autorul, în privința mai multor teritorii, printre care și Basarabia, „o anumită soluție nu mai poate fi amânată până la data, din păcate problematică, când va fi o nouă Rusie pregătită să participe la discutarea acestor probleme”. Soluția pe care o propune Coolidge (și pe care o aprobă Wilson) era însă cu totul nerealistă. Era o soluție care putea crea și mai multe confuzii și probleme în viitor, pentru că profesorul american propunea *aranjamente frontaliere provizorii*, urmînd ca aceste hotărâri vremelnice să fie revizuite sub auspiciile sau arbitrajul Ligii Națiunilor după ce „popoarele Rusiei vor deveni stăpâne pe destinele lor”⁷⁴.

Cu toate că președintele Wilson aprobase proiectul lui Archibald Coolidge, la o nouă întrunire a experților tehnici ai delegației americane, Polk a reiterat ideea, conform căreia în privința Basarabiei nu trebuia întreprinsă nici o acțiune ce ar fi prejudiciat interesele Rusiei, astfel că acest teritoriu nu putea fi dat României nici în schimbul Cadrilaterului. Coolidge a observat că atitudinea președintelui american permitea discuția statutului Basarabiei, însă Polk a respins această sugestie, invocând motivul că România organiza alegeri în Basarabia⁷⁵. Hotărârea acestuia de a renunța definitiv la posibilitatea unei tranzacții, în baza căreia România ar fi putut primi Basarabia în schimbul Cadrilaterului, avea să se vadă încă mai bine la o întrunire din 5 septembrie a șefilor de delegații ale celor cinci mari puteri⁷⁶. Polk, de altminteri, era hotărât deja în întregime la acea dată să nu ridice problema Basarabiei nici măcar ca mijloc de coerciție împotriva atitudinii României la Conferință⁷⁷. El a justificat această atitudine într-o telegramă trimisă lui Lansing la 3 octombrie, explicând că a refuzat să accepte posibilitatea „trocului” Basarabia-Cadrilater pentru că, după părerea sa, România se bucurase de un tratament prea bun și, apoi, o asemenea atitudine din partea americanilor nu putea decât să producă o impresie negativă în Rusia⁷⁸.

Un alt episod interesant din primele zile ale lui octombrie 1919 ține de faptul că Henry White a insistat ca memoriul „delegaților Basarabiei” cu privire la înfăptuirea reformei agrare în Basarabia să fie adus în atenția Consiliului Suprem⁷⁹. Subiectul respectiv a fost discutat la 11 octombrie, și cu această ocazie Polk a mai adus în discuție și alte chestiuni, inclusiv faptul că în Basarabia se făceau recrutări

⁷⁴ *Paris Peace Conf. File 861.014/1* în V.F. Dobrinescu..., *op. cit.*, p. 166-167.

⁷⁵ *Minutes of a Meeting Between the Commissioners and Technical Advisers, American Commission to Negotiate Peace, September 3, 1919*, Paris Peace Conf. 184.00101/149, în *FRUS, PPC*, vol. XI, p. 406-408.

⁷⁶ *Notes of a Meeting of the Heads of Delegations of the Five Great Powers, September 5, 1919*, Paris Peace Conf. 180.03501/48 în *FRUS, PPC*, vol. VIII, p. 117-118.

⁷⁷ *Ibidem, Notes of a Meeting of the Heads of Delegations of the Five Great Powers, September 8, 1919*, Paris Peace Conf. 180.03501/48, p. 136-137.

⁷⁸ *Paris Peace Conf. File 185.424/74* în V.F. Dobrinescu..., *op. cit.*, p. 168 și urm.

⁷⁹ *Minutes of the Meeting of the Commissioners Plenipotentiary, October 7, 1919*, Paris Peace Conf. 184.00101/160, în *FRUS, PPC*, vol. XI, p. 444 și urm.

și se organizau alegeri, în situația în care nu exista nicio decizie a Conferinței în legătură cu soarta provinciei. Exercițarea de către România, cu de la sine putere, a unor atribuții suverane, era, în opinia șefului delegației americane, periculoasă. El a arătat că exista posibilitatea ca, în viitor, o Rusie refăcută să ceară Basarabia înapoi, ceea ce ar fi putut consitui o primejdie pentru România. Din această cauză, pentru a putea păstra Basarabia, Polk era de părere că România depindea de bunăvoința Conferinței și a Ligii Națiunilor⁸⁰. Polk s-a opus discutării chestiunii Basarabiei și la întrunirea șefilor delegațiilor marilor puteri din 30 octombrie. Respingînd din nou ideea unui posibil schimb Basarabia-Dobrogea de Sud, Polk a cerut ca, ținându-se cont de situația din Rusia, să se evite discutarea chestiunii Basarabiei⁸¹.

În luna noiembrie, Basarabia avea să apară de două ori în vizorul diplomaților americani, când Polk face o afirmație interesantă conform, căreia situația Țărilor Baltice și a Basarabiei ar fi fost mai bine să fie abordată de ministerele de externe ale marilor puteri separat, de vreme ce nu putea fi soluționată în cadrul Consiliului. Atunci când britanicii au obiectat, arătând că problema Basarabiei poate și trebuie să fie decisă de către Consiliu, ei înșiși pronunțându-se în favoarea unirii, Polk a subliniat că, deși nu este împotriva discuției la acest subiect, părerea delegației americane era că situația Basarabiei nu putea fi soluționată în acel moment⁸². La 13 noiembrie el a insistat din nou ca atunci când în discuție era Rusia să fie evitată orice formulare care atrage după sine, implicit, și o recunoaștere a drepturilor României asupra Basarabiei⁸³. La acea dată americanii erau singurii dintre Marile Puteri care se mai opuneau recunoașterii drepturilor României asupra Basarabiei. Această diferență de atitudine își are explicația în faptul că, mai întâi, englezii și francezii erau mult mai dispuși să susțină România, pentru că ei recunoscuseră drept legitime cea mai mare parte a revendicărilor teritoriale românești încă în 1916, pe când americanii au intrat în război declarând cât se poate de clar că ei nu recunoșteau asemenea aranjamente. În al doilea rând, în acea perioadă, Ionel Brătianu, negociatorul român insistent și ireconciliant în situațiile în care considerea că drepturile României erau încălcate, nu mai era la Paris, iar noul premier român, Al. Vaida-Voievod, era mult mai conciliant și mai dispus să satisfacă cererile Aliaților, mai cu seamă cu privire la Ungaria și la Tratatul minorităților. În al treilea rând, drept urmare a contraofensivei bolșevice, începute la sfârșitul lunii aprilie, Koliaciak pierde mai întâi, în iunie 1919, orașul Ufa, apoi bariera naturală a munți-

⁸⁰ *Notes of a Meeting of the Heads of Delegations of the Five Great Powers, October 11, 1919, Paris Peace Conf. 180.03501/68, in FRUS, PPC, vol. VIII, p. 587, 588.*

⁸¹ *Ibidem, Notes of a Meeting of the Heads of Delegations of the Five Great Powers, October 30, 1919, Paris Peace Conf. 180.03501/70, p. 838.*

⁸² *Notes of a Meeting of the Heads of Delegations of the Five Great Powers, November 11, 1919, Paris Peace Conf. 180.03501/89, FRUS, PPC, vol. IX, p. 101.*

⁸³ *Notes of a Meeting of the Heads of Delegations of the Five Great Powers, November 13, 1919, Paris Peace Conf. 180.03501/91, tot acolo, p. 145.*

lor Ural, iar în noiembrie cade capitala sa, orașul Omsk⁸⁴. Astfel că a dispărut, în cazul Basarabiei, dificultatea provocată de pretențiile rivale rusești pe care Consiliul Conferinței le fusese dispus să le accepte. Totuși diplomații americani considerau că atitudinea francezilor și a englezilor în problema Basarabiei era greșită din două motive. Întâi că „dezmembrarea Imperiului rus” era inoportună și apoi atribuirea Basarabiei României „ar fi constituit o greșală fatală, din cauza atitudinii sfidătoare a României.”⁸⁵ Dincolo de atitudinea personală a lui Polk față de România, americanii au pierdut foarte repede orice interes pentru discutarea problemei Basarabiei la Paris, după ce, la 19 noiembrie 1919⁸⁶, a devenit foarte clar că S.U.A. nu vor lua parte la aranjamentele internaționale ale Conferinței de Pace⁸⁷.

⁸⁴ Mai mult decât atât, Armata Roșie înainta impetuos în această perioadă și în Ucraina, unde Denikin se afla într-o situație foarte complicată, iar bolșevicii au cucerit Kievul la 12 decembrie.

⁸⁵ *Polk către Lansing, noiembrie 20, 1919* în *FRUS, PPC*, vol. XI, p. 663-664.

⁸⁶ La această dată, Senatul a respins ratificarea Tratatului de la Versailles, ca și semnarea Tratatului de alianță cu Franța și Marea Britanie.

⁸⁷ Mai multe detalii despre legătura dintre înfrângerea suferită de diplomația wilsoniană și refuzul S.U.A. de a-și pune semnătura pe Tratatul din 28 octombrie 1920 vezi I. Stanciu, *În umbra Europei. Relațiile României cu Statele Unite în anii 1919-1939*, București, 1996, p. 30.

ISTORIOGRAFIE

Valentin Burlacu*

UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA: ABORDĂRI POLITICO-IDEOLOGICE ȘI ISTORIOGRAFICE

In this study we will analyze Union of Bessarabia with Romania from historiographical plane. Soviet Historiography, from It starts, has adopt integral lot of cliches of Bolshevik diplomacy about Act of Union from 27 march 1918 and 28 october 1920 about recognition of the Union of Bessarabia and Romania, classifying this event as act „aggression”, „ocupation”. After 1989, in Republic of Moldova and Romania, new national historiography start with ruin of communist regime and democratization of society. After this event of down of the `Empire of Evil`, appeared a lot of studies about tragical history of bessarabian romanians and their historical truth.

Keywords: aggression, denationalisation, occupation, release, russification, studies, national unity.

Problema Unirii Basarabiei cu România și recunoașterea ei internațională, este pe larg abordată în istoriografie.

Istoriografia sovietică, încă de la început a preluat integral jargonele și clișeele diplomației bolșevice referitoare la actele din 27 martie 1918 și 28 octombrie 1920 despre nerecunoașterea Unirii Basarabiei cu România, calificându-le drept „cotropire”, „agresiune”, „ocupație”. Aceste acte sunt calificate „ilegale”, „nelegitime” pentru simplul motiv că nu conveneau intereselor și obiectivelor regimului bolșevic.

În anii '20 ai secolului al XX-lea, apar o serie de broșuri politico-propagandistice în care se falsifică informațiile, sunt inventate și descrise presupusele atrocități comise în Basarabia de autoritățile române, se analizează în mod denaturat „problema Basarabiei”, componența națională a ținutului, se insistă că „problema basarabeană” poate fi soluționată doar în baza plebiscitului, se încearcă de a argumenta drepturile istorice ale Rusiei sovietice asupra Basarabiei etc.

Astfel, în prefața lucrării lui L. S. Berg¹, apărută în 1918 la Moscova, având ca obiect de studiu populația și economia Basarabiei, autorul afirmă în mod tenden-

* **Valentin Burlacu**, dr. conf. univ, cercetător științific coordonator, Institutul de Istorie.

¹ L. S. Berg, *Bessarabia. Strana-Liudi-Hoziastvo*. Moskva, 1918, p. VII.

țios următoarele: „România a răpit o provincie asupra căreia nu are nici un drept politic sau etnic. Noi, rușii, considerăm nulă decizia așa-numitului Sfatului Țării, de care n-a auzit nimeni și care în plus a lucrat sub amenințarea jandarmilor și mitralierelor românești”.

În broșura politico-propagandistică „România”, editată la Harkov, în 1922, autorul acesteia, M. Rafail, considera Basarabia drept „teritoriu ocupat al Rusiei”².

A excelat în tratarea denaturată a istoriei și situației din Basarabia, faimosul Cr. Rakovski, social-democrat de origine româno-bulgară, devenit după 1917 unul din conducătorii politicii externe sovietice și ulterior al Republicii Socialiste Ucrainene. El a publicat, în calitate de autor sau în colaborare, mai multe lucrări, în care și-a propus drept scop să descrie „toate atrocitățile pe care administrația română civilă și militară le comite în Basarabia”³.

Într-o altă lucrare, el afirmă tranșant că soarta unor părți ale Basarabiei „nu va putea fi soluționată fără Rusia”, că „adevăratul proprietar al Basarabiei este Uniunea Sovietică”, iar „problema Basarabiei va fi soluționată nu la Tokio și nici la Roma, ci la Moscova”⁴. În broșura, semnată de Rakovski în colaborare cu V. Dembo, în 1926, se lansează ideea conform căreia, problema Basarabiei ar putea fi soluționată definitiv prin intermediul plebiscitului⁵.

Pe aceeași linie în prezentarea tendențioasă și denaturată a realităților din Basarabia se înscriu și broșurile lansate de Cr. Rakovski, L. Troțki⁶, L. N. Alexandri⁷, V. O. Dembo⁸, S. S. Bantke⁹, K. Galaida¹⁰, A. Badulescu¹¹ ș. a.

Ștafa acestei campanii propagandistice de denigrare a României, de falsificare a realităților legate de situația Basarabiei în cadrul statului unitar român, a fost preluată de „Societatea basarabenilor”, o organizație de tip kominternist, fondată în 1925 la Moscova din rândurile preținșilor emigranți politici basarabeni în URSS, ce și-a propus drept obiectiv apropiat „eliberarea Basarabiei de sub jugul ocupanților români” și „reunirea ei cu Uniunea Sovietică” pe calea „răsturnării boierimii române”. Pe paginile revistei „Basarabia Roșie”, editată din 1926 și până în 1938 de această societate, din număr în număr s-a urmărit cu tenacitate realizarea obiectivelor propuse¹².

² M. Rafail, *Rumînia*. Harikov, 1922.

³ Vezi: Cr. Rakovski, *Boiarskaia Rumînia*, Moskva, 1922, p. 5-17.

⁴ Idem, *Rumînia i Bessarabia. K semiletiuu anexii Bessarabii*. Moskva, 1925, p. 38, 53.

⁵ Cr. Rakovski, V. Dembo, *Rumînskie pritezaniia na Bessarabiiu*. Moskva-Leningrad, 1926, s. 23-24.

⁶ L. Troțki, Cr. Rakovski, *Ocerki politiceskoi Rumîinii*. Moskva, 1922.

⁷ L. N. Alexandri, *Bessarabia i bessarabskii vopros*. Moskva, 1924; Idem, *5 ani de la Conferința de la Viena*. Balta, 1929.

⁸ V. O. Dembo, *Bessarabskii vopros*. M., 1924; Idem, *Sovetskaia Moldavia i bessarabskii vopros*. Moskva, 1925; Idem, *Bessarabskoie krestianstvo pod vlastiu kulakov i pomeșcikov*. Moskva, 1931.

⁹ S. S. Bantke, *10 let boribî protiv rumânskîh boiar*. Moskva-Leningrad, 1928.

¹⁰ K. Galaida, *Ucradennaia strana (10 let okkupații Bessarabii)*. Moskva, 1928.

¹¹ A. Badulescu, *Vostanie v Tatar-Bunare*. Moskva, 1925.

¹² Vezi: N. Enciu, *Populația rurală a Basarabiei interbelice în istoriografia sovietică*. În: „Destin Românesc”, 2000, nr. 1, p. 68-69.

Toată propaganda și istoriografia aceasta, complet străină de realitatea istorică, a lucrat mai întâi la motivarea pretențiilor cotropitoare ale URSS asupra Basarabiei, iar după 1940, a încercat să îndreptățească actul cotropirii¹³.

În anii de până la Primul Război Mondial și în perioada interbelică, în istoriografia românească, o serie de cercetători și istorici de marcă au depus eforturi susținute pentru a interpreta obiectiv istoria Basarabiei sub dominația țaristă, analizând diferite aspecte ale problemei în studii valoroase, culegeri de documente, memorii, articole etc. Problemele ce țin de istoria mai îndepărtată a Basarabiei, apartenența ei la spațiul românesc, românitatea moldovenilor basarabeni, mișcarea națională din ținut în anii 1917-1918, culminată de unirea ei cu patria istorică sunt abordate, în baza documentelor românești și a unei bogate bibliografii rusești și străine de N. Iorga¹⁴, Al. I. Goța¹⁵, Șt. Ciobanu¹⁶, Paul Gore¹⁷, Ioan Pelivan¹⁸, I. Nistor¹⁹, A. Boldur²⁰, P. Cazacu²¹, A. Crihan²², Gh. I. Brătianu²³ ș. a.

Este evident, că reacția istoriografiei sovietice la istoriografia românească a fost negativă, fiind catalogată drept „burgheză”, „cu un pronunțat caracter anti-ruseș și antisovietic”²⁴.

În apărarea drepturilor românești asupra Basarabiei, în perioada interbelică, s-au ridicat oameni politici, diplomați, istorici, precum N. Titulescu, T. Ionescu, I. I. C. Brătianu, Gh. Brătianu, N. Iorga²⁵, A. Boldur²⁶, Șt. Ciobanu²⁷, I. Pelivan ș. a.

¹³ I. Țurcanu, *Istoriografia din Moldova Sovietică între știință și propagandă*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 1994, nr. 3-4, p. 8.

¹⁴ N. Iorga, *Basarabia noastră. Scrisă după 100 de ani de la răpirea ei de către Ruși*. Vălenii de Munte, 1912; Idem, *Istoria relațiilor române. Antologie*. București, Editura Semne, 1995.

¹⁵ Al. I. Goța, *Relațiile românilor cu slavii de răsărit până la 1812*. Chișinău, 1919.

¹⁶ Șt. Ciobanu, *Basarabia. Populația. Istoria. Cultura*. Chișinău, 1992; Idem, *La continuee dans la Bessarabie*. București, 1920. Idem, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*. Chișinău, Editura Enciclopedică „Gheorghe Asachi”, 1992.

¹⁷ P. Gore, *Anexarea Basarabiei*. În: monografia „Basarabia”. Chișinău, 1926.

¹⁸ I. Pelivan, *La Bessarabie sous regim russe (1812-1918)*. Paris, 1919; Idem, *Les Drois des Roumains sur la Bessarabie*. Paris, 1920.

¹⁹ I. Nistor, *Istoria Basarabiei*. Cernăuți, 1923, Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1991.

²⁰ A. Boldur, *La Bessarabie et les relations russo-roumains*, Paris, 1927; Idem, *Statutul internațional al Basarabiei*. Chișinău, 1938; Idem, *Istoria Basarabiei*. București, Editura Victor Frunză, Ed. a II-a, 1992.

²¹ P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru*. Chișinău, 1924.

²² A. Crihan, *Drepturile românilor asupra Basarabiei după unele surse rusești*. Chișinău, 1995. (reeditare).

²³ Gh. I. Brătianu, *Basarabia. Drepturi naționale și istorice*. București, 1995. (reeditare)

²⁴ Ia. S. Grosul, N. A. Mohov, *Istoriceskaia nauka Moldavskoi SSR*. Moskva, Nauka, 1970, p. 35.

²⁵ N. Iorga, *Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei*. București, 1930.

²⁶ A. Boldur, *Relațiile româno-ruse. Chestiunea Basarabiei și dreptul internațional*, București, 1927; Idem, *Bessarabskii vopros*. Chișinău, 1930.

²⁷ Șt. Ciobanu, *Basarabia*. Chișinău, 1926.

În istoriografia românească, de pe poziții diametral opuse istoriografiei sovietice, în spiritul adevărului istoric, în mod obiectiv, problema în cauză a fost abordată imediat după Unire, chiar de înșiși participanții la aceste evenimente. Se remarcă în acest sens lucrările autorilor I. Nistor²⁸, A. Boldur²⁹, P. Cazacu³⁰, D. Bogos³¹.

Un studiu serios asupra mișcării naționale din Basarabia în anii 1917-1918 și asupra condițiilor în care s-a făcut unirea, precum și un număr de 197 de documente se conțin în lucrarea lui Șt. Ciobanu³².

În perioada interbelică, mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918 și problema Unirii și-au găsit reflectare și în alte mărturii memorialistice, lucrări de publicistică, relatări ale unor figuri centrale ale aceluși moment istoric, cum ar fi valoroasele cărți ale lui I. Incuț³³, V. Harea³⁴, Gh. Andronache³⁵, Pan. Halippa și A. Moraru³⁶, E. Holban³⁷, R. Ciofleac³⁸, I. Pelivan³⁹. Tot în această perioadă a fost publicat materialul lui V. V. Tilea, care nu și-a pierdut actualitatea și care tratează problema recunoașterii internaționale a unirii Basarabiei cu România⁴⁰.

În ansamblu, istoriografia românească din perioada interbelică referitoare la procesul de Unire a Basarabiei cu România și recunoașterea ei internațională s-a axat pe două coordonate majore. Primul se referă la Basarabia ca parte integrantă a unității românești-unitate determinată de factori geografici, istorici și etnici și, pe un plan mai larg, la necesitatea unei României întregite, legată de Marea Neagră și de Carpați, de Dunăre, Tisa și Nistru, entitate statală completă privită ca un factor necesar al păcii și ordinii europene postbelice⁴¹.

Al doilea aspect este cel relativ la activitatea neobosită pe care elita politică românească - dincolo de înregimentarea de partid - a desfășurat-o pentru a integra cât mai bine Basarabia în corpul statal românesc. Exista conștiința clară că Basarabia este „intrarea Casei” românești și, de aceea, ea trebuie apărată, prin efort și solidaritate națională, pe de o parte, printr-o temeinică și solidă argumentație asupra drepturilor istorice românești, la nivel internațional, pe de altă parte.

În anii dictaturii comuniste din perioada postbelică, timp de două decenii, conducerea de la București, înregimentată efectiv în blocul sovietic sub aspect

²⁸ I. Nistor, *Istoria Basarabiei*. Chișinău, 1991.

²⁹ A. Boldur, *Istoria Basarabiei*. București, 1992.

³⁰ P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru*. Iași, 1928.

³¹ D. Bogos, *La răspântie. Moldova dintre Prut și Nistru 1917-1918*. Chișinău, 1998.

³² Șt. Ciobanu, *Unirea Basarabiei*. Chișinău, 1993.

³³ I. Incuț, *O revoluție traită*. Chișinău, 1994.

³⁴ V. Harea, *Basarabia pe drumul unirii. Amintiri și comentarii*. București, 1995.

³⁵ Gh. Andronache, *Albumul Basarabiei. În jurul marelui eveniment al Unirii*. Chișinău, 1933.

³⁶ Pan. Halippa, A. Moraru, *Testament pentru urmași*. Chișinău, 1991.

³⁷ E. Holban, *Ostașii moldoveni. Momente istorice 1917-1918*. Chișinău, 1995.

³⁸ R. Ciofleac, *Pe urmele Basarabiei. Note și impresii din revoluția rusească*. Chișinău, 1992.

³⁹ I. Pelivan, *I. Incuț și Conferința de pace de la Paris, (1919-1920)*. În „Patrimoniul”, 1991, nr. 1.

⁴⁰ V. V. Tilea, *Chestiunea Basarabiei*. În vol. Acțiunea diplomatică a României. Sibiu, 1925.

⁴¹ A se vedea: Gh. I. Brătianu, *Origines et formation de l'Unité roumaine*. București, 1943, p. 30.

politic, militar, economic și ideologic, obediență față de Kremlin, n-a contestat apartenența Basarabiei la Uniunea Sovietică. *Politrucul* Mihail Roller și *culturnicii* de genul lui, angajați în procesul de rescriere a istoriei României, au apreciat în termeni favorabili Moscovei, în spiritul directivelor impuse de noile raporturi sovieto-române, evenimentele cruciale din destinul tragic al Basarabiei. Astfel, anexarea țaristă din anul 1812 era calificată drept „eliberare și alipire”, Unirea de la 27 martie 1918, drept „ocuparea de către România burghezo-moșierească”, iar reanexarea sovietică de la 28 iunie 1940, drept „soluționare echitabilă, pașnică a problemei basarabene”⁴².

Acest mod de tratare a fost în vigoare, în linii generale, până la apariția unor divergențe majore între Moscova și București, în 1964. În aceste condiții „dezbaterea istoriografică a istoriei și evoluției teritoriului dintre Prut și Nistru a reprezentat un instrument în cadrul acestui proces”, iar „lovitura” în plan istoriografic a fost dată de publicarea în acel an a lucrării „Note asupra românilor. Manuscrise inedite” aparținând lui K. Marx⁴³.

În condițiile când până la mijlocul anilor '60, regimul comunist de la București n-a contestat apartenența Basarabiei, istoriografia sovietică n-a abordat în mod special problematica anului 1918. În același timp, propaganda comunistă considera că „problema basarabeană” a apărut pe agenda internațională în anul 1918.

O trăsătură caracteristică devine caracterul festivistic al istoriografiei moldovenești și elogierea evenimentelor „cruciale”, de sorginte sovietică, din istoria poporului moldovenesc: cele trei revoluții ruse și instaurarea Puterii Sovietice în Basarabia⁴⁴, „ocuparea” Basarabiei și lupta pentru reunirea cu Patria sovietică⁴⁵.

⁴² M. Roller, *Studii și note științifice privind istoria României*. București, 1956.

⁴³ Vezi: E. Plopeanu, *Ideologia și adevărul istoric în istoriografia românească și moldovenească. Unele considerații*. În: „Analele ANTIM”, Chișinău, 2008, nr. 8, p. 194-195.

⁴⁴ Iu. Ivanov, D. Șemiakov, *Revoluționnoie dvijenie v Moldavii v 1905-1907 gg.*. Kișinev, 1955; I. G. Budak, *Revoluția 1905-1907 godov v Moldavii*. Kișinev, 1955; Iu. G. Ivanov, *Uciastie molodeji v revoluționnom dvijenii v Moldavii (1900-1917)*. Kișinev, 1959; Idem, *Podpolinie tipografii leninskoi „Iskri” v Rossii. 1901-1903 godi*. Kișinev, 1962; *Boriba za pobedu soșialisceskoi revoluții v Moldavii*. Sb. statei. Kișinev, 1957; N. V. Berezniakov, *Boriba trudiașcihsia Bessarabii protiv interventov v 1917-1920 gg.* Kișinev, 1957; M. B. Itkis, I. I. Nemirov, *Boriba krestian Bessarabii za zemliu v 1917 g.* Kișinev, 1957; K. Slutkaia, *Pobeda Oktiabrskoi revoluții i ustanovlenie Sovetskoii vlasti v Moldavii (mart 1917-mart 1918)*. Kișinev, 1962; S. Ia. Afteniuc, A. S. Esaulenco, M. B. Itkis, *Revoluționnoie dvijenie v 1917 godu i ustanovlenie Sovetskoii vlasti v Moldavii*. Kișinev, 1964; *Boriba za vlasti Sovetov Moldavii (mart 1917-mart 1918 g.)*. Sb. dokumentov i materialov. Kișinev, 1957; *Oktiabrskie listovki revoluționnogo podpolia Bessarabii (1920-1935)*. Sb. dokumentov. Kișinev, 1957; G. I. Kotovski, *Dokumenty i materialy k istorii grajdanskoi voini v SSSR*. Kișinev, 1956; I. G. Dikov, *Hronika sobitii v Bessarabii. Mart 1917-ianvari 1918 g.*. Kișinev, 1957; ș.a.

⁴⁵ A. Dolnik, *Basarabia pod vlastiu ruminskih boiar*. Moscva, 1945; V. Malinskii, *Agrarnaia „reforma” 1918-1924 gg. v Bessarabii*. Kișinev, 1949; Ia. M. Kopanskii, I. S. Levit, *Lupta trudititorilor din Basarabia pentru reunirea cu Patria Sovietică (1918-1940)*. Chișinău, 1957; I. M. Bobeico, Ia. M. Kopanskii, *Komsomol Bessarabii v godi revoluționnogo podpolia*. Kișinev, 1958; *Borți revoluționnogo podpolia Moldavii*. Kișinev, 1958; I. Dovgopolii, *Revoluționnii*

Conținutul și caracterul interpretării „problemei basarabene” se vor modifica radical după 1964, an care a reprezentat un moment de cotitură în relațiile sovieto-române sub toate aspectele⁴⁶, când conducerea României a optat pentru un curs deosebit și autonom în politica ei internă și externă și pentru o tot mai redusă dependență de Uniunea Sovietică⁴⁷.

Abordarea tot mai tranșantă de către conducerea românească și, la indicațiile acesteia de către istoricii români, a „problemei Basarabiei”, era calificată de sovietici drept „pretenții teritoriale”.

„Declarația de independență” a conducerii de la București din aprilie 1964, precum și cele câteva lucrări ale clasicilor marxism-leninismului publicate, au avut un impact ireversibil nu numai în rescrierea istoriei în România, dar și asupra relațiilor sovieto-române în general. Cu referință la această evoluție de anvergură, istoricul Gh. E. Cojocaru consemnează următoarele: „Publicarea la sfârșitul anului 1964 a celor două lucrări cu valoare de document ale lui Marx și Engels a avut „o semnificație deosebită, deși se nega, evident, politică”⁴⁸.

În acest context, evenimentele din România, evoluția relațiilor internaționale și repercusiunea acestora asupra situației din RSS Moldovenească a condus la faptul, recunoscut de istoriografia națională, că: „Disputa sovieto-română, alături de alte probleme sensibile, va avea ca dominantă, mai ales în anii '60-'70, chestiunea Basarabiei, care intra în plină competiție”⁴⁹.

Timp de aproape două decenii (1964-1980), campaniile propagandistice și ideologice antiromânești, inițiate de CC al PCUS, au fost dirijate în RSSM de CC al PCM în frunte cu primul secretar, Ivan Ivanovici Bodiul. În calitatea sa de al doilea secretar (1959-1961) și ulterior prim-secretar al CC al PCM, el a promovat o amplă campanie de falsificare a adevărului științific despre limba română și istoria națională⁵⁰.

În așa-zisul „deceniu slăvit”, care a coincis cu perioada de vârf a tensionării relațiilor româno-sovietice, RSS Moldovenească este transformată nu numai într-un poligon pentru cele mai dezastruoase experimente economice, dar și devine un veritabil laborator de elaborare și testare a celor mai primitive teorii și concepții referitoare la istoria „poporului moldovenesc”.

puti Pavla Tkacenko. Kișinev, 1958; L. Mudrik, O. Semenovskii, *Anri Barbuius i Tatarbunarskii profess*. Kișinev, 1958; I. Șimkov, *Godi podpolia*. Kișinev, 1963; *Iz istorii boribî za vlasti Sovietov v Moldavii (1918-1920)*. Kișinev, 1964; *Listovki kommunisticeskogo podpolia Bessarabii. 1918-1940. Sb.dokumentov*. Kișinev, 1960; V. M. Rojko, *Drujba, zakalionnaia v boiah*. Kișinev, 1965; ș.a.

⁴⁶ V. Burlacu, *Impactul relațiilor sovieto-române asupra politicii culturale din RSS Moldovenească*. În: *Tratatul de pace de la București din 1812, 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus*. Coordonator S. Musteață, Ed. Pontos, Chișinău, 2012, p. 295.

⁴⁷ W. P. V. Meurs, *Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă*. Chișinău, Arc, 1996, p. 237.

⁴⁸ Gh. E. Cojocaru, *Confruntarea sovieto-română pe frontul ideologic din RSS Moldovenească (1968-1979)*. *Studii și documente*. Iași, Editura Tipo Moldova, 2011.

⁴⁹ Gh. E. Cojocaru, „*Dezghetușul*” lui Hrușciiov și problema Basarabiei. Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2014, p. 252.

⁵⁰ V. Bahnaru, Gh. Cojocaru, *Partidul și oamenii de litere și arte din RSS Moldovenească (1961-1963)*. *Studiu și documente*. Chișinău, Tipogr. „Bons Offices”, 2013, p. 41.

Astfel, începând cu anul 1965, discursurile pe chestiunile ideologice și politico-educative ale primului secretar de partid din republică, I. I. Bodiul, conțin de fiecare dată în mod obligatoriu și o sinteză a istoriei ținutului și republicii din cele mai vechi timpuri până în prezent⁵¹. Această „scurtă istorie a Moldovei” cu caracter de compendiu se axează, în mod special, pe următoarele coordonate predilectate: premisele și actul progresist al „alipirii” Basarabiei la Rusia, consecințele lui „pozitive”, biruința Puterii Sovietice, „cotropirea mișlească a Basarabiei de către România burghezo-moșierească” și instaurarea unui „regim de ocupație”, „lupta neîncetată a poporului moldovenesc pentru reunirea cu Patria-mamă - Uniunea Sovietică”, „soluționarea echitabilă a problemei basarabene și reunirea poporului moldovenesc într-un stat sovietic socialist”, ajutorul dezinteresat acordat de poporul rus în „toate epocile istorice poporului moldovenesc”.

Intervențiile istoriografice ale liderului comunist de la Chișinău, devenite obligatorii odată cu declanșarea „războiului istoriografic” dintre cele două părți, sunt o replică la acțiunile politice ale conducerii P. C. R. și publicațiile istorice „revizioniste” care apăreau în România. Imixtiunile lui I. Bodiul în știința istorică se intensifică pe măsură ce se amplifică și se aprofundează disensiunile sovieto-române pe multiple probleme și, în primul rând, pe cea a Basarabiei. Putem constata chiar o legătură directă dintre starea relațiilor româno-sovietice și conținutul discursurilor istoriografice ale liderului moldovean. În acest context, tratarea „favorabilă”, a „problemei basarabene”, ca reflectare a disensiunilor sovieto-române, devine una din funcțiile directorii ale istoriografiei sovietice moldovenești.

Totuși, până la sfârșitul anului 1965, Moscova a preferat să nu-și deterioreze relațiile cu România și nu a contractat, la început, acțiunile „calomnioase” ale politicienilor și istoricilor români. Conducerea comunistă din R. S. S. Moldovenească părea să se teamă cel mai mult de naționalismul local și de scrierile exilaților români din Vest⁵².

Pentru început, I. Bodiul recunoaște că „știința noastră nu a studiat cum se cuvine nici perioada ocupației prin violența a Basarabiei. Sub pretextul de „a nu răvăși trecutul”, oamenii de știință nu dezvăluie adânc situația economică, socială și culturală a poporului aflat sub călcâiul cotropitorilor (N.B.!- nu se indică la acel moment cine-s); lupta lui eroică pentru unirea cu Patria-mamă - Uniunea Sovietică”. În consecință, se constată că „lipsurile științei istorice, precum și greșelile din munca politică în rândurile oamenilor muncii sânt folosite de dușmanii noștri ideologici, care caută în fel și chip să denatureze trecutul Basarabiei”⁵³. Într-o informație secretă, adresată CC al PCUS de I. Bodiul, la 18 martie 1966, era explicată, într-un fel atenuant, situația creată: „În interesele relațiilor de bună vecinătate cu România, până nu demult în Moldova erau slab reflectate unele

⁵¹ V. Burlacu, *Impactul relațiilor ...*, p. 298-301.

⁵² Vezi: W. P. V. Meurs, *op. cit.*, p. 280.

⁵³ „Moldova Socialistă”, 5 ianuarie 1966; „Cultura”, 8 ianuarie 1966.

chestiuni ale istoriei poporului moldovenesc. De pildă, se marca insuficient data de 28 iunie, ziua eliberării Basarabiei de sub ocupația români și reunirea cu Patria Sovietică. În 1962, nu s-a marcat una din datele istorice remarcabile-150 de ani de la alipirea Basarabiei la Rusia, se desfășoară în așa mod și alte acțiuni. O atare atitudine față de trecutul istoric al poporului moldovenesc este considerată de opinia publică a republicii ca fiind eronată⁵⁴.

Însă, în condițiile, când disensiunile sovieto-române pe problema Basarabiei erau doar într-o fază incipientă și se spera la o readucere a României pe linie, evenimentele respective sunt apreciate cu precauție, evitându-se referințele directe la România, indiferent de regimul existent. În acest context, în primii doi ani de după 1965, România, nu este nominalizată ca organizatoare și participantă la „agresiune” sub nicio formă. Liderul moldovean s-a reținut în acest răstimp de la accentuarea rolului, presupus negativ, al României în istoria „poporului moldovenesc”. Totuși, de fiecare dată discursurile lui sunt axate pe strădaniile de a demonstra caracterul „illegal” al unirii Basarabiei, care a fost ruptă de la Patria Sovietică. Astfel, pentru început, I. Bodiul se limitează la câteva fraze de ordin general, precum: „Contrar intereselor și voinței noroadelor, imperialiștii din Apus și naționaliștii burgezi locali au rupt Basarabia cu de-a sila de la Patria ei - tânăra Țară a Sovietelor”⁵⁵.

În funcție de modul cum au evoluat relațiile româno-sovietice, retorica conducerii de partid de la Chișinău se modifică, în sensul înăsprii aprecierilor. Disputele româno-sovietice în „problema Basarabiei” se amplifică în anii următori⁵⁶. În acest context, 1967 reprezintă unul din exemplele cele mai concludente ale impactului relațiilor dintre cele două țări, ajunse la punctul lor minim, asupra istoriografiei din R. S. S. M. Pentru URSS, anul 1967 a fost marcat de pregătirile pentru omagierea jubileului de 50 de ani ai revoluției bolșevice, iar pentru conducerea republicii o ocazie ordinară de a „convinge” propriul popor și opinia publică internațională despre „realizările” grandioase înregistrate în anii puterii sovietice.

Deja la 13 februarie 1967, în cadrul Plenarei ordinare a CC al PCM, I. Bodiul a prezentat raportul „Cu privire la pregătirile de semicentenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și sarcinile organizației de partid a republicii”, care, dincolo de spiritul mobilizator, conținea și o interpretare partinică a rolului acestui eveniment „epocal” în destinele „poporului moldovenesc”, expus în mod special într-un amplu compartiment chiar la începutul raportului, intitulat sugestiv: „Unele chestiuni ale mișcării revoluționare din Moldova, lupta oamenilor muncii pentru Puterea Sovietică și apărarea cuceririlor ei”⁵⁷.

⁵⁴ E. Negru, Gh. Negru, „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei. Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1965-1975), vol. 1 (1965-1975). Chișinău, 2013, Doc. 15, p. 125-126.

⁵⁵ „Comunistul Moldovei”, 1965, nr.11.p.11. „Moldova Socialistă”, 23, 24 noiembrie 1965; „Moldova Socialistă”, 5 ianuarie 1966; „Cultura”, 8 ianuarie 1966.

⁵⁶ Vezi: Charles King, *România, Rusia și politica culturală*, Chișinău, 2002, Editura Arc, p. 107.

⁵⁷ V. Burlacu, *Știința istorică în sistemul de propagandă din RSSM (anii 1960-1980). Studiu monografic*. Chișinău, Învățătorul Modern, 2014, p. 90.

Este semnificativ faptul că, pentru prima dată în disputele din anii 1965-1966-1967, în discursurile publice ale lui I. Bodiul și ale altor demnitari din republică, în mod direct se face referință la România regală care ar fi „ocupat” în 1918 Basarabia. Liderul moldovean este preocupat că „acum în Occident s-au ivit noi încercări de a nega faptul ruperii Basarabiei de la Rusia Sovietică, se profilează tendința de a dovedi că acest ținut n-a fost ocupat, dar alipit la România burghezo-moșierească, potrivit cică, voinței poporului”⁵⁸.

La scurt timp după plenara CC al PCM din februarie 1967, în cadrul adunării anuale a Secției științelor sociale a Academiei de Științe a RSSM din 9 martie 1967, se trage semnalul de alarmă: „În România se publică un număr mare de lucrări în care problema națională este abordată într-un asemenea mod cu care noi nu putem fi de acord”⁵⁹. Luând cuvântul cu acest prilej, primul secretar al CC al PCM, I. Bodiul, evidențiază contextul politicii internaționale („acțiunile scizioniste ale conducerii chineze și altor partide comuniste”), semnificația acțiunilor din România și sarcinile ce revin contrapropagandei sovietice. Conform relatărilor lui Ivan Bodiul, „greutățile” și „rămânerea” în urmă a cercetărilor în domeniul științelor sociale din R.S.S.M. au fost determinate de „relațiile speciale care începuseră să se statornicească între țările socialiste”⁶⁰. „Savanții noștri, - explica I. Bodiul, - au mizat pe raporturi normale între Uniunea Sovietică și România. De aceea s-a acordat puțină atenție unor probleme ale trecutului, care au o mare importanță pentru clarificarea relațiilor statului nostru cu România”. În continuare, el constată: „În lume a luat amploare trâncăneala despre Basarabia. Atunci când s-au început aceste discuții, noi eram rău pregătiți pentru a desfășura contrapropaganda”⁶¹. Recunoscând această „lipsă”, în special, la perioada reîntregirii Basarabiei cu România, I. Bodiul specifică: „Toți cunoaștem stângăciile și nesiguranța cercetărilor privitoare la perioada de ocupație a Basarabiei”⁶².

Din aceste considerente, pentru propaganda comunistă, implicit istoriografia sovietică, era prioritar, în timpul în care Basarabia a fost parte componentă a României, să „argumenteze” ilegalitatea actului Unirii din 27 martie 1918. În primul rând, pentru că la momentul „răpirii” ei de „România burghezo-moșierească”, era un teritoriu sovietic, unde biruise revoluția socialistă; Sfatul Țării era un organ contrarevoluționar, nereprezentativ și nu era abilitat să hotărască soarta populației de aici; „ocupanții” au instaurat în ținut un regim „colonial”, „sângeros”; drept răspuns poporul s-a ridicat la luptă împotriva „cotropitorilor” pentru eliberarea acestui teritoriu și reunirea lui cu Țara Sovietelor.

⁵⁸ „Moldova Socialistă”, 16 februarie 1967; „Cultura”, 18 februarie 1967.

⁵⁹ Gh. Negru, *Politica etnolingvistică în R.S.S. Moldovenească*. Editura Prut Internațional. Chișinău, 2000, p. 72.

⁶⁰ I. Popa, L. Popa, *Românii, Basarabia și Transnistria*. București, Fundația Europeană Titulescu, 2009, p. 206-207.

⁶¹ Gh. Negru, *Politica etnolingvistică ...*, p. 73.

⁶² *Ibidem*.

Valoarea politico-propagandistică a ideii privind apartenența Basarabiei la Rusia, anterioare „instaurării puterii sovietice”, și apoi la Uniunea Sovietică, este evidentă. Ea reîntărea pretinsa legitimitate a regimului sovietic de o manieră acceptabilă din punctul de vedere ideologic și era o trimitere la anexarea țaristă din 1812 ca modalitate de eliberare de sub jugul turcesc.

Cu scopul de a legitima menținerea Basarabiei, la început în componența Rusiei Sovietice, iar mai apoi în cadrul URSS, „mitul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie” este transpus în teritoriu prin formula „biruința revoluției socialiste și a puterii sovietice în Moldova”. Biruința „revoluției din Octombrie” pe întregul teritoriu al ținutului, la sfârșitul anului 1917-începutul anului 1918, reprezintă în aprecierea lui I. Bodiul un eveniment epocal, care încununează consecințele „pozitive” ale „alipirii” Basarabiei la Rusia și a condus la emanciparea socială și națională a „poporului moldovenesc”, „o mărturie a înaltei lui conștiințe revoluționare, coeziunii și năzuinței de a merge cu marele popor rus”. „Octombrie a adus libertatea mult așteptată poporului moldovenesc, a pus bazele creării Statului Sovietic național”⁶³.

Este adevărat, că bolșevicii au proclamat dreptul națiunilor din componența Rusiei țariste la autodeterminare, până la despărțire, însă acest drept, cu excepții singulare, n-a fost respectat și n-a fost recunoscut, inclusiv, în cazul românilor basarabeni.

„Naționaliștii moldoveni” devin ținta atacurilor în toate discursurile istoriografice ale lui Bodiul. Ei sunt declarați și etichetați drept „trădători” și „dușmani de moarte ai poporului moldovenesc”, lor li se încredinează toate relele, ațâțarea urii interetnice, tendința de a menține regimul vechi etc. La un moment dat, lupta împotriva „naționaliștilor” și a Sfatului Țării „contrarevoluționar” este considerată drept una din trăsăturile fundamentale ale mișcării revoluționare din ținut din acea perioadă⁶⁴.

Însă, la momentul când liderul de la Chișinău s-a implicat în disputa pe probleme de ordin istoric cu „oponenții” săi burghezi, cu oficialitățile și istoricii din România, în istoriografia sovietică moldovenească deși se „demonstrase” că revoluția bolșevică ar fi biruit în ținut, nu exista o opinie unică la ziua când a fost instaurată Puterea Sovietică⁶⁵.

Astfel, istoricul N. V. Berezneakov afirma că Puterea Sovietică a fost instaurată în Moldova, la 22 noiembrie 1917, pe cale pașnică, atunci când Sovietul

⁶³ „Comunistul Moldovei”, 1965, nr. 11, p. 10; „Moldova Socialistă”, 23, 24 noiembrie 1965; „Moldova Socialistă”, 7 septembrie 1967; „Cultura”, 9 septembrie 1967; I. I. Bodiul, *Octombrie și transformările sociale*. În: „Pravda”, 5 octombrie 1967; „Moldova Socialistă”, 6 octombrie 1967; I. I. Bodiul, *Sub drapelul Marelui Octombrie*. În: „Moldova Socialistă”, 3 noiembrie 1967.

⁶⁴ „Moldova Socialistă”, 16 februarie 1967. „Cultura”, 18 februarie 1967.

⁶⁵ A se vedea mai pe larg: Ia. S. Grosul, N. A. Mohov, *Istoriceskaia nauka Moldavskoi SSR*. Moscova, Editura Nauka, 1970, p. 78-86. A. S. Esaulenco, M. M. Ghițiu, *Pobeda soțialisticeskoi revoliuții v Moldavii v sovetskoj istoriceskoi nauki*. În: *Istoriceskaia nauka Sovetskoj Moldavii*, red. resp. V. I. Țaranov. Chișinău, Editura Știința, 1984, p. 39-50.

muncitorilor și soldaților din Chișinău a adoptat rezoluția despre recunoașterea puterii Sovietului Comisarilor Poporului de la Petrograd. Conform opiniei altor istorici, „revoluția socialistă” a biruit în Moldova la sfârșitul anului 1917-în primele zile ale lunii ianuarie 1918 (după N. A. Mohov - pe cale pașnică, iar după I. G. Dîkov - la 6 ianuarie 1918, în rezultatul luptei armate)⁶⁶. Ulterior, s-a acceptat și s-a generalizat drept dată a instaurării Puteri sovietice la Chișinău - ultimele zile ale lunii decembrie 1917-primele zile ale lunii ianuarie 1918⁶⁷. Din aceste considerente, inițial, în textele lui Bodiul se făcea uz de fraza „la sfârșitul anului 1917-începutul anului 1918”.

De aceea, un subiect arhiimportant în discursurile lui I. Bodiul, care s-a impus în contextul aprofundării disensiunilor sovieto-române pe „problema Basarabiei” a fost nu numai cel „al biruinței și instaurării Puterii Sovietice în Moldova”, dar și când s-a produs acest eveniment. Dincolo de aspectul pur „științific”, care nu valora nimic în virtutea adevărului istoric, stabilirea limitelor cronologice ale acestui eveniment avea, în cazul RSSM, mai întâi de toate, o conotație politico-ideologică. Propaganda comunistă era interesată de regizarea unui astfel de scenariu, conform căruia „cotropirea Basarabiei” de România regală ar fi fost un prim act al „agresiunii”, întreprinse din exterior asupra unui teritoriu al Rusiei Sovietice, unde deja se instaurase puterea „muncitorilor și țăranilor”. Se justifica, astfel, actul „eliberator” din 1940 ca un „triumf al adevărului istoric” și „restabilire a dreptății”. De asemenea, „poporului moldovenesc” i se oferea o „sărbătoare” de sorginte sovietică care trebuia să-l plaseze alături de alte popoare ale Uniunii Sovietice, în primul rând, poporul rus, care au înfăptuit Marele Octombrie⁶⁸.

Discuțiile istoricilor privind data „biruinței Puterii Sovietice” în Moldova au durat mai mult de un deceniu, fără niciun rezultat. Dar cu ocazia sărbătoririi celor 50 de ani ai revoluției bolșevice, conducerea de partid din republică a cerut istoricilor să-și precizeze atitudinea. În consecință, deși nu exista niciun document istoric care ar permite să se tragă atare concluzie, s-a hotărât, că „biruința Puterii Sovietice” ar fi avut loc la 1 ianuarie 1918, stil vechi, sau 14 ianuarie, stil nou, 1918⁶⁹. Acest eveniment a fost legiferat pentru prima dată într-un document de partid. Era un impact al relațiilor sovieto-române, care coincidea cu aniversarea de 50 de ani ai revoluției bolșevice. În Hotărârea CC al PCM „Cu privire la sărbătorirea jubileului de 50 de ani ai instaurării Puterii Sovietice în Moldova”, adoptată la începutul lunii decembrie 1967, se stabilea explicit: „Pe data de 14 ianuarie 1918 (1 ianuarie stil vechi) întreaga putere de stat de pe teritoriul Moldovei a trecut în mâinile Sovietelor. Forțele contrarevoluționare au fost zdrobite și paralizate. Această dată, a intrat în istoria poporului moldovenesc, ca ziua victoriei

⁶⁶ Ia. S. Grosul, N. A. Mohov, *op. cit.*, p. 79-80.

⁶⁷ A. S. Esaulenco, M. M. Ghițiu, *op. cit.*, p. 45-46.

⁶⁸ V. Burlacu, *Impactul relațiilor ...*, p. 301.

⁶⁹ I. Țurcanu, *Istoriografia din Moldova Sovietică între știință și propagandă*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 1994, nr. 3-4, p. 7.

revoluției socialiste în ținut, revoluție care a pus capăt robiei, asupririi, exploatării crunte, ignoranței și lipsei de drepturi, și care a deschis cale largă făuririi unei vieți noi”. Drept urmare, CC al PCM a hotărât: „de a marca la 14 ianuarie 1968 jubileul de 50 de ani ai instaurării Puterii Sovietice în Moldova ca unul dintre cele mai importante evenimente istorice în viața norodului moldovenesc”⁷⁰. Astfel, la sfârșitul anului 1967 - începutul anului 1968, în RSSM, pentru prima dată a fost omagiat pe larg, în mod oficial, un eveniment inventat, de sorginte sovietică și anume: așa-zisa instaurare a puterii sovietice în Moldova, atribuindu-i-se evenimentului respectiv o conotație specială. Proiectul comunist de „sărbătorire” a biruinței puterii sovietice în ținut și campania propagandistică de care este însoțit se înscriu în strategia de deznaționalizare a românilor de la est de Prut.

Această dată a fost oficializată definitiv la 14 ianuarie 1968, când la Chișinău a avut loc o adunare solemnă a reprezentanților organizațiilor de partid, sovietice și obștești din republică, închinată celei de-a 50-a aniversări a „stabilirii/biruinței puterii sovietice în Moldova”. Evenimentul se încadrează în șirul măsurilor consacrate aniversării a 50-a a biruinței revoluției bolșevice și „marșului triumfal al Puterii Sovietice”, precum și contracarării acțiunilor desfășurate de conducerea de la București. În discursul introductiv, I. Bodiul afirmă sus și tare, că în Moldova ar fi biruit revoluția socialistă într-o luptă crâncenă cu contrarevoluția și naționaliștii moldoveni, care tindeau să se mențină la putere, specificând: „Folosind situația revoluționară ce s-a creat în Rusia, măturând din drumul său pe naționaliștii burghezi și pe alți reacționari, muncitorii și țăranii din Moldova, în alianță cu soldații revoluționari, sub conducerea bolșevicilor, au stabilit, la 14 ianuarie 1918, Puterea Sovietică pe întregul teritoriu al ținutului. [...] care a intrat în istorie ca zi a biruinței revoluției socialiste în Moldova”⁷¹.

Relativ la impactul acestui fals asupra istoriografiei sovietice moldovenești, istoricul I. Țurcanu concluzionează: „De atunci încoace, această dată a intrat în mod obligatoriu în toate lucrările istorice referitoare la acest fenomen, inclusiv în studiile considerate pe atunci de sinteză și în manuale. Documentele istorice, în orice caz tot ceea ce pretindea a fi ca atare, au fost selectate și croite după acest calapod”⁷². O atare stabilire a datei era necesară pentru a construi un proiect politic care să justifice pretențiile teritoriale, capabil să contribuie și să legitimeze reîncorporarea Basarabiei în cadrul URSS într-o eventuală perspectivă ca o reinstaurare a puterii sovietice din 1917-1918.

⁷⁰ „Moldova Socialistă”, 3 decembrie 1967; V. Burlacu, *Inventarea mitului „biruinței puterii sovietice în Moldova” în propaganda comunistă de la Chișinău*. În: „Akademos”, Chișinău, 2017, nr. 1, p. 119-120.

⁷¹ „Moldova Socialistă”, 16 ianuarie 1967. V. Burlacu, *op. cit.*, p. 301; V. Burlacu, *Inventarea mitului ...*, p. 119-120.

⁷² I. Țurcanu, *Istoricitatea istoriografiei. Observații asupra scrisului istoric basarabean*. Chișinău, Arc, 2004, p. 72-73.

Argumentarea politico-ideologică și propagandistică a „biruinței revoluției socialiste” și scenariul acestui proces însumează toate elementele obligatorii, clasice pentru desfășurarea lui: premise, conducători, forțe motrice, aliați etc. Astfel, succesul biruinței puterii sovietice în ținut ar fi fost determinat de conducerea din partea partidului bolșevic în frunte cu Lenin, ajutorul și influența din partea proletariatului rus de la Petrograd și Moscova, unde mai întâi a avut loc revoluția și mai apoi s-a extins la periferii, solidaritatea și internaționalismul popoarelor Rusiei, alianța dintre clasa muncitoare ca avangardă și țărănimea săracă, drept aliat principal⁷³.

Necesitatea motivării propagandistice că România regală ar fi ocupat Basarabia rezultă și din faptul, că referindu-se la evenimentele anilor 1917-1918, I. Bodiul în cazul desemnării denumirii teritoriului dintre Nistru și Prut utilizează în exclusivitate toponimul „Moldova”, ceea ce în percepția lui ar fi trebuit să semnifice, că și locuitorii ei sunt moldoveni, deosebiți de poporul român.

O abordare și interpretare aparte, în discursurile lui Bodiul, țin de evenimentele legate de actul Unirii Basarabiei cu România din 27 martie 1918. În acest context, liderul moldovean este preocupat, în primul rând, de contestarea legitimității actului din 27 martie 1918 și denigrarea meritelor Sfatului Țării în realizarea actului Unirii, insinuând: „Acum în Occident s-au ivit noi încercări de a nega faptul ruperii Basarabiei de la Rusia Sovietică, se profilează tendința de a dovedi, că acest ținut n-a fost ocupat, dar alipit la România burghezo-moșierească, potrivit cică, voinței norodului. Pentru confirmare se aduce hotărârea Sfatului Țării. Faptele, realitatea, însă arată, că Sfatul Țării nu exprima și nu putea exprima interesele norodului moldovenesc. Pe lângă aceasta, hotărârea a fost adoptată în condițiile ocupației”⁷⁴.

Astfel, pentru propaganda comunistă, unirea Basarabiei cu România este fără nicio rezervă, o conspirație a acțiunilor „reacționare și agresive” comune din interior și exterior. În acest context, pentru aprecierea actului măreț, realizat de românii basarabeni, sunt utilizați termeni din cei mai duri, precum „răpire”, „ocupare”, „rupere” etc. Discursurile pe acest subiect se construiesc ținându-se cont de următoarele coordonate: cine a realizat-o (Antanta, naționaliștii moldoveni, România regală sau toate aceste forțe în comun); de la cine s-a produs răpirea (de la Rusia sovietică, a unui teritoriu sovietic unde biruise revoluția socialistă); care a fost atitudinea populației, în primul rând, a moldovenilor (evident „ostilă”, caracterizată prin multiple acțiuni și mișcări de amploare împotriva ocupanților, care au lichidat cuceririle revoluționare).

Din acel moment, I. Bodiul nu mai ratează șansa de a-și manifesta în mod deschis, în termenii cei mai duri și negativi, atitudinea sa antiromânească: „De

⁷³ A se vedea: Hotărârea CC al PCM „Cu privire la sărbătorirea jubileului de 50 de ani ai instaurării Puterii Sovietice în Moldova”. În: „Moldova Socialistă”, 3 decembrie 1967; I. I. Bodiul, *Prisoiedinenie Bessarabii k Rosii i istoriceskie sudibi moldavskogo naroda*. În: „Voprosi istorii”, 1972, nr. 8, p. 6.

⁷⁴ „Moldova Socialistă”, 16 februarie 1967; „Cultura”, 18 februarie 1967.

faptul, că nu întregul popor moldovenesc a început după victoria Marelui Octombrie să înfăptuiască transformări socialiste în economie și cultură, sunt inovați cotropitorii străini, care au ocupat Basarabia. La sfârșitul lui decembrie 1917-începutul lui ianuarie 1918 pământul moldovenesc a fost prima victimă a intervenției militare în Țara Sovietelor. România regală, sprijinită de statele imperialiste din Apus și cu ajutorul căpeteniilor organizației contrarevoluționare Sfatul Țării - organ burghez-naționalist - profitând de greutățile tinerei republici, a început să ocupe Basarabia” „contrar voinței oamenilor muncii”⁷⁵.

Din cele enunțate de Bodiul, se desprind mai multe obiective politico-propagandistice. În primul rând, cu scopul de a demonstra „illegalitatea” actului din 27 martie 1918 și a dramatiza mai mult situația, se face uz de noi „argumente” inventate, precum că, Basarabia ar fi fost „primul act de violență” din exterior și „prima victimă”, ruptă de imperialismul mondial de la tânăra republică a sovietelor, accentuând astfel, o dată în plus apartenența acestui ținut la Rusia Sovietică. În al doilea rând, că „raptul Basarabiei” a fost un act conjugat al contrarevoluției interne și externe, și s-a bazat pe acțiunile naționaliștilor burghezi moldoveni, altor elemente reacționare locale, intervenția armatei române, care ar fi beneficiat de susținerea și concursul imperialiștilor Antantei. De asemenea, autoritatea Sfatului Țării, unicul organ politic reprezentativ, ales în mod democratic și recunoscut de toate organizațiile social-politice din ținut, exprimând astfel voința majorității societății basarabene, este pusă la îndoială și contestată. Acest organ este apreciat în termeni cât se poate de negativi, că ar fi fost „illegal”, „nereprezentativ”, „reacționar”, „burghez-naționalist” și, în consecință, nu era abilitat să voteze Unirea Basarabiei cu România.

Conform aceluiași concept, că Basarabia ar fi fost „răpită” și unirea s-a produs contrar voinței poporului, este inventat și mitul despre „lupta poporului moldovenesc pentru apărarea cuceririlor revoluției socialiste și împotriva ocupanților”. În acest context, este regizat un vast scenariu: „Îndată ce cotropitorii au pășit pe pământul nostru, ei s-au lovit de rezistența puternică a poporului moldovenesc și fraților lui - ruși, ucraineni, găgăuzi, bulgari, evrei, care în lupte sângeroase apărau cuceririle Puterii Sovietice, dreptul lor la libertate și independență. Prin întregul ținut a trecut un val de indignare și proteste ale poporului”. Așa cum încearcă să arate, în continuare I. Bodiul, acțiuni de protest și solidaritate ar fi avut loc nu numai în ținut, dar și în rândurile popoarelor tinerei republici sovietice: „Toate popoarele tinerei Țări Sovietice au primit cu mânie și indignare știrea despre invazia mișelească a României boierilor în Basarabia”⁷⁶.

⁷⁵ „Moldova Socialistă”, 16 februarie 1967; „Cultura”, 18 februarie 1967; A se vedea și: „Moldova Socialistă”, 7 septembrie 1967; „Cultura”, 9 septembrie 1967; „Pravda”, 6 octombrie 1967; „Moldova Socialistă”, 6 octombrie 1967; „Moldova Socialistă”, 3 noiembrie 1967; „Moldova Socialistă”, 3 decembrie 1967; „Pravda”, 28 iunie 1970; „Moldova Socialistă”, 30 iunie 1970; I. I. Bodiul, *Prisoiedinenie Bessarabii k Rosii i istoriceskie sudibi moldavskogo naroda*. În: „Voprosi istorii”, 1972, nr. 8, p. 6.

⁷⁶ Vezi: „Moldova Socialistă”, 16 februarie 1967; „Cultura”, 18 februarie 1967.

„Lupta împotriva ocupanților” este un element obligatoriu și în celelalte rapoarte ale lui I. Bodiul⁷⁷.

Prin astfel de falsuri sau informații rupte din context, fără a se preciza, de exemplu, că sovietele erau dominate, în exclusivitate, de elemente alogene, că populația ținutului devenise ținta și prada propagandei bolșevice, se anticipa și se justifica în acest mod reanexarea Basarabiei de către URSS în 1940, prin depășirea slăbiciunii temporare a Rusiei Sovietice din 1918 și „misiunea” istorică de a restabili puterea sovietică în ținutul ocupat.

După ce este „demonstrată” „ocuparea” ilegală a Basarabiei, I. Bodiul se preocupă și depune eforturi pentru a caracteriza regimul politic instaurat în acest ținut. În contextul aprofundării disensiunilor sovieto-române, pentru a contracara atracția pe care o Românie independentă, orientată spre Occident, în tentativa de a se distanța de URSS, o putea exercita asupra populației băștinașe din R. S. S. Moldovenească, în discursurile bodiuliste se propagă imaginea unei Românie, care în trecut ar fi exercitat o influență negativă, îndreptată împotriva identității moldovenești. Toate acestea aveau ca scop să cultive și să încurajeze animozitatea moldovenilor față de România. Astfel, perioada, „ocupației” Basarabiei (1918-1940), denunțarea regimului instaurat în ținut, lupta neîncetată a oamenilor muncii împotriva administrației românești au format un constant și privilegiat obiect.

Anume acestei perioade, din considerente politico-ideologice, îi este rezervată un spațiu exclusiv. În toate aprecierile din rapoartele primului secretar, ca și în istoriografia sovietică: „Din start a fost respinsă orice idee de progres în domeniul social-politic, economic și cultural în această perioadă [...]. Istoricii implicați în asemenea scrieri declarau, în ciuda realităților istorice din Basarabia interbelică, că „ocupația” românească a privat „oamenii muncii” de dreptul la libera exprimare, a suprimat libertatea presei, întrunirilor și dreptul la asociere. Urmărind aceleași scopuri de intoxicare ideologică și de spălare a memoriei, se insistă asupra caracterului reacționar și abuziv al administrației române”⁷⁸.

Studiile obiective, întregite asupra istoriei ținutului în perioada dintre cele două războaie mondiale, stabilirea interdependenței dintre nesoluționarea internațională a problemei Basarabiei (neratificarea de către Japonia a Tratatului de la Paris din 28 octombrie 1920) și statutul ei intern în cadrul României întregite, evidențiază faptul, că „specificul” politicii promovată de București, au constituit subiecte speculate de propaganda sovietică în perioada inter și postbelică⁷⁹.

⁷⁷ „Pravda”, 5 octombrie 1967; „Moldova Socialistă”, 6 octombrie 1967; „Moldova Socialistă”, 3 noiembrie 1967; „Pravda”, 28 iunie 1970. „Moldova Socialistă”, 30 iunie 1970; I. I. Bodiul, *Prisoedinenie Bessarabii*, op. cit., p. 6.

⁷⁸ D. Dragnev, P. Parasca, *Cum a fost inventat „punctul de vedere al istoriografiei sovietice” asupra istoriei noastre naționale*. În: „Destin Românesc”, 2010, nr. 3-4, p. 166.

⁷⁹ Vezi: O. Țăcu, *Basarabia în cadrul României întregite-consecințele unei incertitudini de politică externă*. În: „Analele ANTIM”, Anuar Istoric. Chișinău, Editura Pontos, 2004, nr. 5, p. 70-72.

Mitul ocupării românești a Basarabiei, demonizarea jandarmului român și a administrației românești aveau ca obiectiv falsificarea semnificației unirii Basarabiei cu România în 1918, cultivarea urii față de poporul român și tot ce este românesc. Or, așa cum se demonstrează din perspectivă, aceste diversiuni ideologice vor avea un impact negativ de lungă durată asupra conștiinței românilor din stânga Prutului: „generând adevărate stereotipuri sau mituri care au influențat, manipulat și alterat mentalitatea mai multor generații de basarabeni și transnistreni, indiferent de originea etnică, cu inflexiuni și reverberații până în zilele noastre”⁸⁰.

Ca urmare a reapariției pe agenda relațiilor bilaterale a „problemei basarabene”, se intensifică activitatea politico-ideologică în RSS Moldovenească. Ea este susținută intens prin abordarea istoriografică dintr-o perspectivă nouă a procesului de rescieri și falsificare a întregii istorii a „poporului moldovenesc”. Propaganda istorică este pusă ca niciodată în slujirea intereselor oficiale de combatere a românismului și de educare a populației republicii în spiritul patriotismului sovietic și internaționalismului proletar, a prieteniei popoarelor URSS⁸¹.

Imediat, pe urmele documentelor de partid, ale indicațiilor primului secretar, întreaga activitate ideologică și politico-culturală a făcut din istorie principalul element al propagandei sale. Istoria invadează presa, programele tele-radio, sălile de teatru, studiourile de film, librăriile, galeriile de artă, se editează articole și monografii, ce abordează o tematică specială, dictată de obiectivele impuse de deciziile adoptate. Mai mult, istoria devine unul din avanposturile combaterii ideologiei burgheze, în general, și a istoriografiei naționale din România, în special.

În rezoluția Prezidiului CC al PCM din 13 decembrie 1965 „Cu privire la pregătirea măsurilor în vederea intensificării educației internaționaliste a oamenilor muncii din republică”, adoptată în contextul discuțiilor incendiare de la ultimul congres al scriitorilor din RSSM, se preconiza o „îmbunătățire radicală” a lucrului politic în rândul intelectualilor și studenților, predării științelor sociale în ciclul preuniversitar și universitar, predării „istoriei Moldovei” în școlile de cultură generală și universități, a studierii și propagării „trecutului istoric al poporului moldovenesc, a mișcării revoluționare în ținutul nostru”. Toate aceste prevederi ale hotărârii au fost determinate de influența exercitată de România, prin intermediul presei, literaturii, radioului și televiziunii, asupra RSSM și urmăreau, direct sau indirect, contracararea acestei influențe”⁸², precum și de faptul că „mulți oameni ai muncii din RSS Moldovenească nu cunosc trecutul istoric al republicii și în mijlocul unei anumite părți a populației persistă informații greșite despre trecutul Basarabiei”⁸³.

⁸⁰ I. Popa, L. Popa, *Românii, Basarabia și Transnistria*. București, Editura Fundația Europeană Titulescu, 2009, p. 191.

⁸¹ V. Burlacu, *Știința istorică în sistemul de propagandă din RSSM (anii 1960-1980) ...*, p. 96.

⁸² E. Negru, *Congresul III al Uniunii Scriitorilor din RSSM și campania autorităților împotriva intelectualilor (II)*. În: „Destin Românesc”, 2011, nr. 3 (73), p. 48.

⁸³ E. Negru, Gh. Negru, „Cursul deosebit” ..., *Doc.* 5, p. 74.

De acum înainte, o preocupare prioritară permanentă a structurilor ideologice a devenit stabilirea direcțiilor principale în utilizarea istoriei ca instrument de îndoctrinare a societății prin diverse mijloace de propagandă și agitație, iar a instituțiilor abilitate cu scrierea istoriei și intensificarea educării internaționale. Cu același prilej, I. Bodiul trasează o serie de sarcini în fața întregului aparat propagandistic, subliniind importanța excepțională a activității ideologice în condițiile specifice ale republicii: „În această muncă cadrele ideologice trebuie să folosească mai larg istoria ținutului lor, bogată în pilde grăitoare, ce ilustrează legăturile seculare frățești dintre norodul moldovenesc, popoarele rus, ucrainean și alte popoare”⁸⁴.

Pornind de la constatarea că „din păcate, mulți locuitori ai Moldovei nu cunosc sau nu au o idee destul de clară despre legăturile seculare dintre popoarele moldovenesc, rus, ucrainean și alte popoare, [...] despre cele mai importante evenimente istorice din viața și lupta revoluționară a oamenilor muncii din Moldova, mai ales în perioada Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și instaurării Puterii Sovietice...”⁸⁵, aduce o serie de reproșuri istoricilor din republică. În aprecierea lui, neajunsurile „se explică într-o anumită măsură prin faptul, că știința noastră istorică dezvăluie slab însemnătatea progresistă a unirii Basarabiei cu Rusia, nu desfășoară suficient munca de cercetare în vederea studierii luptei revoluționare a poporului moldovenesc”.

În cadrul adunării activului republican de partid, din 22 decembrie 1965, I. Bodiul a făcut un apel explicit către savanții din republică pentru cercetarea multilaterală a istoriei poporului moldovenesc, trasând sarcini concrete: „trebuie acordată o deosebită atenție cercetării și propagării mișcării revoluționare, activității desfășurate de mișcarea comunistă ilegală, instaurării Puterii Sovietice în ținutul nostru. Trebuie dezvăluită însemnătatea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în destinele istorice ale poporului moldovenesc”⁸⁶.

Astfel, discursurile lui Bodiul, pe de o parte, aprofundează schematismul ideologic, pe de altă parte, restrânge tematica cercetărilor istorice. Istoria este privită din perspectivă patriotardă și internaționalistă, cu exagerări ale unor evenimente și aspecte predilecte. În consecință, are loc exacerbara problemelor „luptei de clasă și mișcării revoluționare”, „prieteniei popoarelor”, „rolului partidului comunist”.

În cadrul ședinței Prezidiului CC al PCM din 1 februarie 1966, care a examinat chestiunea „Despre măsurile CC al PCM privind propaganda și sărbătorirea datelor și evenimentelor marcante din istoria poporului moldovenesc”, s-a constatat că „organizațiile de partid, comsomoliste și sindicale, sovietele de deputați ai oamenilor muncii, presa, radioul și televiziunea nu acordă suficientă atenție propagandei și sărbătoririi datelor și evenimentelor istorice care au jucat un rol

⁸⁴ *Ibidem.*

⁸⁵ *Ibidem.*

⁸⁶ „Moldova Socialistă”, 5 ianuarie 1966; „Cultura”, 8 ianuarie 1966.

semnificativ în consolidarea prieteniei cu marele popor rus, ucrainean și alte popoare ale țării noastre, în mișcarea revoluționară pentru instaurarea puterii sovietice...”. De asemenea, istoricilor din republică li se aduceau reproșuri precum că „studiază puțin și nu propagă îndeajuns un șir de chestiuni importante ale istoriei Moldovei legate de mișcarea revoluționară în ținut, de situația economică și socială a poporului în timpul ocupației române a Basarabiei, a luptei eroice pentru reunirea cu Patria – Uniunea Sovietică”⁸⁷.

Într-un raport secret din 1 iulie 1966, trecând în revistă lucrările apărute în România referitoare la istoria Basarabiei, ca parte a istoriei poporului român, Bodiul trasa obiectivele și conținuturile activității propagandistice, care urma a fi realizată. O atenție deosebită urma să fie acordată pregătirii unor „lucrări fundamentale despre lupta pe care oamenii muncii din Moldova au dus-o în frunte cu bolșevicii pentru instaurarea Puterii Sovietice în ținut și pentru apărarea cuceririlor ei, pentru izgonirea ocupanților și eliberarea Basarabiei, despre curajul și eroismul organizației comuniste ilegale basarabene”⁸⁸.

Cerințele și indicațiile primului secretar se materializează în acțiuni concrete. În anul 1966, organele de partid de la Moscova au formulat o directivă privind elaborarea unor aspecte ale raporturilor sovieto-române, interpretarea lor fiind pusă pe seama Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei. Într-o notă informativă, adresată CC al PCUS de D. Cornovan, secretarul CC al PCM, la 24 februarie 1967, se făcea bilanțul primelor realizări în corespundere cu Hotărârea CC al PCUS din 15 septembrie 1966 „Despre studierea și interpretarea pe viitor a problemelor referitoare la istoria relațiilor româno-sovietice”⁸⁹.

Astfel, în laboratoarele secției de agitație și propagandă ale CC al PCUS se elaborau și se impuneau anumite stereotipuri în domeniul trecutului istoric al „poporului moldovenesc”, iar eforturile istoricilor din republică trebuiau să se reducă la „argumentarea” și dezvoltarea acestor teze. De asemenea, se trasau sarcinile stringente pentru toți actorii frontului ideologic.

În Cadrul Plenarei CC al PCM din februarie 1967, pornind de la „împrejurările defăimării ce se intensifică a trecutului și prezentului poporului moldovenesc, oamenii de știință sînt datori să demaște cu mai multă hotărâre pe vechii și pe noii (evident, români. – n.n.) „specialiști ” în problemele Basarabiei...”. Obiectivele vizau: „o adâncă reflectare a problemelor adevăratei istorii a poporului moldovenesc”, a „eroicei lui lupte duse pentru libertate socială și națională, a sfintei prietenii cu poporul rus, cu poporul ucrainean”, pregătirea cât mai curând a unor „lucrări fundamentale despre lupta, pe care oamenii muncii din Moldova au dus-o în frunte cu bolșevicii pentru instaurarea puterii sovietice în ținut și pentru apărarea cuceririlor ei, pentru izgonirea ocupanților și eliberarea Basa-

⁸⁷ E. Negru, Gh. Negru, „Cursul deosebit” ..., Doc.12, p. 114.

⁸⁸ Gh. Negru, *Campania împotriva României* ..., p. 144.

⁸⁹ E. Negru, Gh. Negru, „Cursul deosebit” ..., Doc. 29, p. 162.

rabiei, despre curajul și eroismul organizației comuniste ilegale basarabene⁹⁰.

Prezent la adunarea anuală a AȘ a RSSM, din 9 martie 1967, Bodiul constata că „acțiunile scizioniste ale conducerii chineze și ale altor partide comuniste a pus în fața savanților o serie de probleme importante”⁹¹. Tezele lansate de el și-au găsit reflectare în hotărârea Biroului CC al PCM, din 18 martie 1967, intitulată „Despre acțiunile CC al PCM privind studierea și interpretarea în continuare a problemelor istoriei RSS Moldovenești și a relațiilor sovieto-române”⁹².

În hotărâre, savanților-istorici de la Universitatea de Stat și de la Academia de Științe a Moldovei li s-a cerut să scrie și să publice într-un termen scurt peste 30 de lucrări, monografii, articole consacrate temelor ce constituiau „nodul gordian”, în disputele bilaterale, precum „eliberarea Basarabiei” în 1812 și 1940, „biruința Puterii Sovietice”, „ocuparea și asuprirea românească a Basarabiei în 1918-1940”. De asemenea se cerea și îmbunătățirea predării istoriei URSS și RSSM în toate treptele învățământului, în scopuri ideologico-propagandistice⁹³.

În succesiunea așa-ziselor „documente de partid” și „indicații” cu impact în sfera istoriei, întocmite de cele mai înalte foruri ale partidului, se înscrie și Hotărârea Biroului CC al PCM din 22 august 1967 despre aprobarea măsurilor „privind intensificarea propagandei și studierii pe viitor a problemelor istoriei Moldovei, națiunii moldovenești și organizării de stat, relațiilor seculare de prietenie ale poporului moldovenesc cu poporul rus și cu alte popoare ale URSS, internaționalismului proletar și patriotismului sovietic”⁹⁴.

În planul de măsuri pe anul 1968 al AȘ a RSSM „pentru îmbunătățirea lucrului ideologic”, s-a cerut publicarea la editura „Știința” a URSS a unor lucrări care vizau problematica relațiilor sovieto-române și combaterea „falsificatorilor istoriei”, precum: B. M. Kolker, I. A. Levit „Relațiile romano-sovietice între cele două războaie mondiale”; Ia. M. Kopanski „Relațiile sovieto-române între 1928-1934”; A. S. Esaulenco „Rolul trădător al Sfatului Țării” s.a.⁹⁵.

Alarma dată de CC al PCM, în documentele expediate periodic CC al PCUS privind „pericolul românesc”, a avut efectul scontat. La 6 mai 1968, Biroul CC al PCUS a adoptat, la insistența lui I. Bodiul, hotărârea „Cu privire la măsurile de ajutorare a RSS Moldovenești în ameliorarea muncii ideologice”, dublată la 9 iunie 1968 și de decizia „strict secretă” a Biroului CC al PCM „Despre măsurile privind îndeplinirea hotărârii CC al PCUS „Cu privire la măsurile de ajutorare a RSS Moldovenești în ameliorarea muncii ideologice”⁹⁶.

⁹⁰ „Moldova Socialistă”, 16 februarie 1967; „Cultura”, 18 februarie 1967; V. Burlacu, *Știința istorică în sistemul de propagandă ...*, p. 91.

⁹¹ E. Negru, Gh. Negru, „Cursul deosebit” ..., *Doc.* 29, p. 162.

⁹² Gh. Negru, *Crearea conceptului „națiunii burgheze” și „socialiste moldovenești” în istoriografia sovietică*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 1998, nr. 1-2, p. 72-73.

⁹³ V. Burlacu, *op. cit.*, p. 93; Gh. Negru, „Crearea conceptului” ..., p. 72-73.

⁹⁴ E. Negru, Gh. Negru, „Cursul deosebit” ..., *Doc.* 36, p. 174.

⁹⁵ AOSP a R. M., F51, inv. 29, d. 117, f. 26.

⁹⁶ Gh. Negru, *Campania împotriva României ...*, p. 142.

Instituțiile care trebuiau să promoveze direct sau indirect „adevărul” despre trecutul istoric al Moldovei, Academia de Științe a URSS și editura „Știința”, au fost obligate să acorde ajutorul necesar instituțiilor științifice, din republică în vederea pregătirii și editării lucrărilor „care tratează științific de pe poziții corecte chestiunile ce vizează istoria Moldovei, dezvoltarea națiunii, limbii și culturii moldovenești, relațiile sovieto-române, supuse în România unei reconsiderări”, considerate, tendențioase⁹⁷.

Trasarea sarcinilor pentru știința istorică continuă să reprezinte o preocupare constantă a organelor de partid și obiectul dezbaterilor în contextul amplificării și aprofundării disensiunilor sovieto-române pe probleme de ordin istoric.

Un exemplu concludent, în implicarea politicului în procesul de scriere a istoriei, o constituie hotărârea CC al PCUS, din 5 noiembrie 1970, „Cu privire la măsurile de ameliorare a muncii ideologice în rândul populației RSS Moldovenești și a regiunii Cernăuți a RSSU”, în care s-a dispus ca „Academia de Științe a URSS, Institutul de Marxism-Leninism de pe lângă CC al PCUS, revistele „Probleme de istorie”, „Istoria nouă și modernă”, „Probleme de istorie ale PCUS” și „Viața internațională” să extindă publicarea articolelor și studiilor cu privire la rolul Kominternului în istoria mișcării comuniste și muncitorești și în istoria relațiilor ruso-române și sovieto-române, politica cercurilor conducătoare ale României în perioada antebelică, alte aspecte supuse unor reevaluări tendențioase în istoriografia română”⁹⁸.

Pentru realizarea acestei decizii, Biroul CC al PCM, în hotărârea adoptată la 16 noiembrie 1970, a obligat Prezidiul AȘ a RSSM să prezinte propuneri, coordonate cu institutele respective ale AȘ a URSS⁹⁹. În „Măsurile” adoptate cu această ocazie se preconiza și organizarea unei sesiuni științifice în cadrul căreia să se discute despre succesele Moldovei Sovietice și despre critica la adresa falsificatorilor burghezi¹⁰⁰, publicarea în revistele și ziarele republicane și unionale a unor articole și materiale „care să demaște activitatea antipopulară a ideologilor și oamenilor politici burghezi din trecutul Moldovei și României, cărora propaganda străină le face pe larg reclamă” și „cu privire la atrocitățile și la alte acțiuni comise de către ocupanți în Basarabia, în anii 1918-1940 și pe teritoriul RSS Moldovenești și în alte regiuni ale țării, în anii 1941-1944”¹⁰¹.

În cadrul ședinței Biroului CC al PCM din 12 ianuarie 1976 a fost examinată și aprobată drept directivă Hotărârea CC al PCUS din 15 octombrie 1975 „Cu privire la măsurile suplimentare în domeniul muncii ideologice în legătură cu intensificarea propagandei naționaliste române care lezează interesele URSS”. În decizia adoptată, frontului istoric din republică îi revenea sarcina „să elaboreze și

⁹⁷ E. Negru, Gh. Negru, „Cursul deosebit” ..., *Doc 48*, p. 263.

⁹⁸ *Ibidem*, *Doc. 100*, p. 419.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 420.

¹⁰⁰ *Ibidem*, *Doc. 101*, p. 426-427.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 431.

să publice un șir de monografii, culegeri de articole și documente privind chestiunile legate de istoria Moldovei și a României, de relațiile ruso-române, sovieto-române și moldo-române¹⁰², tratate „incorect” în istoriografia românească¹⁰³. În acest context, urmau a fi elaborate și editate în anii 1976-1980 peste 40 de lucrări privind problemele de formării și dezvoltării națiunii și statalității moldovenești, relațiile ruso-române, sovieto-române și moldo-române¹⁰⁴.

În consecință, majoritatea absolută a istoricilor moldoveni, aserviți regimului comunist, vor fi înregimentați în procesul de implementare a politicii oficiale în domeniul istoriei. Cele mai multe dintre tendințele evoluției istoriografiei sovietice moldovenești din anii '70-'80 își au originile în schițele, rapoartele, discursurile zise „programatice” cu caracter istoriografic ale lui Ivan Bodiul. Antiromânismul devine o politică de stat și o obsesie a majorității lucrărilor istoricilor moldoveni. Din acel moment, un element esențial în activitatea ideologico-propagandistică a PCM, cu precădere în domeniul istoriei, îl constituie promovarea moldovenismului și exaltarea „slavismului” în contrast cu ideile românismului.

Istoria devine selectivă, iar istoricii pot să scrie doar pe o anumită tematică. Savanții trebuie doar să „găsească” documente pentru argumentarea „indicațiilor” clasei politice conducătoare. Adepții fostei istoriografii sovietice moldovenești își vedeau misiunea și comanda socială în falsificarea deliberată a anexării în 1812 a Basarabiei de către Rusia, nerecunoașterea actului Unirii din 27 martie 1918, justificarea pretențiilor ruso/ucrainene-sovietice asupra Basarabiei din perioada interbelică și a celor două anexări din 1940 și 1944.

În numeroase articole, monografii, lucrări de sinteză, culegeri de documente publicate la comandă, prin selectarea atentă a documentelor și evenimentelor convenabile, rupte din context, manipularea faptului istoric reprezintă o necesitate ideologică primordială. Au fost depuse eforturi susținute pentru a ilustra procesul de creare și activitate a Sovietelor de deputați ai muncitorilor, soldaților și țăranilor, constituite în mare parte din alogeni, bolșevizarea acestora, realizarea în viață a Decretului leninist despre pământ, lupta oamenilor din ținut pentru biruința revoluției socialiste și instaurarea Puterii Sovietice, caracterul și orientarea „revoluționar-democratică” a mișcării de eliberare națională din ținut în anii 1917-1918 ș. a.¹⁰⁵.

¹⁰² AOSP a RM, F. 51, inv. 39, d. 16, f. 2.

¹⁰³ *Ibidem*, f. 26-28.

¹⁰⁴ *Ibidem*, f. 33-36.

¹⁰⁵ A. S. Esaulenco, *Soțialisticescaia revoluția v Moldavii i politiceskii krah burjuaznogo naționalizma (1917-1918)*. Chișinev, 1977; *Pobeda Sovetskoj vlasti v Moldavii*. Moscva, 1978; Biruința Puterii Sovietice în Moldova. Chișinău, 1979; *Ustanovlenie Sovetskoj vlasti v naționalinîh raionah Rossii. Analiz sovetskoiu istoriografii i kritika burjuaznoi literaturi*. Chișinev, 1979; M. B. Itkis, *Krestianscoie dvijenie v Moldavii v 1917 godu i pretvorenie v jzni leninscogo Decreta o zemle*. Chișinev, 1970; A. M. Lisețkii, *Bolșeviki vo glave massovîh stacek (mart-okteabri 1917 g.)*. Chișinev, 1974; *Bolșeviki Moldavii i Rumânskogo fronta v boribe za vlasti Sovetov (mart 1917-ianvari 1918 g.)*. Sb. dokumentov i materialov. Chișinev, 1967; *Letopisi vajneîșih sobitii istorii Kommunisticeskoj*

O abordare și interpretare aparte, în istoriografia sovietică moldovenească, țin de evenimentele legate de actul Unirii Basarabiei cu România din 27 martie 1918, care este fără nicio rezervă, o conspirație a acțiunilor „reacționare și agresive” comune din interior și exterior. În primul rând, autoritatea Sfatului Țării, unicul organ politic reprezentativ, ales în mod democratic și recunoscut de toate organizațiile social-politice din ținut, exprimând astfel voința majorității societății basarabene, este pusă la îndoială, contestată și denigrată. Acest organ este apreciat în termeni exclusiv negativi, de genul, că ar fi fost „ilegal”, „nerepresentativ”, „reacționar”, „burghez-naționalist”, „trădător”, „antipopular” și, în consecință, nu era abilitat să voteze Unirea Basarabiei cu România¹⁰⁶. Conform istoriografiei sovietice, Sfatul Țării n-ar fi exercitat nicio putere, nicio autoritate, și că, de fapt, sovietele ar fi deținut puterea reală în Basarabia.

Pornind de la acest concept, Basarabia ar fi fost „răpită” și unirea s-ar fi produs contrar voinței poporului, iar acapararea mișcească a ținutului de către România burghezo-moșierească a fost începutul și primul act al intervenției imperialismului mondial asupra Republicii Sovietelor.

Evident, perioada cea mai falsificată în istoriografia sovietică a constituit-o cea a întregirii neamului românesc. „Cotropirea mișcească” a Basarabiei de către „România burghezo-moșierească”, denunțarea și blamarea regimului instaurat în ținut, caracterizat în terminologia specifică stilului bolșevic drept „militar-politienesc”, „de ocupație”, „lupta neîncetată a oamenilor muncii împotriva administrației românești” pentru reunirea cu Patria-mamă - Uniunea Sovietică, soluționarea „echitabilă a problemei basarabene și reunirea poporului moldovenesc într-un stat sovietic socialist”, au format un constant și privilegiat obiect. Anume acestei perioade, din considerente politico-ideologice, îi este rezervată un spațiu exclusiv.

O simplă trecere în revistă doar a titlurilor lucrărilor publicate ale unor istorici din RSS Moldovenească denotă caracterul tendențios al interpretării evenimentelor și proceselor analizate, predilecția pentru subiectele politico-ideologice ale istoriei Basarabiei interbelice—S. K. Brîseakin și M. C. Sîtnic¹⁰⁷, Ia. M. Kopan-

partii Moldavii. Kișinev, 1976; *Za vlasti Sovetov! Hronika revoliuționnîh sobîtii v Moldavii. Mart 1917-ianvari 1918 g.* Kișinev, 1969; *Za vlasti Sovetskuiu. Sb. dokumentov i materialov*. Kișinev, 1970; *Pentru Puterea Sovietelor! Cronica evenimentelor revoluționare în Moldova. Martie 1917-ianuarie 1918*. Chișinău, 1979; E. M. Danu (Istrati), *Demokraticeskoie dvijenje za mir na Rumânscom fronte v 1917 godu*. Kișinev, 1973; M. Ghițiu, *Deiatelinsti soldatskih Sovetov i komitetov na Rumânscom fronte i v Moldavii v 1917 g.* Kișinev, 1983.

¹⁰⁶ D. I. Antoniuk, S. Ia. Afteniuk, A. S. Esaulenko, M. B. Itkis, *Predateliskaia roli „Sfatul Țării”*. Kișinev, 1969; A. S. Esaulenko, *Soțialisticeskaia revoliuția v Moldavii i politiceskii krah burjuaznogo naționalizma*. Kișinev, 1977; D. I. Antoniuk, S. Ia. Afteniuk, A. S. Esaulenko, „Sfatul Țării”-organ antipopular. Chișinău, 1984; D. I. Antoniuk, S. Ia. Afteniuk, A. S. Esaulenko, A. A. Zavtur, N. D. Roitman, D. E. Șemiakov, *Pobeda Sovetskoi vlasti v Moldavii*. Moskva, 1978.

¹⁰⁷ S. K. Brîseakin, M. C. Sîtnic, *Triumful adevărului istoric*. Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1970.

ski (conducătorul colectivului de autori)¹⁰⁸, K. Drachenberg¹⁰⁹, U. G. Murzac¹¹⁰ ș. a. Se recurge la arsenalul kominternist, care este nu doar preluat, ci și, bineînțeles, dezvoltat. Ele abundă în expresii de genul „luptă revoluționară pentru eliberare națională și socială”, „răscoale”, „processe judiciare”, „solidaritate proletară”, „cotropirea Basarabiei Sovietice de România regală”, „Basarabia sub jugul ocupanților”, „restabilirea dreptății istorice”, „colonie”, „Sfatul Țării trădător”, „nelegiuirile ocupanților”, „regim al cruntei asuprii sociale, naționale și politice”, „rezolvarea pașnică a problemei basarabene”, „înflorirea Moldovei în familia frățescă a poarelor URSS”.

O caracteristică a modului de viață din ținut, conform descrierilor inventate era sărăcia, degradarea economică, demografică și culturală, lipsa drepturilor politice elementare, promovarea unei politici șoviniste de mare națiune de asimilare a moldovenilor și românizare a minorităților naționale, etc.¹¹¹.

Prin denaturarea realităților, prezentarea tendențioasă a surselor istorice, din care sunt selectate doar pasajele convenabile se recurge la falsificarea crasă, total grosolană a adevărului despre întregirea neamului. Este denunțat nu numai regimul instaurat în ținut, dar și dezvoltat mitul despre „lupta de clasă neîncetată” a oamenilor muncii din ținut împotriva „ocupanților” și administrației românești. Această luptă are un caracter de eliberare națională, cu un conținut profund internaționalist și drept scop - izgonirea ocupanților, restabilirea puterii sovietice, reunirea poporului moldovenesc și revenirea la Patria Sovietică¹¹².

Lupta eroică neîncetată, sub conducerea organizației comuniste basarabene, puțin numeroasă, dar combativă, după cum se încearcă să se „demonstreze”, s-a desfășurat pe tot parcursul dominației administrației românești¹¹³, inclusiv în

¹⁰⁸ Ia. M. Kopanski, (conducătorul colectivului de autori) *Lupta oamenilor muncii din Basarabia pentru eliberarea și reunirea ei cu Patria Sovietică. Anii 1918-1940*. Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1973.

¹⁰⁹ K. Drahenberg, *1918-1940-solidaritate proletară*. Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1975.

¹¹⁰ U. G. Murzac, *Lupta revoluționară de eliberare a oamenilor muncii din Basarabia*. Chișinău, Cartea Moldovenească, 1982.

¹¹¹ P. S. Kustreabova, *Polojenie trudiashihsia i demograficeskie proțessi v gorodah Bessarabii 1918-1940*. Kișinev, 1977; Idem, *Goroda Bessarabii 1918-1940 gg. (Soțialino-ăkonomiceskii aspekt i narodonaselenie)*. Kișinev, 1986; S. K. Briseakin, *Kultura Bessarabii. 1918-1940*. Kișinev, 1978; G. C. Fiodorov, *Regim de represii sângeroase*. Chișinău, 1973; V. N. Lungu, *Politika terora i grabeja v Bessarabii. 1918-1940*. Kișinev, 1979; Idem, *Politica de teroare și jaf în Basarabia. 1918-1920*. Chișinău, 1982; *Istoria narodnogo hoziaistva Moldavscoi SSR. (1917-1958)*. Kișinev, 1974; ș. a.

¹¹² A se vedea: Ia. M. Kopanskii, *Itoghi izucenia istorii boribî za vosstanovlenie sovetskoï vlasti v Bessarabii i ee vossoiedinenie s soțialisticeskim otecestvom*. În: *Istoričeskaia nauka Sovetskoï Moldavii ...*, p. 62.

¹¹³ N. V. Berezneakov, Ia. M. Kopanskii, V. P. Platon, *Pod krasnim znamenem revoliuții (Straniți istorii boribî trudiashihsia Bessarabii za vossoiedinenie s Sovetskoï Rodinoi)*. Kișinev, 1965; V. Clobuțki, *Bolișevitskaia peciati Bessarabii 1918-1921 gg.* Kișinev, 1967; Idem, *Ziarele, care cheamă la luptă*. Chișinău, 1971; A. V. Zaițev, *Behderskoie voorujennoe*. Kișinev, 1971; Ia. M. Kopanskii, *Obșcestvo bessarabțev v SSSR i soiuzî bessarabskih ămigrantov 1924-1940*. Kișinev, 1978; N. Moldovan, *Krestianskoie dvijenie v Bessarabii v 1929-1933 gg.* Kișinev, 1979; N. V.

perioada când a fost interzisă, activând sub paravanul blocului muncitoresc-țărănesc prin metode legale¹¹⁴. Tema „luptei împotriva ocupanților” trebuia să justifice, în primul rând, „eliberarea” Basarabiei în 1940; în al doilea rând, să argumenteze existența separată a „poporului moldovenesc”, care nu s-a împăcat cu „ocupația” ținutului de către România burghezo-moșierească; și, în al treilea rând, falimentul politicii administrației românești în ținut.

Un rol central în edificarea unei imagologii mitologice a evenimentelor din perioada anilor 1917-1918, 1918-1920, și 1918-1940 îl reprezintă „cultul eroului legendar” sau al unei pleiade de luptători pentru „fericirea poporului moldovenesc”. Astfel, în scrierile cu caracter istorico-auto/biografic, se conturează „mitul revoluționarului sau ilegalistului” care au luptat cu jertfire de sine împotriva regimului de ocupație. Ei reprezintă interesele oamenilor muncii în lupta pentru „eliberare și reunire”¹¹⁵.

Mitul ocupării românești a Basarabiei, demonizarea jandarmului român și a administrației românești aveau ca obiectiv falsificarea semnificației unirii Basarabiei cu România în 1918, cultivarea urii față de poporul român și tot ce este românesc. În ansamblu, cât privește susținerea internațională a luptei oamenilor muncii din Basarabia pentru reunirea cu Patria Sovietică, istoriografia sovietică moldovenească a încercat să dezvăluie nu numai caracterul ei de masă și permanent, dar și să o aprecieze ca formă de susținere a Uniunii Sovietice din partea clasei muncitoare și a comunității progresiste mondiale¹¹⁶. De asemenea, se afirmă că statul sovietic nu s-a împăcat cu „anexarea” Basarabiei, ar fi utilizat toate

Berezneakov, I. M. Bobeiko, Ia M. Kopanskii, U. G. Murzak, V. P. Platon, *Boriba trudișcihsia Bessarabii za svoie osvobodzenie i vossoedinenie s Sovetskoj Rodinoi (1918-1940 g g.)*. Kișinev, 1970; *Hotinskoie vosstanie. Sb. dokumentov i materialov*. Kișinev, 1976; K. M. Drahenberg, „Krasnoie znaema”-boievoi organ bessarabskih komunistov. Kișinev, 1976; N. I. Cazac, *Ziarul „Tânărul bolșevic”-organul de luptă al comsomolului Basarabiei*. Chișinău, 1978; U. G. Murzac, *Lupta revoluționară de eliberare a oamenilor muncii din Basarabia. 1921-1924*. Chișinău, 1982; *Boriba trudișcihsia Moldavii protiv interventov i vnutrennei kontrrevoluții v 1917-1920 gg. Sb. dokumentov i materialov*. Kișinev, 1967; *Lenin nam puti ozaril. Sb. dokumentov i materialov*. Kișinev, 1970; *Komsomol Moldavii v dokumentah i materialah. 1918-1949*. Kișinev, 1971; I. M. Bobeico, *Kommunisteskaia organizația Bessarabii vo glave boribi trudișcihsia za vossoedinenie s Sovetskoj Rodinoi (1918-1940 gg.)*. Kișinev, 1974; ș. a.

¹¹⁴ Ia. M. Kopanskii, *Deiatelinosti komitetov raboce-krestianskogo bloka v Bessarabii (1925-1933)*. Kișinev, Știința, 1984. 192 p.

¹¹⁵ Ia. M. Kopanskii, *Jizni, kak fakel*. Kișinev, 1967; Idem, *Luptători neînfricați*. Chișinău, 1980; *Pod znamenem Velikogo Oktiabria*. Kișinev, 1967; J. Svet, *Ani de luptă*. Chișinău, 1967; *Intrare în legendă*. Chișinău, 1967; L. Makarov, *Plamennie serdța*. Kișinev, 1973; D. Volturin, *Ternistii puti revoluționera-podpolișcika*. Kișinev, 1974; A. Grecul, *Koster na vetru*. Kișinev, 1978; L. Minina, *Serghei Burlacenko*, Kișinev, 1980; M. A. Kalinonok, *Aktivnie uciastniki boribi za vlasti Sovetov v Moldavii*. Kișinev, 1982; *Pamiati S. S. Bantke*. Kișinev, 1970; *Po puti Oktiabrea*. Kișinev, 1976; N. Olaru, *No pasaran!* Kișinev, 1972; *Scvozi buriu vremen*. Kișinev, 1979; *Soldatî revoluții: dokumentalinie ocerki*. Kișinev, 1977; *Leghendarnii kombrig*. Kișinev, 1982; ș.a.

¹¹⁶ Ia. M. Kopanski, *Obscestvo bessarabțev v SSSR i soiuzî bessarabskih emigrantov (1924-1940)*, Kișinev, Editura Știința, 1978.

mijloacele diplomatice pentru soluționarea „echitabilă” și „pașnică” a „problemei basarabene”, iar vina pentru insuccesul tratativilor bilaterale este pusă pe seama guvernului român, se justifică anexarea Basarabiei de către sovietici în 1940¹¹⁷.

Pentru istoriografia sovietică moldovenească, susținerea masivă din partea comunității și a opiniei publice internaționale progresiste, străine de realitatea istorică sau fapte tendențios selectate, sunt în ultima instanță, niște trucuri propagandistice pentru a justifica și motiva pretențiile Uniunii Sovietice asupra Basarabiei, pentru a legitima într-un fel, reanexarea ei în 1940¹¹⁸.

De asemenea, și, nu în ultimul rând, eforturile istoricilor din Moldova sovietică aveau ca scop să combată „istoriografia burgheză” și, evident din România socialistă, care, conform aprecierilor oficiale, încearcă să denatureze evenimentele din perioada anilor 1918-1940¹¹⁹.

Momentul de apogeu al reacției istoriografiei de la Chișinău, la rescrierea istoriei în România socialistă, l-a reprezentat apariția în anul 1974 a faimoasei lucrări, de circa o mie de pagini, a istoricului - academician, A. M. Lazarev¹²⁰, considerat „decanul istoriografiei sovietice moldovenești”. Chintesența acestei lucrări o constituie teoria despre formarea, în epoca medievală, în sud-estul Europei, a două popoare romanice înrudite: românii și moldovenii. Lucrarea se „pretindea o prezentare definitivă a problemei Basarabiei din punctul de vedere sovietic”. De asemenea, în spiritul postulatelor diplomației bolșevice, se afirma că „problema basarabeană” a apărut pe agenda internațională în 1918, ca urmare a „ocupării ilegale a Basarabiei de către România burghezo-moșierească”. În acest context, sunt generalizate „argumentele” istoriografiei sovietice pentru a demonstra ilegalitatea actului Unirii din 27 martie 1918¹²¹.

O analiză amplă a istoriografiei sovietice la problemele cercetate o desprindem din lucrările unor istorici din Occident, precum M. Bruhis¹²² și W. P. Van Meurs¹²³.

Din păcate, dogmele și stereotipurile ideologice ale istoriografiei sovietice moldovenești prin „moștenirea istorică” și impactul politicii de rusificare, mai

¹¹⁷ Idem, *Diplomația sovietică în lupta pentru soluționarea echitabilă a problemei Basarabiei*, Chișinău, „Știința”, 1985.

¹¹⁸ Iu. D. Roșcovan, *Pagini de solidaritate internațională*. Chișinău, 1966; Ia. M. Kopanskii, *Internaționalinîe tradiții boribî za vossoiedenenie Bessarabii s Sovetskoi Rodinoi (1918-1940)*. Kișinev, 1973; Idem, *Internaționalinaia solidarnosti s boriboi trudiașcihsea Bessarabii za vossoiedinenie s Sovetskoi Rodinoi. 1918-1940*. Kișinev, 1975; Idem, *Naș drug Gabrieli Peri*. Kișinev, 1971; C. M. Drahenberg, *1918-1940-solidaritate proletară*. Chișinău, 1975; *Mejdunarodnaia podderjka boribî trudiașcihsea Bessarabii za vossoiedinenie s Sovetskoi Rodinoi (1918-1940). Sb. dokumentov i materialov*. Kișinev, 1970; *Istoria Moldavscoi SSR. s drevneișih vremen do naših dnei*. Kișinev, 1982.

¹¹⁹ Ia. M. Kopanskii Ia. M., *Itoghi izucenia istorii boribî za vosstanovlenie Sovetskoi vlasti ...*, p. 51.

¹²⁰ A. M. Lazarev, *Moldavskaia sovskaia gosudarstvennosti i bessarabskii vopros*. Kișinev, Editura Cartea Moldovenească, 1974.

¹²¹ P. Moldovanu, *Cum se falsifică istoria*. În: „Patrimoniul”, 1990, nr. 1, p. 79-110.

¹²² M. Bruhis, *Rusia, România și Basarabia. 1812-1918-1924-1940*. Chișinău, 1992.

¹²³ Meurs Wilhelmus Petrus Van, *Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă*. Chișinău, 1996.

dăinuie și astăzi în mentalitatea unor concetățeni de-ai noștri, și sunt promovate de un anumit gen de politicieni și istorici - ostatici ai vechilor ideologii și servili intereselor Moscovei, rămași pe baricade.

Astfel că, și după proclamarea Independenței Republicii Moldova, ingerința politicului în tratarea problemelor cheie ale istoriei noastre naționale a condus la „o permanentă refacere a trecutului” în funcție de obiectivele politice ale partidelor care s-au perindat la guvernare, fiind reanimate sistematic tezele moldovenismului. Drept dovadă de atitudine neștiințifică, selectare și interpretare tendențioasă a faptelor și documentelor istorice, servesc mai multe lucrări, apărute după 1991¹²⁴.

După 1989, în Republica Moldova și România, noul demers istoriografic național s-a afirmat ca urmare a prăbușirii regimurilor comuniste și democratizării societății. Pe fundalul acestor realități au apărut numeroase studii și lucrări de certă valoare, dedicate elucidării momentelor cruciale ale istoriei tragice a românilor basarabeni și reafirmării adevărului istoric.

Istorici consacrați precum I. Constantin¹²⁵, V. Fl. Dobrinescu¹²⁶, P. Cernovodeanu¹²⁷, A. Karețki, A. Pricop¹²⁸, C. I. Stan¹²⁹, A. Gaiță¹³⁰, I. Oprea¹³¹, C. Botoran¹³², Gh. Buzatu¹³³, V. Moisuc, I. Calafeteanu¹³⁴, I. Scurtu¹³⁵, Gh. Calcan¹³⁶, A.

¹²⁴ A se vedea: V. Stati, *Istoria Moldovei*. Chișinău, 2002; I. Levit, *Republica Moldovenească (noiembrie 1917-noiembrie 1918)*. Chișinău, 2003; *Istoria Republicii Moldova din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*. Chișinău, 2004; *Istoria Republicii Moldova din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*. (Ediția a treia, revăzută și completată). Coord. V. I. Țaranov. Chișinău, S.n., 2015, Tipografia Centrală.

¹²⁵ I. Constantin, *Basarabia la interferența marilor interese*. În: „Destin Românesc”. Revistă de Istorie și cultură. 2017, An XII (XXIII), nr. 1-2 (99-100); Idem, *27 martie 1918-încununare a luptei de eliberare națională a românilor din Basarabia*. În: în Memoriam Gheorghe Palade, op. cit., p. 260-277; Idem, *Diplomația română în lupta pentru recunoașterea internațională a Unirii Basarabiei cu Patria-mamă*. În: *Centenar Sfatul Țării*.

¹²⁶ V. Fl. Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia. 1918-1940*. Iași, 1991.

¹²⁷ P. Cernovodeanu, *Basarabia. Drama unei provincii românești în context politic internațional. 1806-1920*. București, 1993.

¹²⁸ A. Karețki, A. Pricop, *Lacrima Basarabiei*. Chișinău, 1993.

¹²⁹ C. I. Stan, *Revoluția rusă din februarie-martie 1917 și România*. În: „Destin Românesc”, 2002, nr. 2; Idem, *Unirea Basarabiei cu România în contextul relațiilor româno-ucrainene (1917-1918)*. În: „Destin Românesc”, 1999, nr. 3; Idem, *Armata română în Basarabia și rolul ei în înfăptuirea Unirii cu Țara*. București, 1996.

¹³⁰ C. I. Stan, A. Gaiță, *România și regimul bolșevic din Rusia (1917-1920)*. În: „Destin Românesc”, 1999, nr. 2; C. I. Stan, *Unirea Basarabiei cu România în contextul relațiilor româno-ucrainene (1917-1918)*. Iași, 1998.

¹³¹ I. Oprea, *Conferința româno-sovietică de la Viena (1924)*. În: „Cugetul”, 1992, nr. 2.

¹³² C. Botoran, *Tratativele româno-sovietice din anii 1918-1924 pentru recunoașterea unirii Basarabiei*. În: „Cugetul”, 1993, nr. 3-4.

¹³³ Gh. Buzatu, *Români în arhivele Kremlinului*. București, 1996.

¹³⁴ V. Moisuc, I. Calafeteanu, *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente*. Chișinău, 1995.

¹³⁵ I. Scurtu ș.a. *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*. București, 1998, Editura Semne.

¹³⁶ Gh. Calcan, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de Pace de la Paris-Versailles, 1919-1920. Recunoașterea internațională a Marii Uniri*. Cluj-Napoca, MEGA, 2013.

Chiriac¹³⁷ ș. a. o atenție deosebită au acordat procesului de eliberare națională a românilor basarabeni, Unirii Basarabiei cu România, luptei guvernului român pentru recunoașterea internațională a actului din 27 martie 1918, tratatelor bilaterale în problema Basarabiei din perioada cercetată și tendințelor ameliorării relațiilor sovieto-române, cauzelor insucceselor acestor convorbiri.

Pentru istoricii din Republica Moldova, un interes sporit l-a constituit anume istoria politică a ținutului dintre Nistru și Prut, politica de rusificare și deznaționalizare promovată de autoritățile țariste, lupta românilor basarabeni pentru supraviețuire prin crearea unor organizații cu caracter național etc., reîntregire și desăvârșire a unității naționale, în context național și internațional, falsificată și denaturată în istoriografia sovietică moldovenească. Faptul este cu atât mai remarcabil, cu cât Basarabia a fost prima provincie istorică dintre toate cele aflate sub stăpâniri străine, unde a început lupta de emancipare ce se va finaliza cu Marea Unire din 1918.

Complexitatea și dificultățile evenimentelor politice care au avut loc în Basarabia în anii 1917-1918, premisele deșteptării românilor basarabeni, afirmarea crescândă, caracterul și conținutul mișcării de eliberare națională a românilor din stânga Prutului, crearea și activitatea Partidului Național Moldovenesc și a Sfatului Țării, având ca suport documentar procesele verbale ale ședințelor în plen ale primului for legislativ basarabean¹³⁸, ales pe principii democratice și care a jucat un rol important în destinul Basarabiei, etapele și factorii care au condus la Unirea Basarabiei cu România, atât prin prisma premiselor interne, cât și a conjuncturii internaționale favorabile create de Primul Război Mondial și revoluția rusă, prezentarea mișcării naționale a românilor ca un proces general și unitar, care s-a încheiat cu recunoașterea internațională a acestui act, constituie chintesenta lucrărilor istoricilor A. Bobeică¹³⁹, V. Popovschi¹⁴⁰, Gh. Cojocaru¹⁴¹,

¹³⁷ A Chiriac, *Membrii Sfatului Țării. 1917-1918. Dicționar*. București, 2001.

¹³⁸ A se vedea revistele „Patrimoniul” 1990-1993, „Cugetul” ș. a.

¹³⁹ A. Bobeică, *Sfatul Țării stindard al renașterii naționale*. Chișinău, Universitas, 1993.

¹⁴⁰ V. Popovschi, *Despre Partidul Național Moldovenesc creat în 1917*. În: „Destin Românesc”, 1994, nr. 2; Idem, *Ratificarea actelor de Unire a Basarabiei cu Țara*. În: „Destin Românesc”, 2002, nr. 1; Idem, *Organizarea internă a Republicii Democratice Moldovenești (1917-1918)*. În: „Destin Românesc”, 2001, nr. 3; Idem, *Aspecte ale mișcării naționale din Basarabia în anul 1917*. În: „Destin Românesc”, 2003, nr. 3-4; Idem, *Republica Democratică Moldovenească (formarea și evoluția. 1917-1918)*. Chișinău, 2001; Idem, *Biroul de organizare a Sfatului Țării (27 octombrie-21 noiembrie 1917). Studiu și documente*. Chișinău, Pontos, 2013; Idem, *Biroul de organizare al Sfatului Țării./Republica Democratică Moldovenească*. Volum îngrijit de Gheorghe E. Cojocaru. București-Brăila, Editura Academiei Române, 2017.

¹⁴¹ Gh. E. Cojocaru, *Partidul Național Moldovenesc*. În: „Cugetul”, 1992, nr. 2; Idem, *Recunoașterea internațională a Marii Uniri*. În: „Cugetul”, 1991, nr. 4; Idem, *Cu privire la problema Adunării Constituante în Basarabia în anul 1917*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 1991, nr. 2, 3; Idem, *Integrarea Basarabiei în cadrul României. (1918-1923)*. București, 1997; Idem, *Sfatul Țării. Itinerar*. Chișinău, Civitas, 1998; Idem, *Considerații cu privire la Unirea Basarabiei cu România*. În: „Destin Românesc”, 1996, nr. 4; Idem, *Franța și ratificarea tratatului Basarabiei de la Paris, din 28 octombrie 1920*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2016, nr. 1, p. 64-85; Idem, *90 de*

I. Țurcanu¹⁴², A. Moraru și I. Negrei¹⁴³, V. Ciobanu¹⁴⁴, Gh. Negru¹⁴⁵, M. Ghițiu¹⁴⁶, E. Danu¹⁴⁷, Iu. Colesnic¹⁴⁸, O. Țăcu¹⁴⁹, L. Pădureac¹⁵⁰ ș. a.

În ansamblu, în procesul de eliberare națională a Basarabiei, în intervalul dintre aprilie 1917 și martie 1918, sunt evidențiate trei etape politice distincte, istoricește necesare, ținând seama de condițiile specifice ale Basarabiei, ale luptei de eliberare națională și ale condițiilor istorice respective: 1) lupta pentru autonomia politică a provinciei, proclamarea și obținerea acesteia la 2/15 decembrie 1917; 2) proclamarea independenței la 24 ianuarie/6 februarie 1918; 3) Unirea cu România la 27 martie/9 aprilie 1918.

După cum se apreciază, prima etapă a fost decisivă pentru întregul curs al evenimentelor. Descătușarea resimțită ca efect al revoluției democratice din Rusia din februarie-martie 1917 a determinat organizarea imediată în Basarabia a unui șir de numeroase manifestări publice de toate categoriile, profilurile și dimensiunile, care treptat s-au îndreptat spre clarificarea și identificarea unui program național propriu. Toate acestea și alte manifestări similare care s-au desfășurat în perioada următoare au contribuit la afirmarea dezideratelor naționale și „deșteptarea” românilor basarabeni.

În acest context, la 23-27 octombrie/5-9 noiembrie 1917 s-a desfășurat, la Chișinău, congresul ostașilor moldoveni, apreciat ca eveniment decisiv pentru

ani de la Conferința sovieto-română de la Viena. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2014, nr. 2, p. 129-138; Idem, *Blocul Moldovenesc al Sfatului Țării, făuritor al destinului Basarabiei.* În: Centenar Sfatul Țării. Chișinău, 2017.

¹⁴² I. Țurcanu, *Șansele ideii unității naționale în Basarabia în ajunul unirii.* În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 1993, nr. 3; Idem, *Unirea condiționată a Basarabiei cu România la 27 martie/9 aprilie 1918.* În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 1994, nr. 1; Idem, *Corespondența de la Paris a lui I. Pelivan despre atitudinea Marilor Puteri față de România (anii 1919-1920).* În: „Patrimoniul”, 1993, nr. 1; *Unirea Basarabiei cu România în anul 1918. Preludii, premise, realizări.* Chișinău, 1998; Idem, *Sfatul Țării în documentele sale fundamentale*, întocmit de istoricul Ion Țurcanu în vol. Sfatul Țării. Documente I Procesele verbale ale ședințelor în plen (Ediție de Ion Țurcanu). Chișinău, Știința, 2016.

¹⁴³ A. Moraru, I. Negrei, *Anul 1918 ora astrală a neamului românesc.* Chișinău, Civitas, 1998; A. Moraru, *Istoria Românilor. Basarabia și Transnistria. 1812-1993.* Chișinău, 1995.

¹⁴⁴ V. Ciobanu, *Militarii basarabeni 1917-1918. Studiu și documente.* Chișinău, 2010.

¹⁴⁵ Gh. Negru, *Militarii moldoveni și unirea Basarabiei cu România.* În: „Destin Românesc”, 1999, nr. 1.

¹⁴⁶ M. Ghițiu, *În apărarea integrității teritoriale a Republicii Democratice (Populare) Moldovenești.* În: „Cugetul”, 1993, nr. 5-6; Idem, *Basarabia și pretențiile teritoriale ale Radei Centrale Ucrainene.* În: „Cugetul”, 1992, nr. 2; Idem, *Sfatul Țării și procesul de reunire a Basarabiei cu România la 1918.* În: „Destin Românesc”, 1994, nr. 1.

¹⁴⁷ E. Danu, *Congresul militar moldovenesc, (20- 27 octombrie 1917).* În: „Cugetul”, 1998, martie.

¹⁴⁸ Iu. Colesnic, *Sfatul Țării. Enciclopedie.* Chișinău, 1998.

¹⁴⁹ O. Țăcu, *Problema Basarabiei și relațiile româno-sovietice în perioada interbelică. 1919-1939.* Editura Prut Internațional, Chișinău, 2004; Idem, *Chestinea Basarabiei la Conferința de la Genova (10 aprilie-19 mai 1922).* În: „Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istoric din Moldova”, Chișinău, 2003, nr. 4.

¹⁵⁰ L. Pădureac, *Relațiile româno-sovietice (1917-1934),* Editura Prut Internațional, Chișinău, 2003.

destinul Basarabiei, ca un prim pas spre realizarea unirii românilor din toate provinciile istorice. În împrejurări excepționale, congresul ostășesc a adoptat două decizii dintre cele mai importante: proclamarea autonomiei politice și teritoriale a Basarabiei și convocarea Sfatului Țării, organ legislativ asupra căruia trebuia să fie transferată suveranitatea națională.

Caracterul reprezentativ al Sfatului Țării a fost incontestabil. Alcătuit din 150 membri, Sfatul Țării includea reprezentanți ai tuturor organizațiilor locale, politice, profesionale, naționale care au recunoscut legitimitatea lui. În mod cu totul special este subliniat faptul că toți purtătorii legali ai suveranității rusești în Basarabia au transmis această atribuție noului organ creat prin revoluție-Sfatul Țării, care a luat astfel în stăpânire deplină ținutul și a putut astfel dispune în mod legal de soarta lui. În asemenea condiții, la 2/15 decembrie 1917, Sfatul Țării a proclamat Basarabia Republică Democratică Moldovenească, cu statut de autonomie completă în cadrul Federației Ruse.

În a doua etapă a luptei pentru realizarea identității politice și naționale a Basarabiei se produce apropierea ei tot mai pronunțată de România. Proclamarea autonomiei, apoi a independenței Ucrainei, a condus la separarea geografică a Basarabiei de Rusia. Instaurarea regimului bolșevic la Petrograd, ostil „separatismului moldovenesc”, descompunerea Frontului româno-rus și anarhia generalizată care se instaurase în Basarabia, periclitau propria sa existență, dar mai ales întreaga viață socială și însăși ființa ei națională. În acele condiții, ca unică soluție, autoritățile basarabene au decis a cere sprijinul militar al României, misiune extraordinar de dificilă și riscantă pentru autoritățile române, pentru a nu fi învinuite de „intervenție militară” peste Prut. Intrarea trupelor române în Basarabia, la chemarea autorităților legale, cu acordul reprezentanților Antantei, pentru asigurarea pazei depozitelor armatei române, curmarea anarhiei și instaurarea ordinii, a asigurat desfășurarea firească, nestingherită a evenimentelor. Astfel a urmat proclamarea independenței Republicii Democratice Moldovenești, la 24ianuarie/6 februarie 1918.

În cea de-a treia etapă, așa cum este demonstrat, mișcarea națională și realizările înregistrate în plan extern, favorizate de conjunctura internațională din acel moment istoric, au permis proclamarea actului Unirii Basarabiei cu România la 27 martie/9 aprilie 1918, care a încununat aspirațiile de întregire națională a românilor basarabeni.

În studiul monografic al istoricului Gh. Cojocaru, având ca suport documentar o sursă arhivistică inestimabilă - procesele verbale ale ședințelor în plen ale Sfatului Țării - autorul a reușit să ofere o amplă și solid documentată istorie a primului parlament basarabean, liber constituit, așezat pe principii democratice, care a exercitat o influență majoră asupra destinului Basarabiei. Autorul trece în revistă opiniile unor istorici în problema constituirii, esenței și rolului Sfatului Țării în viața provinciei dintre Prut și Nistru. Sunt prezentate cele câteva proiecte de organizare a organului superior ținutal, evidențiate etapele creării, locul

și rolul diverselor forțe politice în constituirea lui. În continuare sunt reflectate cele mai diverse aspecte ale activității Sfatului Țării pe parcursul existenței lui. Lucrarea se încheie cu subiectele ce vizează ratificarea Unirii și recunoașterea internațională a suveranității României asupra teritoriului dintre Prut și Nistru¹⁵¹.

O relatare plenară a evenimentelor derulate în anii 1917-1918 în spațiul locuit de români, care au culminat cu Marea Unire o constituie lucrarea istoricilor A. Moraru și I. Negrei¹⁵², în care sunt prezentate în mod succint premisele mărețului act al Unirii. Sunt scoase în evidență etapele unirii Basarabiei cu România, forțele lui motrice, crearea Partidului Național Moldovenesc, activitatea organizațiilor militarilor moldoveni, lupta pentru școala națională și autonomia ținutului. O atenție deosebită este acordată evenimentelor decisive pentru destinul Basarabiei care s-au desfășurat spre sfârșitul anului 1917 și primele luni ale anului 1918.

De o mare valoare este lucrarea colectivă a istoricilor de pe ambele maluri ale Prutului consacrată istoriei Basarabiei, în care un loc aparte ocupă problema Unirii Basarabiei cu România și recunoașterea ei internațională¹⁵³.

Prin prisma unor documente istorice inedite, dar și a celor publicate, a materialelor din periodicele timpului și a mărturiilor contemporanilor, în paginile lucrărilor autorilor M. Adauge, E. Danu, V. Popovschi¹⁵⁴, I. Negrei, D. Poștarencu¹⁵⁵ este prezentată o cronică a evenimentelor care au precedat actul istoric al Unirii Basarabiei cu România, sunt punctate etapele principale ale mișcării naționale din ținut, începând cu revendicarea dreptului băștinașilor la limba lor maternă, evoluând spre dobândirea autonomiei, independenței politice și culminând cu revenirea lor la Patria istorică-România. Un merit al autorilor constă și în faptul că se pune în circuitul științific date noi despre activitatea unor personalități mai mult sau mai puțin cunoscute, care la 1917-1918 au făurit istoria.

Ultima lucrare a regretatului istoric V. Popovschi, alcătuită din două părți distincte și publicată postum¹⁵⁶, are ca suport principal documentele de arhivă identificate în diverse colecții atât din Republica Moldova, cât și arhivele din România și Ucraina. Aceste documente fundamentale scot în evidență principalele etape ale mișcării de emancipare națională a românilor basarabeni în anii 1917-1918 și, totodată, varsă lumină asupra specificului acestei mișcări în raport cu evenimentele similare desfășurate în alte provincii românești aflate sub stăpânire

¹⁵¹ Gh. Cojocaru, *Sfatul Țării. Itinerar*. Chișinău, 1998.

¹⁵² A. Moraru, I. Negrei, *Anul 1918. Ora astrală a neamului românesc*. Chișinău, 1998.

¹⁵³ I. Scurtu, ș.a. *Istoria Basarabiei din cele mai vechi timpuri până în 1998*. București, Editura Semne, 1998.

¹⁵⁴ M. Adauge, E. Danu, V. Popovschi, *Mișcarea națională din Basarabia. Cronica evenimentelor din anii 1917-1918*. Chișinău, 1998.

¹⁵⁵ *O pagină din istoria Basarabiei. Sfatul Țării (1917-1918)*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și selecția imaginilor de Ion Negrei și Dinu Poștarencu. Chișinău, Prut Internațional, 2004.

¹⁵⁶ V. Popovschi, *Biroul de organizare al Sfatului Țării./Republica Democratică Moldovenească*. Volum îngrijit de Gheorghe E. Cojocaru. București-Brăila, Editura Academiei Române, 2017. 366 p.

străină. Sunt reflectate cele mai importante momente ale formării și evoluției Republicii Democratice Moldovenești: ce au condus, în final, la proclamarea independenței RDM la 24 ianuarie 1918, cele două etape, absolut distincte, în procesul de constituire și evoluție a RDM, au culminat la 27 martie 1918, prin Unirea Basarabiei cu patria-mamă, România¹⁵⁷.

O contribuție substanțială la studierea procesului de unire a Basarabiei cu România și recunoașterea ei internațională o reprezintă lucrările istoricului Ion Țurcanu. În monografia „*Unirea Basarabiei cu România în anul 1918. Preludii, premise, realizări*”¹⁵⁸, este examinată sistematic și în detaliu prin valorificarea unui amplu material documentar, adunat din arhive, din presa vremii și din relatările martorilor oculari la evenimentele legate de aceste fenomene. Într-o altă lucrare¹⁵⁹, la compartimentul „Basarabia la răscruce de vremi (1918-1920)”, se conțin studii originale referitoare la Unirea Basarabiei cu România în 1918 și la recunoașterea internațională a acesteia. Lucrarea monumentală „*Sfatul Țării. Documente, vol. I. Procesele-verbale ale ședințelor în plen*”¹⁶⁰, este prima culegere de documente ale Sfatului Țării, această importantă instituție politică a Basarabiei din anii 1917-1918. Au fost editate 85 de procese-verbale ale ședințelor sale în plen. Fiecare document este însoțit de notele explicative ale editorului. Documentele sunt precedate de un cuprinzător studiu introductiv al editorului, care se prezintă ca o scurtă istorie a Sfatului Țării, și de o notă asupra ediției. Albumul „*Basarabia în actul Marii Uniri de la 1918*”¹⁶¹, este o lucrare omagială, editată în legătură cu împlinirea a 100 de ani de la Unire și conține informație vizuală și textuală inedită.

Recenta lucrare - „*Sfatul Țării. Istoria zbuciumată a unei importante instituții politice basarabene*”¹⁶² - este o monografie științifică dedicată în mod special Sfatului Țării. A fost scrisă în baza unui consistent material documentar adunat în arhivele din Republica Moldova și România, din documente americane, engleze și franceze, din corpusuri de documente editate și din variate volume de specialitate. Rolul său în pregătirea și realizarea Unirii Basarabiei cu România ș.a. sunt explicate exclusiv în temeiul informației documentare și a mărturiilor participanților la acele evenimente.

¹⁵⁷ A se vedea recenzia: M. Danilov, Valeriu Popovschi. *Biroul de organizare al Sfatului Țării./ Republica Democrată Moldovenească*. București, Editura Academiei Române, 2017. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2017, nr. 4, p. 124-129.

¹⁵⁸ I. Țurcanu, *Unirea Basarabiei cu România în anul 1918. Preludii, premise, realizări*. Chișinău, 1998, 360 p.

¹⁵⁹ Idem, *Bessarabiana. Teritoriul dintre Prut și Nistru în câteva ipostaze istorice și reflecții istoriografice*. Chișinău, 2012, 344 p.

¹⁶⁰ Idem, *Sfatul Țării. Documente, vol. I. Procesele-verbale ale ședințelor în plen*. Chișinău, 2016, 822 p.

¹⁶¹ Idem, *Basarabia în actul Marii Uniri de la 1918*. Album (în colaborare). Chișinău 2018, 180 p.

¹⁶² Idem, *Sfatul Țării. Istoria zbuciumată a unei importante instituții politice basarabene*. Chișinău, 2018, 428 p.

În monografia istoricului V. Burlacu¹⁶³ este realizată o amplă analiză și sinteză a istoriografiei cu privire la Unirea Basarabiei cu România și recunoașterea ei internațională prin prisma aspectelor ei definitorii.

Un eveniment științific de mare anvergură în studierea procesului de Unire a Basarabiei cu România și recunoașterea ei internațională, reconstituirea trecutului nostru în lumina adevărului istoric l-a constituit Conferința științifică internațională Centenar Sfatul Țării: 1917-2017, organizată, la 21 noiembrie 2017, la Chișinău de Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei (gazdă și organizator principal) în parteneriat cu Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”-Filiala Iași a Academiei Române, cu suportul și contribuția unui șir de alte instituții de stat, științifice, din domeniul învățământului, culturii, mass media etc. În cele peste 90 de referate, studii și comunicări științifice prezentate la conferință și reunite într-un volum special¹⁶⁴ au fost puse în discuție diferite aspecte consacrate premiselor și factorilor ce au contribuit la intensificarea mișcării de emancipare națională a românilor basarabeni, crearea primelor instituții politice independente din Basarabia, desfășurării Congresului Militarilor Moldoveni din toamna anului 1917, legitimității Sfatului Țării în contextul Revoluției Ruse etc. Au fost analizate aspecte precum disputele istoriografice asupra caracterului Sfatului Țării și rolul principalilor actori politici ai vremii în procesul de unificare și integrare a Basarabiei în cadrul statului național unitar român, prezența armatei române în Basarabia la începutul anului 1918 și disputele istoriografice în jurul acestei chestiuni. Sunt evidențiate consecințele actelor legislative ale Sfatului Țării, inclusiv ale declarației de unire a Basarabiei cu România din 27 martie/9 aprilie 1918. Un alt subiect abordat îl constituie lupta diplomației române pentru recunoașterea internațională a Unirii Basarabiei cu România, chestiunea Basarabiei în contextul relațiilor internaționale din perioada interbelică. O constantă a conferinței științifice a fost examinarea impactului mărețului eveniment asupra societății în ansamblu. În acest context, problema Unirii Basarabiei cu România, rămâne mereu actuală și este o constantă a istoriografiei naționale.

¹⁶³ V. Burlacu, *Unirea Basarabiei cu România și recunoașterea ei internațională*. Chișinău, Învățătorul Modern, 2018 (Tipogr. „CAVALIOLI”, 394 p.

¹⁶⁴ *Centenar Sfatul Țării: 1917-2017: Materialele conferinței științifice internaționale*, Chișinău, 21 noiembrie 2017/coord.: Gheorghe Cliveti [et al.]; col. red.: Gheorghe Duca [et al.]-Chișinău: Lexicon Prim.-800 p.

RECENZII

O MONOGRAFIE AMPLĂ DESPRE NOBILIMEA BASARABIEI

Владимир Морозан*, *Бессарабия и ее дворянство в XIX – начале XX в.* В двух томах, Санкт-Петербург, Издательство Дмитрий Буланин, 2018.

În anul 2018, Editura „Dmitrii Bulanin“ din Sankt Petersburg a oferit publicului cititor o scriere impunătoare, în două volume, intitulată „Basarabia și nobilimea ei în secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea“¹ și semnată de istoricul Vladimir Morozan, profesor la Universitatea de Stat din Sankt Petersburg, originar din Chișinău.

Monografia reprezintă rodul muncii lui Vladimir Morozan pe parcursul a mai multor ani², fiind elaborată atât pe baza unui șir de documente inedite, depozitate la Arhiva Istorică de Stat a Rusiei (РГИА) și Arhiva Națională a Republicii Moldova, cât și a publicațiilor privitoare la nobilimea Basarabiei, inclusiv cele ale istoricilor chișinăuieni din perioada interbelică (Alexandru Boldur, Gheorghe Bezviconi), precum și cele din perioada sovietică și literatura actuală.

După cum menționează V. Morozan în cuvântul introductiv, această operă voluminoasă a sa constă din trei părți independente, interconectate între ele, dintre care primele două părți constituie volumul întâi.

În prima parte, cu titlul „Formarea și activitatea organelor administrative ale conducerii Basarabiei”, autorul a dezvoltat următoarele subiecte din istoria provinciei românești de la est de Prut: 1. Particularitățile intrării Basarabiei în componența Rusiei; 2. Organizarea conducerii administrative după anexarea Basarabiei la Rusia; 3. Tentativele fără succes de a elabora codul civil regional; 4. Organizarea organelor administrative ale conducerii în anii 1818–1830; 5. Basarabia după promulgarea Regulamentului din 1828.

* Vladimir Morozan, profesor univeritar la Universitatea de Stat în Sankt-Petersburg, Federația Rusă.

¹ Владимир Морозан, *Бессарабия и ее дворянство в XIX – начале XX в.* В двух томах, Санкт-Петербург, Издательство Дмитрий Буланин, 2018.

² Unele rezultate ale cercetărilor sale le-a publicat anterior: V. Морозан, *Формирование и деятельность административных органов управления в Бессарабской области в начале XIX в.*, în „Клио“, Санкт-Петербург, Издательство „Нестор“, 2005, nr. 1 și nr. 2; V. Морозан, *Из истории бессарабского дворянства*, în „Nobilimea basarabeiană în epoca reformelor din Imperiul Rus“, Chișinău, 2013, p. 35–48.

Referindu-se la particularitățile încorporării spațiului dintre Prut și Nistru în Imperiul Rus, V. Morozaan a relevat faptul că și în cazul acestui spațiu oficialitățile imperiale ruse au recurs la procedeele pe care deja le probaseră în alte spații, în decursul secolelor XVII–XVIII, și care aproape totdeauna au produs efectul dorit: acordarea dreptului la autonomie, păstrând, uneori pe o durată scurtă, privilegiile, legile locale și modul de autoadministrare ale popoarelor încorporate.

Evidențiind în continuare particularitățile încorporării Basarabiei în Imperiul Rus, V. Morozaan susține că la 1812, în rândul boierilor „basarabeni“, după cum i-a separat el, erau foarte puține persoane cu experiență de activitate în organele superioare ale Principatului Moldovei³ și, cu atât mai mult, în Rusia (unde, precizăm noi, erau aplicate alte legi⁴ și alt sistem administrativ). V. Morozaan a tras această concluzie citând un document din 21 septembrie 1812, prin care proaspătul guvernator civil al Basarabiei, Scarlat Sturza, aflat încă la Iași, i-a comunicat președintelui Divanurilor Moldovei și Țării Românești, senatorul V. I. Krasno-Milașevici: Odată cu expirarea termenului de administrare comună a principatelor, „intenționez să plec la Chișinău în vederea organizării administrației regiunii recent dobândite. Dar lipsa funcționarilor necesari pentru executarea lucrărilor îmi creează dificultăți“. Din acest motiv, S. Sturza i-a cerut permisiunea să angajeze funcționarii, în privința cărora convenise cu el anterior „să-i ia cu sine la Chișinău“, având, în acest sens, și consimțământul amiralului Ciceagov⁵. Deci, Scarlat Sturza a intervenit pe lângă senator nu din cauza că printre boierii „basarabeni“ erau foarte puține persoane cu experiență de muncă în organe superioare, ci i s-a adresat în privința funcționarilor ruși care, aduși din Rusia, au activat în cancelaria senatorului și, curând, urmau să revină în patrie. Sturza avea nevoie de acești funcționari, instruiți în rusește, pentru cancelaria rusească pe care urma s-o instituie la Chișinău (la 4 decembrie 1812, Scarlat Sturza a instituit în mod oficial Cancelaria Guvernatorului Civil al regiunii Basarabia, formată din funcționari ruși, iar peste puțin timp, el a aprobat statele Cancelariei Moldovenești a Guvernatorului Civil al regiunii Basarabia).

³ Înainte de anexare, boierii nu erau divizați în cei din dreapta Prutului și cei din stânga acestui râu. Ba mai mult, unii boieri din organele superioare ale Principatului Moldovei, inclusiv din Divanul Moldovei, dețineau moșii la est de Prut.

⁴ În prima zi de guvernare a Basarabiei (2 octombrie 1812), Scarlat Sturza a operat remanieră în cadrul isprăvnicilor. În ținutul Bender au fost desemnați serdarul Vasilache și funcționarul rus Anton Satovski. Nu peste mult timp, între acești doi ispravnici s-au iscat disensiuni. La 29 ianuarie 1813, Scarlat Sturza i-a comunicat funcționarului din statele sale Marcenko: „Ispravnicilor ținutului Bender, funcționarului de clasa a XII-a Satovski și serdarului Vasilache, le-am dat misiunea să cerceteze plângerea a 16 evrei din orașul Bender asupra polițmaistrului acestui oraș, care, chipurile, i-a ofensat. Serdarul Vasilache a refuzat să efectueze cercetări, motivând că nu cunoaște legile ruse“. Scutindu-l pe serdarul Vasilache de această sarcină, guvernatorul civil a pus-o în seama lui Marcenko (A.N.R.M., Fond 2, inventar 1, dosar 80, filele 127–128).

⁵ A.N.R.M., Fond 2, inventar 1, dosar 10, fila 8.

În plus, mai subliniază V. Morozan tot aici, puțini dintre acești boieri „basarabeni“ posedau limba rusă. De ce, la o adică, ne întrebăm noi, boierii trebuiau să posedă limba rusă, de care, în Principatele Române, se făcea uz doar pe durata războaielor ruso-turce. În schimb, unii boieri cunoșteau limbile greacă și franceză, cea din urmă servind ca limbă de comunicare dintre administrația militară rusă de ocupație și Divanurile Principatelor Române. Dar, în general, contactele dintre aceste instituții se efectuau prin intermediul interpreților aduși de ruși⁶.

La începutul capitoului al II-lea al primei părți, cititorul se confruntă cu o expunere confuză. Mai întâi, autorul afirmă că „din 1812 până în 1828, numărul nobililor din componența birocrăției ținutale a regiunii a prevalat asupra funcționarilor nou-veniți“, adică ruși, prevalare care exista și în cadrul „aparaturii guvernamentale centrale al regiunii“ (pag. 24), fără să precizeze că în vârful piramidei administrative a Basarabiei se aflau doar funcționari ruși, care, evident, supravegheau totul ce se petrecea în provincia răpită: guvernatorii civili⁷, rezidenții plenipotențieri și funcționarii din cancelariile acestora.

Contrar acțiunilor precaute ale Curții de la Sankt Petersburg, citim mai departe, „autoritățile centrale tolerau totuși o sumedenie de greșeli. Pe lângă aceasta, administrația locală agrava situația din provincie prin despotismul care nu înceta“ (pag. 25). Potrivit acestei afirmații, reiese că situația se agrava, mai cu seamă, din cauza samavolniciei de care dădeau dovadă nobilii autohtoni, întrucât aceștia, după cum a scris autorul mai sus, predominau numeric în sistemul administrativ al Basarabiei.

Vladimir Morozan a reafirmat faptul că în primii ani după încorporarea Basarabiei în Imperiul Rus, drept „formă principală de protest împotriva măsurilor nepopulare ale autorităților ruse a fost fuga locuitorilor peste Prut“ (pag. 25), punând în circulație și o cifră: în primii trei ani după anexare, din Basarabia au emigrat circa 4 mii de familii. Însă în sursa la care face trimitere nu este indicată o asemenea cifră⁸.

Apoi V. Morozan a notat: „Concomitent, este necesar de a lua în considerație că, de fapt, administrația rusă s-a instalat în regiune încă în 1806, când armata

⁶ Unul dintre traducători a fost Ieremia Ianov, care, inițial a fost copist la Curtea Penală din Herson (1805–1806), apoi a activat în cadrul Poliției Urbane din Dubăsari (1806–1809). La 1 septembrie 1809, el a fost angajat ca traducător în Divanul Principatului Moldovei. După retragerea administrației militare ruse de ocupație din Principatele Române, I. Ianov vine la Chișinău, unde, de la 2 octombrie 1812, a continuat să exercite aceeași funcție de traducător pe lângă guvernatorul civil al Basarabiei. Ulterior a deținut postul de traducător în cadrul Departamentului al II-lea al Guvernului Regional al Basarabiei (2 februarie 1813–5 august 1818).

⁷ Deși era român, Scarlat Sturza se transformase, după 20 de ani de ședere în Rusia, într-un veritabil funcționar rus: pe durata a 7 luni de guvernare a Basarabiei, el a executat cu fidelitate ordinele date de autocrația țaristă, și-a creat o cancelarie compusă din funcționari ruși, a instituit organe polițienești de tip rusec în orașele provinciei, formate din funcționari ruși.

⁸ А.П. Зabloцкий-Десятовский, *Граф П.Д. Киселев и его время*. Материалы для истории императоров Александра I, Николая I и Александра II, С.-Петербург, Типография М.М. Стасюлевича, 1882, том первый, р. 33.

rusă a intrat în Principatele Dunărene. În scopul de a intensifica controlul asupra teritoriului și a exploata o parte din resursele lui, necesare pentru război, împăratul Alexandru I l-a desemnat pe senatorul S.S. Kușnikov să prezideze divanurile principatelor, în locul domnului Constantin Ipsilanti, înlăturat în 1808. Măsura întreprinsă avea menirea de a pregăti terenul pentru anexarea Principatelor Dunărene și a consolida poziția Rusiei pe Dunăre. Pentru aceasta era necesar de a spori controlul președintelui divanurilor asupra puterii civile, îndeosebi, asupra finanțelor ambelor principate“ (pag. 26). Ca urmare, „s-a creat o situație tragică, când una dintre părțile beligerante s-a străduit să ocupe teritoriul inamicului, utilizând toate resursele materiale și financiare posibile ale populației nenorocite“. Uneori, „trupele de ocupație nu se sfiau să-i deposeze pe locuitori de ultimele provizii, condamându-i să îndure foame. Și toate acestea sub steagul luptei de eliberare de sub jugul turcesc“ (pag. 27).

Încartiruirea îndelungată a unităților militare ruse a avut consecințe dezastuoase: „nu numai că secătuia proviziile și rezervele de combustibil ale populației, dar și nu îngăduia administrarea calitativă a gospodăriei de pe lângă casă, realizarea campaniei de însămânțări și de strângere a recoltei“ (pag. 28).

Cu toate acestea, V. Morozan a schimbat macazul și a aruncat vina asupra ispravnicilor, citând opinia exprimată de Alexis Nakko: lipsa unui cod de legi privind administrarea ținuturilor a dat posibilitate ispravnicilor să-și aleagă „obiiceiul după bunul lor plac, care cel mai mult le convenea, sau cu totul neglijau obiceiul și procedau după cum credeau ei de cuviință, inventând pentru fiecare caz vreo regulă nouă, care ulterior servea drept exemplu pentru alții“⁹ (pag. 31). Această stare de lucruri, conchide V. Morozan, a contribuit la apariția în Principatul Moldovei „a unui despotism îngrozitor, populația fiind adusă la sărăcie de către autoritățile centrale și locale“ (pag. 31).

Prin urmare, cine totuși a provocat starea de penurie în Principatul Moldovei (inclusiv pe spațiul de la est de Prut, care avea să fie acaparat de Rusia): armata țaristă, care staționa aici din 1806, sau autoritățile principatului?

Apropo, este necesar să avem o atitudine critică față de acest studiu al lui Alexis Nakko. Deși nu conține trimiteri la surse, constatăm că el a fost elaborat pe baza unui material documentar. Însă, după cum înțelegem, studiul include și unele aprecieri proprii ale autorului, care, cu dificultate se poate stabili, pe ce teme le-a enunțat. De aceea, citatul reprodus de V. Morozan reprezintă, credem noi, o idee proprie a lui Alexis Nakko.

Este cazul să amintim în acest context ce au declarat boierii basarabeni în legătură cu intenția generalului I.M. Harting de a introduce în Basarabia legislația rusească: Se împlinesc patru veacuri de când Moldova se conduce după legile sale și se poate oare crede că ea nu a avut și nici acum nu are pravile? Oare „nu sânt

⁹ A. H. [Накко], *Очерк гражданского устройства Бессарабской области с 1812–1828 г.*, în „Записки Императорского Одесского Общества Истории и Древностей“, Одесса, 1900, vol. XXII, p. 115.

obiceiurile toati cele vechi, pravilele cele mai statornice a Moldaviei, sau doar nu sânt pravilele lui Vasile vodă, tipărite și în ființă și pân acum, sau doar nu sânt cele după vremi legiului a domnilor prin hrisoave și testamenturi, sau nu este lucrare pravilelor celor împărătești, sau nu are și împărățae știință că sânt aceste, care altă mai mare hulă pentru soarta noastră de astăzi¹⁰. Iar funcționarul Pavel Svinin, trimis de la Sankt Petersburg în Basarabia, nefiind de acord cu părerea funcționarilor ruși precum că băștinașii nu au legi, a consemnat: „Este incorect să afirmi că Moldova nu are legile sale, deși se poate deduce aruncând o privire asupra guvernului moldovenesc, unde voia suveranului este lege, unde dreptul celui puternic are preponderență, unde justiția se adaptează la împrejurări și rangurile persoanelor, dar nu la adevăr; însă aceasta e un spirit al despotismului turcesc și nu un cusur în legi. Dimpotrivă, poporul are legi bune, care pot să favorizeze prosperarea societății și au la bază obiceiurile și drepturile locale¹¹. Din punctul lui de vedere, majoritatea problemelor s-au iscat în provincie, în mare parte, nu din cauza lipsei actelor normative necesare, ci a ignorării celor existente.

De la perioada războiului, V. Morozaan trece brusc peste câțiva ani și citează din raportul primului rezident plenipotențiar al Basarabiei, A.N. Bahmetev, înaintat împăratului la 12 august 1816. Preluând conducerea Basarabiei pe data de 29 iunie 1816, acesta a constatat că poliția „este cu totul dezorganizată“, motivul primordial de a căpăta în Basarabia o funcție polițienească fiind „setea nemărginită de bani. Posturile de ispravnic erau obținute prin mari daruri oferite Divanului Moldovei și deveneau un jug împovărător pentru locuitori. Concentrând toată puterea în cadrul ținutului, atribuită prin obiceiuri sau abuzuri înrădăcinate, ispravnicul avea în mâinile sale judecata și răfuiala, distribuia și percepea impozitele după placul său“. Astfel, se mai spune în raport, șeful ținutului își „ocupa postul ca un arendaș, născocind mijloace de îmbogățire¹². Încheind citarea din raport, V. Morozaan concluzionează: „Acest mod de administrare a ținuturilor s-a păstrat un timp oarecare și după încorporarea Basarabiei în Imperiul Rus, grație căruia nobilimea basarabeană a continuat să se comporte ca înainte, adică, profitând de situația sa necontrolată, jefuia cu impertinență țărani lipsiți de apărare“ (pag. 35).

În primul rând, în organele de poliție ale Basarabiei erau angajați doar funcționari ruși, aceștia, deci, fiind foarte hrăpăreți. În al doilea rând, Bahmetev nu putea să dețină informații despre ispravnici, mai cu seamă, cum se comportau

¹⁰ „Buletinul Societății Istorico-Literare din Chișinău *B.P. Hăjdeu*“, Chișinău, 1922–1923, vol. I, p. 262.

¹¹ Павел Свиньин, *Описание Бессарабской области*, în „Записки Одесского Общества Истории и Древностей“, Одесса, 1867, vol. VI, p. 223. Citat reproduș și de Vladimir Morozaan la pagina 63.

¹² Vladimir Morozaan a citat din documentul de arhivă. Noi am citat, pentru a fi mai explicit, din documentul publicat: *Сборник исторических материалов, извлеченных из архива собственной Его Императорского Величества Канцелярии*, С.-Петербург, 1895, выпуск седьмой, p. 326.

aceștia până în 1812, decât de la funcționarii ruși din cancelaria lui Harting, care îi caracterizau sub aspect negativ. Anume în proiectul de organizare a administrației civile a Basarabiei, elaborat în februarie 1814 de Cancelaria guvernatorului civil interimar al Basarabiei, ispravnicii sunt descriși în culori sumbre, accentuându-se că ei poartă vină de toate nenorocirile locuitorilor¹³. În acest caz se creează o situație bizară: în primii ani după anexare, locuitorii Basarabiei se refugiau peste Prut din cauza ispravnicilor, pentru a „încăpea în ghearele“ ispravnicilor din dreapta râului. Pe lângă aceasta, opoziția boierească s-a constituit nu față de abuzul de putere al ispravnicilor, ci față de noua ordine ce se instala, străină locuitorilor ruși de țara lor. În al treilea rând, chiar din 1812, în posturile de ispravnic a început să fie instalați funcționari ruși: Anton Satovski (2 octombrie 1812), locotenent-colonelul în retragere Makarov, ispravnic al ținutului Tomarova (ianuarie 1814), Țivinski, ispravnic al ținutului Iași (martie 1814), Andrei Nepepivo, ispravnic al ținutului Codru (martie 1814), Ivan Marcenko, ispravnic al ținutului Greceni (martie 1814), Aleksei Somov, ispravnic (pârcălab) al ținutului Hotin (iunie 1814), Andrei Pizani, ispravnic al ținutului Soroca (august 1814)¹⁴. Astfel, la mijlocul anului 1815, din numărul de 14 ispravnici câți erau prevăzuți în conformitate cu statutul de funcții, 9 erau funcționari ruși, pe lângă care, în calitate de subalterni, activau și alți funcționari ruși.

În această ordine de idei, ținem să atragem atenția asupra faptului că în istoriografie s-a statornicit o tendință greșită de a-i prezenta pe ispravnicii români drept niște administratori odioși, din cauza descrierilor negative pe care le-au lăsat funcționarii ruși. Și, ca efect, se creează impresia că tot răul în Basarabia se producea din cauza samavolniciei și lăcomiei excesive a ispravnicilor autohtoni, dar nu a înstrăinării provinciei printr-un tratat fraudulos. Drept consecință, se iscă o neclaritate pentru cititor: autocrația țaristă a reușit să „elibereze“ Basarabia de sub dominația otomană, dar – ca să vezi! – lupta fără succes cu nelegiuirile ispravnicilor. Însă, după cum am arătat mai sus, majoritatea ispravnicilor erau alojeni, investiți de oficialitățile imperiale. În plus, posturile se vindeau. În timpul întrevederii cu împăratul, general-maiorul Pavel D. Kiseliiov i-a declarat: „Eu am scris, Sire, și confirm: Hart¹⁵... nu numai că deposedează de averi, dar și sugă sângele nenorociților locuitori. Totul se dă în concesiune, totul are preț și ispravnicii sunt nevoiți să jefuiască mai mult decât alții, plătind pentru posturile sale de la 20 de mii până la 30 de mii de ruble. Ca dovadă cât de păgubitoare este cârmuirea actuală din Basarabia, eu aș dori ca Majestatea Voastră să ordone să fie prezentată următoarea explicație: câți locuitori au fost la 1812, când s-a încheiat tratatul de pace, câți bulgari au trecut atunci la noi și, apoi, câți au rămas și câți dintre aceștia din urmă s-au înapoiat, preferând guvernarea turcească, împovărătoare pentru

¹³ *Записки Бессарабского Областного Статистического Комитета*, Кишинев, 1868, vol. III, p. 139.

¹⁴ Dinu Poștarencu, *Destinul românilor basarabeni sub dominația țaristă*, Chișinău, 2012, p. 31–34.

¹⁵ Numele de familie abreviat al generalului Ivan M. Harting.

ei, în locul celei a noastre. După aceea, de cercetat profiturile pe care le-au obținut domnii funcționari și îmbogățirea lor necorespunzătoare. Din acest număr nu-l exclud și pe guvernator¹⁶. Împăratul i-a răspuns: „Eu demult am auzit despre aceasta. Mi se scria când mă aflam la Viena și am voit atunci să mă despart de el, dar au existat alte probleme¹⁷. Așadar, Alexandru I de mai înainte era la curent cu modul arbitrar al lui Harting de a governa Basarabia.

Nu este clar despre ce „instrucțiune“, semnată la 13 ianuarie 1813 de amiralul Pavel V. Ciceagov, vorbește V. Morozaan, fără însă a-i comunica cititorului sursa de unde a extras această informație¹⁸. Conform lui V. Morozaan, în „instrucțiune“ sunt enumerate „majoritatea instituțiilor ale administrației regiunii, pe care Sturza urma să le organizeze“ (pag. 35), iar la pagina 37 a notat: „La baza actelor normative cu privire la administrarea regiunii au stat instrucțiunea din 13 ianuarie 1813 și primul Regulament al regiunii, semnat de P.V. Ciceagov la București, pe data de 23 iulie 1812“. Pe când se știe bine că încă la 23 iulie 1812, comandantul-șef al armatei ruse de la Dunăre, amiralul P.V. Ciceagov, i-a remis lui Scarlat Sturza două acte: Regulamentul privind constituirea administrației provizorii în Basarabia și un document cu instrucțiuni. Anume în regulament este stipulat că guvernatorul civil va institui administrația civilă, alcătuită din două departamente, și va dispune de cancelarie. Cancelaria deja exista către data de 13 ianuarie 1813, iar Guvernul Regional al Basarabiei, compus din două departamente, a fost inaugurat la 2 februarie 1813. Mai notăm în acest sens că în proiectul de organizare a administrației civile a Basarabiei din februarie 1814, la care ne-am referit mai sus, sunt enumerate trei acte în virtutea cărora au fost întemeiate instituțiile administrative ale Basarabiei: Regulamentul privind constituirea administrației provizorii în Basarabia și instrucțiunile, ambele semnate de amiralul P. V. Ciceagov la 23 iulie 1812, și memoriul privitor la inaugurarea în provincie a departamentelor provizorii, cu sediul în Chișinău, întocmit de Scarlat Sturza¹⁹.

Datele noi despre activitatea Comisiei pentru sistematizarea legilor moldovenești, expuse în capitoulul al III-lea unele, le completează pe cele deja cunoscute.

¹⁶ А.П. Заблоцкий-Десятовский, *op. cit.*, p. 33.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ În nota de subsol de la pagina 37 Vladimir Morozaan a indicat drept referință bibliografică *Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете*, Москва, 1875, книга первая, Rubrica: Смесь, p. 145–149 (corect: 144–147). La paginile respective sunt reproduse instrucțiunile date de amiralul Pavel V. Ciceagov lui Scarlat Sturza la 23 iulie 1812. În continuare (paginile 148–152) este tipărit documentul intitulat „Образование Бессарабской области“ („Constituirea regiunii Basarabia“), emis la Chișinău, în ianuarie 1813 (ziua nu este indicată), semnat de Scarlat Sturza. În acest al doilea document este expusă structura viitorului Guvernul Regional al Basarabiei, care curând a fost inaugurat (la 2 februarie 1813).

¹⁹ Записки Бессарабского Областного Статистического Комитета, Кишинев, 1868, vol. III, p. 118.

În capitolului al IV-lea autorul relatează că boierii basarabeni le-au înaintat senatorilor I. A. Gagarin și A. Z. Hitrovo, care au vizitat Basarabia în primăvara anului 1820, 211 reclamații asupra „diferitor dezordini în Basarabia“, inclusiv despre faptul că provincia era administrată de soția lui Bahmetev și aceasta lua mită. Despre aceasta le-a declarat senatorilor și moșierul local, general-maiorul Ilie Catargi, potrivit căruia „în regiune s-a instaurat despotismul și asuprirea, ne-maiîntâlnite anterior, ceea ce duce la umilirea moșierilor și la jefuirea neobrăzată a țăranilor, și așa săraci. Nu fără protecția a câtorva persoane influente, printre care se număra soția rezidentului plenipotențiar și secretarul cancelariei acestuia, N.A. Krinițki, cămătarii, chipurile, i-au prins pe moșierii basarabeni în mrejele unor creanțe excesive“. Printr-un șir de jalbe, petiționarii s-au plâns asupra „aproape întregului vârf conducător al funcționării regionale“, incluzându-l în această grupare și pe boierul Matei Crupenschi, care exercita funcția de vice-governator, acesta fiind învinuit „de mituire și escrocherie, iar funcționarii de la Sankt Petersburg îl suspectau de delapidare a banilor publici“ (pag. 95)²⁰.

După această expunere, Vladimir Morozan afirmă: „Către începutul deceniului al doilea²¹ al secolului al XIX-lea, oficialitățile ruse au renunțat la retorica liberală în ce privește Basarabia. Forma limitată a autonomiei ei s-a dovedit a fi nevalabilă atât din punctul de vedere al elitei locale, cât și din cel al autorităților imperiale. Pe semne, erau necesare acțiuni radicale în această privință, iar ele aveau doar două direcții. O cale putea duce, urmând modelul de orânduire al Regatului Poloniei și Finlandei, spre o autonomie largă, iar a doua cale – spre unificarea definitivă a regiunii Basarabia cu celelalte părți ale Rusiei. Dacă în primul deceniu după încorporarea provinciei erau încă temeieri, fie și nesigure, pentru dobândirea unei anumite independențe, apoi după promulgarea Regulamentului din 1818 speranțele se topeau rapid“ (pag. 96).

Din cuprinsul acestui citat trezește nedumerire afirmația că autonomia limitată acordată Basarabiei s-a dovedit a fi „nevalabilă“ pentru elita locală. Doar boierii, prin reclamațiile înaintate puterii centrale, nu s-au opus prescripțiilor din regulamentele referitoare la administrarea provinciei, nici nu au avut curajul să solicite extinderea autonomiei, ci, din contra, și-au exprimat loialitatea față de Curtea de la Sankt Petersburg, rugând să fie respectate prevederile regulamentelor, să nu fie respinsă limba română din instituțiile administrative, să fie curmată corupția, să fie desemnată în fruntea Basarabiei o persoană care cunoaște obicei-

²⁰ Boieri basarabeni au semnalat actele de corupție ale lui Matei Crupenschi încă la 29 ianuarie 1814, când au înaintat o petiție Consiliului de Stat al Rusiei, prin care au atras atenția acestui înalt for de pe Neva asupra agravării situației sociale în Basarabia din cauza cărmuirii ei de către unele persoane cu interese mercantile. Semnatarii acestei petiții au solicitat ca M. Crupenschi, care era consilier în Guvernul Regional al Basarabiei, să fie îndepărtat din sfera administrativă a Basarabiei (*Buletinul Societății Istorico-Literare din Chișinău „B.P. Hâjdeu“*, Chișinău, 1922–1923, vol. I, p. 255–256).

²¹ Probabil, autorul a avut în vedere începutul anilor 20. În original: ... к началу второго десятилетия XIX в.

jurile și legile locale. În realitate, ei nici nu aveau cum spera să obțină o „anumită independență“, de vreme ce, precum a remarcat însuși V. Moroza, Rusia aplica în cadrul politicii sale anexioniste o tactică experimentată: inițial, pentru un timp limitat, acorda popoarelor încorporate dreptul la autonomie.

De la începutul anilor '20, oficialitățile imperiale tot mai mult diminuau autonomia neînsemnată a Basarabiei prin restrângerea participării reprezentanților nobilimii băștinașe în activitatea aparatului administrativ al provinciei, cauza principală fiind, în viziunea lui Vladimir Moroza, slaba cu naștere sau, în genere, a necunoașterea limbii ruse de către majoritatea nobililor. Ca rezultat, în locul lor erau aduși funcționari din guberniile ruse (pag. 98).

Așadar, conchide V. Moroza, sistemul administrativ, constituit în conformitate cu Regulamentul din 1818, care, după cum se proiectase, avea să se sprijine pe nobilimea basarabeiană, s-a dovedit a fi puțin eficient (pag. 100).

În continuare, autorul se referă la acțiunile ultimului rezident plenipotențiar al Basarabiei, contele M. S. Voronțov, orientate spre lichidarea autonomiei, soldate cu promulgarea de către împăratul Nicolae I a Regulamentului din 1828.

Partea a II-a a lucrării, foarte consistentă, este divizată în 9 capitole, intitulate astfel: 1. Constituirea Obștii Nobililor din Basarabia. 2. Elaborarea registrului genealogic al nobilimii. 3. Drepturile unor grupuri sociale și etnoconfesionale de a li se conferi statutul de nobil. 4. Comisia de revizuire a activității Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia. 5. Viața nobilimii în anii de până la reforme. 6. Viața societății nobiliare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. 7. Societatea nobiliară la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. 8. Dreptul de proprietate funciară al nobililor și folosirea pământului de către ei. 9. Studiile și activitatea publică a nobililor.

Bine documentat, autorul îi oferă cititorului multiple detalii referitoare la introducerea instituției nobiliare în Basarabia, desemnarea mareșalului nobilimii, constituirea și activitatea Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia, recomandarea nobililor în funcții administrative și judecătorești.

Este inexplicabil de ce V. Moroza, vorbind despre șlehtici, a preluat informații dintr-un articol²², în care nu este indicată sursa de documentare în cazul acestor informații. Deci, făcând trimitere la articolul respectiv, el menționează că „masa cea mai mare a elementului polonez a venit în Basarabia după anul 1840“ (pag. 186), această imigrare producându-se, potrivit autorului articolului, din cauza presiunilor politice din Polonia²³ (polonezii au emigrat abia după

²² Василий Казимирович, *Страницы истории поляков Молдавии*, în „Русин“, Chișinău, 2006, nr. 4 (6), p. 183–190.

²³ *Ibidem*, p. 184. De fapt, în Basarabia locuiau mulți polonezi și până la 1840. Bunăoară, prin adresa din 7 noiembrie 1835, Administrația Financiară a Basarabiei a comunicat, printre altele, Cărmuirii Regionale a Basarabiei că în satele și orașele Basarabiei locuiesc un număr considerabil de persoane care se numesc nobili șlehtici din stânga Nistrului și, din 1825, în conformitate cu dispoziția Consiliului Suprem al Basarabiei, aceste persoane sunt supuse impozitului către stat și prestațiilor pe picior de egalitate cu oamenii de rând, până la examinarea documentelor

1840, în timp ce represuniile au urmat îndată după răscoala din Varșovia din 1830–1831?).

Remarcăm și faptul că Vladimir Morozan a lansat în istoriografie un tablou mult mai amplu despre realizările Comisiei de revizuire a activității Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia. Un viu interes pentru cititori prezintă și următoarele capitole ale părții a doua, în care autorul a reflectat în mod amănunțit participarea nobilimii basarabene, până la începutul secolului al XX-lea, la viața politică și socială a provinciei, iar unii dintre ei – și la cea a imperiului.

În partea a III-a, care alcătuiește volumul al II-lea, sunt enumerate în ordine cronologică toate familiile nobiliare din Basarabia, în privința fiecăreia fiind expuse date biografice. Aceste informații de ordin biografic le completează în mod substanțial pe cele publicate de Gheorghe Bezviconi și alți cercetători.

Deși pe alocuri, din punctul nostru de vedere, s-au strecurat unele inadvertențe, monografia lui Vladimir Morozan este una de excepție: după apariția, în 1912, a cărții lui Alexandru Crupenschi²⁴, în ale cărei pagini este redată o scurtă istorie a nobilimii basarabene, un alt studiu relativ la această temă, dezvoltată mult mai amplu, mai documentat, nu a fost elaborat până în prezent.

*Dinu Poștarencu**

lor (A.N.R.M., Fond 6, inventar 2, dosar 880, fila 1). Numai în Bugeac, la 1827, locuiau 3.224 de polonezi (Н.К. Могилянский, *Материалы для географии и статистики Бессарабии*, Кишинев, 1913, p. 5).

²⁴ А.Н. Крупенский, *Краткий очерк о бессарабском дворянстве. 1812–1912*, С.-Петербург, 1912.

* **Dinu Poștarencu**, doctor în istorie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

SIMPOZIONUL „MAREA UNIRE DE LA MAREA NEAGRĂ”, CONSTANȚA, 26-28 OCTOMBRIE 2018

Anul 2018 – anul Centenarului Marii Uniri este marcat de o serie de evenimente de celebrare, pentru că fiecare provincie românească, fiecare localitate și fiecare român a rememorat această realizare epocală din istoria neamului nostru. În acest sens, la sfârșitul lunii octombrie, celebrarea Centenarului Marii Uniri a ajuns în Dobrogea, la Constanța, unde Muzeul de Istorie Națională și Arheologie a organizat un eveniment de anvergură – **Simpozionul „Marea Unire de la Marea Neagră”**. Manifestarea științifică a avut ca scop celebrarea Centenarului Marii Uniri și a împlinirii a 140 de ani de la Unirea Dobrogei cu România.

La simpozion au participat aproape 100 de istorici, academicieni, cercetători științifici, muzeografi, profesori, din România, Ucraina și din Republica Moldova, care, timp de trei zile, după cum afirmă organizatorii „s-au reunit sub auspiciile celebrării, prezentând, din perspectivă istorică și științifică, importanța valorilor naționale de bază, la care ne raportăm cu toții și datorită cărora ne putem identifica astăzi ca nație”.

Deschiderea oficială a evenimentului a avut loc vineri, 26 octombrie 2018, la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța, unde totodată a fost prezentat și vernisajul expoziției, „IA - Zbor Centenar“, ce includea expunerea artistică a peste 50 de ii cu valoare patrimonială, a unei colecții de fotografii de la sfârșitul veacului al XIX-lea – început de secol XX, precum și albume de fotografii, cusături și alte piese țărănești din perioadă.

Pe parcursul desfășurării simpozionului au fost organizate mai multe secțiuni în care au fost abordate probleme ale spațiului românesc și istoriei românilor din cele mai vechi timpuri până în prezent. O primă secțiune, cu genericul *Preistoria* a inclus comunicări care abordau probleme legate de prezența surselor de sare din Țara Făgărașului, cercetarea vieții economice și spirituale ale culturilor preistorice din spațiul românesc (cultura Petrești, cultura Zău, Cultura Cucuteni), precum și recente descoperiri realizate în spațiul românesc care reflectă epoca neo-eneolitică și epoca bronzului. O altă secțiune s-a referit la perioada *greco-romană, bizantină și epoca medievală* în spațiul românesc. Problemele abordate de istorici se refereau la viața politică, economică, soci-

ală și spirituală din perioada greco-romană, bizantină intereselor, medievală, precum și analiza situației Dobrogei ca teritoriu de interferență a diferitor puteri, rutele comerciale și locurile de popas în Dobrogea otomană, principalele drumuri, intinerarii comerciale și vămi în comerțul Țării Moldovei cu Polonia în a două jumătate a secolului al XVIII-lea. În secțiunea *Numismatică* au fost abordate probleme despre monedele orașelor vest-pontice dobrogene, prezența monetară la Tomis și Histria, moneda romana la „dacia liberi”, emisiunile Țărilor Române păstrare în muzee din străinătate.

În secțiunea *Basarabia și Bucovina* au fost abordate subiecte care reflectă situația acestor *două provincii românești sub dominație străină* (cum ar fi, de exemplu: problema basarabeană – parte componentă a cheștiunii Orientale, porturile Ismail și Reni, centre ale comerțului exterior al Basarabiei prin Marea Neagră, diplomația europeană și cheștiunea sudului Basarabiei), *mișcarea națională în provinciile înstrăinate* (etapele mișcării cultural-naționale în Basarabia, rolul tineretului în mișcarea pentru unirea Basarabiei cu România, școala teologică din Basarabia și generația Unirii, ideea unității naționale în lucrările literare semnate de nobilii basarabeni), precum și probleme legate de *Unirea propriu-zisă a provinciilor cu Patria-mamă, recunoașterea internațională a unirii și evoluția ulterioară a acestor teritorii* (personalități bucoviniene ale Unirii, analiza Declarației de Unire a Republicii Democratice Moldovenești (Basarabiei) cu România, generalul Alexandru Averescu și traseul ratificării de către Italia a Tratatului Basarabiei, conștiința etnică și conștiința națională în Basarabia și enigmele identitare, caracteristica generală a vieții cotidiene din RSSM în perioada imediată după terminarea celui de-al Doilea Război Mondial).

În alte secțiuni au fost abordate subiecte care țin de istoria *spațiului românesc în Primul Război Mondial* (repere ale dezvoltării Marinei Militare între Războiul de Independență și Primul Război Mondial, apărarea Deltei Dunării 1916-1919, cheștiunea Dobrogei reflectată în presa militară rusă din timpul Primului Război Mondial, armata română din Dobrogea pe fronturile României Mari, zona dunăreană a Basarabiei în anii Primului Război Mondial), precum și *independența și revenirea Dobrogei la Țară – 1878* (Dobrogea în cadrul scenariului „Bulgariilor Mari”, unirea Dobrogei – treaptă a devenirii statului român, corespondența lui Mihail Kogălniceanu privitoare la revenirea Dobrogei la Țară și la intrarea autorităților și armatei române în Dobrogea, negocieri diplomatice cu privire la orașul-port Constanța, efectele Primului Război Mondial asupra societății dobrogene, Constanța 1918 – efectele ocupației Puterilor Centrale, Dobrogea – mărul discordiei între Puterile Centrale la 1918).

În cadrul Simpozionului au fost lansate următoarele lucrări științifice: Alexandrina Cernov, *Destin bucovinean*, Fântâna Albă, 2017; Veronica Pîrlea Conovali, *Alexandra – Viața poporului din Basarabia din 1812 până în prezent*; *In memoriam Gheorghe Palade (1950-2016)* – editori: Valentin Arapu, Anatol Petrencu, Corneliu Ciucanu, Chișinău, 2018; Valentin Tomuleț, *Ținutul Hotin în surse*

statistice rusești din prima jumătate a secolului XIX, Ediția a II-a, prescurtată, Chișinău, 2018.

Semnificativ a fost aportul delegației de istorici din Republica Moldova, aproximativ 20 de cercetători științifici, marea majoritate fiind reprezentanți ai Institutului de Istorie, care au prezentat comunicări fundamentale despre situația Basarabiei sub dominația Imperiului Rus, mișcarea de emancipare națională, unirea propriu-zisă a teritoriului dintre Prut și Nistru cu Patria-mamă, inclusiv evoluția acestui teritoriu după anul 1940, în perioada comunistă.

Astfel, dezbaterile și discuțiile care au avut loc în cadrul Simpozionului „Marea Unire de la Marea Neagră” au avut ca impact o mai bună cunoaștere a identității naționale, a oamenilor ce au marcat drumul spre Marea Unire, a valorilor materiale și imateriale ale României, a ceea ce înseamnă cu adevărat patrimoniu sub toate formele lui, în special cel bazat pe valorile naționale autentice, sociale, artistice și istorice ale neamului nostru, servind drept un punct de pornire spre noi descoperiri și afirmări istoriografice.

*Cristina Gherasim**

* **Cristina Gherasim**, doctor în istorie, cercetător științific la Institutul de Istorie.

DOUĂ SIMPOZIOANE CONSACRATE CENTENARULUI MARII UNIRI: BOTOȘANI, 15 NOIEMBRIE; SUCEAVA, 28 NOIEMBRIE 2018

În 2018, în diferite centre universitare și administrative din România s-au desfășurat diverse manifestări cu caracter științific și cultural, consacrate marelui eveniment – aniversarea a 100 de ani de la Marea Unire, când Basarabia, Bucovina și Transilvania s-au unit cu Regatul României. La diferite conferințe și simpozioane, dedicate Centenarului Marii Uniri, istorici din România și Republica Moldova, oameni de cultură, reprezentanți ai administrațiilor publice centrale și locale, au adus un omagiu înaintașilor neamului românesc, care la sfârșitul Primului Război Mondial au știut să profite de conjunctura regională și europeană favorabilă, pentru a realiza dorința românilor de a trăi într-un stat unitar.

În luna noiembrie am participat la două astfel de simpozioane, consacrate marelui eveniment din istoria poporului român. La 15 noiembrie, o astfel de manifestare a fost organizată de Direcția Județeană pentru Cultură din Botoșani. Simpozionul dedicat Centenarului Marii Uniri, **Făurirea Statului Național Unitar Român, de la idee la faptă**, s-a desfășurat în Sala Mihai Eminescu a Hotelului Rapsodia din municipiul Botoșani. Lucrările Simpozionului au fost deschise de profesorul Dănuț Huțu, directorul executiv al Direcției de Cultură Botoșani, care a prezentat programul și invitații acestei manifestări culturale. Cuvânt de salut au rostit reprezentanți ai Ministerului Culturii și Identității Naționale, precum și din partea Prefecturii Județului Botoșani.

La Simpozion au participat cunoscuți istorici din Iași, Suceava, Botoșani și Chișinău. Profesorul Gheorghe Cliveti, directorul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol” din Iași, a prezentat o comunicare consistentă, intitulată *Unirea Românilor în calendarul Europei Moderne*. Istoricul Mihai Cojocaru a remarcat în alocațiunea sa mai multe personalități botoșănene în contextul Unirii de la 1859, iar lectorul universitar Adrian-Bogdan Ceobanu s-a referit la *Consolidarea României Moderne: Războiul de Independență și proclamarea Regatului*. Aurel Buzincu de la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava a prezentat comunicarea *Limba și literatura română factor important al unității naționale*, colonelul Sergiu Balanovici, de la Muzeul Județean de Istorie Botoșani, s-a referit la *Armata Română și Marea Unire de la 1918*, istoricul Marian Hariuc din Iași a venit cu informații

despre *Recunoașterea internațională a Marii Uniri de la 1918*.

15 noiembrie coincide cu data pe stil vechi, când s-a desfășurat Congresul General al Bucovinei, care a decis unirea necondiționată a Bucovinei cu România. Evident, la acest simpozion au fost prezentate și câteva comunicări consacrate acestui eveniment. Profesorul Mihai-Ștefan Ceaușu s-a referit la personalitatea marelui bucovinean Iancu Flondor, comunicarea sa fiind intitulată *Iancu Flondor: Eroul Bucovinei*. Subsemnatul am expus o retrospectivă a evenimentelor istorice din toamna anului 1918 în Bucovina, titlul comunicării fiind *Bucovina în vâltoarea evenimentelor din anul 1918*. Istoricul Ion Varta, directorul Arhivelor Naționale din Republica Moldova, vorbit despre *Unirea Basarabiei cu România*, dar s-a referit și la trecutul istoric al acestei provincii atât în perioada țaristă, cât și în secolul XX.

În Sala Mihai Eminescu, unde s-a desfășurat acest Simpozion, a fost organizată o Expoziție, dedicată Marii Uniri, care a cuprins informații interesante despre personalități politice și militare din România, care au activat și s-au manifestat în timpul Primului Război Mondial și în anul istoric 1918. La finalul Simpozionului a fost lansat *Repertoriul Monumentelor Eroilor din județul Botoșani*, lucrare editată de Direcția de Cultură Botoșani și finanțată prin Programul Centenar al Guvernului României.

La 28 noiembrie s-a desfășurat la Suceava un Simpozion național cu participare internațională, **Bucovina – file de istorie**. Manifestarea științifică a avut loc chiar în ziua de 28 noiembrie, când s-au împlinit 100 de ani de la decizia istorică a Congresului Bucovinei din Cernăuți, care în 1918 a decis Unirea necondiționată a Bucovinei, în hotarele sale istorice, cu Regatul României. Simpozionul s-a desfășurat la Universitatea „Ștefan cel Mare”, în colaborare cu Muzeul Bucovinei din Suceava.

La deschiderea Simpozionului au luat cuvântul prof. univ. dr. Ștefan Purici, prorectorul Universității „Ștefan cel Mare”, dr. Ion Mareș, directorul adjunct al Muzeului Bucovinei, conf. univ. dr. Florin Pintescu, prodecanul Facultății de Istorie și Geografie. În plenul conferinței au fost lansate câteva cărți: Olimpia Mitric, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Biblioteca Mănăstirii Sucevița*, Iași 2018; Mihai Iacobescu, *Reflecții privind România Mare (1918-1940)*, București 2018; *Anuarul Muzeului Bucovinei*, Suceava 2017.

În continuare, lucrările Simpozionului s-au desfășurat în secțiuni. Tematica anului 1918 a fost abordată în secțiunea moderată de istoricul Florin Pintescu. În această secțiune au participat istorici din Suceava, Rădăuți, Cernăuți, Iași și Chișinău. Marian Olaru, directorul Institutului Bucovina din Rădăuți, s-a referit în comunicarea sa la *voluntarii bucovineni pe frontul românesc în Primul Război Mondial*; Rodica Jugrin a expus câteva *Înterpelări în Parlamentul României întregite despre acțiunile lui Eduard Fischer în Bucovina*; Harieta Sabol a prezentat comunicarea *Bucovina anului 1918. Provocări medicale și statistici sanitare*; profesorul Mihai-Ștefan Ceaușu a ținut un discurs despre *Germanii din Bucovina și*

schimbarea statutului politic al provinciei în lunile octombrie – noiembrie 1918; Radu-Florian Bruja s-a referit la bucovinenii, care în noiembrie 1918 au activat în Senatul Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena. Istoricii ucraineni din Cernăuți, Oleksandr Dobrzanskiy, Hanna Skoreyko, Natalia Strelchuk, în comunicările lor au prezentat punctul lor de vedere cu privire la evenimentele istorice produse în spațiul Bucovinei în toamna anului 1918. Subsemnatul, am prezentat o comunicare, în care am remarcat mai multe asemănări și deosebiri ale unirii Basarabiei și Bucovinei cu România în anul 1918.

O altă secțiune a Simpozionului din Suceava a fost moderată de profesoara Olimpia Mitric. În cadrul acestei secțiuni, mai mulți istorici din Suceava și Rădăuți au expus comunicări, în care au abordat aspecte culturale, economice ale Bucovinei, s-au referit la anumite personalități bucovinene ori la activitatea unor mănăstiri. Menționez câteva din comunicările, expuse în cadrul acestei secțiuni: Ovidiu Bătă, *Proprietățile miniere ale Fondului Bisericesc în preajma Primului Război Mondial*; Vasile Demciuc, *Dositei Herescu – primul episcop al Bucovinei*; Mihaela-Ștefăniță Ungureanu, *Regimul presei în Monarhia habsburgică în a doua jumătate a sec. al XIX-lea*; Olimpia Mitric, *100 de ani de cercetări bibliologice în Bucovina*. În secțiunea, moderată de Dumitru Boghian, au fost prezentate câteva comunicări din domeniul cercetărilor arheologice.

După masă, toți participanții la conferință s-au reunit într-o singură secțiune, moderată de profesorul Vasile Demciuc. În cadrul secțiunii au fost prezentate mai multe comunicări interesante, cu referire la integrarea Bucovinei în spațiul României Mari. Remarcăm câteva comunicări, expuse de profesori din Suceava: Ștefan Purici, *Unirea Bucovinei: considerații pe marginea viziunii flondoriene și celei nistoriene privitoare la viitorul provinciei*; Florin Pintescu, *Considerații privind integrarea Bucovinei în România Mare. Aspecte politice și juridice*; Vlad Gafița, *Câteva considerații asupra dificultăților integrării Bucovinei în România Mare*; Mihai Iacobescu, *Reflecții privind România Mare și noi observații asupra prăbușirii sale*. În aceeași secțiune au fost prezentate mai multe comunicări ale unor doctoranzi din Suceava, care au abordat diferite aspecte, precum istoria bibliotecilor școlare din Bucovina, societățile culturale și cabinetele de lectură din Bucovina, România și chestiunea Basarabiei în anii 1914-1916, implicarea Bisericii Ortodoxe Române în unirea Bucovinei cu România, evoluția relațiilor româno-americane după cel de-al Doilea Război Mondial.

Ambele simpozioane, desfășurate la Botoșani și Suceava, au abordat subiecte actuale, legate de trecutul istoric al României, în general, și al Bucovinei, în particular. Cele mai multe din comunicări s-au referit la situația din timpul Primului Război Mondial și la evenimentele istorice din toamna anului 1918, când s-a realizat idealul național de unitate a poporului român.

ATELIERUL DE LUCRU „DIPLOMAȚIA ROMÂNEASCĂ ȘI „CHESTIUNEA BASARABIEI” (1878-1940)

Institutul de Istorie a organizat la 14 decembrie 2018, în incinta Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală din Chișinău, atelierul de lucru „Diplomația românească și „chestiunea Basarabiei” (1878-1940)”.

Grupul de lucru a fost moderat de dr. Eugen-Tudor Sclifos, cercetător științific la Institutul de Istorie și dr. Adrian-Bogdan Ceobanu, lector universitar la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Un mesaj de salut în adresa celor prezenți a rostit conf. univ. dr. hab. Gheorghe Cojocaru, directorul Institutului de Istorie.

Participanții la dezbateri au abordat o serie de subiecte ce țin de problema Basarabiei în context internațional și de rolul diplomației românești în anii 1878-1940. Dr. Eugen-Tudor Sclifos a prezentat comunicarea „Emigrația românească și chestiunea Basarabiei în timpul Războiului Crimeii”, evidențiind profilul emigrației românești în capitalele europene și rolul jucat de aceasta în repunerea în discuție a problemei basarabene în timpul războiului ruso-turc.

Lect. univ. dr. Adrian-Bogdan Ceobanu a vorbit despre „Diplomații români și chestiunea Basarabiei la finele secolului XIX”, reliefând atitudinea diplomației românești după anul 1878 față de chestiunea Basarabiei. Unele aspecte puse în discuție s-au referit la modul în care este reflectată problema Basarabiei în literatura autobiografică a diplomaților români și la rețeaua consulară a României la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului XX. Discuții a stârnit și problema deschiderii unui consulat român la Chișinău.

Directorul Institutului de Istorie, dr. hab. Gheorghe Cojocaru, a prezentat tema „Conferința româno-sovietică de la Viena din 1924”, analizând chestiunea Basarabiei în cadrul relațiilor româno-sovietice. Fiind un bun cunoscător al subiectului, a prezentat cadrul politic și situația internațională până și după Conferința de la Viena.

În urma unor discuții la care au participat istoricii Gheorghe Negru, Elena Negru, Octavian Țicu, Dinu Poștarencu, a urmat prezentarea dr. Mihai Țurcanu, cercetător științific superior la Institutul de Istorie, despre „Diplomația românească și problema recunoașterii Unirii Basarabiei de către SUA (1930-1933)”. Mihai Țurcanu a abordat aspectul istoriografic al temei și natura complexă a

problemei expuse, în contextul evenimentelor politice la nivel internațional. Dr. Octavian Țicu, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie, a insistat asupra „Reluării relațiilor diplomatice româno-sovietice (1934) și chestiunii Basarabiei în discuțiile dintre N. Titulescu și M. Litvinov”, evocând amănunțit contextul acestor evenimente.

Având în vedere lipsa dr. Adrian Vițalaru, lect. univ. la „Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, comunicarea acestuia despre „Alexandru Cretzianu și chestiunea Basarabiei” a fost dată citire de către dr. Adrian-Bogdan Ceobanu.

Comunicările au fost expuse într-un mod liber și explicit. Au fost însoțite de argumente ce justificau ideile enunțate. Au intervenit cu completări, sugestii și concretizări dr. hab. Constantin Ungureanu, dr. Marius Tărăță, Nicolae Bodean ș.a.

În partea a doua a dezbaterilor, Eugen-Tudor Sclifos a prezentat lucrarea lui Adrian-Bogdan Ceobanu „*Politică și diplomație la sfârșitul secolului XIX. Din istoria relațiilor româno-ruse (1878-1899)*”, apărută la Iași. El a arătat care au fost principalele probleme abordate și cercetate de autor, identificând, în special, chestiunile politice și religioase.

Ulterior, Adrian-Bogdan Ceobanu și Constantin Ungureanu au prezentat volumul „*Legăția Română la Petrograd (1914-1918) Documente*”, editori Gheorghe Cojocaru și Eugen-Tudor Sclifos. Prezentatorii au menționat că volumul de documente a apărut recent sub egida Editurii Academiei Române și Editurii Istros în cadrul unui proiect gestionat de acad. Victor Spinei. A fost analizată structura și conținutul volumului și s-au adus aprecieri editorilor pentru inițiativa publicării documentelor.

Prezentarea de final a realizat-o Mihai Țurcanu, vorbind despre lucrarea dr. hab. Gheorghe Cojocaru „*Disputa sovieto-română de la Viena. 27 martie-2 aprilie 1924*”, apreciind valoarea și calitatea monografiei. A subliniat că lucrarea conține materiale inedite de arhivă, o analiză istoriografică a disputei sovieto-române de la Viena și o privire asupra problemei Basarabiei în context european.

Dezbaterea desfășurată a reliefat însemnătatea istorică a rolului diplomației românești și a problemei Basarabiei în relațiile internaționale între anii 1878-1940. Atelierul de lucru a fost însoțit de prezentări de carte care reflectă aspecte importante ale problemicii și rămân la dispoziția istoricilor, cercetătorilor și dornicilor de a cunoaște istoria.

Ana Grecu*

* Ana Grecu, masterand USM.

AVIZ
asupra condițiilor publicării materialelor
în Revista de Istorie a Moldovei

Articolele se prezintă în limba română sau în alte limbi europene (engleză, franceză, germană, spaniolă, rusă, italiană etc.), însoțite de un rezumat. Materialele prezentate (studii, articole, comunicări, recenzii, teze etc.) trebuie să corespundă standardelor edițiilor științifice.

Fiecare articol trebuie să includă:

- **Textul.** Volumul articolului să nu depășească, de regulă, 1,5 c.a. (aproximativ 28-30 pagini, cel al recenziilor 3-4 pagini. Manuscrisul se va prezenta în varianta scrisă și electronică: **Word, Times New Roman; Font size 12; Space 1,5.** Autorii sunt rugați să prezinte materialele în redacția finală.

- **Referințele bibliografice** în format electronic: **Word, Times New Roman; Font size 10; Space 1**, se plasează după text și cuprind: **numele și prenumele autorului, titlul lucrării, locul editării, denumirea editurii, anul, pagina.** Referințele se dau în Footnote.

- **Rezumatul.** Articolele trebuie să fie însoțite, în mod obligatoriu, de un rezumat tradus într-o limbă de circulație internațională (engleză, franceză, spaniolă etc.), cuprinzând 400-500 de caractere; comunicările mici și recenziile nu vor avea rezumate.

- **Date despre autor.** La finele textului se anexează următoarele informații despre autor: **numele și prenumele, gradul științific și didactic, funcția, instituția, adresa, telefon, fax, e-mail.**

- **Data prezentării articolului.**

- **Materialul ilustrativ** se prezintă în format **A4**, sub o formă grafică clară, cu numerotarea poziției fiecărui obiect, însoțit de o legendă. Imaginile și tabelele trebuie să fie numerotate și însoțite de explicații.

Articolele sunt recenzate de cel puțin 2 recenzenti, precum și de membrii Colegiului de redacție. După caz, la recenzarea materialelor sunt invitați experți din afara Institutului și a Colegiului de redacție. Opinia și observațiile recenzenților sunt aduse la cunoștința autorului. Articolul se publică după convorbirea autorului cu recenzenții și acceptarea materialului prezentat. Manuscrisele și varianta electronică a textului se prezintă secretarului responsabil al Colegiului de redacție sau pe adresa: Institutul de Istorie, str. 31 august 1989, nr. 82, of. 322, Md-2012, Chișinău sau trimise prin e-mail: directonahistory.asm.md Telefon: 23-33-10.

Colegiul de redacție decide asupra materialelor inserate în revistă.

Cercetările, interpretările și concluziile expuse în materialele publicate aparțin autorilor și nu pot fi considerate ca reflectând politica editorială și opinia Colegiului de redacție sau ale Institutului de Istorie.

Retipărirea materialelor din Revista de Istorie a Moldovei se face cu acordul în scris al Redacției.